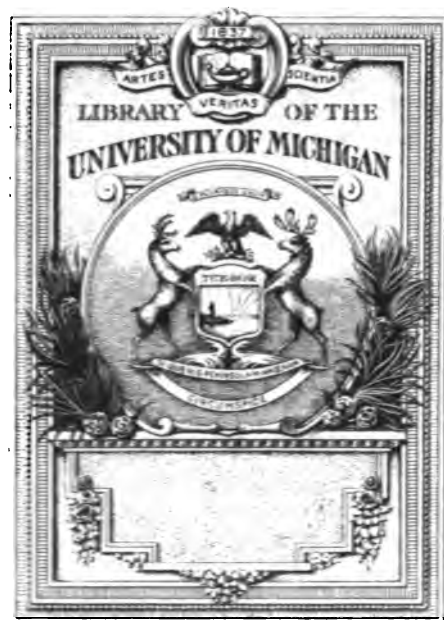
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

Ludvig Holbergs

Epistler.

Udgivne med oplysende Anmærkninger

af

Chr. Bruun.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme.

Thieles Bogtrykkeri.

1868.

Epistola LXXXII. 3

Til **

Du undrer dig over, at vor tilfelles Ven ** endnu henger ved den gamle Meening om Solens og Firmamentets Gang og Jordens Stillestaaelse. Jeg bekiender, at du haver Aarsag at forundre dig over saadant, helst hos en Mand, der haver Mangel hverken paa Forstand eller Læsning af gode Bøger; Thi Jordens Gang og Solens Stillestaaelse er med saadanne Beviisligheder af Naturkyndige lagt for Dagen, at den grovește Almue ikke meer tager i Betænkning at forlade den gamle Meening, og Erasmi Montani Lærdom udi ingen Landsbye meere fordømmes som Kietterie. Du 4
siger, at vor Ven nægter sig vel ikke at bevæges af de Argumenter, som vor Tids Naturkyndige fremføre til deres Lærdoms Bestyrkelse; men at han ikke kand antage den, efterdi den Hellige Skrift siger udtrykkeligen, at GUD haver grundfæstet Jorden, saa den ikke skal bevæges. Jeg maatte gierne vide, om han ikke lader sig nøye med de Forklaringer, som giøres over dette og andre af Skriftens Steder, som tale om Solens Gang og Jordens Ubevægelighed, nemlig, at de hellige Skribentere have indrettet deres Tale efter Almuens Begreb,
og

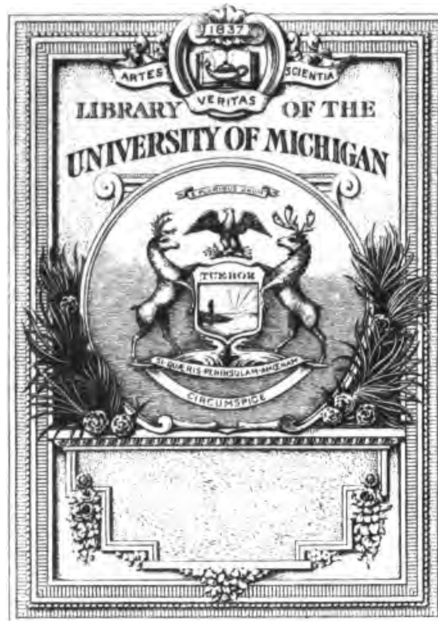
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

Baron Ludvig Holbergs

Epistler.

Udgivne med oplysende Anmærkninger

af

Chr. Bruun.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme.

Thieles Bogtrykkeri.

1868.

at vi ikke føre en Lærdom, hvorved et Menneske styrkes udi sin Hovmod samt syndige Levnet, og Sværd gives de Vantroende udi Hænder til at bestride Religionen. For at undgaae begge disse Labyrinther, som ere lige farlige, holder jeg for, sagde han, at GUD ikke alleene dirigerer alting udi Almindelighed, men at han ogsaa i Særdeelesshed lader see Prøver derpaa, og det ved besynderligen at straffe og belønne, at nedrive og opbygge, at ydmyge og ophøye, naar det sigter til noget særdeeles got, som at bestyrke et Folk udi Troen, eller at skrække det fra Synd; hvorpaa man seer udi det Jødiske Folk merkelige Exempler, som vi ere forbundne til at troe, og ikke kand nægte. Dette kand vi holde os fast ved; saasom paa den eene Side GUDs Direction derved ikke nægtes, og Van-
10 troende paa den anden Side derved ingen Anleedning faaer til at criticere den Guddommelige Forsyn, naar de see onde Menneskers Velstand, og gudfrygtige Børns Lidelse her i Verden, og derover foregive, at det er sikkere med Epicuro ingen Forsyn at troe, end at tillegge GUD særdeles Dyemerke og Direction af all Straf og Belønning, som dagligen skeer, saasom de meene, at det er mindre anstødeligt for en Konge, at man negter hans Activitet udi Regimentet, end at man tilskriver hans Anstalter alle de U-lykker, som vederfares, og holder dem for at være pure Virkninger af hans Direction. Det er derfore sikkerst at troe og lære, at GUD haver skabt alle Ting, og ved sin Forsyn underholder dem, uden at fingere sig et Slags daglige Miracler, som hverken GUD

ere

ere anstændige, eller som han ikke øver, uden derved sigtes til noget, som er af stor Vigtighed. Thi, hvis vi anderledes lære; saa criticere vi GUds viise Regimente; saa tale vi og mod Erfarenhed; saa svække vi og vor egen Troe, og bestyrke Mennesker udi deres Hovmod og Ondskab. Vi criticere GUds Regimente, naar vi foregive, at alt hvad som dagligen vederfares, Velstand, Væstand, Straf, Belønning, skeer 11
ved Gudommelige Ordres, eftersom Erfarenhed viser, at det ofte gaaer ugudelige Mennesker vel, og GUds Børn ilde. Vi svække ogsaa derved vor Troe, og bestyrke Mennesker udi Hovmod: Thi, naar, for Exempel, udi en almindelig Lande-Plage, nogle blive befriede, indbilde de sig, at, eftersom Straffen ikke haver troffet dem, enten at de ere større i GUds Øyen end andre, og at GUD haver været fornøyet med deres Levnet og Opførsel, eller at der ingen Guddommelig Forsyn er; saa at de derover fremture i deres Ondskab. Ja Virkningen af det daglige Mundheld om GUds Straf i all Uheld, hvoraf ofte giøres Misbrug, kand være denne, at gode Mennesker blive onde, og onde værre, end de have været. Slige U-leyligheder undgaaes, naar vi troe, at GUD sielden straffer og belønner i denne Verden; men at han exeqverer sin Lov udi det andet Liv: Thi derved til intet giøres de Vantroendes Critiqve over GUds Forsyn; Derved giøres GUds Børn taalmodige udi Lidelser; Derved bestyrkes ikke ugudelige Mennesker udi deres Ondskab, vidende, at Straffen, som ikke skeer i denne Verden, kand haves til gode efter Døden, naar Regnskabs-Dagen kommer. I seer heraf, 12
sagde

sagde han videre, kiære Venner! at jeg ikke nægter GUds Straf og Belønning her i Verden, men at jeg laster alleene visse misbrugelige Talemaader, som have slette Virkninger, og at jeg holder for, at man af de fleeste Lykker og U-lykker ikke kand giøre sig visse Regler om GUds Providence. Den hellige Skrift lærer os, at GUD, for at straffe en Ægyptisk Konge, og for at redde sit Folk, lod drukne Pharao udi det Røde-Hav; Men deraf følger ikke, at alle Skibbrud maa henføres til en særdeeles GUds Straf, item at jeg maa bilde mig ind, naar min Naboes Skib udi Storm forgaaer, og mit derimod bliver reddet, og kommer lykkeligen i Havn, han derfor er større Synder end jeg, og at jeg deraf kand anføre Exempel paa Straf og Belønning. Videre: GUD lod til Straf engang Sodoma og Gomorra fortære ved Ild; men deraf flyder ikke, at hver Ildebrand skeer af samme Motif. Thi, da denne Hovedstad for nogle Aar siden blev lagt i Aske, kunde man derfor ikke just sige, at GUD var meere vreed paa Kiøbenhavn, end paa Helsingøer, Kiøge eller Holbek; Thi Synd og Ondskab var efter Stæ-
13 dernes Størrelse og Indbyggernes Proportion allevegne lige stor: Ey heller kunde de overblevne Huuses Eyere deraf formere sig noget vist Systema over GUds Straf og Belønning, saasom man saae Kirker, Hospitaler og Skoler afbrænde, og derimod adskillige Veneris Vaaninger langs Volden conserverede. Videre: GUD slog Israels Folk engang udi Davids Tiid med Pestilentze: saadant skeede efter Skriftens Vidnesbyrd til Straf; Men deraf flyder

ikke,

ikke, at denne Contagion, som her haver givet
Anledning til Tvistighed, haver samme Sigte,
med mindre denne gode Mand, som beretter, sit
Gods at være reddet, holder sig for at kunne
aflegge rigtig Regnskab for sit Liv og Levnet, og
at ingen synderlige Annotater derudi kand
giøres. Vi maa see vel til, at vi udi deslige
Ting ikke dømmer for frit, og at vi ikke hen-
føre alle Hændelser og Uheld til GUds Straf,
hvorved et Menneske ofte fatter for høye Tan-
ker om sig selv, og for slette om sin Næste; Ja
hvorved GUds Regimente underkastes Critiqve,
som man haver Møye at besvare: Thi Van-
troende lade sig ikke nøye med de Forklaringer,
som gemeenligen her over giøres, nemlig, at den
Irregularitet, som dagligen sees udi Straf
og Belønning, synes alleene at være en Irregu- 14
laritet, efterdi vi den ikke begribe. Thi, saa-
som man ved saadan Forklaring kand reede sig
ud af alle Vanskeligheder, saa løses derved ikke
Knuden. Men man kand stoppe Munden gandske
til paa Vantroende og Epicuræer, naar man
siger, at Straf og Belønning reserveres
egentlig til den store og almindelige Regnskabs
Dag, da man skal see Beviis paa GUds Ret-
færdighed og herlige Oeconomie udi meere
Fuldkommenhed, end udi dette Liv. Saavidt
denne lærde Mand: Det syntes, at han endnu vilde
sige meere; men, som der indkomme andre Fremmede,
ophørede denne Discours, som jeg ikke haver kunnet
efterlade at meddeele min Herre, for at høre hans Tanke
derom. Jeg forbliver &c.

---

15 # Epistola LXXXIV.

Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift om Europæ nu værende Tilstand. Autor haver derudi Ret, at denne Tiid, som vi leve udi, haver været frugtbar paa store Forandringer, og at der findes nu visse Nationer, der ere gandske ukiendelige fra hvad de tilforn have været. Udi saadan Metamorphosi er dog intet u-naturligt; thi een eeneste Regent, en Lovgiver, kand gandske omstøbe et Folk. De Ungarske Folk, som tilforn vare udi ingen Anseelse, have en Tiid lang figtet som Løver og Biørne, saa at de nu omstunder kand regnes blant de stridbareste udi Europa. De nu værende Ungarer ere af samme Materie, som de forrige: Det samme Blod løber udi deres Aarer, som udi deres Forfædres: De leve af samme Luft og samme Føde, som under forrige Regiering, da de giorde ikkun maadelige Figurer udi Kriigs-Sager. At de nu findes gandske omstøbte, og at Feighed samt Utroeskab er forvandlet til Tapperhed og Redelighed, kand tilskrives alleene det Talent, som den regierende Dronning, hu Keyserinde, haver til at vinde Undersaatternes Hierter; saa at man seer, at et ungt Fruentimmer ved saadant Middel haver kunnet udvirke meere, end de stridbareste
16 Regentere. Det er i den Henseende, at adskillige Potentater have heller betroet deres Kriigs-Hær til maadelige Generaler, som have været elskede af Soldaterne, end til store og habile Feltherrer, som ingen Villie eller Evne have havt til at vinde de Underhavendes Hierter. Et andet Middel, hvorved en Nation kand giøres stridbar, er ved Kriigs-Discipline. Derpaa sees i vor Tiid mærkelige Exempler udi Brandenborger

og

og Ryssere. Hvad de første angaaer, da var i forrige
Seculo ingen Forskiel imellem deres og andre Tydske
Kriigs-Tropper. Men under de tvende sidste Konger er
den Brandenborgiske eller Preussiske Kriigs-Magt kommen
udi saadan Anseelse, at den fast holdes for u-overvinde-
lig. Den forrige Konge banede ved Milicens Indret-
ning Vey til de mange og store Seyervindinger, som
hans Søn og Successor haver erholdet; saa at den
første i den Henseende kand agtes som en Philippus,
der lagde Grundvold til hvad den Sidste, som en
Alexander haver fuldførdiget. Ryssere, som tilforn
vare lidet agtede udi Europa, bleve ved samme Middel
af den store Petro Alexiowitz saaledes omstøbte, at
de udi Tapperhed nu omstunder give ingen Nation
efter. Men hvad som meest kand giøre et Folk ansee-
ligt iblant deres Naboer, ja forskrækkeligt for alle andre
Nationer, er et utilladeligt, men derhos et sikkert Mid-
del; som bestaaer derudi: At man haver indprentet Under-
saatterne en Enthusiasmum, indbildende dem, at de
Krige, som de føre, ere efter Himmelens Befalning, og
at de, som ville hindre deres Fremgang, og forsvare sig
imod dem, ere GUds Fiender og Rebellere, som sette 17
sig op imod Himmelens Raad. Derpaa haves mange
Exempler udi Historien: Og seer man, at Konsten
er meget gammel; thi Bacchus, som oversvømmede
heele Asien indtil Indien, holdes for at have havt
saadanne prophetiske og illuminerede Tropper.
Men intet viser herpaa større og grueligere Exempel, end
det SaracenisTe Folk, hvilke ved saadant Middel af en
feig og foragted Nation udi nogle faa Aar bleve en
Skræk for den heele bekiendte Verden. Man kunde
holde for Digt og Pralerie, hvad derom bliver fortaalt
af Arabiske Skribentere: Men det Saraceniske Herre-
doms hastige og umaadelige Tilvæxt giør alting troeligt,

og

og viſer, at ſaa ſtore Seyervindinger og ſaa mange Landes Erobringer ikke have kundet tilveyebringes uden ved en faſt overnaturlig Tapperhed og en fanatiſk Affect, hvoraf det heele Folk, ſaavel Regentere og commanderende Perſoner, ſom gemeene Soldater vare indtagne. Alt dette er en Virkning af Mahomeds Lærdom; hvilken enten var en ſtor Bedrager eller en ſtor Enthuſiaſt, der enten gav ſig ud for en Prophet, eller der troede ſig at være en GUds Apoſtel, eller en Joſua, der af GUD var beſtilt til at oprette et nyt Herredom, og med Sværd at undertvinge det heele menneſkelige Kiøn. Saa ſnart denne Lærdom rodfæſtede ſig hos hans Tilhængere, anſaae hver Borger, hver Soldat ſig, ſom Folk der vare i GUds Livrée, og ſom Inſtrumenter, der af Himmelen vare beſkikkede til ſaadant Herredoms Oprettelſe. Og, ſaaſom Lærdommen iblant andet førte dette med ſig, at hvo
18 der omkom i Kriig, var en GUds Martyr, der med Støvler og Sporer lige fra Val-Stedet, hvor han faldt, blev af Engle bragt ind udi Paradiis, ſaa voxede deraf ſaadan Foragt for Døden, at de ginge til Felt-Slag ſom til Gieſtebud, og enhver Soldats Symbolum var enten at døe eller at vinde Seyer. Herpaa grunde ſig de mange fortvivlede og heroiſke Gierninger, ſom af de førſte Saracener, da Enthuſiasmus var udi ſin ſtørſte Heede, bleve øvede. Man hørte udi Leyren ikke uden Citationer og Sentenħer af Alcoranen, ſom opmuntrede dem til at ſtride imod andre Folk, ſom de gemeenligen kaldte GUds Fiender: Hver høy Officier agerede en Catechet, og Regenterne vare ypperſte Præſte tillige; ſaa at de udi Religions-Sager anſaaes med ſamme Øyen, ſom de Romerſke Paver iblandt Chriſtne; thi de dømmede udi alle geiſtlige Controverſier, og deres Domme bleve holdne for Oracler,

ſom

som ingen torde imodsige. Den Forskiel var alleene imellem dem og christne Bisskopper: At de Saracenisske Calipher selv dagligen catechiserede og prædikede for Folket, da de christne Bisskopper paa den Tiid giorde hverken det eene eller det andet. Deres Prædikener ginge gemeenligen ud paa at opmuntre Folker til Dyd og Ædruehed. Under saadan Dyd befattedes fornemmeligen at bruge Sværdet mod dem, der negtede GUds Eenighed, hvorved de betegnede de Christne. Hvorudover alle deres Krige bleve anseede som hellige Krige, saa at Mord og Stæders Ødeleggelse bleve forrettede med yderlig Devotion. Hvad som blant andet banede dem Vey til Seyervindinger, og bestyrkede deres Herre- 19
dom, var det, at de gave de undertvungne Folk Samvittigheds Frihed, naar de alleene betalede en maadelig Skat aarligen; og at de gemeenligen holdte deres Løfter ubrødeligen. Derpaa anføres mærkelige Exempler, især udi een af deres første Felt-Herrer, Abu Obeidah, paa hvis blotte Ord man forlod sig meer end paa andres eedelige Forsikkringer. Adskillige andre af deres Anførere øvede samme Dyd; saa at de første Saracener vare anseelige ikke mindre af deres Redelighed end af deres Tapperhed. Med et Ord: Virkningen af denne indprentede Enthusiasmo var denne, at Arabien i en Hast vrimlede af Philosophis og store Helte: De vare Philosophi uden stor Lærdom, og Helte, uden at have gaaet i Kriigs-Skole. Alting bestoed hos dem udi Praxi, da andre lode sig alleene nøye med Theorie, og at tale om Dyder, uden at øve dem. De første 20 Aar efter Mahomed tilveye bragte saa mange store Helte, at intet udi Historien kand lignes derimod: En Amru, en Derar, en Caled &c. vare saadanne, som gave ingen af de meest heroisske Romere noget efter. Med all deres Tapperhed var dog saa-

saadan Lydighed mod Regenterne, at de aldrig knurrede udi hvad som vederfoer dem, men skikkede sig udi Haanhed og Foragt, som dem af Calipherne tilføyedes, saa at man kand tvivle, om deres Ydmyghed mod Øvrigheden var større, end deres Frækhed mod Fiender. Hvorledes Califerne selv vare dannede, sees af de Portraits, som gives de fire første af Arabiske Skribentere. Om Abubeker, som succederede Mahomed, taler Awalkidi saaledes: Han bragte aldrig Penge ind udi sit Skat-Kammer; men hver Fredag deelede dem ud iblant Personer af Merite, først til Soldaterne, derefter til andre. Hans Kydskhed, Indgetogenhed og verdslige Tings Foragt var exemplarisk. Han giorde Regnskab til Ayesha Mahomeds efterladte Hustrue for alt det, som i hans Regierings Tiid var indkommet, forbeholdende sig alleene 3 Drachmas, som en Belønning for sin havte Møye med Regimentet; saa at hans heele Inventarium efter hans Død bestoed udi 5 Drachmis; hvilket da hans Successor Omar hørede, sagde han: Abubeker haver efterladt et Exempel, som er vanskeligt for hans Efterkommere at følge. Omar, udi hvis Tiid Syrien, Ægypten, Palæstina, Africa og de herligste Lande med utroelig Riigdom blev erhverved, gives af de Arabiske Skribentere ikke mindre prægtig Character. Awalkidi siger, at han gik gemeenligen til Fods, med en Kiep udi Haanden, men dermed indjog større Frygt og Ærbødighed, end andre med deres Sværd og Harnisk. Hans daglige Spise var Byg-Brød: Hans Sauce dertil var Salt; og lod han sig undertiden nøye med Brød alleene uden Salt. Hans Drik var purt Vand. Han iagttog flittigen hellige Ceremonier, og giorde udi de 10 Aar, i hvilke han regierede, 9 Pillegrims-Reyser til Medinah. Han

Lin. 3 f. n. purt, rent.

dømte

dømte selv udi alle Sager med stor Upartiskhed. Han bragte efter sine Formænds Exempel intet af den store Riigdom, som i hans Tiid erhvervedes, ind udi 21
Skat-Kammeret, eller beholdt noget selv deraf: Men, ligesom Abubeker hver Fredag uddeelede alle Penge til de meest meriterede, saa deelede han dem ud til de meest Nødlidende; udi hvilken Henseende han bliver meere berømmed, og pleyede han at sige, at verdslige Ting gives os af GUD, for at hielpe paa Fattigdom, og ikke for at belønne Dyd og Meriter, efterdi Belønning maa alleene ventes udi det andet Liv. Udi det Tog, som han giorde til det hellige Land, for at erobre Jerusalem, saae man ham ride paa et Cameel med tvende Sække, som vare fyldte med Levnets Midler, som bestoede af Byg, Riis og Hveede, med en Lær-Flaske fuld af Vand, og forlod han aldrig noget Sted paa Veyen, førend han havde giort sin Morgen-Bøn. Da han havde erobret Ierusalem, lod han see saadan Devotion og Ærbødighed for den hellige Stad, at han laae næsgruus ned paa Jorden. Udi Othmans Tiid begyndte den Arabiske Heroismus at aftage. Samme Calif foragtede ikke Penge, som hans Formænd; thi han samlede stor Riigdom, dog var han derhos gavmild, og uddeelede meget til Trængende. Han berømmes ogsaa i Henseende til hans Devotion. Den fierde Calif, nemlig Ali, var i samme Anseelse iblant hans Tilhængere, som Salomon blandt Israëliter, ja end meere, saasom de ikke alleene holdte ham for en Prophet og den viiseste Mand, men og uden Synd og Lyder. Man haver endnu 100 af hans moralske Sententzer, som af Arabisk ere oversatte paa Tyrkisk og Persisk. Derforuden tillegges ham mange 22
andre, som findes hos adskillige Autores. Det anseeligste Skrift, som ham tillegges, fører Titel af Jefr

we

we Jame. Det samme er skrevet paa Pergament udi forblommede Characterer med Figurer, som ingen siges at have kunnet forklare uden Jaafer Sadek. Hans Mildhed og Sagtmodighed var saa stor, at han derudi ikke havde lige: Hvorudover Persianerne holde ham næst Mahomed for det fuldkommenste Menneske, og kalde hans voldsomme Død et Martyrium. Efterdi nu det Saracenikke Folk var saaledes danned, og Landet vrimlede af Mænd, der skinnede ikke alleene af Stridbarhed, men af heroiske Qvaliteter, som vare Virkninger af en indprentet Enthusiasmo, der en Tiid lang gik ligesom i Arv, saa er ikke vanskeligt at begribe, hvi Saracenerne i saa stakket Tiid haver kundet af et ringe og foragtet Folk blive det mægtigste paa Jorden. Jeg siger i stakket Tiid: Thi under Omar, som var den tredie Calif efter Mahomed, havde de allereede erobret foruden heele Arabien, Palæstina, Syrien, Ægypten, Persien &c. saa at man kand sige, at disse store Conqveter skeede udi en Tiid af 11 eller 12 Aar. Thi Omar døde Anno 23 fra Hegirah eller Mahomeds Flugt. Ingen Kriigs-Hær, hvor Tallriig, og ingen Fæstning, hvor sterk den end var, kunde holde dem tilbage; og er det troeligt, at Caled eller Derar, som stridede udi Abubekers Tiid, skulde ikke have vegret sig gandske alleene at angribe nogle tusinde Fiender paa een Gang. Enthu-
23 siasmus virkede ligesaa sterkt hos Qvinder, som hos Mænd. Et mærkeligt Exempel vises derpaa udi nogle fangne Qvinder af den Hamgariske Stamme, hvilke under Anførsel af Caulah Derars Søster forsvarede sig mod en heel Christen Kriigs-Hær, med Stave og Stænger, indtil andre komme dem til Undsætning. Awalkidi vidner, at Caled engang opmuntrede en Hob fornemme Arabiske Qvinder til Striid, med saadan

Lin. 13 stakket, lort.

dan Tale: Værer forsikkrede, I ædle Qvinder
og Jomfruer! at hvad I giøre, er GUD og
hans Apostel Mahomed behageligt: I ville
ved eders Tapperhed erhverve et udødeligt Navn,
og Paradises Porte ville aabnes for eder: I
maa vide, at jeg fæster en stor Deel af min
Tilliid paa eder: Hvis I anfaldes af nogen
Græker, da figter for eder selv; og, hvis I
seer nogen Musselman eller Rettroende vende
Rygg, da slaaer ham, og spørger ham, hvi
han løber fra sin Familie og sine Børn. Ved
saadant et Middel ville I opmuntre de Ret-
troende til at figte. Anførerne havde ikke mindre
Tilliid til Soldaterne, end Soldaterne til Anførerne.
Naar nogen Fare var paa færde, og enten Kriigs-Hær
eller Province truedes med fiendtlig Overfald, sagdes
der gemeenligen: Man haver intet at befrygte sig
for, saalænge som Caled anfører Hæren, Amru
forestaaer Provincien, &c. Man seer heraf, hvor-
ledes et Folk kand omstøbes, hvorledes Iis kand for- 24
vandles til Ild, og Feighed til Tapperhed, ja til
Heroismus, naar en Regent eller Lovgiver forstaaer
at skierpe dets Imagination og at styrte det udi En-
thusiasmum. Historien viser derpaa adskillige andre
Exempler, især udi Engelland i Cromwels Tiid.
Og synes det, at den store Peruvianske Seyer-Herre
Manco Capac haver betient sig af samme Middel:
Thi han foregav sig at være Solens Søn, der var
nedskikked paa Jorden for at cultivere det menneske-
lige Kiøn, og at tæmme barbariske Nationer. Paa-
fundet havde den Virkning, at han derved med en
haandfuld af Folk lagde Grundvold til et mægtigt
Herredom. Jeg tilstaaer vel, at saadant ikke kunde
practiseres allevegne med lige Succés, efterdi et Folk
kand

kand naturligen have større Dosin af den sorte Galde end et andet, og at derfore habile Anførere nøye maa, ligesom Medici, først føle en Nation paa Pulsen, og examinere, enten Acidum eller Alcali, enten Phlegma eller Galde meest prædominerer. Men, endskiønt dette i den Henseende ikke allevegne kand giøres med lige Succés, saa er Konsten dog probat, efterdi man haver seet de dovenste og søvnagtigste Nationer ved saadant Middel at være bragte udi Activitet og Fermentation. Jeg haver tilforn sagt, at det er vanskeligt at sige, om det Arabiske Folks Omstøber Mahomed var en Enthusiast eller en Bedrager. Hvis han selv ingen Fanaticus var, men alting maa tilskrives et overlagt Forsæt, da maa giøres en Streg over alt det, som om ham er antegnet af Europæiske
25 Skribentere, hvilke have afmalet ham som en grov og uskiønsom Mand. Han kand i saa Maade heller regnes iblant de allerstørste Genier; thi, endskiønt man med Græske og Romerske Autores holder for, at han var saa u-lærd, at han hverken kunde læse eller skrive, saa giør det intet til Sagen, saasom Erfarenhed viser, at ligesom der kand være Lærdom uden Klogskab, saa kand der og være Klogskab uden Lærdom. Man seer, at en ung Bonde-Pige udi Frankrig (la Pucelle d'Orleans) haver spillet en Rulle med lige Succés, og i en Hast ved at indprente de Franske en Enthusiasmum, saaledes omstøbet dem, at de bleve gandske ukiendelige. At Mahomed udi sin Alcoran haver indført saa mange vanskabte og u-rimelige Lærdomme, deraf kand hans Uskiønsomhed ey heller vises: Tvertimod, man seer heller deraf, at han haver nøye udstuderet det menneskelige Kiøns Natur, især Arabernes Beskaffenhed; thi, naar man først haver indbildet Mennesker, at man er en Prophet, og at Lærdommen er guddommelig, bestyrker

man

man heller end svækker den ved vanskabte og u-rimelige
Revelationer, saasom Almuen fornemmeligen giør sig
en Merite af at troe ubegribelige Ting, som man
giver Navn af Mysteriis. Herudover siger Fonte-
nelle, at hvis 10 hellige og anseelige Mænd udi et
Land vilde begynde at lære og udstrøe, at Solen havde
hverken Skin eller Varme, vilde saadant med Tiden
overalt blive en Troes Artikel: Ja man kand holde for
at de, som siden talede derimod, vilde holdes for Fri-
tænkere og store Kiettere. Det var i den Henseende,
at Mahomeds Disciple og Efterkommere funde for 28
godt, efter Bogstaven at forklare hans selsomme Himmel-
Reyse, og forkastede deres Raad, som vilde henføre den
til Allegorie, saasom de holdte for, at dette Para-
dox vilde give Religionen meere Anseelse helst hos
Almuen; hvorudi ikke toges feyl: Og er det troeligt, at
hvis Alcoranen havde befattet end meere vanskabte og
utroelige Ting, Saracenerne skulde være blevne end
meere sterktroende, og Enthusiasmus hos dem skulde
end have giort større Virkninger. Mahomedanernes
Enthusiasmus varede dog ikke længe, kunde ey heller
være af lang Bestandighed: Thi det er saaledes beskaffet
med alle Passioner, at, jo stærkere de rase, jo hastigere
faae de Ende; da derimod jevne Affecter holde længst
ved; derfore sige og Medici, naar Paroxysmus hos
en Febricitant er hæftigst, at Febren vil tage Af-
skeed. Saaledes gik det med denne Nation: Thi efter
20 til 30 Aars Forløb saae man ikke mange Levninger
af forrige Heroismo; Religions-Iver mod tilfelles
Fiender forvandledes til Tvistighed de meo & tuo
imellem Undersaatterne, og til Successions-Striid
imellem Regenterne; saa at de Christne derved begyndte
igien at respirere, og det Græske Keyserdom blev
reddet fra total og hastig Undergang. Thi, hvis den
Sara-

Saracenifke Enthusiasmus havde end en Tiid lang raset med samme Kraft, vilde dette Folk, som en vældig Flod, have oversvømmet alle Lande og oprettet det største Herredømme, som nogen Tiid haver været seet paa Jorden. Men jeg haver viset, at, saasom Heeden var
27 saa heftig, kunde den naturligen ikke vare længe. Man saae strax Saracenerne, der tilforn havde foragtet Døden, at faae Lyst til at leve, saavel som andre Mennesker: Man saae dem ofte at vende Rygg imod deres Fiender, og ikke at erindre sig meere det Løfte, som deres Prophet havde giort om Paradiis til dem, som døde med Kaarden i Haanden. Man saae dem endeligen at sette Kriigs=Sager til Side, og at legge Vind paa Boglige=Konster; saa at de, især fra Califen Almamons Tiid, af det stridbareste Folk blev forvandled til det lærdeste. Man kand sige om de første Saracener, som Kong Wilhelm den Tredie sagde om de Engelske Soldater, nemlig, at man maatte betiene sig af dem, medens det Engelske Kiød laae dem endda udi Maven. Thi, da den hæftige Heede havde udfermenteret, ophørede deres Heroismus, og de bleve ligesom andre Mennesker igien. Man kand ellers anføre end et Middel, hvorved en Nation giøres stridbar, som bestaaer derudi, nemlig at man indprenter dem høye Tanker om sig selv, og ringe om andre Folk. Alexander Magnus sagde fordum: Fama bella stant: Det er: Krigens Lykke grunder sig paa Reputation og Rygte. Derfore seer man gemeenligen, at een Seyer er en Følge af en anden foregaaende Seyer. Utallige Exempler kand herpaa anføres af Historien: Men intet tiener til sterkere Beviis end de Franskes Exempel i Begyndelsen af denne Alder. Samme Folk, som udi lang Tiid vare vante til at victorisere, bleve ved det fatale Slag ved Hochsted ligesom

meta-

metamorphoserede og omstøbte udi anden Form; 28
saa at med den forrige Ambition den gamle Stridbarhed forsvandtes, og de bleve sig selv ukiendelige udi den heele Krig. Derfore beroer det meget paa, hvad Fremgang man haver i Begyndelsen af en Kriig, saasom et Folk derved indprentes Ambition og Mod, som gemeenligen haver gode Virkninger. Der ere saaledes fire kraftige Midler til at giøre en Nation stridbar, nemlig ved Kiærlighed, ved Kriigs-Discipline, ved Ambition, og endelig ved at indprente dem Enthusiasmum; hvilket sidste Middel er af alle det kraftigste, og haver utroelige Virkninger. Jeg haver udi en særdeeles Dissertation søgt at udleede Aarsagen til Roms forunderlige Tilvæxt, og viset, at Romerne ere drevne af samme Vind, som siden Saracenerne. At den Romerske Heroismus var bestandigere, og varede længere end den Saraceniske, kand tilskrives tvende Aarsager; først, efterdi den Fanatiske Affect rasede ikke saa sterkt hos de første, som hos de sidste, hos hvilke den som et heftig sydende Vand kogede og skummede over alle Bredde, og derfore hastigere maatte ophøre: Da den Romerske Enthusiasmus derimod var som Vand, der koger ved en sagte Ild, og derfore saa snart ikke evaporerer. Dernæst er dette hos Romerne at mærke, at, endskiønt Enthusiasmus hos dem kunde ansees som det store Seyl, der fornemmeligen drev dem frem, saa vare dog andre Ting, som tillige med coopererede: Ja man kand sige, at alle de 4. anførte Midler hertil hiulpe; thi enhver Romer elskede sin Fæderne Stat meer end Hustrue og Børn, ja meere end sig 29
selv: Kriigs-Discipline blev bragt paa den høyeste Spidse; og Ambition regierede udi saadan Grad, at enhver Romersk Borger ansaae sig som et Creatur af ædlere Skabning end andre Mennesker. Naar alle disse

Mid-

Midler samles, og alle disse Hiul trekke, kand man være forvissed ikke alleene om en stor, men endogsaa en bestandig Fremgang: Thi det er derved, at store Monarchier ikke alleene kand oprettes, men endogsaa blive bestandige. See, her haver du en Epistel, som er lang nok, og haaber jeg, at du herefter ikke besværger dig oftere over mine Laconiske Breve, som du pleyer at kalde dem. Hvis du ingen Smag finder udi dette lange Brev, da kand du indbilde dig, at det er skrevet til Straf; hvis derimod dig synes, at Materien er nogenledes vel udført, saa haver du Vahrer nok for Post-Pengene. Jeg forbliver ꝛc.

30

Epistola LXXXV.

Til **

Det er mig kiært, at mit sidste Skrift haver fundet min Herres Approbation. Min Herre skriver, at han forundrer sig over, hvorledes jeg i den Alder, og udi en saa slet Helbred, kand bestride mit Embedes Forretninger, og tilligemed skrive saa mange Bøger. Saadant kand giøres af mange andre, naar man vil i Agt tage en Hoved-Regel, som jeg stedse følger, og som bestaaer derudi: at jeg ikke bemænger mig med umagtpaaliggende Ting, og at jeg gemeenligen udi faa Linier befatter, hvad som andre udføre udi heele Ark. Hvis jeg saadant ikke havde i Agt taget i mine daglige Forretninger, havde det været mig umueligt at præstere saa meget in Literis. Jeg tager mig vare for Breve-Vexlinger, helst saadanne, som bestaae

udi

udi Complimenter, og hvorpaa gemeenligen ellers en stor Tiid spildes: Hvorudover, om alle mine Breve vare samlede, skulde de intet findes at indeholde andet end Giensvar paa Begiering og Spørsmaal; Ja alting indtil Skiøder, Kiøbe-Breve, Fæste-Breve og Obligationer ere uden sædvanlige Præludier. Jeg erindrer mig, at en Mand skikkede mig engang et Fæste-Brev tilbage, efterdi det var kun forfatted udi 6 Linier; men jeg lod ham igien vide, at, hvis jeg skulde nødes til at 31
omskrive det, skulde jeg giøre det end en Linie kortere. Jeg fik udi min Ungdom engang Tiltale af en Præst, efterdi en Prædiken, som jeg holdt for ham, havde kun varet et Qvarteer. Men jeg meenede, at, naar Tautologier og u-nødige Repetitioner bleve borttagne af hans Taler, vi prædikede lige længe. Thi, ligesom en Times god Søvn er lige saa kraftig, som 4 Timers Slummer; Saa kand en med faae Linier betyde det samme, som andre med heele Ark. De fleeste klage over Dagenes Korthed: mig derimod synes de lange nok; thi mit Middags-Maaltid, som begynder præcisé Klokken 12, varer kun et Qvarteer, saa at jeg udi halvanden Time, nemlig fra Klokken Tolv til halvgaaen To, haver spiset, læset en halv Time, faaet en liden Slummer, drukket min Caffee, og skrevet en Side, førend jeg ved samme Klokkeslet klæder mig og gaaer ud, da jeg endda ofte finder andre Folk siddende at maabe efter den anden og tredie Ret. Naar min Herre dette og andet betænker, begriber han let, at man uden Hexerie kand forrette det samme, som jeg. Jeg recommenderer derfor altid Korthed, skiønt jeg gierne derhos tilstaaer, at man i Forretninger og kand forsee sig ved at være alt for Laconisk. Jeg anseer derfor dette, som en Comisk Affectation hos de gamle Lacedæmonier, at de undertiden i vigtige Sager

ved en eeneste Stavelse søgte at give deres Meening tilkiende. Saaleedes, da en af deres Naboe-Stæder havde ladet dem vide, at, dersom de komme ind udi
32 deres Land, vilde de ødelegge alting med Sværd og Ild, svarede de Lacedæmonier intet dertil, uden med et Ord: Dersom: givende dermed tilkiende, at det vilde blive dem vanskeligt at komme ind udi Landet. Til adskillige Forslag, som den Macedoniske Konge giorde dem, svarede de ikke, uden med et eeneste Ord: Ney: Og da samme Konge tilskrev dem engang et Brev, fuldt af Trusler, svares alleene derpaa saaleedes: Dionysius var en stor Konge udi Syracusa, men agerer nu Skolemester udi Corintho. Saa sparsommelige vare de Lacedæmonier udi Tale og Skrifter: Og er derfor troeligt, at Mester Geert Westphaler neppe vilde have søgt om at nyde Borgerskab udi deres Republiqve. Men der maa holdes Maade udi alting; saa at man gaaer en Middelvey imellem dem, som spilde Tiden ved unyttige Ting, og dem, som laconisere for meget. Om begge Deele maa giøres Erindring, skiønt om det første meere end om det sidste, efterdi Erfarenhed viser, at de fleeste Mennesker henfalde til Vitløftigheder. Min Herre forlanger ellers at vide, om Qvæg-Sygdommen er ogsaa kommen paa mit Gods: Hvi skulde jeg gaae meere fri, end andre? Mine Kiør ere reent bortdøde. Men min Gienboes Lænke-Hund derimod, som jeg saa ofte haver besværget mig over, efterdi den ved u-ophørlig Giøen og Tuden er mig Nat og Dag til Plage, lever endnu, og er ved god Helbred. Men man maa skikke sig saavel udi det eene, som i det andet. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola LXXXVI. 33

Til **

Jeg mødte forgangen Uge paa Gaden en gammel Figtmester, som jeg haver kiendt for meer end 30 Aar siden. Den samme saae ilde ud, og var slet i Klæder, saa at jeg deraf sluttede, at han ingen synderlig Næring havde. Jeg fik ved nøyere Efterspørsel og at vide, at Mangel paa Næring saadant havde foraarsaget. Dette gav mig Anleedning til at eftertænke, hvorledes adskillige Ting paa en kort Tiid her i Landet ere forandrede. For 40 Aar siden var en Figtmester udi samme Anseelse som en Professor ved Universitetet: I det ringeste kunde han blant vore Studentere regne lige saa mange, om ikke fleere Scholarer; Thi en Norsk Student, som ikke havde freqventeret Figtskolen i Kiøbenhavn, blev anseet ved sin Hiemkomst som een, der havde anvendet Tiden ilde ved Universitetet. Figt-Øvelser vare da ogsaa nødvendige, efterdi det var grande Mode for alle Folk, saavel gamle som Unge at duellere med hinanden uden for Stads-Porten: saa at man da hørte lige saa meget tale om duellerende Personer og deres Secundanter, som nu om Præsides udi Cathedris og deres Respondenter: Ja det Sted uden for Porten, kaldet Fugle-Stangen, var meere bekiendt, end det store 34
Academiske Auditorium. Nu derimod er samme Valsted og Figtebane, som af alle, indtil Børn var bekiendt, saa reent forglemt, at end Navnet er fremmed for alle. Blant adskillige onde Sædvaner og Misbruge, som i vor Tiid ere afskaffede, kand fornemmeligen regnes den fordærvede Skik, at duellere, som forhen gik saa meget udi Svang, at den ved Love og Forordninger

ikke

ikke kunde hemmes: Aarsagen dertil var denne, at, endskiønt saadant under Straf var forbudet, saa ansaaes det dog som et Tapperheds Tegn, helst hos militaire Personer; saa at, endskiønt en Duellist undertiden offentligen blev straffet, saa blev han dog hemmeligen roset. Og saa længe som denne Maxime varede, tienede Straf heller til Opmuntring end til Afskrækkelse. Nogle nye Moralister have saadant mærket, og derfor holdet for, at den Uskik ikke kunde hemmes, uden ved at kaste Foragt paa dem, som giøre sig en Point d' Honneur af at duellere. Og haver jeg, dette til Bestyrkelse, anført en Lov udi den Underjordiske Verden saaledes, at den, som udfordrede sin Medborger til eene Kamp, skulde ansees, som en foragtet og skrøbelig Person, ja dømmes som et Barn, til at staae under Formynderskab, efterdi han ikke kunde regiere sine Affecter. Det synes ogsaa, at den Foragt, som vore Tiders Mennesker have ladet see mod saadanne Folk, haver udvirket, hvad de strængeste Love fordum ikke have kundet remedere: Thi, saasom Point d'Honneur var det eeneste Tønder til Ilden, saa maatte Uskikken ophøre,
35 da det blev ingen Point d'Honneur meere. U-ordenen er nu ogsaa fast gandske afskaffet, og Consequenter Figtmesternes Næring mærkeligen formindsket. Men de og andre, hvis Velstand grunder sig paa Uskik, bør ikke besværge sig derover; Thi ingen Reformation er saa nyttig udi Almindelighed, at jo nogen lider derved udi Særdeeleshed. En Medicus taber sin Næring udi sunde, og en Kriigsmand udi fredelige Tider: En Kiøbmand lider ved Manufacturers Stiftelser, en Kok, en Viintapper og en Brændeviinsmand ved en Nations Ædruelighed. En Procurator giødes af Folkes Tretter: Og en Landmand er henge-færdig, naar han hører tale om got Kiøb paa Korn og Føde-Vahrer.

L. 5 f. n. Manufacturer, Fabrikker.

Alle

Alle besværge sig over Tidernes Vanskeligheḋ, men som Vanskeligheden just flyder af Landets Velstand, bør de ikke lade sig mærke med saadanne Klagemaal. En vis Skriver udi en Ret beklagede sig engang for mig, at fast to tredie Deele af hans aarlige Indkomster vare ham betagne. Jeg spurte ham om Aarsagen dertil: Han svarede sukkende dertil, at siden den Forordning udkom, at temerè litigantes skulde bøde til Justits-Cassen, kand ingen ærlig Mand leve længer. Jeg sagde da, at, efterdi hans Uheld flyder af saadan Kilde, saa vilde jeg ønske, at jeg kunde være saa lykkelig at opfinde noget Middel, hvorved han ogsaa kunde blive skildt ved den øvrige tredie Deel, men derimod at han paa anden Maade kunde hielpes. Det kommer mig ellers og for, at Dantzemesterne ey heller maa være fornøyede med Verdens nu værende Tilstand: Thi N. N. som tilforn var saa pynted, og gik stedse med oprakt 36
Hoved, seer nu ud, som han gierne vilde give 8 eller 10 pro Cento, hvis nogen vilde laane ham Penge.

Non erat hac facie miserabilior Crepereius
Pollio, qvi triplicem usuram præstare paratus
Circuit, & fatuos non invenit. —

Da jeg videre erkyndigede mig derom, fik jeg at vide, at det ogsaa var formedelst Mangel paa Næring, skiønt Næringens Mangel reysede sig ikke deraf, at Folk ophørede med at dantze, men, efterdi Dantzekonsten er ikke saa vanskelig som i fordum Dage, da den udfordrede længer Tiid end en Cursus udi Philosophien. Nu lader man sig nøye med en simpel Menuet, da man tilforn betienede sig af adskillige Dantze, som Passe pied, Rigadon, la Bourrè, item adskillige andre, og endeligen endede med Folie d'Espagne: hvilken sidste Dantz bestoed udi adskillige Variationer; saa at der fast behøvedes lige saa lang Tiid til at doctorere

udi

udi det Videnskab, som enten udi Philosophie eller Medicine; Thi, naar en kom ud af Dantze-Skolen, førend han havde absolveret sin Folie d'Espagne, blev han anseet som en Deserteur. Eftersom nu der doceres ikke saa mange Præcepta meer paa Dantze-Skolerne, og det heele Studium er indskrænket til en simpel Menuet, som snart er lært, og nogle Engelske
37 Dantze, som læres uden Mester, saa er Lære-Tiden nu ikkun kort, og Conseqventer Næringen ikkun maadelig for Mesterne; hvilket er meget vel: Thi, endskiønt man i sig selv ikke kand fordømme Dantze, helst udi disse Nordiske Lande, hvor Legemets og Lemmernes Bevægelse er meere nødig end udi andre Lande, saa kand man ikke nægte, at jo deraf tilforn er giort Misbrug, og at det haver været en Øvelse, som haver foraarsaget baade Tids- og Penge-Spilde. Man seer af dette og andet, at der ere visse Ting, hvormed man kand gratulere vor Alder; Og at derfore de, som saa hæftig declamere mod nu værende Tider, og tale om vore ærbare Forfædre, ikke nøye nok have examineret Verdens Lob. Men man maa derhos sige, at, ligesom adskillige gamle Feyl ere rettede, saa er derimod adskillige nye komne i Steden derfore igien: saa at det synes, at Mennesker ikke kiedes saa meget ved Daarligheder selv, som ved Maaden, paa hvilken de skee, og at de, ligesom udi Klædedragt, ville extravagere nu paa en Façon, nu paa en anden; saa at ofte det, som synes at være Reformation, er ikke andet end Scenernes Forandring udi samme Skuespill. Dette kunde jeg forklare ved adskillige Exempler; men jeg vil lade mig nøye med at anføre kun et eeneste. Tilforn læsede alle, men ingen vilde skrive; nu vil alle skrive, men ingen læser: da vilde ingen meddeele andre, hvad

Lin. 13 f. n. Lob, Løb.

han

han vidste; nu underviser enhver udi det han selv ikke veed: saa at hvis dermed fremtures, ville der omsider blive fleere Autores end Mennesker. Jeg forbliver &c.

Epistola LXXXVII. 38

Til **

Min Herre skriver, at de Betænkninger, som jeg haver giort over Figtekonst og Dantz, haver befaldet ham: han meener derhos, at begge disse Øvelser haver været større udi ældgamle Dage. Jeg tilstaaer gierne, at Figte-Konsten haver været meer øvet blant de gamle Romere og Græker, end udi vore Tider: Og seer man, at der udi Rom haver været en saadan Mængde af Figtmestere, at de engang giorde Opstand og truede Republiqven med Undergang. Men de Græske og Romerske Athletæ vare andet Slags Folk, end saadanne, som jeg udi min Skrivelse haver omtalt. Udi Grækenland figtedes paa de Olympiske og andre aarlige Kiempe-Pladse, alleene for en Øvelse uden Fiendskab: Og udi Rom bleve Figtemesterne forestilte, naar Høytidelige Spectacler holdtes. Men alt dette haver ingen Overeensstemmelse med de nu brugelige Dueller, hvorved en udfordrer den anden, for med Kaarden i Haanden at afgiøre en Tvistighed, og som ofte endes med en af de stridende Parters Nederlag. Paa saadanne Eenekampe skal intet Exempel findes, hverken udi Romerske, Græske, Ægyptiske eller Persiske Historier. Julius Cæsar søgte ikke saadan Satisfaction af Cato, da han offentligen af ham blev insul- 39
tered;

tered; ey heller Themistocles, da Eurybiades truede ham med sin Stok: Kort at sige: man finder hos ingen gammel Skribent Exempel paa saadanne Dueller; hvorudover Alciatus vildfarer, som søger deres Oprindelse hos Grækker og Romere; (thi de Dueller, som hos dem omtales, vare alleene for publiqve Sager, og for at ende en Kriig mellem stridende Partier.) Men de have deres Oprindelse her udi Norden, og af Nordiske Folk ere indbragte udi de fleeste Europæiske Lande, hvor de for mange hundrede Aar siden have været udi Brug, ja saa stærkt, at de end ogsaa ved Love have været autoriserede; Og haver jeg udi Friderici 3. Historie anført et Exempel til Beviis, at saadant endda skeede ved Øvrighedens Ordre, og viset, at Generalitetet udi Norge beskikkede Tiid og Sted for tvende duellerende Officiers ved Kriigshæren. At saadant siden den Tiid efter Øvrighedens Anordning her i Landet er skeed, kand jeg med intet Exempel vise: dog seer man, at Dueller haver været i fuld Brug indtil vore Tiider. Hvad Dantz angaaer, da haver den været meget brugelig og heel konstig i ældgamle Dage, og det, end iblant de ærbareste Nationer, end ogsaa blant Cretenser og Lacedæmonier; og er det mærkeligt, at Socrates selv lærede at dantze af Aspasia. Vel findes, at Romerne en og anden Gang forbøde Dantz; thi Tiberius lod Dantzere forvise Staden, og Domitianus skilte nogle Raads-Herrer ved deres Værdighed, efterdi de havde dantset: Men
10 dette maa alleene forstaaes om usømmelige og ublue Dantze. De Gamle havde ellers 3 Slags Dantze: Een, som var ærbar, og kaldtes Emmelia; en anden, som var lystig, og kaldtes Cordax; og den tredie, som var en Blanding af Lystighed og Ærbarhed, hvilken havde Navn af Siccinis. Man distingverede der-

for-

foruden mellem militaire og geistlige Dantze. Cretenserne betienede sig af en Dantz, naar de ginge bevæbnede mod deres Fiender: saadan Dantz kaldtes Pyrrhicha, og siden blev brugt af andre, sær af Lacedæmonier udi samme Tilfælde. Om geistlige Dantze tales udi det Gamle Testamente: Og seer man af verdslige Historier, at Numa stiftede en Dantz for de Salii, det er Martis Præster, hvilke dantzede bevæbnede. Derom findes noget antegnet udi adskillige Orchesographier, eller Skrifter om Dantzekonsten, hvoraf sees, at det hos de Gamle haver været et vigtigt Videnskab. Men intet tiener til større Beviis herpaa, end hvad som fortælles om de saa kaldede Pantomimis. De samme bragte Konsten paa den høyeste Spidse, saa at den blev anseet som et vanskeligt Videnskab, hvorudi faa Mennesker kunde naae nogen Fuldkommenhed. Zvidas vidner, at Konsten havde sin Oprindelse udi Rom under Keyser Augusto. De 2 første Pantomimi vare Pylades og Bathyllus; hvoraf den første lod see sin Behændighed meest udi Tragoedier, og den anden udi Comoedier. Disse Pantomimi kunde exprimere alle Affecter og heele Historier stiltiende, alleene med Dantz og Gebærder; hvorudover Cassiodorus kalder dem Mennesker, hvis 41
veltalende Hænder havde ligesom en Tunge paa hver Finger. (Orchestarum loqvacissimæ manus, lingvosi digiti, silentium clamosum). Lucianus siger, at de ved saadanne Gebærder kunde opvække Graad ligesom ved kraftig Tale; Han fortæller ogsaa, at en Asiatisk Konge begierede af Keiser Nero en Pantomimum, for at bruge ham til Tolk imod omliggende Nationer. Derfore udfordredes af en Pantomimo, at han maatte være øvet udi adskillige Videnskaber, som i Poetiske Fabler og Historier, som ved

Ge=

Gebærder og Dantz forklaredes: Og vidner ovenmeldte Autor, at en Pantomimus ved Dantz og Spring saaleedes engang udtrykkede den Fabel om Martis og Veneris Elskov, at alle Tilskuere kunde ligesom læse den heele Historie. Man seer heraf, at Dantze-Konsten i ældgamle Dage haver været langt meere øvet og af større Vanskelighed og Vidtløftighed, end udi vor Tiid, end og, da de mange Slags Dantze vare i Brug; Thi de som med største Berømmelse bleve dimitterede fra forrige Seculi Dantze-Skoler, kunde med alle deres Menuets, Bourrées, Anjoux, Rigadons, Folies d'Espagne, ikke agtes uden Sinker imod de gamle Dantzere, helst Pantomimis, der ikke uden mange Aars Øvelse og en særdeeles naturlig Disposition kunde naae nogen Fuldkommenhed. Allermindst kand der giøres nogen Comparaison med de nu brugelige Dantze, hvilke ere ikke andet end simple Bevægelser; Og, naar saaledes er, kand jeg ikke see med hvad Grund man
42 kand fordømme vore Tiders Dantze: thi det er ligesom at legge Folk til Last at gaae hastig frem og tilbage paa et Stuegulv. At Fanatici declamere saa hæftigen mod dem, reyser sig deraf, at de ere Hadere af all uskyldig Lyst, og at de have Afskye for en Ting, just fordi andre derudi finde Fornøyelse. Thi det er af samme Aarsag, at de ere ved bedre Humeur udi Regn og Slud end udi Soelskin. Jeg er selv ingen Elsker af Dantz; men laster det dog ikke hos andre: Hvis jeg var forsikkred om, at der udi Dantzen var saadan sund Bevægelse, som nogle foregive, beqvemmede jeg mig endnu udi min gamle Alder til at dantze. Men det gode, som Bevægelsen kand foraarsage, fordærves igien af Nattevægt, Støv og Qvalme. Det er sundt at ride, men hvis man rider udi ont Veyer, tabes meer end vindes udi Helbreden. Det er ellers merkeligt, at

en

en Hoved-Raison, som anføres af dem, der fordømme Dantz, er denne, at, hvis man vil stoppe Ørene til paa et Ballet, ville de Dantzende have Anseelse af galne Mennesker: Men, saasom det samme kand siges om en Prædikant eller Orator, der bevæger sig udi Cathedra, uden at høres; saa er saadan Raison af ingen Betydelse. Jeg forbliver etc.

Epistola LXXXVIII. 43

Til **

Du legger mig i din sidste Skrivelse til Last, at jeg udi Fortalen til mine moralske Tanker taler med Koldsindighed om Telemachs Avantures, da det dog er et Skrift, som af alle Nationer er høyt agtet, og anseet som et stort Mester-Stykke. Jeg haver ikke lastet Skriftet, men alleene sagt, at jeg ikke derudi seer de Herligheder, som andre: Jeg haver tilskrevet saadant en særdeles egen Smag, som foraarsager, at jeg tit gaaer ud af den alfare Vey. Jeg haver dog siden med meere Agtsomhed igiennemlæset Skriftet, for at see, om jeg ikke kunde finde de Herligheder, som ved løslig Læsning forhen kunde være skiulet for mig. Men jeg bekiender, at jeg hænger endnu udi den selv samme Heterodoxie som tilforn, ja end stærkere, og det saavel i Henseende til Materien, som til Stilen. Jeg støder mig derover, at en ung Person udskikkes for at oplede sin Fader, som udi mange Aar havde været borte, og just udi de slibrigste Tider, da hans Nærværelse meest behøvedes, og Thronen var ledig. At en Fader

Fader flakker igiennem alle Lande, for at oplede en ung Søn, som kand være forført af onde Mennesker udi fremmede Lande, for at tvinge ham ved Faderlig Myn-
44 dighed at reyse hiem igien: Derudi er meere Rimelighed: Thi, naar en Fader vil eller kand komme hiem, kommer han nok, uden at Sønnen henter ham. Jeg støder mig end meere over hans Hofmester, som er Gudinden Minerva under Mentors Person, hvilken beskrives længe at have conditioneret eller været Skolemester udi Ulyssis Huus. vid. pag. 128. Det lastes hos Homerum, at han giver Guder og Gudinder nedrige Forretninger: Men intet af alt kand lignes herimod; thi her bliver en stor Gudinde giort først til en Domestiqve udi en Amme-Stue, og siden til Hofmester hos en ung Herre, med hvilken hun omflakker fra et Land til andet: Een Dags Opvartning kunde være sterk nok for en Gudinde. De hæftige og u-afladelige Forfølgelser, som Telemach lider paa sine Reyser, opvækkes af Venus: Men der anføres ingen synderlig Motif til saadant Had; thi, hvorfore at forfølge ham meere end andre kydske Personer. Virgilius, som Autor herudi vil imitere, viser derimod en vigtig Aarsag til de Forfølgelser, som Juno øvede mod Ænéam, og derpaa grunder sit Poëma. Dette er Argumentum Historiæ eller Skriftets Indhold. Examinerer jeg Specialia, da møder mig overalt noget, som jeg støder mig over: Deraf vil jeg ikkun lade mig nøye med at anføre nogle Poster. Da de udi den vilde Søe mødte en fiendtlig Flode, lod Mentor sette Blomster-Kroner paa Skibs-Folkenes Hoveder, ligesom de havde kunnet være udi en Urte-Gaard. Da Mentor blev giort til Slave, tales intet om, hvad
45 ham udi saadant Slaverie var vederfaret; hvilket havde været meer Magtpaaliggende, end Pygmalions og

andres

andres vidtløftige Historie, som Sagen intet vedkommer. Naar den Stad Tyrus beskrives, siges den at ligge paa en Øe: Da det dog er bekiendt, at Staden da laae paa det faste Land, og at det ikke var uden længe efter den Tiid, at den nye Tyrus blev anlagt paa en Øe. Han beskriver samme Stads Herlighed og Riigdom, og tilskriver alt saadant Stadens herlige Love, Regieringens Opmuntring til Handel, og den store Frihed, som alle Fremmede der havde, og kort derefter afmaler Tyrierne, som de alleru-lyksaligste Folk under Pygmalions Tyrannie. Intet er meer outrered, end den Character, som tillegges Pygmalion, hvilken siges, intet at have ædt uden Urter, som han sankede med egen Haand, og intet drukket uden Vand, og det af Frygt for at blive forgiven, hvilket ikke var fornødent, helst saasom han kort derefter siger, at hans Maitresse maatte for Sikkerhed æde og drikke forud alt hvad som var tilavet. Videre: Mentors eller Minervæ Sigte ved denne unge Printzes Opdragelse, skal være at giøre ham til en dydig og duelig Regent. Han synes at bane ham Vey til den Cretiske Throne, som var ledig just ved deres Ankomst til Creta. Han lader ham overvinde alle Kiæmper, som figtede for at erholde Kronen, item alle viise Mænd udi de Spørsmaal, som af Raadet bleve foresatte. Men just, da Telemach eenstemmigen af det heele Land blev udvalt til Konge, overtaler han ham til at forkaste saadant Tilbud, sigende, at det var bedre og anstændigere at reyse hiem igien, for at fortælle sin Moder, hvad 46
ham paa Reysen var vederfaret, end at regiere over et stort Rige, som befattede 100. Stæder, og som kunde ikke andet end have foraarsaget en inderlig Glæde hos hans Forældre. Ved dette Raad bedrøvede han Cretenserne, skilte sin Pupill ved en herlig Promotion, og

Lin. 1 f. n. Pupill, Myndling.

og til intet giorde Oraclet, som havde sagt, at det Cretensiske Rige skulde falde udi en Fremmeds Hænder, der vilde bringe Landet i Flor og Velstand. Ingen Hofmester kunde af en ung Herres Forældre vente sig Tak for saadan Opførsel. Derforuden kand dette antegnes, som noget latterligt, at Cretenserne, som levede under det fornuftigste Regimente, og havde de allerviseste Love, skulde falde til at erklære den værdigst til Thronen, som havde de sterkeste Arme, og som udi en Carousel kunde lade see størst Adresse i at fælde Kiæmper. Autor haver villet imitere Virgilium saavel udi den hæftige Kiærlighed, Dido fattede til Ænéam, som udi de bestandige Forfølgelser, som Juno opvakte mod ham. Lader os see, hvor lykkelig han haver været udi saadan Imitation. Dido lader hente til sig Æneæ unge Søn Ascanium, hvis Skikkelse Cupido paatager sig, og derudover falder hun udi Snaren. Saadant er vel imagineret. Men her kommer Venus aabenbare selv frembærende med sin Søn, der skal sette saavel Calypso som heele Landets Nympher udi Fyr: Hvilket er ilde inventered. Telemach taber da all sin Heroismum, og bliver en usel Kiærligheds Slave; og Mentor, som
47 paa den De Cypro bødede med sit Skiold mod Cupidinis Pile, giør her intet, men tilsteder Telemach at henfalde til yderligste Skrøbelighed, hvorfra han ikke kand cureres, uden ved at styrte ham ned af en Klippe udi Havet. Aarsagen, hvi Venus saa bitterligen forfulgte Telemach, foregives at have været hans Kydskhed. Men den hæftige Kiærlighed, hvorudi han forfaldt til Eucharis, gav tilkiende, at han var hendes lydige Undersaat, saa at hun ikke havde nødigt med Graad at besværge sig over hans Stivhed for Jupiter, og at opvække nye Forfølgelser. Man haver

ikkun

ikkun at conferere Virgilium med Telemachs
Avantures, for at see, hvor ilde Imitationen er
geraaden. Videre: Saa snart Mentor med Tele-
mach styrter sig ned udi Havet, er strax efter Sæd-
vane en Deus e machina, nemlig just saadant et
Skib af en Hendelse ved Kysterne, som man helst kunde
ønske. Af deslige Ting, som er imod all Rimelighed,
er Skriftet fuldt. Paa Skibet er deres fortroeligste
Vens Narbals Broder, og det paa samme Tiid, som
Narbal giorde Opstand mod Regieringen udi Tyro,
og var bleven Premier Ministre under den nye
Konge. Paa en saadan Tiid var det ubeleyligt for
hans Broder at flakke om med et lidet Skib udi Søen.
Derpaa følger en lang og kiedsommelig Beskrivelse over
Hispania Bætica eller Andalusia, der ingen Over-
eensstemmelse haver, hverken med Landet eller dets Be-
boere paa de Tider, og derforuden er Historien gandske
uvedkommende. De moralske Prædikener om en Kon-
ges Pligt, som Mentor siden holdt for Idumeneo,
blive admirerede; og lader jeg det staae ved sit 48
Værd, skiønt jeg bekiender, at intet er mig meere kied-
sommeligt end trivial og opkoget Morale, som det
altsammen er, og at det derfor ikke hos mig kand bøde
paa de Feyl, som findes udi Idomenei Historie.
Samme Idomeneus beskrives nyeligen tilforn at være
flygtet fra Creta med nogle faa Soldater; og nu strax
derpaa finder man ham en mægtig Konge udi Hespe-
rien, ja saa mægtig, at baade Græske og barbariske
Nationer foreene sig imod ham: Det selsomste er, at
man finder ogsaa Nestor bevæbned udi Spidsen af
den foreenede Magt. Samme gamle Mand kunde Autor
i det ringeste have ladet blive hiemme, helst efterdi han
formedelst sin høye Alder blev dispenseret for adskillige
Kriigs-Forretninger udi den Trojanske Kriig, som for
mange

mange Aar siden var endet. Den Tale, som de angrændsende, vilde og barbariske Folk holde for Idomeneo er smuk og opbyggelig, men u-rimelig i barbariske Folkes Mund. Det er jo saadant, som man laster hos Curtium, naar han lader de Schytiske Gesandter holde philosopiske Taler for Alexander, skiønt Schyterne vare ikke aldeeles barbariske, og deres Tale var den 10de Deel ikke saa philosophisk, som den der anføres at være holden af disse vilde Hesperiske Bierg-Folk. Saa at jeg kand sige, at jeg haver seet mange maadelige Skrifter, hvorudi vraisemblence er meere iagttaget, end udi dette store Mester-Stykke. Den Historie, som Idomeneus fortæller om sine onde Ministrer, holdes for en Zirat udi dette
49 Verk, saasom derudi vises, hvorledes Ministrer kand captivere deres Herrer, enten ved Hyklerie, eller ved at giøre sig necessaire: Iligemaade den List de bruge, for at sværte og styrte de troeste Undersaatter. Men der anføres et selsomt Exempel paa saadan List, som ikke vel kand practiseres. Protesilaus formaaer sin Client Timocrates at giøre en troe Tiener Philocles mistænkt hos Kongen. Samme Timocrates siger, at Philocles arbeydede paa at giøre en Opstand imod Regieringen, og at Protesilaus var i Ledtog med ham. Men ingen kand see, hvad Protesilaus kunde være tient med en saadan Intrigue, hvorved han ligesom arbeydede paa sit eget Fald tilligemed sin Fiendes. Suiten af Historien er denne, at Kongen giver Ordre til at myrde Philocles, men lader Protesilaus blive udi sin Post, og beholder ham stedse derudi, endskiønt samme Protesilaus ved sin onde Opførsel havde skilt ham ved Regimentet udi Creta. Intriguen her er u-rimelig, og Kongens Taalmodighed saadan, som faa eller ingen Exempler haver, endogsaa udi de allerdaar-

ligste

ligste og stupideste Regentere: Da dog Idomeneus berømmes baade for sin Forstand og Tapperhed. Blant de mange uvedkommende Historier, som giøre fast den halve Deel af Verket, er ingen mig kiedsommeligere forekommen end Philoctetis. Samme Philoctetes fortæller Telemach Herculis og sit eget heele Liv og Levnet: Historier, som ere forslidte og alle bekiendte, og som Telemach forhen kunde vide paa sine Fingre. Saadant kand i mine Tanker ikke henføres til andet, end til Fylde-Kalk, og bliver hos adskillige Skribentere censurered. Udi Telemachs Character findes 50
store Stridigheder. Da han var udi den Ægyptiske Ørk, førte han sig op, ikke alleene som en stor Philosophus, men og som en Konge, og udi Tyro var hans morale saa outrered, at han ikke vilde redde sit Liv ved at negte sit Navn og sin Herkomst; og, endskiønt Narbal forestillede ham, at saadan Scrupel var ilde grundet, blev han dog ved sit Forsæt: Begge disse Ting skeede udi Mentors Fraværelse, og af hans egen Drift. Udi Mentors Nærværelse derimod forestilles han rasende af Kiærlighed; og udi Hesperien lastes hans Stolthed, Hidsighed og andre slemme Passioner: Thi det var der, at han duellerede med Hippia, og i stykker brød den guldfæstede Kaarde, hvilken hans Farfader, som da i det ringeste maa have været 150 Aar gammel, ved Udreysen siges at have foræret ham; hvilket man kand lade staae ved sit Værd; skiønt man ikke kand begribe, hvorledes Telemach, som havde været udi Slaverie, og som udaf Skibbrud var dreven nøgen til Landet, og havde havt saa mange bedrøvelige Avantures, kunde have ført denne Guld-Kaarde med sig til Hesperien. Det selsomste er, at, førend der tales om hans Frækhed og Hidsighed, siges han ved sin Douceur og Føyelighed saaledes at have indtaget Phi-

Philoctetem, at hans Had forvandledes til Kiærlighed. Udi den Strid, som holdtes med de Daunier, beskrives Telemachs Skiold med saadan Vidtløftighed, at Oedipi og hans Successorum heele forslidte og triviale Historier ved den Leylighed fortælles. Dette
31 skal være en Imitation af Homero, der beskriver Achillis Vaaben: Men samme Beskrivelse er hverken saa vidtløftig eller saa kiedsommelig, som denne. Historien hos den Græske Poët er behagelig, saasom den største Helt blant Grækerne havde tabt sine Vaaben; saadanne, som med menneskelige Hænder ikke kunde giøres; hvorfore Thetis hans Moder maa giøre en Reyse til Vulcanum. Hvad som findes paa den anden Side af Telemachs Skiold, kand jeg nu ikke sige: Thi at bekiende Sandhed, da haver jeg denne Gang ikke kunnet komme videre med Bogens Læsning, hvilken jeg vil overlade andre, som saaledes have forelsket sig udi dette Skrift, at de agte det høyere end Homeri og Virgilii Poëmata. Hvis Autor havde udført Telemachs Reyse paa Vers, havde Læsningen været mig meere taalelig: Men intet kand i mine Tanker være meere anstødeligt, end udi solut Stiil, helst paa et Sprog, som ingen Affectation lider, over alt at finde saadan Høytravenhed, især, saasom Argumentum ikke er af den Vigtighed, som Homeri; thi her handles alleene om en ung Persons Reyse, som af hans Moder udskikkes, for at lede efter sin Husbond. Jeg vil ellers gierne tilbage kalde min Censure, og tilstaae, at den er for stærk, hvis andre ville moderere deres Lovsange, og bekiende, at Telemachs Avantures er et Skrift, som haver kunnet giøres uden Hexerie. Jeg holder for, at Autors Navn og Anseelse haver givet største Vegt til dette Skrift, og troer, at det neppe var bleven saa admireret, hvis en simpel Fransk Abbé,

eller

eller Doctor af Sorbone havde sammensmedet det samme. Vist nok er det, at Folk her i Landet meer 52
Smag haver fundet udi den Danske Oversættelse. Du vil maa skee legge Nationen dette til Last: Men jeg kand af Erfarenhed sige, at hvis mine Landsmænd ikke have saa fiin og høy Smag som Franske og Italiener, saa have de den dog meere naturlig og mindre forderved. Herpaa haver jeg seet Prøver udi vore Skue-Spill; thi fast ingen af de oversatte Franske Comœdier have succederet paa vor Skue-Plads uden Molieres; da dog den Franske Nation finder en Himmel-Behag udi de fleeste nye Comœdier, hvilket jeg tilskriver Spectatorum fordervede Smag. Jeg forbliver 2c.

Epistola LXXXIX. 53

Til **

Du forundrer dig over, at en saa pen Jomfrue, som N. N. haver kunnet fatte Kiærlighed til M. M., og indladet sig i Ægteskab med en Person af saa slette Qvaliteter, og om hvilken intet andet kand siges, end at han er een af de største Tabacs-Smøgere udi Landet. Jeg derimod forundrer mig ikke derover; Det kand just være derfor hun haver fattet Kiærlighed til ham; Thi man seer jo, mange Mennesker at finde større Smag udi røget end udi ferskt Kiød; Iligemaade, at mange fatte Kiærlighed til det, som andre have Afskye for. Derpaa vil jeg anføre tvende mærkelige Exempler; et af den gamle, og et af den nye Historie. En fornemme Jomfrue, ved Navn Hipparchia,

chia, forestillede sig saaleedes udi den skidne Cyniske Philosopho Crates, at hun præfererede ham for alle kiønne, fornemme og rige Beilere: Ja hendes Elskov gik saa vidt, at hun lod sine Forældre tilkiendegive, at, hvis hun ikke maatte bekomme Crates til Ægtefælle, vilde hun omkomme sig selv. Forældrene bade Crates selv, at han vilde raade hende fra saadant Forsæt; hvilket han og giorde: og, saasom hans Formaning var
54 forgieves, visede han alle sine Pialter og Elendigheder, sigende, at hun maatte beqvemme sig til samme Skidenfærdighed og usele Levnet, hvis hun vilde være hans Ægtefelle. Dette tog Hipparchia ikke udi Betænkning; men iførte sig Cyniske Pialter, og omflakkede allevegne som en Stodder med Crates, efterfuldte hans Levnet udi alting, og undsaae sig ikke ved aabenbare at øve alle de Usømmeligheder, og at underkaste sig all den Haanhed og Foragt, som den Cyniske Philosophie med sig fører. Et andet Exempel af vor Tids Historie er udi en Høy-Adelig Dame, hvilken havde en u-overvindelig Affkye for hendes første Ægtefælle, skiønt han blant alle Undersaattere var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi Riget; og varede dette indtil paafulte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredie Gang begav sig udi Ægteskab med en gemeen Matrods; med hvilken, endskiønt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde, sig at leve langt meere fornøyet, end udi det første Ægteskab. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Huus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tiid, da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgierning. Saa at det synes, at just det, som kunde være affkyeligt for andre, var Tønder til Elskov og Fornøyelse hos hende. Jeg kunde anføre adskillige andre

andre Exempler paa saadan fordærvet Smag; men jeg lader mig alleene nøye med disse tvende: Forundrer mig derfore ikke, naar jeg hører tale om selsomme Ægteskab. Thi det er hermed bestillet, som med Mad og Drikke, 55
hvorudi een finder Vellyst i det selv samme, som hos de fleeste foraarsager Væmmelse. Derfore siger man, at den foranderlige Smag foraarsager, at hver Jomfrue bliver gift, hver Mad ædt, og hver Bog læset. Jeg forbliver &c.

Epistola XC. 56

Til **

Saasom jeg ofte er i Dispput med Sprogets Purister, det er saadanne, som ingen fremmede, skiønt antagne Ord ville bruge; saa haver jeg og igien tvistet med en Grammatico om det Ord Capitaine, hvilket han med andre fremmede Gloser fordømmede, helst saasom man havde et beqvemt Dansk Ord, nemlig Høvedsmand, paa Tydsk Haubtmann. Jeg svarede ham derpaa, at man i saa Maade ogsaa maatte vrage alle andre militaire Ord, og skille en Krigshær ved dens heele prima Plana baade til Lands og Vands. Man maatte da ogsaa forkaste de Ord, General, Brigadier, Lieutenant, Amiral, Vice-Amiral, Schoutbynacht, Commandeur, ja end Sergeant, Caporal, indtil Soldat, som alle ere fremmede Ord: hvilket var ikke andet, end at ødelegge en heel Kriigs-Hær og Flode paa engang. Han meenede, at saadan Forandring kunde skee efterhaanden, og at man kunde giøre Begyndelse med det Ord Capitaine,

Lin. 9 f. n. prima Plana, Officers-Liste.

hvilket

hvilket er det samme som Haubtmann. Jeg spurte da,
hvoraf han meenede, at det Ord Capitaine havde sin
Oprindelse: Hvortil han svarede, at Capitaneus eller
Capitaine kommer af det Latinske Ord Caput, lige-
57 som Admiral er det samme som Admirabilis eller
Anseelig. Jeg maatte da vise ham, at han feylede i
begge Ords Derivation. Der er en Neapolitansk
Province udi Abruſſo, kalden Capitanata, hvilken
fik saadant Navn, da de Grækske Keysere eyede Landet.
Den heedte i Begyndelsen Catapania efter en vis
Gouverneur Catapan, som de Grækske Keysere skik-
kede derhen. Udi Tidens Længde blev Catapania for-
vandlet til Capitanata, hvoraf kommer det Ord Capi-
taine, som endnu bruges for at betegne, enten en som
er Hoved for et Compagnie af Soldater eller for
en heel Krigshær. Det andet Ord, som bør skrives
Amiral, og ikke Admiral, hvilket er en Vildfarelse,
er Arabisk: thi Amir betyder paa det Sprog en
Herre; og deraf flyder Amiræ og Amiralii hos Tyr-
ker og Saracener, hvilke ere Høvdinger og Kriigs-
Anførere. Europæer have siden betegnet dem dermed,
som ere Hoveder for Kriigs-Skibe og Floder; og nogle,
helst Nordiske Folk, have lagt et d dertil, saa at de i
Steden for Amiral have skrevet Admiral, indbildende
sig, at det var et Latinsk Ord, og det samme som Ad-
mirabilis. Sees deraf, at vi hverken have laanet de
Ord af Latinen eller af det Franske Sprog. Hvis man
vil saaleedes scrupulere over Gloser, maa man i saa
Maade og forkaste det Ord Almanac, hvilket og er
Arabisk, men antaget over heele Europa. Hvoraf
det Ord Peruqve haver sin Oprindelse, er mig ikke
vitterligt: man seer, at fast alle Europæiske Folk be-
tiene sig af det samme. De Nordiske Nationer have
58 intet andet Navn derpaa: Engelænderne sige Perevig;

Itali-

Italienerne Perucca. Spanierne have vel brugt
det Ord Cabellera i Steden for Peruqve, og Ca-
bellero i Steden for Perukmagere: men man mærker,
at de nu omstunder ogsaa conformere sig efter andre
Nationer, og betiene sig af det Ord Peruqvero,
hvormed de betegne en Perukmager. Peruqvers rette
Brug er ellers ikke gammel, man regner deres Begyn-
delse til imod Enden af det 15de Seculum, da det
store Tog til Italien blev giort af den Franske Konge
Carl 8. Frugten af samme Tog var, at de Franske
bragte tilbage med sig den saa kalden Neapolitanske
Sygdom, som Spanierne havde faaet udi America,
og derfore kalde Sarva de Indias eller Las Buvas.
Herrera siger vel, at Sygdommen af Spanierne
blev bragt først til Mexico, og at det er langt fra,
at de der finge den: men andre vidne, at det er en
Epidemisk Svaghed udi America, hvorvel mindre
farlig end udi Europa. Ligesom nu Spanierne have
kaldet den den Indianske Sygdom, saa have Ita-
lienerne, som dermed af Spanierne bleve befængede,
kaldet den den Spanske. De Franske, som bragte den
med sig fra det Neapolitanske Tog, have givet den
Navn af Mal de Naples eller den Neapolitanske
Svaghed; og andre Nationer, som de Franske have
besmittet, kalde den Frantzoser; hvilket Navn er endnu
brugeligt udi Norden. De Franske have og ellers givet
den Navn af Pelade eller den Skaldedgiørende Syg-
dom, efterdi Haarene derved falde fra Hovedet: Og
meenes der, at saadant haver givet Anledning til Pe-
ruqvers rette Brug, for at skiule de skaldede Hoveder; 59
saa at det maa ikke have været reputeerligt i Be-
gyndelsen at lade sig see med Peruqve. Jeg siger
Peruqvers rette og almindelige Brug: Thi man finder,
at de Gamle ogsaa have betient sig af et Slags frem-
med

med Haar bag udi Nakken; Og skiemter derfore Martialis og Juvenalis med Fruentimmerets falske Haar. Der tales ellers om saadanne Haar, som Hannibal brugte, for at giøre sig ukiendelig; Og er intet meere latterligt end hvad som Lampridius fortæller om Keyser Commodi Peruqve, som var bestrøed med Guldstøv, og parfumeret med et Slags Liim, for at holde Guldstøvet til Haarene. Men deres rette Brug maa henføres til ovenmeldte Tiid, nemlig mod Enden af det 15de Seculo, da den af Fornødenhed blev indført: og vare Peruqver endda udi Begyndelsen meget simple; thi de bestoede udi nogle Calotter, hvortil Haarene bleve fæstede. Men man haver Tiid efter anden konstlet derpaa; saa at det er bleven anseet som en stor Zirath. Franske Skribentere holde for, at det var udi det Aar 1629, man udi Frankerig begyndte at bruge lange Peruqver: Og at Geistligheden allerførst 1660 betiente sig deraf; hvorvel det end længe derefter blev lagt dem til Last. Thi man seer, at Cardinal Grimaldi udi det Aar 1684, forbød Præster uden Nød at bruge Peruqver. Jeg finder her i Landet Perukers Brug Geistligheden at have været forbuden. Forbudet skeede paa et Landemode holdet 1628. med disse Ord: Cavendum a nova forma Capillitii
60 more Gallicano. Nu omstunder ere mange Façons paa Peruqver: hvo som vil have Kundskab derom, haver kun at læse Seigr. Drubins Catalogum, som findes udi vore Ugentlige Aviser. Det er troeligt, at Martinianer, saavidt man kand see af Klims Underjordiske Reyse, maa have bragt Konsten til en større Fuldkommenhed, end udi Europa, saasom samme Folk vare meest frugtbare paa Inventioner. Men jeg maa her spørge, hvor det var jeg slap. Det er ellers en Digression, som ikke kand pardonneres, og som

Mester

Mester Geert Westphaler selv neppe vil holde mig til gode: Digressionen er dog ikke tør, og Anmærkningen ikke triviale. Mit Forsæt var alleene at vise, at det Ord Peruqve, som synes at være opfundet i Frankerig, er antaget fast blant alle Europæiske Folk. Den eene Nation laaner Ord af den anden; Og seer man, at de Franske selv, hvor riigt deres Sprog end er, have laant fast alle Søe-Termini af Hollændere eller Hanse-Stæder. Naar man nøye igiennemgaaer Sprog, vil man finde, at, hvis man skiller sig ved alle fremmede Ord, den 3die eller 4de Deel af Sprogene forgaaer; saa at man taber ikke alleene Konst-Ord, men end ogsaa vocabula domeſtica eller Huus-Gloser, som er: Ager, Olie, Melk, Viin, Tabac, Papiir. Jeg er derfore af de Tanker, at de Herrer Puriſter giorde ikke ilde, om de herudi modererede deres Patriotiske Iver, og lode den see udi andre magtpaaliggende Ting. Jeg forbliver 2c.

Epistola XCI. 61

Til **

Du laster mig for min Thee- og Caffé Drik, som du holder for at være skadelig for min Helbred, og at svække min Mave. Jeg derimod er af andre Tanker, helst i Henseende til Café, hvormed jeg bilder mig ind at kunne formilde alle Svagheder, saa at jeg bruger den ogsaa mod Tandpine. Denne Cur vil vel komme dig latterlig for: men jeg taler af Erfarenhed, kand ogsaa give naturlig Aarsag

sag

sag til saadan Virkning. Min Tandpine kommer ge-
meenligen af heede og skarpe Dunster, som stige op af
Maven, og gravere saa vel Tænder som Hoved.
Café styrker Maven, hindrer Dunsterne at opstige, og
Conseqventer stiller saa vel Tand- som Hoved-Pine,
hvilket jeg saa ofte haver erfaret, at jeg gandske er ble-
ven overbeviset derom. Hvis ingen anden Nytte var
ved Thee og Café, var dog denne, at Drukkenskab,
som tilforn gik saa meget i Svang, derved temmelig
er kommen af Brug. Nu kand vore Hustruer og
Døttre giøre 10 Visiter en Eftermiddag, og komme
gandske ædrue tilbage. Dette kunde ikke skee i gamle
Dage, da man intet andet havde at byde de Besøgende,
uden Gylden-Vand, Sek, Spanskbitter-Viin, Lutten-
62 drank, og andet, hvoraf et Fruentimmer maatte i det
mindste pimpe lidt paa hvert Sted, saa at, naar man
lagde alle de smaa Doses sammen, som toges i hver
Barsel-Stue, det omsider kunde beløbe sig til noget:
I det ringeste finge de Smag paa visse stærke Liqveurs,
hvorom de nu ingen Idée have, og derfor ingen Lyst
kand faae dertil; Thi, hvor ingen Aspectus er, kand
ingen Usus blive, og man kand ikke faae Lyst til en
Ting, førend man faaer Smag derpaa. Du forlanger
ellers at vide, hvorlænge Thee og Café haver været i
Brug blandt Europæer, item Historien derom. Hvad
Café-Bønner angaaer, som Tyrkerne kalde Cahueh
eller Caoua, da voxe de paa Træe udi Arabien af
samme Navn, og er det saadanne, som kaldes Le-
vantske Bønner. Fra Indien haver man nu ogsaa
begyndt at føre dem; men de samme ere nær ikke saa
gode som de Levantske. Bønnernes Brug paa de
fleeste Europæiske Steder henføres til mod Enden af
det 17 Seculum. Her udi Norden er den sildere ind-
bragt; thi jeg hørte i min Barndom intet derom talt:

Lin. 14 f. n. Aspectus-Usus, hvad man ikke ser (kjender), kand man ikke anvende.

Og

Og mange betienede sig i Begyndelsen af brændte Byg-
korn, som man paa Thee-Huusene skiænkede for Caffé,
efterdi Folk ingen Forskiel endda kunde giøre paa Sma-
gen. Der siges, at disse Bønners Kraft blev først
mærket af en Munk, for hvilken en Hyrde, som vogtede
Geeder og Cameeler ved de Steder, hvor Bønnerne
voxe, tilkiendegav, at, naar samme Creature deraf aade,
vaagede de, og stimede derpaa den heele Nat. Hvor-
udover han, som Prior for Munkene, lod deres Brug
indføre udi Klosteret, for at hindre, at Brødrene ikke 63
efter Sædvane skulde forsove deres Morgen-Lovsange.
Der ere ellers adskillige Tvistigheder om disse Bønner:
Nogle tillegge dem stor Dyd, andre igien holde dem
heel skadelige. Blant dem, som meest declamere der-
imod er vor bekiendte Medicus Simon Pauli udi
hans Commentarier mod Thee og Tabac. Thee
haver udi Europa været længe bekiendt; dog ikke
førend langt hen udi forrige Seculo: Thi jeg finder,
at Olearius og Mandesloe udi deres Reyse-Beskri-
velser taler derom, som en tilforn os u-bekient Urt,
hvis Dyd prægtigen beskrives, skiønt den saavel som
Café ogsaa haver sine Fiender; hvilket blant andet sees
af den Medicinske Dissertation de tribus impo-
storibus Thee Café & Chocolade. Hvad Tabac
angaaer, som Americanerne kalde Petun, og mod
hvilket ovenmældte Simon Pauli declamerer, da
blev det først af Spanierne bekiendt udi den Ameri-
canske Province Jucatan, og udi Frankerig blev den
først presenteret til den store Prieur, og til Dron-
ning Catherine de Medicis ved den Franske Am-
bassadeur Jean Nicot, hvorudover det fik Navn af
den Nicotianske Urt, og endnu paa Latin heeder Herba
Nicotiana. Det førte ogsaa en Tiid lang Titel af
Herbe au grand Prieur, eller Herbe à la Reine.

Lin. 3 endda, endnu engang.
Lin. 8 stimede, støiede og sloges.

Urten haver, foruden Simon Pauli, haft adskillige Anfægtere. Jeg haver udi den Persiske Konges Schak Abas Historie talet om det artige Middel, hvoraf han betienede sig, for at vende sine Undersaatter derfra. Kong Jacob I. udi Engeland haver skrevet en Trac-
64 tat imod Tabac. Og Pave Urbanus 8. lod udgaae en Bulle, hvorudi de excommuniceres, som bruge Tabac udi Kirken; hvilket ikke kand forstaaes uden om Snus-Tabac. Det blev tilforn alleene ført fra Indien: nu derimod plantes Tabac paa adskillige Steder udi Europa, hvorpaa haves stor Aftrek, saasom det ikke alleene røges og bruges for Næsen, men end og paa visse Steder tygges, sær af Norske Bønder, som udi dets Tyggen finde en Himmel-Smag. Andre tale prægtigen om denne Urts Dyd og Herlighed. Vi have paa Dansk et Vers til Tabacs Berømmelse, som er et Mesterstykke udi den Danske Poësie. Jeg for min Part, saasom jeg ikke disputerer nogen sin Smag, saa hverken roser eller laster jeg dem, der finde Behag derudi. Om dets Brug haver den gode Virkning, som nogle foregive, kand jeg ikke sige. Det alleene maa man tilstaae, at udi Røgen er ingen naturlig Angenemhed, item at Stuer derved skidnes og Klæder fordærves, ikke at tale om, at mange U-lykker og Ildebrande ere foraarsagede af Tabacs-Piber: hvorudover man blant Gaards-Articler og Fogde-Instruxer gemeenligen lader indføre den Artikel, at ingen paa Gaarden maa smøge Tabac, skiønt den sielden bliver efterlevet; thi Begierlighed dertil haver hos de fleeste taget saadan Overhaand, at hverken Straf eller Trusler kand holde dem derfra. Paa intet Sted giøres deraf større Misbrug end udi Holland; hvilket man fornemmeligen mærker hos reysende Folk paa Trækskøiter: thi man hører saa snart
65 ikke, at en blæser sin Pibe reen, førend Fyrtøyet slaaes der-

derpaa igien. Af Snus-Tabac giøres og stor Misbrug; saa at adskillige have lige saa mange Tabacs-Daaser, som Lommer, og seer man dem ikke saa snart at giemme een, førend de i en anden Lomme gribe efter en anden. Deraf haver jeg selv giort Excés, som jeg dog paa nogen Tiid haver søgt at moderere; hvilket jeg giør i alting, end ogsaa udi Café, som du raader mig fra. Thi jeg bruger gemeenligen ikke meere end 4 à 5 Skaale om Dagen. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XCII. 66

Til **

Min Herres Spørsmaale om Hexerie kand jeg ikke besvare paa anden Maade, end om Spøgelser, nemlig, at der fortælles saa mange troeværdige Historier, saa at det er vanskeligt aldeeles at nægte Hexerie; Ligesom paa den anden Side der fortælles saa mange u-rimelige Fabler, saa at man haver Aarsag intet at troe. Hvad som meest svækker den Lærdom om Hexerie, er dette, at jo meere man tvivler om dets Realitet, jo meere tager det af: Thi hvad som man ved en stærk Troe dagligen haver seet at tilvoxe, haver man ved Vantroe dagligen seet at aftage; saa at Tvivlsmaal herimod haver meere virket, end den haardeste Straf og de strængeste Love. I gamle Dage, da man støvede efter Hexer og Hexemestere, og straffede dem med Baal og Brand, sagdes hver anden Matrone paa visse Steder at ride paa Kosteskafte til Bloksbierg eller Hecla, da fandt man For-

Forskrivelser, som en og anden havde udstedet til Fanden. Udi Jacobi 1. og Caroli 2. Tiid støvede man sterkt efter Hexer, og da vrimlede Engeland deraf. Udi Henrici 4. Tiid bleve ved Parlementet udi Bordeaux brændte meer end 600 Troldfolk: men, saa snart man ophørede med Straffen, forsvandtes Konsten
67 efterhaanden. Udi det Parisiske District hører man fast intet om Troldom, efterdi Parlamentet ikke dømmer i saadanne Sager. En Cornelius Loos, en Becker, og andre, have ved deres Skrifter gandske skilt Fanden ved sin gamle Næring udi Holland. Ja Fandens Handel haver her udi Landet efterhaanden saa aftaget, at den omsider er indskrænket til Findmarken alleene, hvor den nogenledes haver floreret indtil Enden af forrige Seculo, saalænge Amtmændene og Laugmændene vare hengende ved Landets gamle Orthodoxie. Den første som giorde Skaar herudi, var Amtmand Lork. Paa samme Mands Heterodoxie herudi kand jeg anføre et Exempel, som i min Tiid er passeret udi Bergen. Da han engang besøgte Laugmanden, og saae paa hans Stuegulv liggende udstrakt en Finlap, studsede han derved. Da han spurte, hvad saadant skulde betyde, sagde Laugmanden: Vær stille, mon Frere! nu er Siælen fra Legemet, og, naar den kommer tilbage, ville vi høre et og andet Nyt. Amtmanden sagde da: Det vil maaskee vare forlænge; jeg skal strax bringe Siælen tilbage, tog derpaa til sin Stok, og gav Finlappen saadant Slag for Rumpen, at han strax sprang op, og gav et stort Skraal fra sig. Man saae deraf, hvor meget denne Amtmand havde vanslegtet fra sine Formænd, og at han vel kunde blive en god Justitz-Mand, men en skadelig Øvrighed for den Findmarkske Handel; Thi Fanden kunde aldeeles ikke være tient med saa-

saadan Amtmand: Man haver ogsaa fra den Tiid seet 68
Handelen mærkeligen at aftage; Og bestyrkes man udi den Tanke, at Hexerie og den sorte Konst grunder sig mestendeels paa Øvrighedens Overtroe og Vantroe; med mindre man vil holde for, enten, at Fanden ved Alderen haver tabt sin forrige Activitet, eller at han er geraaden i en Slags Uvederhæftighed, saa at han formedelst Penge-Mangel ikke kand underholde saa mange Hexemestere som tilforn; Ja at ingen ved Haandskrifter meere vil forbinde sig, efterdi de mærke, at han ikke er i Stand til at giøre de sædvanlige Penge-Forskud, eller paa sin Side meer kand præstere præstanda. Jeg haver udi min Ungdom engang fundet en Forskrivelse, hvorudi en ung Person havde forbundet sig til Fanden, og derfore stipuleret sig aarligen en Tønde Guld. Jeg overleverede Forskrivelsen til hans privato Præceptori, hvilken reev den i Stykker, og bad mig tie dermed, sigende, at han i Eenrum vilde straffe ham derfor. Man kand heraf indbilde sig, at Fanden da ikke var par Cassa, for at udreede saadan Sum, og derfor ikke havde denne Gang villet imodtage Obligationen. Men slige Meeninger kand dog intet Bifald finde; Er derfore troeligt, at det meste, som om Hexerie er fortaalt, grunder sig enten paa pure Illusioner eller Fabler: Og at derfore Bekkers betoverde Wereld kunde holdes for et nyttigt Skrift, hvis Autor ikke havde gaaet for vidt, og giort alt hvad som fortælles om Aander, til Fabel og Indbildning. Den gaaer sikkere frem, der ikke forkaster alle Historier, ey heller antager dem alle. Men de fleeste kand ikke 69
standse udi deres Reformationer: thi, saa snart mærke de sig ikke engang bedragne, førend de henføre alting til Bedragerie. Hvorledes saadant kand skee, og dagligen skeer, haver jeg viset udi det Skuespill, kalden

Uden

uden Hoved og Hale. Derudi forestilles, hvorledes man kand forfalde, fra Vantroe til Overtroe, og igien fra Overtroe til Vantroe, saa at, naar man ikke i agttager visse Regler, som her ved foreskrives, og ikke ved en Tings Examen gaaer som med Tømmen i Haanden, man styrtes af et Extremo i et andet, saa at man nu troer for meget, nu for lidet, nu alting, nu igien intet. Jeg forbliver 2c.

---

70 Epistola XCIII.

Til **

Min Herre skriver, at det er ham kiært, at N. N. er hiulpen til et Embede, hvorved han kand have sin rigelige Udkomst. Det er mig ogsaa kiært; men end kiærere, naar jeg hører, at et Embede er hiulpen til en beqvem Embedsmand, hvorved det vel kand forestaaes: Thi enhver Regent, endskiønt mange Regierings-Regler af ham bleve forsømte, kunde holdes for en kostbar Øvrighed, naar udi Bestillingers Distribution man ikke leedede efter Embeder, for dermed at hielpe Personer, men efter Personer, for dermed at forsyne Embeder. Thi, ligesom intet er større Styrke for et Huus, end at det er forsynet med beqvemme Tienere til hver Huusgierning; Saa er og intet større Styrke for en Stat, end at hvert Embede er vel besatt. Naar en Huusfader vil have en Fuldmægtig, en Kok, en Kiælderssvend, en Kudsk, søger han ikke efter den, som meest trænger til Brød, men efter den, som er beqvemmest til en Huus-Forretning, som er leedig; Thi

Thi at hielpe en Nødlidende er priseligt, men Hielpen maa ikke skee paa den Maade. Publiqve Bestillinger maa ligeleedes ikke bortgives til Mænd, men Mænd til Bestillinger; De maa ikke være Gaver og Almisser, men Belønninger: Man maa ikke sige, see! her er en god 71
Mand, som maa hielpes, men, see! her er en vigtig Bestilling, som maa forsynes. Men, at saadant gemeenligen ikke skeer, vise alle Landes og alle Tiders Historier. Embeder, som burde heede Byrder, blive overalt kaldne Beneficia; hvorudover man siger ikke, at Embedet er beneficeret med en Mand; hvilket i alle Sprog nu er uforstaaeligt; men at Manden er beneficeret med et Embede. De fleeste Solicitanters Ansøgninger give og saadant tilkiende; thi de præludere og endes gemeenligen med de Ansøgendes Nødlidenhed og slette Tilstand; hvilket bør være lige saa liden Motif til at erholde et publiqve Embede, som om een søger at blive en Herres Kudsk, alleene paa det Fundament, efterdi han er en fattig Mand: Thi Huus-Herren spørger ikke om hans Tilstand, men om hans Capacitet at styre en Vogn-Hest; Han spørger ey heller om hans andre Qvaliteter: thi han kand være en god Huus-Fader, der vel styrer sin Hustrue og sine Børn, men kand derfor være gandske ubeqvem til at styre Heste. Det heeder: Hic Rhodus, hic salta. Jeg bekiender vel, at det er ikke saa let for en Regent, der haver et stort Land at foreståae, at opfylde denne Pligt, som for en Huus-Fader, der er kun Regent udi Mignature, og til en liden Oeconomie behøver kun faa Tienere. Men, som en høy Regent haver større Oeconomie, saa haver han og fleere Fuldmægtige og Stats-Ministre, hvis fornemste Pligt det kunde blive at udfinde Middel til at hæve de Vanskeligheder, som derved møde. Intet kunde være 72
større

større Styrke for en Stat; en Regent vilde glæde sig ved at see alle Embeder udi Landet vel forsynede; og enhver Embedsmand vilde opmuntres til at efterleve sin Pligt, og at svare til den Tilliid, som Regieringen havde ladet see til hans Person, ved at betroe ham et Embede, som man havde holdet ham frem for andre beqvem til at opfylde. Om denne Regel røres dog lidet eller intet af dem, der have skrevet vitløftige Bøger om Regenteres Pligt. Jeg finder ellers udi samme Bøger nogle andre Poster ikkun løseligen omtalede, hvorvel de ere af stor Vigtighed i Henseende til de Conseqvencer, som flyde deraf. Een er denne, at, naar Tiderne udfordre, at en almindelig extraordinaire Skat maa paalegges, der da fornemmeligen tilsees, at alle efter Proportion og Tilstand bære lige Byrde; thi Erfarenhed viser, at hvor stort et Paalæg end er, saa skikker enhver sig der udi, naar det er lige for alle. Tvert imod, hvor liden og maadelig en Byrde er, synes den tung og utaalelig, naar eens Naboe eller Medborger derfor dispenseres. Man mærker saadant daglig ved Hoverie-Bønder, hvilke med Taalmodighed bære store Byrder, naar de ere almindelige; men deres Skuldre blive for svage til at bære de mindste, naar de see een eller anden af deres Naboer gandske befriede: thi da bliver Fluer til Elephanter, og Skaalpund til Lispund. Herudover tager en Landmand nøye i Agt, ingen Bonde at befrie for ringeste Hoverie, med mindre han betaler
73 Arbeydet med Penge. Udi Byrders Paaleg møde vel Vanskeligheder, saavel som udi Embeders Uddeeling: men Regelen maa i Agt tages, saavidt som mueligt. Det var at ønske, at alting kunde veyes ud efter Lod og Qvintin; thi i saa Maade kunde en Øvrighed uden Møye og uden Undersaatternes Klynken erholde alting. Saasom nu Dispensationer udi almindelige Paaleg føde

føde Fortrædeligheder, og enhver Borger bilder sig ind, at all den Byrde, som tages fra sin Medborger, legges paa sig, saa kand man sige, at enhver giør ilde, som anholder om saadan Dispensation: thi han giver dermed tilkiende, at han vel vil være deelagtig udi alle Fordeele, men ikke udi Byrder; hvilket er mod alle Societeters Love. Og bekiender jeg for min Part, at, hvis i saadant Fald Dispensation mig blev tilbuden, jeg ingenlunde vilde eller kunde beqvemme mig til dens Modtagelse. Dog kand her, som i andre Ting, være Omstændigheder, hvorved saadant kand forsvares. Thi een kand ved en særdeeles Merite eller Tieneste være bleven Publici Creditor; og derfore kand imodtage saadan Befrielse udi almindelige Paaleg, som en Belønning, og ansee den som en Liqvidation: skiønt man kand sige, at det er sikkerst og raadeligst, at Belønningen skeer paa all anden Maade, end saadan, som opvækker andres Fortrydelse, og setter et heelt Societet i Fermentation; Thi, endskiønt en Ting kand være den samme, saa foraarsager dog Maaden, paa hvilken den skeer, at den ikke bliver den samme. Derpaa grunde sig de mange Inventioner man haver udi Byrders Paaleg, og de mange Navne man setter paa Skatte; 74
hvilke mange ansee, som idel Pedanterie, da dog derudi er en stor Politiqve, saasom Erfarenhed viser, at de fleeste Mennesker ville tracteres som smaa Børn, og at man uden Møye kand bringe dem til at undergaae Byrder, naar de paalegges under visse Navne. Saaleedes, naar for Exempel, en settes i Skat for 20 Rdlr. kand han krympe sig derved; men naar den samme Sum deeles, saa at en Part settes paa Peruk, en anden paa broderede Veste, finder han sig bedre derudi, saasom han indbilder sig, at det er ikke ham selv, men Peruken og Vesten meened. Ellers er udi

Lin. 16 f. n. i Fermentation, i Gjæring, i Uro.

alle

alle extraordinaire Skatter intet bedre Middel, end at taxere efter Ting, som alleene bruges til Vellyst og Overdaad, item paa Titler, som søges af pur Vanitet; thi derved slaaes to Fluer med een Smække: thi Penge bringes i den publiqve Casse; og Borgere kand i Fremtiden blive meere tarvelige og mindre forfængelige. Min Herre seer af disse Anmærkninger, at jeg ogsaa kand tale om Stats-Sager, naar jeg vil ryste mine Ærmer: Han maa selv dømme om de ere vel grundede, eller om de bør settes i Classe med Herman von Bremens Maximer. Jeg forbliver ꝛc.

---

75 # Epistola XCIV.

Til **

Min Herre forlanger at vide, hvoraf det Ord Crone (Corona) kommer, item, naar det først er bleven en Skik at krone Konger. Nogle meene, at det Ord Corona haver sit Navn af Cornu eller Horn, efterdi de gamle Kroner vare spidsede, som Horn: Vist nok er det, at Horn og Krone exprimeres udi hebraisk med samme Ord; og man finder, at ved Horn fordum betegnedes Høyhed, Styrke og Anseelse. Nogle Skribentere tillegge Kroners Invention den ældgamle Italienske Konge Jano; og vidner Athenæus, at der vare adskillige Italienske og Sicilianske gamle Penge, paa hvis eene Side stoed en Krone, og paa den anden en Janus med tvende Hoveder. Min Herre forstaaer vel ved det Ord Krone, det Hoved-Smykke, hvorved Potentater ziires ved deres

Re-

Regierings Tiltrædelse, og som de bære udi andre Høytideligheder: Thi Corona eller Στέφανος, som saa ofte findes hos Latinske og Græske Autores, er gandske andet. Saadanne Kroner, som vare flettede af Roser, Laurbær-Blade &c. brugtes for at zire berømmelige Mænd, saavel udi Fred som i Kriig. De brugtes ogsaa til Wellyst og udi Giestebude: Ja Slaver, som udi Kriig
vare fangne, bleve og offentligen solgte med Kroner paa 76
Hovedet; hvoraf kommer den latinske Talemaade: sub Corona venire. Hvad Kongelige Kroner angaaer, da er det vanskeligt at sige, naar de udi et hvert Land ere komne udi Brug. Blant de 12 første Romerske Keysere er Nero den eeneste, som findes at have baaret en Krone: Thi Augustus blev dermed ikke beæret, førend efter hans Død; og den Krone, som Julius Cæsar bar, var ikkun af Laurbær-Blade. Justinianus er den første, som findes at have brugt en lukked Krone: Men udi Middel-Alderen finder man paa Mynten over alt Keyserlige Kroner med 12 Spidse eller Straaler. Paa den Franske Mynt, som er slagen af Konger af den første og anden Stamme, finder man faa kronede Hoveder. Det veed man dog, at Carolus Magnus lod giøre en Guld-Krone ziret med Ædel-Steene, som forvares udi St. Dionysii Kloster, og hvormed de Franske Konger krones. Kroners Brug kand man her udi Norden henføre til det 12. Seculum. Thi Svend Grathe, som af nogle Tydske Skribentere kaldes Petrus, siges at have faaet Kronen af Friderico Barbarossa; hvilket vises af samme Keysers Brev til Ottonem Frisingensem med disse Ord: Rex Danorum Petrus coronam regni de manu nostra accepit; med mindre man vil holde for, at ved det Ord Krone forstaaes intet uden Riget, hvormed det ofte confunderes. Blant de efterfølgende Danske Konger

Lin. 9 sub corona venire, at sælges under Kronen, at sælges som Slave.

finder

finder jeg intet taelt om Kroning, førend udi Waldemari II. Tiid; Thi samme Konge siges at være kro-
77 net af Erke-Bisp Andrea til Lund 1203. Det kand være, at saadant er forglemt at antegnes saavel af de foregaaende som efterfølgende Konger: saa at man ikke kand sige noget sikkert om Kroningers bestandige Brug, førend Kongerne af den Oldenborgiske Stamme. Udi den Norske Historie findes intet talet om Kroning, førend udi Magni Erlingsens og Hagen Hagensens Tiid: Og er det troeligt, at det tilforn ikke haver været brugeligt, efterdi Paven, som ved en Cardinal saadant lod forrette, derfore vilde betinge sig visse Fordeele. Dette er, hvad jeg løsligen kand sige for at besvare min Herres Spørsmaal. Jeg forbliver ꝛc.

78

Epistola XCV.

Til **

Du forlanger udi din sidste Skrivelse at vide, hvi den Omløben paa Gaderne udi Kiøbenhavn med Viser og Eventyr, som udi nogle Aar haver været forbuden, nu igien er kommen i fuld Drift. Om Forbudet er ophævet, eller Visemagerne selv have taget sig nye Frihed igien, kand jeg til visse ikke sige. Jeg for min Part er ikke nøyeseende her udi, saasom jeg haver fundet, at saadant er brugeligt udi alle Lande. Thi man holder for, at den gemeene Almue maa have noget at amusere sig med, og Bogtrykkere derved kand vinde en Haand-Skilling. Det kunde dog ikke skade, om man blant de mange Viser

og Eventyr, som paa Danſk ere trykte, eengang holdt
en Mynſtring, for at dømme, hvilken af dem maatte
tillades, ſom uſkyldige, og hvilke ſom uſømmelige og
forargelige maatte ſettes paa Index. Blant de ſidſte
regner jeg det bekiendte Danſke Skrift om Doct.
Fausto. Samme Skrift haver i lang Tiid af Al-
muen været læſet med ſaadan Andagt, ſom det kunde
være en Symboliſk Bog; ja den preſſer endnu Taarer
ud af mangen gammel Matrones Øyen. Hvad kand
være uſømmeligere, end at giøre et ſaadant hæsligt
Portrait over en Mand, til hvis Erindring der burde
være Æres-Støtter opreyſede udi alle Lande? Denne
Johan Fauſt eller Fuſt, om hvilken er ſkreven dette
hæslige Sørge-Spill, og ſom ſiges af Fanden at være 79
bortført, var den, ſom førſt inventerede den herlige
Bogtrykker-Konſt, hvorved Boglige-Konſter ſaa meget ere
forfremmede. Det er herudi gaaet denne fortreffelige
Mand, ſom andre, der ved ſærdeeles Videnſkab have
diſtingveret ſig, at man haver holdet dem for Trold-
mænd og Fandens Diſciple. Adſkillige fornuftige Mænd
have udi de nyere Tider igiendrevet ſlige grove og
ugrundede Meeninger, iſær Gabriel Naudæus udi
det Skrift kaldet: Om berømmelige Mænd, ſom
falſkeligen for Trolddom ere mistænkte. Hvad
ſom herforuden haver givet Anledning til den hæslige
Hiſtorie om Joh. Fauſto, er dette, at ingen haver
ſkrevet noget om hans Endeligt, hvilket ſynes forunder-
ligt, efterdi vi have ſaa mange Pedanters Hiſtorier
beſkrevne. En Autor haver dog nyeligen udi et Skrift
viſet, at det er gandſke troeligt, at denne berømmelige
Mand udi det Aar 1466 er død af den Peſt, ſom da
graſſerede til Paris. Thi Johan Fauſt, ſaaſom
hans Føde-Sted Mayntz blev indviklet udi ſtore U-roe-
ligheder formedelſt de Tviſtigheder, ſom reyſede ſig imel-

Lin. 4. Index, Liſte over (egentlig af Paven) forbudte Skrifter.

lem

lem tvende Concurrenter om Erke-Bispedommet, begav han sig til Paris, for der at sælge sine trykte Bøger: Og, saasom man veed, at han der opholdt sig samme Aar, da Pesten regierede, kand man slutte, at han af samme smitsomme Syge maa være henrykt. Og er i saa Maade ingen Under, at der ikke bliver talet om hans Død, saasom man udi en almindelig Mortalitet ikke giver Agt paa enhvers Afgang og Endeligt. Jeg forbliver ꝛc.

80

Epistola XCVI.

Til **

Jeg var forgangen Uge udi et lærd Selskab, hvor der giordes adskillige Gisninger om Etymologien af det Ord Campana eller Klokke. Jeg giorde mig Umage ved min Hiemkomst at efterlede hvad Skribentere derom anføre. Nogle holde for, at Klokke er et Nordisk Ord; thi man finder udi de ældste Nordiske Historier disse Ord: ut Cloca habeatur in Ecclesia. Hvoraf sees, at man udi Christendommens Begyndelse her i Norden betienede sig af det Ord Cloca i steden for Campana. Nogle Franske Skribentere derivere det Ord Cloca eller Cloche af clocher eller at halte; thi ligesom en Halt gaaer til begge Sider, saa gaaer ogsaa en Klokke: Andre søge Ordets Oprindelse udi det latinske Ord Clangor eller Lyd, item af det græske Ord καλέω, det er: Jeg raaber; ja der findes de, som derivere det af det Ord Cochlea en Snegl, efterdi den haver samme Skikkelse, som en Klokke. Jeg overlader min Herre at dømme, hvilken Meening er

Lin. 5. henrykt, bortrykket.

rime-

rimeligst. Hvad det latinske Ord Campana angaaer, da er troeligt, at det haver været først i Brug udi 81
Italien, hvor det haver faaet sit Navn, nemlig udi Nola i Campanien: og holdes Bisp Paulinus at have været dens første Inventor. Det synes ellers, at man haver kaldet de store Klokker Campanas og de mindre Nolas. Jeg siger, at Paulinus holdes for første Inventor deraf: Skiønt derved alleene maa forstaaes Klokkernes Brug udi Kirke=Tieneste. Thi man seer hos de gamle Romerske Skribentere, at der længe tilforn have været saadanne Machiner, som kaldes Tintinabula, nu Bielder, hvormed gaves Tegn, og Folk sammenkaldtes. Udi Orienten haver Klokkers Brug længe ikke været bekiendt: Thi der kaldede man Folk til Kirke ved Slag af Træe=Hammere, ligesom Tyrkerne endnu ved Raaben give tilkiende, naar deres Gulds=Tieneste skal gaae for sig. Udi gamle Dage ringede Præsterne selv med Klokkerne, især udi Hoved=Kirkerne; hvorudover de blev kaldne Campanarii eller Klokke=Mænd. De Roman=Catholske døbe Klokker, og vælger man Faddere ud til saadan Daab, hvorved de indvies til hellig Brug. Helgaudus vidner, at dem i Daaben bleve givne Navne ligesom Mennesker. Ingulfus siger: Han lod giøre to store Klokker, som kaldtes Bartholomæus og Bettelinus, og to smaa, som finge Navn af Pega og Bega.
Man søger vel, at undskylde saadant, sigende, at det 82
er ingen Daab, men ikkun et Tegn af Daab; hvilket dog er ikkun en Chicane. Det er ellers vanskeligt at sige, naar man først haver begyndt ved Klokke=Slag at give Tiid og Timer tilkiende. Her udi Riget meenes saadan Brug først at være indført af en Klokker i Ribe ved Navn Elia, som siden blev Bisp sammesteds udi det 12. Seculo; thi derom taler Chronicon Ano-

Lin. 6 f. n. Chicane, forbreiet, tvungen Fortolkning.

Anonymi Ripenſe saaledes: Hic dies & horas campanarum pulſatione diſtinxit. Paa disse Machiner haver man som paa alt andet konstlet; og haver man brugt dem ikke alleene til at advare om Guds-Tienester, men endogsaa til andre Høytideligheder, og især til Begravelser; saa at Folk paa mange Steder ved saadan idelig Klang haver fundet sig incommoderede. Det er dermed den Franske satyriske Poët skiemter med det bekiendte Vers.

Pour honnorer les morts, ils font mourir
les vivans.

Fra Ringen diſtingveres Kimen, som er et Slags Klokke-Spill, der bruges ved adskillige Leyligheder, som Glædes-Tegn; derfor siger en gammel Poët:

Au jour qve naqvit chatillon
on ſonna double carillon.

Udi intet Land er saadant meere brugeligt end udi
83 Engelland, hvor enhver kand for Penge faae Klokkerne til at chime: Derfor kaldes Engeland the ringing Island. Sangverk, som ogsaa kaldes Carillon er endnu noget andet. Saadanne findes udi alle Nederlandske Stæder; saa at det er en Nederlandsk Invention. Det Sangverk, som for nogle Aar siden er anlagt udi Kiøbenhavn, er et af de fuldkomneste udi Europa: At Indbyggerne udi Almindelighed finde mindre Behag derudi, end udi det gamle, som for Ildebranden var udi Hellig Geistes Taarn, er ikke Sangverkets Skyld, men saadant maa alleene tilskrives de flestes slette Øren. Jeg forbliver &c.

Lin. 4 f. n. for, for.

Epi-

Epistola XCVII. 84

Til **

Saasom min Herre forlanger, at jeg vil communicere ham, hvad som forefalder udi lærde Sager ved vort Universitet: Da kand jeg denne Gang ingen nye Skrifter skikke ham, saasom intet af Betydelse paa nogen Tiid er kommen for Lyset. Jeg vil i Mangel deraf melde det, at jeg for nyeligen var udi et lærd Selskab, hvor der blev talet om Oprindelse til de gamle Hedenske Guder og Gudinder, iligemaade til store Helte. Jeg bifaldt eens Betænkning udi Selskabet, helst over de udi Historien berømte store Helte, som man uforskyldt haver ophøyet over andre Mennesker, alleene efterdi de have opofret utallige Mennesker og excelleret udi et Studio, som ikke er andet end et Videnskab at myrde Folk; saa at der er ingen Forskiel imellem dem og ordinaire Slagtere, uden denne, at de første forstaae at slagte Mennesker, og de sidste Qvæg. Hvad den gamle Apotheosis angaaer, hvorved mange af de første Mennesker ere blevne giorte til Guder og Gudinder: da tilstoed jeg ogsaa de Tiders Blindhed herudi, men meenede dog derhos, at der kunde være meere at sige paa adskillige Canonisationer af den Romerske Kirke. De gamle Hedninger beviisede guddommelig Ære til Ceres, efterdi hun havde lært Men- 85 nesker at dyrke Jorden; til Hercules, efterdi han havde reenset adskillige Lande fra Røvere og Mordere; og til andre formedelst store Velgierninger, de havde beviset det menneskelige Kiøn. Mange af de Roman-Catholske Helgene derimod kand ikke vise nær saa god Adkomst til deres Apotheosin eller Canonisation, saasom adskillige af dem have været u-nyttige Jordens Byrder, og ere

ere blevne giorte til Guder alleene ved Ørkesløshed, blind Overtroe og Hykleric. Censeo, ne qvis post hanc diem Deus fiat ex his, qvi ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: Det er: Jeg holder for, at man herefter ikke maa sette udi Gudernes Tall Mennesker, som alleene have levet for at æde, sagde fordum en Romersk Raads-Herre; hvilket passer sig end bedre paa disse Pavelige Helgene. Vel foregives, at slige Helgene ingen guddommelig Dyrkelse bevises: Men, naar man seer, at aarlige Feste for dem ere indrettede, Kirker til dem indviede, daglige Bønner til dem udøsede, og Mennesker at ligge næsgrus ned for deres Støtter og Billeder, finder man liden Forskiel imellem den Dyrkelse, som bevises dem og de hedenske Guder, hvilke ikke af Hedninger bleve anseete uden som Subalterne af den høyeste GUD. Saa at derfore ingen Forskiel er imellem Hedningernes Apotheoses og den Romerske Kirkes Canonisationer uden alleene i Navnet. Canonisation siges af det Ord Canon, som betyder en Liste eller et Register, saa at canonisere er det samme som
86 at sette paa Helgenes Register. Af samme Aarsag kaldes ogsaa Bibelske Bøger canoniske Skrifter, efterdi de almindeligen ere antagne, og som autentiqve Bøger ere satte paa Kirkens Liste eller Canon. Canonisationer skeede fordum af den heele Kirke: Man holder for, at Pave Alexander III. var den første, som tilegnede sig Ret eene at canonisere. Man canoniserer gemeenligen ikke uden 50 Aar efter Helgenens Død. Saadant skeer med stor Høytidelighed; og assignerer man da den Afdøde en offentlig Dyrkelse og Navns Paakaldelse udi Kirker. Exempel paa en ret høytidelig Canonisation er den Augsburgiske Bisp Luitolfs, hvilken blev erklæred Helgen af Pave Johanne XV. udi det Aar 995. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola XCVIII. 87

Til **

Min Herre takker mig for tilskikkede første Tome af vort lærde Societets actis, og siger, at han med stor Behag haver læset den Tractat om Kuglers og Kruds Invention. Det er mig kiært, at min Herre herudi er af samme Tanker som jeg: Thi jeg finder Skriftet vel udarbeydet og fuldt af solide Erudition. Alle holde for, at Paafundet er skadeligt; saa at den første Inventor af Krud kand heller ansees som en Fiende end som en Velgiører af det menneskelige Kiøn. Jeg selv er og af samme Tanker, skiønt jeg derhos maa sige, at, ligesom intet er saa ondt, at jo noget godt deraf flyder, saa haver denne heel skadelige Invention ført den Nytte med sig, at mange Mennesker, som tilforn have brystet sig af deres Styrke, og ligesom anmasset sig et slags Herredom over andre, efterdi de havde de stærkeste Arme, nu ere blevne ydmygede, saasom den stærkeste Kæmpe kand ved et Bysse-Skud ligesaa let fældes, som en Dverg, og en Breteur derfore ikke er nu omstunder et saa farligt Phænomenon, som udi gamle Dage, da det maatte heede: Cede fortiori. Den Invention, som med større Føye fortiener at fordømmes, er Bombers Brug; thi de samme bruges ikke saa meget til at bestorme, som 88
at ødelegge Stæder: Hvorudover M. Blondel, som haver skrevet en Bog om den Konst at kaste Bomber, synes at kunde have vendt sit Arbeyd bedre an paa at undervise Mennesker udi andre nyttige Konster. Thi det er ikke meget anstændigt for en Philosopho at vise Mennesker de Maader, hvorved Stæder og Kirker i en Hast kand kuldkastes og legges i Aske. Man holder for, at

Lin. 11 f. n. Breteur, en øvet Fægter.

at en Borger i Venlo udi Geldern ophittede den Konst at giøre Bomber udi det Aar 1588. skiønt ikke til andet Brug, end at tiene til konstigt Fyrverk. Dog sige nogle, at Prøven til Krigs-Brug blev giort til Horn af en Italiensk Ingenieur, og at Greven af Mansfeld betienede sig deraf udi Beleyringen af Wachtendonck, som samme Aar blev foretagen. En Engelsk Ingenieur ved Navn Maltus haver ex Professo viset Maaden at tractere Bomber paa. Ordet haver sit Navn af det Græske Βόμβος eller det Latinske Bombus, som betyder et Knald eller Bulder, og fører den med rette saadant Navn, i Henseende til det Knald, som den foraarsager, naar den creverer. Der meenes, at Bombers Brug haver givet Anledning til Potentater at anlegge Casteller ved Stæder, og at besette dem med reglerede Tropper, under den Prætext, at man som forhen ikke kunde betroe Stædernes Forsvar til deres egne Borgerr og Indbyggere, efterdi de ved første Bombe-Kast vilde overgive sig, for at hindre en Stads Ødeleggelse. Man seer saaledes, at Bomber ere ikke gamle, skiønt der udi den Franske Konges Ludovici XI. Historie tales om en Machine, som haver
89 Lignelse dermed, og som beskrives af Monstreles, saaledes, nemlig, at den havde et stort Rum, hvorudi man lagde Krud, og tilstoppede Rummet med en Tap, hvilket er ligesom nu skeer med Bomber. Thi, endskiønt samme Machine da førte Navn af Canon, saa blev den dog ikke brugt til at skyde mod Muur eller Vold, men for at nedslaae Huuse, paa hvilke den nedfaldt. Men, saasom ikke tales om Bomber videre, førend mod Enden af efterfølgende Seculo, kand man ikke regne deres Brug førend fra den Tiid, som forhen er viset. Jeg forbliver 2c.

Lin. 13 creverer, springer.

Epi-

Epistola XCIX. 90

Til **

Du undrer dig over, at jeg, som er ved Alder og stedse haver været hengiven til Studeringer, finder meere Behag udi Fruentimmers end udi Mænds Omgiengelse. Men du vil end meere forundre dig, naar jeg siger, at det er just i Henseende til mine Studeringer, at jeg søger saadant Selskab. For at giøre Reede til dette Paradox, maa du vide, at, naar jeg er hiemme, er jeg idelig udi et Slags Arbeyd, som foraarsager Hovedbryden, saa at jeg gaaer ud alleene for at lade Hiernen have fornøden Hvile. Saadan Hvile faaes fornemmeligen udi Fruer=Stuer, hvor der forefalder gemeenligen ikke uden jævn Snak, som ingen Meditation behøver. Og er det derfore, at, naar jeg haver studeret mig en Hovedpine til, jeg ingen heller besøger, end Madame N. N., hvilken fortæller mig intet uden hvad Mad hun haver spiset den Dag, eller hvor mange Æggs hendes Høns have udlagt den Uge, eller andre saadanne Materier, hvorved Hiernen ikke brydes eller Hovedets Seener strekkes. Udi Mænds Selskab derimod forefalde Discourser, som foraarsage en Hovedbryden: Der tales gemeenligen om Rettergang og Stats=Sager; hvilke Materier kand være nyttige, ja ogsaa behage- 91
lige paa visse Tider, men ikke naar man søger Selskab alleene for at recreere Sindet og unde Hiernen Pauser. Man begynder, saasnart første Hilsen er aflagt, at forklare mig en Sag, som den Dag er dømt paa enten udi Raadstuen, eller Høyeste=Ret, for at høre min Betænkning derover, eller man vikler mig ind udi Stats=Sager, hvortil enten en nye Forordning eller sidste Posts Avis giver Anledning; hvilket er ligesom at presentere

Skak=

hos mange, og Consequenter givet Anledning til Fiendskab; hvorpaa kand anføres adskillige Exempler. Da Canutus Magnus spillede Schack-Tavle med Ulf Jarl, fulte kort derefter Jarlens Mord. Det samme finder man om Kong Erik, hvilken strax paa saadant Spill blev omkommen af sin Broder Abel. Aubery vidner, at Prinz Mauritz af Oranien var ligesom fra sig selv, naar han tabte et Spill udi Schack-Tavle. Thi, naar man udi andre Leege taber, kand man skylde paa Lykken; men herudi haver man intet at beskylde uden egen U-agtsomhed. Den Epirotiske Konge Pyrrhus regnes blant de største Schack-Spillere. Iligemaade Tamerlan og Carolus Magnus, hvis Skakspill endnu vises udi St. Dionysii Kloster udi Frankerig. Nogle Theologi forbyde Skakspill, efterdi saa megen Tiid spildes derved: Jeg fordømmer det hos studerende Personer af den Aarsag, som jeg i mit sidste Brev haver tilkiendegivet; recommenderer det derimod til ørkesløse Folk: hos hvilke man og seer, at det haver været, og end er meest i
95 Brug. Spanierne, hvis Hoved-Qvalitet ikke er Arbeydsomhed, have giort saadan Exces her af, at man haver seet heele Stæder at udfordre hinanden til Skakspill. Det maa ogsaa være formedelst Mangel paa Arbeyde, at Islænderne dermed drive Tiden bort. Ja man kand holde for, den Slags Occupation, som antegnes hos Palamedes, bør tiene til Beviis paa, at den Trojanske Kriig maa have været ført med temmelig Søvnagtighed: saa at det er ingen Under, at Trojæ Beleyring varede udi 10 Aar. Jeg forbliver &c.

Epistola CI. 96

Til **

Min Herre takker mig for den Anmærkning, jeg udi min sidste Skrivelse til ham haver giort over den Svaghed, som gemeenligen her udi Norden kaldes Pokker eller Frantzoser: men meener, at Svagheden udi Europa er ældere end fra den Tiid Vest-Indien blev opfunden; og at den egentligen ikke kand siges først at være bragt fra America. Min Herre grunder sin Meening paa de Anmærkninger, som findes af den Engelske Chirurgo Becket; Iligemaade paa andres Gisninger, som holde for, at Svagheden er langt ældere, skiønt den tilforn haver haft andet Navn, og haver været det samme som Spedalskhed. Men jeg er ikke af de Tanker; saasom man mærker, at der er stor Forskiel imellem disse Svagheder: thi Spedalskhed er incurable; da derimod enhver Chirurgus kand curere den anden, helst naar den ikke haver taget formeget Overhaand. Man mærker ogsaa, at begge Svagheder haver diverse Aarsager. Spedalskhed kand samles paa i mange Aar, førend den giver sig udvortes tilkiende; Den anden Svaghed kand faaes i en Hast ved en Debauche: Hvorudover Veneriske Svagheder eller Frantzoser fra den Tiid de udi Europa ere blevne be- 97
kiendte, stedse have været distingverede fra Spedalskhed. Hvad som i Besynderlighed er at mærke ved Spedalskhed, er dette, at den haver hænget ved visse Nationer, udi hvilket Land de end have opholdet sig. Saaledes have Jøderne stedse dermed været plagede. Græske og Romerske Skribentere vidne, at Israeliterne dermed vare stærkt befængede udi Ægypten: Og man seer af det Gamle Testamentes Historie, at denne heslige

Syg-

Sygdom haver været meget gangbar blant dem udi Palæstina. Nogle paastaae, at Spedalskhed kand cureres ved Børns Blod; og maa dette have givet Anledning til de Beskyldninger, som ofte have været giorte mod Jøderne, nemlig, at de hemmelig have slagtet Christne Børn. Fra den Tiid Jøderne bleve adspredede, haver der ingen Epidemisk Svaghed meere været blant dem: Dog haver den over alt udi Europa været nogenledes gangbar, indtil for 200 Aar siden, da den fast gandske haver ophøret, undtagen paa visse Steder, som udi Norge og Jisland, hvor den endnu grasserer, sær blant Fiske-Bønder; hvoraf man slutter, at den samles af salt Vand, og Føde, som bestaaer af Fisk og Lever. Det Ord Spedalskhed, hvormed Svagheden her i Norden betegnes, kommer af det Ord Hospital, efterdi de Syge blive indsluttede i Hospitaler, som Norske Folk endnu kalde Spedaler; saa at Spedalske er det samme som Hospitalske, eller Syge, som indqvarteres i Hospitaler. Spedalskhed tager ellers ogsaa meer og meer af i Norden; Saa at det er troeligt, om Verden staaer
98 længer, at saadan Svaghed gandske vil ophøre. Det synes, at adskillige Svagheder have sine visse Epochas og non plus ultra, og at andre, som tilforn have været ubekiendte, succedere udi deres Sted. Blant de sidste kand man regne Smaakopper. Denne Svaghed, som man ellers kalder Børnekopper, efterdi man angribes gemeenligen deraf i Barndommen, var ikke bekiendt udi Hippocratis, Celsi og Galeni Tider, efterdi samme store Medici intet tale derom. De første, som derom melde, ere Arabiske Skribentere, som Avicenna, Rasis og andre, som have levet udi det 12te Seculo; hvoraf man slutter, at den er ikke ældere, item at den haver sin Oprindelse udi Arabien. Man haver i vor Tiid ophittet en Maade at give Smaakopper

ved

ved Inoculation, ved at plante en Koppe paa Arm eller Been: hvorved Sygdommen faaes, men den bliver ikke saa stærk ey heller saa farlig, som naar den kommer af sig selv; saa at ved saadant Middel der døer kun en Person mod hundrede, som døe af ordinaire Børnekopper. Men denne Invention haver som alle andre sine Censores: og de fleeste Mennesker ville ikke beqvemme sig til saadan Prøve, og underkaste sig en vis Svaghed for en u-vis; helst, saasom de ikke ere forsikkrede om, at de rette Kopper ey derfore kand komme, og det er farligere for gamle end for unge Folk. Der siges, at Inventionen er kommen fra Constantinopel, og at den bruges med Succes udi Engeland. Udi andre Lande derimod haver man ikke villet antage den: og veed jeg ingen udi vor Norden, som haver villet beqvemme sig til den Cur. Udi Island er denne Svag- 99
hed ikke gangbar: dog rasede den engang for nogle Aar siden saa stærkt, at en stor Deel af Landets Indbyggere deraf omkomme, saa at man her kunde sige: kom den silde, saa kom den stærk (tarditatem gravitate compensavit). De Franske kalde denne Sygdom Verole af det Latinske Ord Variola. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CII. 100

Til **

Min Herre skriver, at u-anseet den ordentlige Diæt, han stedse holder, han dog jævnlig er svag. Jeg vil ikke raade ham fra sit ordentlige Levnet, skiønt, saasom jeg i adskillige Ting er

Para-

Paradox, saa er jeg og udi Medicinen, og derfore holder for, at en alt for nøye afpassed Diæt ikke er saa tienlig for et Menneskes Legem, som man indbilder sig. Man siger vel paa Spot, at der er ingen bedre Syge end at foræde sig: men derudi kand være nogen Sandhed; thi paa en Debauche udi Mad og Drikke følger ofte en Evacuation eller et Anstød af Feber, som begge rense Legemet. Jeg haver selv engang forsøgt at underkaste mig den strænge Diæt, som haver været practiseret af den bekiendte Cornaro, saa at jeg haver veyet min Spise. Jeg kand ikke sige, at jeg befandt mig ilde derved: dog mærkede jeg dette, at derpaa fuldte en Art af Obstruction, saa at jeg imidlertiid ikke havde den Stoelgang, som jeg ønskede. Da jeg brød over tvers, og forlod denne Mathematiske Levemaade, kom alting udi forrige Skik igien; Saa at jeg fra den Tiid haver bildet mig ind, at en liden Irregulairetet ikke kand være saa skadelig, som Doc-
101 tor Diaforius eller hans Søn Mag. Thomas foregive. Formegen Ordentlighed synes at være mod Menneskets Natur; og mærker man, at Sindet saavel som Legemet derved kand henfalde til en Slags Døsighed, og at det igien kand opmuntres og komme udi Activitet ved en Affect, som enten Vrede eller Alteration, skiønt slige Passioner i Almindelighed holdes skadelige. Skræk og Vrede kand foraarsage en Svaghed: en Svaghed kand ogsaa ofte cureres derved. Ligesom Legemet formedelst Mangel af Motion kand samle paa Skiørbug og Forraadnelse: saa kand det ogsaa ved en uforanderlig Diæt og Levemaade henfalde til en Slags Langueur. Jeg troer i samme Henseende, at bestandigt got Veyr er ikke aldeeles saa sundt som foregives. Jeg erindrer mig, at der udi et Aar fast i 6 Uger var bestandigen saadant Veyrligt, som alle Syge ønske sig:

Jeg

Jeg befandt mig en Tiid lang vel derved; men da det
varede forlænge, syntes mig omsider, at mig fattedes
noget, og at Sindet lige saavel som Legemet behøvede
Vind, Regn, Slud og ont Veyr igien. Det er troe-
ligt, at, hvis Cornari Diæt var probat, fleere havde
practisered den med samme Succes: Men jeg finder
intet andet Exempel paa saadan Diæts Virkning; hvoraf
jeg slutter, at den ikke holder Stik. Mine Tanker er,
at Menneskets Constitution heller holdes ved lige end
destrueres ved Omvexling af Ont og Got. Man
seer, at der kand komme ligesom en Gangræna eller
Kaaldsyr udi Sindet, naar det altid er udi eens Situa-
tion. Der fortælles om en Engelænder, der opholdt
sig en Tiid lang udi Paris, søgende der intet uden 102
Vellyst, men at han omsider blev saa kied af dens Be-
standighed, at han hang sig selv. Saadant Exempel an-
fører og Cicero: Saasom Sindet ved Vellyst, uden
den omvexles ved Gienvordighed, kand blive døsig; saa
kand og Legemet ved en bestandig og afpasset Diæt
ligesom forrustes. Jeg forbliver &c.

Epistola CIII. 103

Til * *

Min Herre takker mig for mine sidste Ortho-
graphiske Anmærkninger, sigende, at han
stedse haver corrigeret det Ord Amiral,
hvor han haver fundet det, og forandret det til Admi-
ral, som han haver meenet at være rettest, efterdi det
saaledes findes udi vore beste Skrifter, end ogsaa i vor
Lov-

Lovbog. Der ere derforuden adskillige andre Ord, som Almuen orthographerer bedre end lærde Mænd, og som de uden føye søge at corrigere. Deraf vil jeg kun anføre nogle militaire Ord, som ere af samme Beskaffenhed. Saa ofte Almuen skriver Caporal, meener lærde Folk, at det er en Vildelse, og forandre det til Corporal: da det dog er rettest at skrive Caporal; thi Italienerne skrive Caporale af det Ord Capo, hvoraf de Franske have faaet deres Caporal, som siden hos andre Nationer er kommen udi Brug. Det Ord Cornet skrives ogsaa u-rigtigen; thi det heeder Cornette efter det Italienske Ord Cornetta, og ikke Cornet, som er et Musicalsk blæsende Instrument. En Cornette haver faaet det Navn af det Latinske Ord Cornu eller Fløy af en Krigshær, efterdi man posterer dem paa Fløyerne, naar en
104 Armee settes udi Orden; saa at man paa Latin kunde kalde en Rytterie-Fænrik Cornutus, skiønt ikke udi den Meening, som Ordet gemeenligen bruges; Thi en saadan ung Officier burde heller heede Cornifex end Cornutus, saasom han heller paasætter andre Horn, end lader sig dem af andre paasette. Colonel skrives ogsaa af Vildfarelse med et dobbelt l. Det samme haver og sin Oprindelse af det Italienske Colonello eller Coronello; hvorefter man maa rette sig. Man seer ellers, at de fleeste nu brugelige militaire Navne ere bragte til os fra Italien. Fra samme Land have vi og det Ord Soldat eller Solidat; hvorved betegnes saavel høye og lave, men fornemmeligen gemeene Kriigsfolk. Man deriverer det af Solidata eller Sold, som betales til Stridsmænd. Derom tales udi den Engelske Konge Johannis Charta saaledes: Qvi terram non habent, illi veniant ad capiendas solidatas nostras. Det er ogsaa af samme Aarsag,

at

at en Skiøge blev kalden Soldataria, efterdi hun lader sig bruge for Sold. Udi den Aragoniske Konges Jacobi I. Conſtitutioner nævnes en saadan Soldataria med disse Ord: Statuimus, qvod nulla Soldataria ſedeat ad menſam Militis, nec oſculetur eundem. Saasom disse og andre Ord for længe siden ere laanede af Fremmede, og allevegne antagne, maa vi af Nødvendighed bruge dem: Iligemaade er fornødent at vi følge deres Orthographie, som have givet Ordene først deres Navne. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CIV. 105

Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede nye Manuſcript om de 4 Hoved-Religioner, nemlig den Christelige, den Mahomedanske, den Jødiske og den Hedenske. Materien er vel udført: Men jeg kand ikke bifalde Autor derudi, at han holder for, at Mahomedaner ere meere tallrige end Christne. Hvad som haver forledet ham til den Vildfarelse, er dette, at han alleene haver regnet Landenes Storhed, hvorover Mahomedanerne herske, og derved ikke i Agt taget, at samme Lande vrimle af Christne; da derimod i de Christnes Lande ere ingen Mahomedaner: Thi for det første veed man, at heele Europa er besatt med Christne alleene, naar man undtager det Stykke, hvorover Tyrkerne herske, hvori dog ere fleere Christne end Mahomedaner; thi man kand sikkert udi Thracien mod een Tyrk regne 2 Christne, som leve under Tyrkisk

Herre=

Herredom. Foruden Europa er heele Abyssinien,
Mingrelien, Armenien &c. Christne. Adskillige saa-
vel Mahomedanske, som Hedenske Lande udi Asien
og Indien vrimle og nu af Omvendte. Den fornemste
Part af America er besatt med Christne Europæer,
item indfødde Indianer, som ere døbte. Naar man
106 dette betragter, seer man, at Autors Overslag er ikke
rigtig. Vil man derimod regne dem alleene iblant
Christne, som ere oplysede i den Christelige Religion,
og som have meere end det blotte Navn deraf, da
bliver Antallet ikke saa stort: Thi der findes adskillige
saa kaldne Christne Lande, hvilke intet andet Beviis
kand anføre paa deres Christendom end Daaben alleene.
Udi hvad Tilstand Christendommen, for Exempel, er udi
Mingrelien, sees fornemmelig af Chardins Persiske
Reyse-Beskrivelse, hvorudi Autor vidner, intet af Re-
ligionen at i Agt tages, uden nogle Ceremonier,
og det end heel Cavalierement: Thi med hvilken
Ærbødighed deres Messe forrettes, sees deraf, at en
Præst, som eengang saae ham, nemlig Chardin ved
Kirke-Døren, og mærkede, at han var en fremmed
Kiøbmand, løb fra Altaret, for at tale med ham. Saa-
dan Religion, saadanne Præste: Og var det derfor,
at en Mingreliansk Ædelmand ikke tog i Betænkning
at sælge en Hob Præste, som han engang havde buden
til Giest, efter at han tilforn havde solgt Hustrue og
Børn. Europæiske Missionarii tale vel prægtigen
om utallige Indianers Omvendelse; men man kand
intet sige om deres Christendom, uden at de ere døbte:
Thi den Information, som de siden faae, og de
Prædikener, som de høre, ere ikke af stor Betydelse.
Jeg erindrer mig at have læset hos en troeværdig Fransk
Reyse-Beskriver dette, nemlig: at han paa en Paaske-
Dag hørte en Præst udi Indien at begynde sin Prædiken

saaledes: Det er brugeligt paa saadan stor Høytiid, først at lykønske Tilhørerne, for det andet 107
at giøre en Erindring til dem, og for det tredie at sige dem noget, som er behageligt: I den Henseende, sagde han, ønsker jeg eder alle først en glædelig Paaske-Fest; dernæst maa jeg erindre eders Kierlighed, at I ikke forglemme eders Paaske-Egg til Præsten; endeligen maa jeg fortælle Eder en lystig Historie; hvilken var om en Borger i Staden, som man kaldte den tykke Jan (le gros Jean). Den Franske Ingenieur Frezier fortæller udi hans Reyse-Beskrivelse til Chili, Peru og Brasilien, at han udi en Dominicaner-Kirke hørte en Prædiken paa St. Dominici Fest-Dag saaledes. Prædikanten talede om det store Venskab, som havde været imellem de tvende Ordens Stiftere St. Dominicum og St. Franciscum, hvilken han lignede med den Kierlighed imellem Adonis og Cupido. Han tilstod derpaa, skiønt mod sin egen Ordens Interesse, at Franciscus var den største Helgen udi Paradiis; thi, sagde han, da Franciscus kom til Himmelen, fandt Jomfrue Maria intet Sted helligt nok for ham, og derfore gav ham en Plads af sit eget Sæde, paa det han kunde sidde imellem hende og GUD Fader. Da Dominicus siden kom til Paradiis, reysede Franciscus sig, for at indrømme ham den halve Deel af sit Sæde: Men Jomfrue Maria, som saadant ikke vilde tillade, rykkede end lidt til Side, paa det at disse tvende store Helgene kunde have baade et anstændigt og mageligt Sæde; saa at de endnu begge sidde imellem 108
hende og GUD Fader. Skribenten, som holder for, at Historien ingen Troe vil finde, siger, at levende Folk af tre Skibe, som hørte samme Tale, kand med ham bekræfte den. Han siger ogsaa, at de omvendte Americaner

caner bære Mad til Helgenes Billeder; hvilket de holde for en Christendoms Pligt: Thi, saasom de see, at de Spanske Præste udstaffere samme Billeder med prægtige Klæder, meene de conseqventer, at de ogsaa bør have Mad. Man kand af slige og mange andre Historier slutte, hvor slet det er bestilt med de saa kaldne omvendte Asiatiske Folk og Indianer, og at derfore de Christnes Antall bliver mærkeligen formindsket, naar man, som billigt er, udsletter dem af Listen. Jeg forbliver ꝛc.

---

109 Epistola CV.

Til **

Da jeg forgangen Sommer var paa min Gaard, og der saae, med hvilken Myndighed en halvvoxen Dreng exercerede en stor Flok af unge Faar, gaves mig Materie til efterfølgende Tanker. Alle Mennesker ere begierlige efter at herske over andre: Et hvert Menneske øver ogsaa et Slags Herredom. De som trædes af alle under Fødder paa et Sted, træde igien paa andres Halse paa et andet Sted: saa at enhver er som en Art af Potentat udi sit District og paa sin Bolgade. En Konge hersker over et Rige, en Statholder over en Province, en Borgemester agerer Potentat udi en Kiøbstæd, enhver Huus-Fader udi sit eget Huus, en Skolemester udi en Skole, hvor han fingerer sig Cathedra og Færle som Throne og Scepter; Ja en Hyrde-Dreng eller Hønse-Pige, som haver Inspection over Øxen, Faar, Høns og Gies, giver sig udi saadan Function samme Air, som en

stor

stor Monarch. Regimentets Øvelse er den samme; Forskiellen bestaaer alleene udi Districterne, hvoraf nogle ere større, andre mindre. Om Øxen, Faar og Svin kunde raisonnere, vilde de dømme, at Fæ-Hyrder vare de høyeste Magistrats-Personer paa Jorden, saa-som de have med ingen anden at bestille. Heraf kom- 110
mer det og, at, endskiønt en Ridefoged er kun et lidet Creature i Henseende til hans Superieurs, bliver han dog af Bønder anseet med store Øyen, og agtet høyere end et fraværende Herskab; ligesom Disciple udi deres Skolegang ansee sig som Undersaatter ikke af Konge, Øvrighed eller egne Forældre, men alleene af deres Skolemestere, hvilke de adlyde som Jordiske Regentere og Souveraine Monarcher. Det var i den Henseende, at Kiellingen, der hørte meget got at tales om hendes Konge, sagde, at, hvis det stod til hende, skulde ingen uden han blive Borgemester udi Aars: thi, saasom hun ikke havde været uden for sit Fødested, vidste hun ingen, der havde meer at sige. Der fortælles om en af vore Konger, at, da han engang paa sin Reyse kom til en liden Kiøbsted, lod Byefogden sig indfinde, for at giøre sin Opvartning; Da Kongen adspurte ham, hvo han var, svarede han: Jeg er Eders Majestæts Øvrighed her paa Stedet; hvortil Kongen smilede, og sagde: Saa vil jeg recommendere mig udi Eders Bevaagenhed, og haabe i Eder at have en naadig Byefoged; Og kunde, maaskee, endeel af Stadens Indbyggere, der ikke havde været videre, holde saadan Compliment at være gandske alvorlig, saasom de ingen anden Øvrighed havde seet, og det er kun det nærværende og synlige, som udvirker Lydighed og Ærbødighed. Heraf kommer det, at all verdslig Øvrighed, efterdi den er synlig, udvirker ved Bud og Love meere end den himmelske store 111
Mo-

Monarch, efterdi han for Mennesker er usynlig, og synes ligesom fraværende, da dog alle jordiske Monarcher ere kun som Avner for GUD, og den heele Jord-klode mindre end et Sandskorn, naar den lignes mod den store Verden, som er under Guds Herredom. Dette overveyer dog gemeenligen ikke Mennesker, men lade sig forblinde af det synlige. Dette overveye ey heller store jordiske Seyer-Herrer, men ansee deres Magt og Herredom med store Øyen, da det dog indeholder kun en liden Deel af et Sandskorn, naar det lignes mod GUds store Monarchie. Der fortælles om en liden Africansk Monarch, som havde høye Tanker om sit Herredom, at, da ham af en Europæer blev viset et Land-kort, leedede han efter sit Land, hvilket han ikke kunde finde; Da han forundrede sig derover, sagde den Fremmede, at man ikke tegner saa smaa Lande paa almindelige Landkorte. Dette foraarsagede, at han tabte de høye Tanker, som han tilforn havde haft om sit Herredom. Ligeleedes vil det og gaae de største jordiske Monarcher, naar de med Philosophiske Øyen beskue sig selv, og, ved at ligne deres Herredom mod det GUddommelige, mærke, at det bliver kun et Chiffre. Jeg forbliver &c.

112

Epistola CVI.

Til **

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse om den store Seyer, som Schack Nadir haver udi dette Aar erholdet over Tyrkerne, og derover giør saadan Reflexion, nemlig: At den ustridbareste

bareste Nation kand ved en duelig Regent saaledes omstøbes, at den ikke alleene kand blive stridbar, men og fast u-overvindelig. Min Herre haver herudi ikke U-ret: Thi ingen kand nægte, at jo Persianerne under den nu regierende store Monarch saaledes have tiltaget udi Tapperhed, at de synes ikke at være de samme Folk, som de vare under forrige Regiering, da de af Agvanerne lode sig træde under Fødder. Men; hvis min Herre holder for, at Persianerne stedse forhen have været ustridbare, og at de allerførst under Schack Nadir ere blevne Soldater, saa viser han derved, sig ikke at være kyndig udi den Persiske Historie, hvoraf man seer, at Persianernes Hoved-Qvalitet stedse haver været Tapperhed; hvorudover man kand sige, at Schack Nadir heller haver opmuntret dem til forrige Tapperhed igien, end at han af feyge Folk haver giort dem stridbare. Dette til Beviis haver man ikkun korteligen at igiennemløbe den Persiske Historie fra første Begyndelse indtil denne Tiid. Efter Xenophons Be- 113
retning vare de ældste Persianer de stridbareste og mest disciplinerede Folk udi Asien. Under den store Cyro fremskinnede deres Tapperhed allermest, saa at ingen kunde imodstaae deres Magt, end ikke Græker. Udi Cambysis Tiid saae man, at de ikke havde vanslægtet fra den gamle Dyd: thi det var da, at de bragte heele Ægypten under Aaget. Darii Hystaspis Regiering er ogsaa en Kiæde af Seyervindinger: Thi da blev Indien undertvungen tilligemed alle Græske Stæder udi Asien. Dette varede indtil det u-lykkelige Slag ved Marathon, hvorved Persianerne paa engang saaledes tabte deres Mod, at de siden i lang Tiid derefter ingen Stand kunde holde mod Græker. Asiens og Ægyptens heele Rigdom, der igiennem adskillige Floder strømmede til Persien som et Centrum, foraar-

aarsagede her som andensteds, at Nationen forfaldt til Vellyst og Kræsenhed, og Conseqventer til Feighed og Qvindagtighed, som meer og meer tog til, indtil de af den store Alexander bleve undertvungne. Man kand saaledes i denne Persiske Historie sette en Periodum af henved 150 Aar, nemlig fra Dario Hystaspe til Darium Codomannum, udi hvilken den Persiske Nation var bleven sig selv ulig: men man haver strax derpaa igien seet fornyet den gamle Tapperhed, som haver varet indtil denne Dag. At man i Almindelighed haver saa slette Tanker om Persianerne, reyser sig af Græske og Romerske Bøger, som befatte samme Periodi Historie, og som ere udi alle studerende
114 Personers Hænder: Om Persianernes forrige, og i sær om deres efterfølgende Bedrifter haves derimod ikke saa omstændige Skrifter; dog seer man, at det Persiske og Parthiske Herredom, som reysede sig kort efter Alexandri Tiid, haver eene udi mange 100 Aar holdet Stand mod den Romerske Magt, for hvilken alleene alle andre Nationer maatte bukke. Da Saracenerne kort efter Mahomeds Død oversvæmmede Asien, blev vel ogsaa det Persiske Herredom kuldkastet: men det reysede sig strax igien, og haver stedse holdet Stand imod den store Tyrkiske Magt indtil denne Dag. Mahomed 2. som giorde Ende paa det Græske Keyserdom, og som undertvang saa mange Riger, kunde ingen Ære indlegge udi de Persiske Krige, som han førte; og Persien haver siden den Tiid stedse været en Kirkegaard for Tyrkerne. Den Haanhed og Foragt, som for nogle Aar siden overgik Persien, maa ikke tilskrives Nationen, men den forrige Konges slette Regimente: Thi, hvilke Folk Persianerne ere, viser nu værende Regiering, da man seer Tyrkerne, som med Succés have ført Kriig med de mægtigste Europæiske Potentater,

at tabe all deres Reputation udi Persien. Den Fremgang Persien haver mod Tyrkerne, skiønt det er ikkun et maadeligt Rige mod det Ottomanniske Herredom, som udstrækker sig vidt over tvende Jordens Parter, kand derfore ikke andet end tilskrives Persianernes naturlige Stridbarhed. Dertil hielper og Regieringens Form, som bedre er indrettet udi Persien, end enten udi Tyrkiet eller den store Mogols Rige. Det synes vel, at Regieringens Form er den samme udi alle 3 Riger; men efter nøyere Betragtning findes stor Forskiel. 115
De Persiske Konger ere absolute Monarcher, som ingen Controlleurs have. Udi Tyrkiet synes vel og at være et absolut Monarchie, men Erfarenhed viser, at Regieringen er udi Milicens Hænder; saa at Staten kand henføres til et militaire Democratie. Paa hvad Grundvold det Mogolske Regimente er bygget, haver jeg viset udi min Helte-Historie; Hvoraf man seer, at der behøves større Regierings Konst udi Indostan end udi Engeland eller Polen. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CVII. 116

Til **

Du skiemter ideligen med vor tilfelles Ven, og beleer hans indbildte Syge. Jeg undrer mig ikke over, at andre, som i Medicine ere ukyndige, føre saadan Tale: men det er selsomt at høre dig som en erfaren Medicus bifalde Almuens Domme herudi. Jeg drister mig til at sige, at ingen bilder sig ind at være syg, han jo virkeligen og er det; thi deslige Imagi-

Imaginationer kand ikke avles, naar Legemet er sundt og vel constitueret. Man laster jo ikke en Febricitant, efterdi han seer Spøgelser, og lader sig skrække af sin egen Skygge, item af Ting, som ey existere: naar saadant mærkes, kalder man det en Virkning af Febren, som man med Medicamenter maa søge at curere, saasom Erfarenhed viser, at Imaginationen tilligemed Sygdommen ophører. Der fortælles om den bekiendte Hobbesio, at, endskiønt han i sine Skrifter ideligen haver søgt at bestride Overtroe, og skiemtet med dem, som have ladet sig skrække af Ting, som ingen Realitet have, han dog ikke torde gaae alleene udi Mørke. Saa ofte han i den Henseende blev beleet og lastet, som den der ved sin Opførsel kuldkastede sin egen Lærdom, svarede han med Poeten: Video meliora,
117 probóqve; deteriora seqvor. Det er: Jeg veed bedre, men et Vitium udi mit Blod foraarsager saadan Imagination, og driver mig til at skrækkes for det, som jeg veed er ikke til, og ligesom at troe det, som jeg aldeeles ikke troer. Dette og andre Exempler vise, at Phantasier og indbildte Sygdomme ere virkelige Sygdomme, som reyse sig af Blodet og Vædskerne, og at derfore Magister Petronius udi Comoedien med Grund deriverede Lucretiæ Vegelsindighed af samme Kilde. Jeg veed vel, at Folk udi Almindelighed tilskrive saadant Siælen, som de kalde Vitium Animi, og derfore søge ved Bebreydelser og Erindringer at corrigere det, sigende: Troe, at du er frisk, saa er du og frisk. Men, saasom Erfarenhed viser, at mange Patienter, som laborere af den saa kaldte indbildte Syge, selv søge, skiønt forgieves, at bestride saadan Indbildning; saa er det klart, at den ikke reyser sig af Villien; men at her er vitium Corporis og en virkelig

lig Legems Svaghed, som lader sig fordrive heller ved Tincture og Piller end ved Prædikener, heller ved Senes Blade end ved Seneca. Enhver haver kun at examinere sig selv, saa vil han finde, at herudi er en Demonstration, saasom han maa tilstaae, at Imaginationen virker meer og mindre, ligesom Legemet er bedre eller slettere disponeret. Hvorudover de Bebreydelser, som giøres til indbildte Syge, ofte ere lige saa ilde grundede, som de, der giøres til Febricitanter, og den Talemaade: Troe, at du est frisk; er her lige saa grundig, som: Troe, at du haver friske 118
Tænder, saa haver du ey heller Tandpine. En som laborerer af den saa kaldte Indbildnings-Syge, græmmer sig stedse og er misfornøyet; hvilket viser, at den ikke flyder af Villien; thi ingen græmmer sig over det, som han selv vill: Tvertimod en Mands Villie er, som man siger, en Mands Himmerige. Hvo vil være bedrøved, naar det staaer i hans Magt at være glad? Og hvo vil være syg, naar det staaer i hans Villie at være frisk? Jeg kommer ihu, at jeg engang qvælede mig med en Mistanke mod nogle af mine Bekiendte. En Ven, som jeg aabenbarede samme Mistanke, visede mig, at den var ilde grundet; men alt omsonst. Jeg satt mig udi disse Griller paa en Hest, da jeg efter en Times Riden mærkede, at min Scrupel havde bestaaet i pur Indbildning, for hvis Befrielse jeg havde Hesten meer at takke end min Vens grundige Harangue. Jeg mærkede da, Mistanken at forsvinde, saa snart Maven ved denne Bevægelse kom i sin rette Stand igien. Der ere derforuden adskillige andre Feyl og Skrøbeligheder, om hvilke man ligeledes kand dømme, uden at synde mod den moralske Orthodoxie. Jeg haver kiendt en Gnier, der efter en udstanden Feber er bleven gavmild; Hvoraf jeg slutter, at et hovmodigt Menneske

kand

kand og ved Salivation blive ydmyg, og ens Ødselhed
kand ved samme Middel forvandles til Oeconomie.
Jeg haver mærket, sagde Henric udi Masca-
119 raden, at man ved Dantz kand fordrive Løs-
agtighed; Thi mangen Gang naar jeg tager en
Jomfrue op at dantze med, er jeg saa forliebt
som en Spanier; men ofte, naar Dantzen er til
Ende, er jeg saa kydsk, som en West-Friser:
saa at jeg slutter, at Cupido gaaer ud ved
Bevægelse og stærk Sveed. Jeg vil dog ikke
poussere disse Tanker videre, men gierne tilstaaer, at
adskillige Skrøbeligheder ved Lærdom og Formaninger
kand corrigeres. Men, saasom Orthodoxe Mora-
lister selv tilstaae, at Vredagtighed reyser sig af Galden,
Løsagtighed eller Venus à Cerere & Baccho, det
er, af Overflod i Mad og Drikke ꝛc. saa er det klart,
at hvis de ville ansee dette mit Paradox som Kietterie,
de da giøre til Kietterie en Lærdom, som er en Con-
seqvence af deres egne Principiis. Jeg forbliver ꝛc.

120

Epistola CVIII.

Til * *

Monarchier ere meget gamle; ja man kand sige, at de allerførste Regierings-Forme have været monarchiske: Men de samme, helst udi Europa, have fordum staaet paa slette Fødder; og haver man ikkun at sammenligne de nu værende Riger med de forrige, for at see, at hine have fast intet andet havt end det pure Navn af Monarchier. Tilstanden udi

de

de gamle Riger var denne. Kongerne deelede gemeenligen Riget imellem deres Sønner, ligesom andet Arve-Gods, hvorved store Herredommer ofte forvandledes til mange smaa Riger og Herskabe. Det skulde vel heede, at den ældste Prinds havde Overherskabet, og at ham, som Hovedet af Familien, de andre skulde være subordinerede. Men Erfarenhed viser ikkun faa Exempler paa saadan Foreening: Tvertimod, disse Deelinger have givet Anledning til indbyrdes Krige imellem Brøderne selv, saasom enhver haver meenet, sig ved Skiftet at være forfaaed; og, naar de deelede Lande ere siden gaaet i Arv paa enhvers Afkom, er hvert Rige med Tiden bleven et gandske separat Land. Det er troeligt, at de regierende Dronninger af Kiærlighed til visse af deres Sønner, som have været deres Kiæledegger, og, som de have elsket meere end den Første- 121
Fødde, have givet Anledning til saadan Uheld, og formaaed deres Herrer til at giøre saadanne skadelige Testamenter. Den Danske Historie giver herpaa et mærkeligt Exempel udi Dronning Dorothea Christiani I. Gemahl: Thi hendes utidige Kiærlighed saavel til Dotter som til den yngste Søn foraarsagede, at Norge blev skilt ved Orkenøer ꝛc. og Dannemark med den halve Deel af Slesvig-Holsteen; og var det ikke hendes Skyld, at hendes yngre Søn Frideric ey kom til at arve det heele. Ingen Riger vise ellers fleere Exempler paa slige skadelige Deelinger end Spanien og det vestlige Keyserdom udi den Carolingiske Familie. Heraf kommer det, at de fleeste Provincier i Spanien endnu føre Titul af Riger, efterdi hver Province var ved Deeling bleven et adskilt Rige, og derfor endnu alle have Navn af Riger, endskiønt de ere komne under et Hoved igien. Hvorledes det store vestlige Keyserdom, som var anlagt af Carolo Magno, ved Deeling blev svækket,

Lin. 11 forfaaed, forurettet.

vises

vises af Tydske og Franske Historier. Hvad som i Begyndelsen skeede ved Kongernes frivillige Anordning, blev siden anseet, som en sat Ret; saa at enhver Prinds paastoed Ret til sin Deel af Riget, ligesom til privat Arve-Gods: Og maa man forundre sig over, at Stænderne ikke protesterede mod saadant, især, saasom de allevegne havde meer at sige udi Regierings Sager end nu omstunder. Men det er troeligt, at Rigernes Adel og store Mænd selv have fundet deres Regning ved saadan U-orden: Thi man seer, dem selv at have
122 anholdet om Provincier til Forlehning paa deres Livs Tiid; hvilket ogsaa gemeenligen skeede; saa at saadant kand regnes for den anden Aarsag til de gamle Monarchiers Svækkelse. Thi enhver af disse Lehns-Herrer ansaae sig ikke alleene som Souverains, men arbeydede ogsaa paa at forplante de betroede Provincier paa deres Afkom. Og er dette Oprindelse til de mange adskildte Stater udi Tydskland, hvor Statholderne Tiid efter anden have anmasset sig saadan Ret, saa at de af Rigets Embeds-Mænd ere forvandlede til souveraine Førster og Herrer, og en Tydsk Keyser derved er bragt udi den Tilstand, at, naar han selv ikke besidder vigtige Arve-Lande, han neppe kand føde Kone og Børn, end sige holde den prægtige Keyserlige Stats ved lige. Af saadan Forlehning med Provincier paa Statholdernes Livs-Tiid isteden for aarlig Gage fløde trende Uheld, som svækkede et Rige: Thi først satte Statholderne sig saa faste udi deres anfortroede Lehn, at de ikke kunde rykkes: Dernæst toge de Fløden og de beste Indkomster af Provincierne, saa at Kongerne havde ikkun lidet eller intet deraf. Man seer af den Danske Historie, at Adelen havde anmasset sig ret til alle Kronens Lehn, og at Lehns-Mændene isteden for Salario havde Provinciernes Indkomster imod en maadelig Afgift til Kronen.

Her-

Herforuden var udi alle Lande en utallig Mængde af Trælle og Vornede, hvilke heller kunde ansees som adelige Proprietariers end Kongernes Undersaatter; og viser Historien, at saa ofte en saadan Herre satt sig op mod Regieringen, havde han alle sine Underhavende til Tieneste. Udi saadan Forfatning er endnu det Konge- 123
rige Polen; hvilket foraarsager, at samme helst store og mægtige Rige ikkun giør slette Figurer udi Europa, saa at det maa søge Beskyttelse hos andre Riger, over hvilke det ellers kunde herske. Disse Feyl, hvoraf Riger allevegne laborerede, have Regentere udi de tvende sidste Aldere søgt at hæve, hvorved adskillige smaa og svage Stater ere blevne stærke og anseelige. For det første er Førstefødsels Ret allevegne indført, saa at et Rige ikke meere kommer under Skifte som andet Arve-Gods, men hvor stort og vidtløftigt det end er, saa falder det dog heelt og ubeskaaret til den Førstefødde Prinds alleene; saa at de yngre Prindser enten maa lade sig nøye med visse apanagerede Provincier, hvilke de som Statholdere forestaae, saa længe som det er Kongerne behageligt, eller ogsaa visse Indkomster udi reede Penge blive dem assignerede, som er brugeligt her i Norden. Dernæst ere Provinciernes Statholdere eller Gouverneurs satte paa anden Fod: Thi, da de tilforn nøde alle Provinciens Indkomster mod en vis Afgift til Kronen, saa nyde de nu aarlige Gager af de Kongelige Skat-Kammere, og Provinciernes Indkomster gaae lige ind i den almindelige Cassa. Hvad Forskiel der er hos os imellem de gamle Lehns-Mænd og de nu værende Stifts-Befalings-Mænd, sees af de sidstes Instruxer. Det tredie Middel, hvoraf Regentere have betient sig til at bestyrke deres Riger, er Trældoms Ophævelse. Der foregives vel, at saadant alleene er skeed udi christeligt Forsæt: Men man

L. 7 helst, ellers.

124 kand ikke tvivle om, at saadan Trældoms Ophævelse jo grunder sig fornemmeligen paa politiske Aarsager, og for at desarmere store og mægtige Familier. Stats-Maximen er probat, hvorvel nogle Regentere have drevet den for vidt, og derfore ere faldne af een U-leylighed udi en anden. Udi Engeland, for Exempel, var Adelen og Rigets Baroner voxne Kongerne over Hovedet; hvorudover Kongerne have meer og meere søgt at ophøye Almuen: Men, saasom de udi den Stats-Maxime ikke have holdet Maade, have de spillet all Myndighed Almuen i Hænder; saa at Under-Parlamentet, som tilforn var ikkun et dødt Corpus, er nu Siælen udi Regieringen, og Kongerne selv saavel som Rigets Baroner have udi Almuen incommode Controlleurs. En Regent kand intet sikkere giøre, end at følge den Plan, som udi disse Riger er lagt af Høylovlig Ihukommelse Kong Friderich III., nemlig, at tractere Undersaatter af Adel og Borgerstand paa en lige Fod; og at ansee heller Meriter end Fødsel: Thi det er paa saadan Ballance og Æmulation imellem begge Stænder Regieringens Styrke og Sikkerhed er grundet. Jeg forbliver etc.

125

Epistola CIX.

Til **

Jeg haver mærket paa mine udenlandske Reyser, at, jo meere man kommer imod Synden, jo mindre Mad faaer man og jo fleere Complimenter. Dermed ere vore Nordiske Folk ikke tiente, saa-

saasom de heller ville have en Ret Mad meere, og en Compliment eller Høflighed mindre. Det var i den Henseende, at een af vore Hofmænd, som reysede med den Høysalige Konge Frider. IV. udi Italien, bestilte udi alle Herberger sammesteds Mad for 4 Personer, skiønt han var alleene. Complimenter derimod tage til, jo meere man avancerer mod Aeqvinoctial Linien eller jo færre Gradus latitudinis man regner, indtil de omsider blive gandske latterlige og u-rimelige. Her udi Norden lader man sig endnu nøye med at hilse hinanden udi saadan Stiil, nemlig: Hans Tiener eller Tienerinde; hvilken Hilsen vore Bønder, som alleene sige GUds Fred! eller god Dag! holde dog for at være temmeligen affecteret. Udi Frankerig vil den Hilsen ikke forslaae; thi der siger man: Jeg haver den Ære at være hans Tiener. Udi Italien gaaer man end videre; thi der siger end ogsaa en Bonde til en anden: Jeg er en Slave af eders Herrskab 126
(Schiavo di Vossignoria). Og udi Spanien complimenterer man end Gade-Tiggere, som man ingen Almisse vil give: Thi i steden for at betiene sig af den Nordiske Stiil, nemlig: Du faaer intet denne Gang; eller af den Franske Afviisning: Dieu vous benisse, som er noget finere, skiønt den mætter ikke meere, afvise de Spanske en Tigger med vidtløftige Complimenter, bevidnende, at det giør dem ondt, at de ikke kand rekke ham Haanden, og bede om, at saadant med Fortrydelse ikke maa optages. Udi Orienten, fornemmeligen udi China ere Talemaaderne prægtigst, og Complimenter meest opskruede, saa at det ansees som en Grovhed at exprimere sig naturligen. Alting er der afpassed; man complimenterer hinanden en halv Time for at gaae igiennem en Dør: Alting skeer efter Cadence, saa at man i Giestebude

spise

spise efter Tacten. Adskillige Reyse-Beskrivere have antegnet orientalske Civiliteter, som uden Latter af Europæer ikke kand sees eller høres. Udi Persien er, for Exempel, uhøfligt at sige til nogen, at en er død; man bruger i steden derfor saadan Talemaade: Han haver skienket eder den øvrige Tiid, som han havde kundet leve udi. Og fortæller Chardin, at denne Compliment blev eengang misbrugt, og gav Aarsag til Latter. Chach Abbas II. havde givet en Officier en Hest udi Forvaring, hvilken døde under hans Varetægt; da Kongen engang spurgte om Hesten,
127 sagde bemeldte Officier: Den haver skienket Eders Majestet den øvrige Tiid, som den kunde leve udi; hvortil Kongen maatte lee, og sige: Du skal have Tak for at ville skienke mig en Heste-Alder. Dette bringer mig til Erindring en Condolence, som her engang blev aflagt i en Sørge-Stue, hvor Personen, i steden for at sige: Det giør mig ondt, at eders Fader er død, sagde, for at exprimere det meere ziirligen: Det giør mig ondt, at eders kiære Fader saa hastig er kommen i Himmerig, hvortil den anden svarede: Jeg takker for eders Condolence, og ønsker, at eders kiære Fader ikke saa hastig maa komme der. Jeg for min Part finder intet meer misbydeligt end opskruede Taler og afpassed Levemaade; hvorudover, saasom jeg gemeenligen undskylder mig, naar jeg her bliver buden til Giest, jeg ikke kunde beqvemme mig til et Chinesisk Giestebud, uden jeg ved en Ret blev dømt dertil. Jeg forbliver &c.

Epistola CX. 128

Til **

Naar man disputerer om Religioner, som ofte, desværre! uden Frugt er skeed, og, som efter Anseelse vil blive ved, saa længe som Verden staaer, efterdi enhver stedse hitter paa Argumenter, for at besmykke sin egen og at svække andres Troe; naar, siger jeg, saadant skeer, og et Menneske deraf bliver forvildet og vankelmodigt, da er intet, som kand trøste det meer end saadan Tanke: Endskiønt min Troe er ikke i alle Maader uden Vanskelighed, og adskillige Artikle derudi synes at vakle; saa dog kand jeg give mig tilfreds, efterdi alle mine Modstandere maa tilstaae, at Hoved-Artiklen er ret, og at udi Grunden af min Religion intet anstødeligt er, og som giver slet Idée om det Guddommelige Væsen, som jeg dyrker; ligesom en Søe-Mand glæder sig ved at være kommen udi en Havn, hvilken, endskiønt den ikke er den rette, saa er den dog tryg, og kand redde ham fra Skibbrud. Det er med saadant Argument, at Mahomedaner kand forsvare sig nogenledes mod Hedningers; thi Summen af den Mahomedanske Troes Bekiendelse er denne: Jeg troer, at der er en 129
eeneste GUD og Skaber, som jeg bør dyrke, og at han haver skikket sin Prophet Mahomed, for at give mig saadant tilkiende. Udi denne Bekiendelse eller Hoved-Artikel, siger han, er intet anstødeligt: Thi, endskiønt man kand giøre Indvendinger mod Mahomeds Creditiv, saa maa man dog tilstaae, at den Lærdom om GUds Eenighed er gandske rigtig, og uden Fare

Fare kand troes, da J Hedninger derimod synde mod det Guddommelige Væsen, ved at multiplicere det, og at giøre andre deelagtige udi den Dyrkelse, som eders Skaber alleene tilkommer. Naar Objectioner giøres mod andre Bi-Artikle og Dogmata angaaende Dyrkelsens Maade, svarer en Mahomedaner: Deslige Indvendinger kand giøres mod andre Religioner, og end større og fleere udi eders, nemlig den Hedenske: Nok er det, at vi have den Trøst frem for eder, at vor Grund-Lærdom efter alles Tilstaaelse er uden Critiqve; thi, endskiønt der kand være Vildfarelse i Dyrkningens Maade, saa er der dog ingen udi Dyrkningen i sig selv. Herudover, endskiønt eders Guds-Tieneste kunde synes at være grundigere og ordentligere end vores; saa dog, eftersom J ved Apotheoser forringe det
130 Guddommelige Væsen, giøre Skaar udi dets Majestet, og, ved at adjungere ham Colleger udi Regieringen, ligesom disputere ham hans Souverainetet og Enevolds Magt, saa er eders GUds-Tieneste dog ingen GUds-Tieneste, efterdi Grunden er u-rigtig, og af en skiden Kilde intet godt Vand kand flyde. At der er meere Sikkerhed udi vor u-ordentlige end udi eders ordentlige og philosophiske Religion, kand vises af saadant Exempel. En Konge haver to slags Undersaattere: Nogle af dem celebrere hans Fester og Fødsels-Dag med grove og u-ordentlige Ceremonier, giøre udi Vildfarelse vrange Forklaringer over hans Love og Forordninger, tillegge ham visse Qvaliteter, som ikke ere hans Egenskaber, men derhos troe, at han er deres rette og eeneste Herre, til hvilken Troe-

skabs

skabs Eed alleene maa aflegges, at ingen uden han er berettiget til Regimentet, og at hans Bud og Befalinger bør alleene være Rette-Snoer for dem. Andre derimod ere lykkeligere i at udfinde de Kongelige Loves rette Meening, dyrke deres Regent med meere anstændige Ceremonier, dømme ret om hans Guddommelige Egenskabe; men derhos holde for at dependere af fleere Herrer end ham alleene. Det er ingen Tvivl paa, at jo Kongen vilde ansee de første 131
som gode, de sidste derimod som onde Undersaatter, efterdi hine erkiende ham for deres eene retmessige Herre; disse derimod disputere ham lovlig Adkomst til det heele Regimente. Den Mahomedanske Alcoran maa derfor være saa fuld af U-rimeligheder og vanskabte Ting, som den være vil; saa er den sikkere og meere antagelig end det beste philosophiske Systema, hvorudi Grunden er falsk, og GUds Unitet og Enevolds-Magt negtes, og Mennesker giøres til Guder. Mahomedaner have derudover den Fordeel mod Hedninger og Polytheister, at, naar der handles om Religions-Stifternes guddommelige Mission og Creditiv, de første kand sige: Vi bekymre os ikke meget om saadant at bevise; nok er det, udi vor Grund-Lærdom er intet Paradox, men en Sandhed, som den sunde Fornuft byder os at antage, af hvem den og er bleven lært: I derimod beraabe eder paa en Revelation, som strider imod Fornuften og derfore behøve Beviis for eders Stifters Mission. Det er i den Henseende, at vi Christne, saasom udi den Christelige Hoved-Lærdom om den Hellige Trefoldighed og Manddoms Paatagelse af GUD er et Mysterium, som Fornuften ikke

131 ikke begriber, arbeyde paa at vise Stifternes guddomme-
lige Kald, som bestyrkes ved Prophetier og Mirac-
ler; thi derpaa grunder sig Apostlernes Catechisation,
naar de sige, at den Lærdom om den korsfæstede
Christo er en Forargelse for Hedninger, og alleene søge
at vise dens Rigtighed af Prophetier, Miracler og
Christi herlige Morale, hvorved saadant Paradox
bliver forvandlet til et helligt og venerable Myste-
rium og en af GUD aabenbaret Hemmelighed, som
vi ere pligtige til at troe, endskiønt den overgaaer For-
nuften. Derpaa grunder sig vor Religions Rigtighed;
og derved kand vi acqviescere: Hvilket ikke kand siges
om andre, der lære Ting, som enten modstride eller
overstige Fornuften, naar dem mangler Beviis paa deres
Religions Stifteres guddommelige Kald, og derfore
Lærdommen ikke kand ansees som et Mysterium, men
som et u-naturligt og farligt Paradox. Man seer
heraf, at Mahomedaner udi Religions-Tvistigheder
kand med Hoved-Artiklen udi deres Lærdom, som grun-
des paa Naturens Lys, forsvare sig mod andre, der an-
føre Paradox-Lærdom, som de kalde Mysterium:
Men ikke mod Christne, der alleene kand giøre reede
for deres Religions Mysteriis, efterdi de ved gud-
dommelig og verificered Revelation dem og alle
ere paabudne at troe; saa at de imod dem, som imod
andre ikke kand sige, at det er sikkerst at blive ved deres
simple Confession, som enhver Lovgiver uden Cre-
ditiv kand dictere: Thi Revelation, som er alle
tilkiendegivet, og som ved Prophetier og Miracler
er bestyrket, betager dem all Undskyldning, og for dem
ingen Undskyldning kand være, uden de Christnes Beviis-
133 ligheder om Revelationen brøstede. Af dette, som
jeg her haver anført, sees ogsaa, at det er sikkere at
forblive udi den Protestantiske Religion, som byder,

Lin. 3 f. n. brøstede, skog feil.

ingen

ingen at bevise guddommelig Dyrkelse, uden GUD alleene, end udi den Romerske, der adjungerer canoniſerede Mennesker GUD til Colleger, og ligesom deele Dyrkelsen imellem ham og deres Helgene. Thi der kand aldeeles ingen Fare være derved, at GUD dyrkes alleene; da derimod man kand frygte for GUds Vrede, naar man giør andre deelagtig udi den Ære, som han selv tilkiendegiver, sig alleene at tilkomme. Det samme kand siges om adskillige andre Troes Artikle udi den Romerske Religion, som ere af samme Natur. Endeligen kand man og sige, at det i samme Henseende er mindre farligt at dyrke mange Guder, end slet ingen; saasom Polytheiſter svække GUds Magt, hvilken Atheiſter gandske negte: Med mindre ved Polytheismum følger saadan Lærdom, som giver os en hæslig Idée om det Guddommelige Væsen, og som tillegger Guder Tyrannie, Løsagtighed, Falskhed, og andre onde Egenskabe, som vi see gamle Poëter og Almue have giort med Græske og Romerske Guder; thi i saadan Fald kand man bifalde M. Bayles Theſes, og med Plutarcho holde for, at det er sikkere, ingen Troe at have, saasom det er mindre farligt at negte en Regents Exiſtence eller hans Forsyn, end at sværte ham med Tilleg af Lyder og hæslige Qvaliteter; ligesom det er bedre at være doven og et u-nyttigt Jordens Byrde, end at lade see Arbeyde og Activitet udi Misgierninger. Epicurus siger: Den er ikke ugudelig, som forkaster Gu- 134
dernes Mængde; men den, som tillegger Guder saadanne Ting, som ere Guddommelighed u-anstændige: Hvis han havde sagt, mindre ugudelig, kunde man saadant med ham underskrive; thi Begge kaldes ugudelige, skiønt den første mindre. Jeg forbliver &c.

---

135 # Epistola CXI.

Til **

Min Herre takker for de tilskikkede Persiske Breve (Lettres Persannes) som han siger sig med stor Behag at have læset. Min Herre er derudi eenig med mig. Jeg tilstaaer, at det er et Mesterstykke: thi jeg finder fast paa hvert Blad Tanker, som ere ugemeene; og, om de ikke ere alle nye og originale, saa have de dog Anseelse deraf. Man finder vel, at Autor ofte støder an mod den almindelige Orthodoxie, saavel udi Theologie som Morale; men, saasom han giver Anledning til at efterforske adskillige vigtige Ting, som rinde ikke enhver i Sinde, og bringer for Lyset adskillige skiulte Sandheder; Saa holder jeg for, at enhver Læser, i Henseende til Skriftets Meriter udi Almindelighed, bør være lemfældig udi sine Domme, og eftertænke, at adskilligt, som af vore Forfædre haver været holdet anstødeligt og paradox, nu holdes for axiomata og u-imodsigelige Sandheder. Jeg for min Part kiedes ved intet meere end ved triviale og opkaaget Morale, udi hvilken Stiil det end er satt, og udi hvilken Klædedragt det end forestilles, og derfore setter langt høyere Priis paa dette Skrift end paa Telemachs Avantures, hvoraf de fleeste giøre
136 saa stort Væsen. Min Herre spørger mig ellers om, hvad jeg dømmer om de Argumenter, som Autor til de Persiske Breve anfører om Aarsagerne til Jordens Aftagelse i Henseende til dens Beboere, og hvi Menneskens Tall dagligen formindskes. Mig synes, at de anførte Argumenter over alt ere gode; men at Knuden dog derved ikke gandske løses. Autor meener 1) At saadan Aftagelse kand tilskrives Contagioner, særdeeles

Lin. 14 f. n. axiomata, Grundsætninger.

den saa kaldte Sorte Død, der ødelagde alting, indtil
Roden af Planter. Men store Peste have ogsaa regieret
udi gamle Dage, da Jorden vrimlede af Indbyggere,
og den Sorte Død grasserede udi det 14de Seculo,
da Menneskers Tall allereede forhen var mærkeligen for-
mindsked: og hvor stor Ødeleggelse end samme Pest for-
aarsagede, saa var den dog ikke saa stor, som den der
skeede ved Syndfloden, da ikkun en eeneste Familie
blev reddet; og dog vrimlede Jorden nogle faa 100 Aar
derefter af Indbyggere. 2) Tilskrives saadan Aftagelse
Polygamie: men det Argument holder ey heller
ganske Stik. Vel er sandt, at en Følge af Poly-
gamie er Castration, hvorved mange Mennesker giøres
ubeqvemme til Afkoms Forplantelse: Men Polygamie
haver ogsaa været i Brug i gamle Dage, og nu ikke
er tilladt uden i Tyrkiet og Orienten; saa at, hvis
saadant var Aarsag dertil, maatte de Christne Lande
være frugtbarere; hvilket dog er mod Erfarenhed. Det
3die Argument tages af den Omhyggelighed, de
Gamle lode see i at formeere deres Slavers Tall,
saasom bemidlede Folks Velstand fornemmeligen bestod
i deres Slavers Mængde: Men, alle vore Landmænd 137
have nu omstunder lige saa stor Interesse udi deres
vornede Tieneres og Bønders Multiplication; og dog
seer man dem ikke saaledes at multipliceres, som i
gamle Dage. Det 4de Beviis tages af Ægteskabs
Skilsmisse, som over alt fordum var tilladt, men ved
Christelige Love blev forbudet. Ingen kand nægte, at
saadant Forbud jo haver hindret Afkoms Forplantelse;
Saasom, naar en faaer en ufrugtbar Hustrue, som
han stedse maa holde sig ved, Ægteskabet bliver stedse
ufrugtbart, saa længe som hun lever; Men saasom de
Lande, hvorudi Skilsmisse er tilladt, laborere ligesaa-
vel af Mangel paa Indbyggere, som de, hvorudi Skils-
misse

misse er forbudet; kand man ikke ansee saadant som nogen Hoved-Aarsag til Menneskers Aftagelse. Det 5te Argument tages af Præste- og Munke-Standen, hvorudi saa mange tusinde Mennesker forbindes til æivigvarende eenlig Stand: Men saadant strækker sig alleene til Roman-Catholske Lande, hvilke man seer dog at være ligesaa Folkerige som de Protestantiske; Thi et er at giøre Kydskheds Løfte, et andet er at holde det; hvilket man ikke kand formode af saa mange veltrivende og feede Munke, som synes at giødes udi Klosterne, alleene for at giøres beqvemme til Afkoms Forplantelse: Hvorudover Virkningen af dette Forbud og dette Kydskheds Løfte kand eene være denne; at udi de Romerske Lande fødes fleere u-ægte, og i de Protestantiske fleere ægte Børn. Det 6te Beviis tages af de mange Colonier, som Europæer have stiftet udi Indien, sær
138 udi America; men derved kand man ikke sige, at noget Land besynderligen er bleven depeuplered uden Spanien. En vigtigere Aarsag kand tages af det Nederlag, som Spanier have giort paa Americanske Indbyggere, item som Tyrker have giort paa de erobrede Steder; hvilket dog alleene viser Aarsag til Menneskers Aftagelse udi Vest-Indien og Tyrkiet. Man seer heraf, at, hvor vigtige de ovenanførte Argumenter ere, saa kand dog Knuden derved ikke løses, efterdi man finder det Menneskelige Kiøns Formindskelse udi alle Jordens Parter, undtagen udi China; hvilket Land uden Tvivl er ligesaa Folkerigt, som det nogen Tiid haver været, saasom Reyse-Beskrivere vidne, at det ikke kand bierge fleere Mennesker. Man kunde hertil føye end een Aarsag, nemlig i Henseende til silde Ægteskab; thi man seer nu omstunder over alt Mands Personer, i sær dem som ere af Stand, at gaae 30 til 40 Aar og derover, førend de begive sig udi Ægteskab, efterdi en fornemme

Lin. 6. f. n. bierge, nære. Kone

Kone holdes for et kostbart Meuble, og et Huus, formedelst Stats og Pragts Tiltagelse koster dobbelt saa meget at underholde som i gamle Dage, da Fruer med deres Døttre ginge til Fods udi hiemgiorte Klæder, og man ikke vidste af saa mange Laqueier og Domestiquer at sige. Saasom nu alle Landets Moder udfordre større Bekostning til en Families Underholdning, saa drister sig ingen til at træde udi Ægteskab, førend han haver satt sig i Stand at underholde en Familie efter Moden, det er, førend han er kommen af Stand til at forplante Verden. Men dette Argument, hvormeget Skin det end haver, kand dog ikke hæve Vanske- 139
ligheden. Thi først kand dette ikke siges om den gemene Almue, i sær om Bønder, hvilke gifte sig nu omstunder ligesaa tiligen som i gamle Dage, og dog mærker man Mangel paa Mandskab saa vel udi Landsbyer, som udi Kiøbstæder. Dernest er ikke troeligt, at fornemme Mands Personer, som have opsat deres Ægteskabe, til de ere blevne 40 Aar gamle og derover, have anseet unge Piger all den Tiid som forbudne Livsens Træer alleene, men det er fast ingen Tvivl paa, at jo mangen Stue-Pige imidlertiid bliver befordret. Man haver derfore stor Møye med at løse denne Knude, med mindre man vil holde for, at hvad som udi gamle Historier anføres om Menneskers Mængde, maa henføres til prægtige Fabler. Dette drister sig dog ingen at sige, helst om Jøderne. Hvorudover jeg fortænker ikke dem som falde paa det Paradox, som af mange ellers belees, nemlig, at Jorden af Alder er bleven ufrugtbar, og at den ligesom en Ager, der ideligen slides, taber omsider sin forrige Kraft, skiønt det sikkerste er at bekiende, at man ingen ret tilforladelig Aarsag dertil kand give. Jeg forbliver &c.

Epi-

140

Epistola CXII.

Til **

Naar man betragter de slette Frugter, som gemeenligen høstes ved Skrifter, maa man forundre sig over, at der findes saa mange Skribentere. Jeg vil ikke tale om de Fortrædeligheder, Skribentere ere underkastede, som Avind, naar de skrive vel, og Spot, naar de skrive ilde: Thi man seer ingen Skrifter hæftigere angrebne, end dem som ere best udarbeydede; og kand jeg bevise dette saavel af mit eget som af andres Exempel. Jeg haver for intet Skrift i Henseende til den Latinske Stiil haft fleere Gratulationer, end for min 3die Latinske Epistel: Men min Stiil er udi intet Skrift bleven censurered udi nogle lærde Tidender, end i det samme; saa at jeg slutter, at Journalisten haver taget sig for at criticere Stiilen, just fordi han haver hørt den at roses almindeligen. Skriver man noget, som er maadeligt og trivial, beholder man vel Fred, men underkaster sig Foragt. Dette er de fleeste Skribenteres Skiebne: og det ikke uden Aarsag. Thi, man seer de fleeste at skrive, alleene for at skrive, det er, at udføre i en anden Stiil, hvad 100 Gange tilforn er skrevet. Den lærde Huetius paastaaer derfor, at alt hvad som haver været skrevet
141 fra Verdens Begyndelse, kunde indsluttes udi 9 eller 10 Folianter, dersom enhver Ting havde kun været sagt engang. Han undtager vel Historier; men de mange 100 Historiske Volumina kunde ogsaa reduceres til faa, naar alle opkaagede Sager bleve fratagne. Man kand, for Exempel, læse Alexandri Magni Historie udi meere end 100 differente Bøger; Og, saasnart er ikke en Historia Universalis saalt, førend der

lader

lader sig see en nye udi en anden Klædning. Høsten af Skrifter er saaledes enten Avind eller Foragt. Men, endskiønt en Autor forfatter et Skrift saaledes, at ingen af disse U-leyligheder deraf flyder, saa bliver det dog aldrig Skud frie, og det i Henseende til Læsernes foranderlige Smag; thi hvad som een finder Behag udi, derved væmmes en anden. En Demosthenes, en Cicero og en Livius selv haver ikke kundet skrevet alle til Maade. Ja hvor stort Væsen end de Gamle have giort af Homero, saa seer man dog, at han haver haft mange haarde Censores, endogsaa af dem, der meest have profiteret af hans Læsning; hvorudover en vis Autor ikke ubilligen ligner disse Dommere ved Børn, der slaae deres Amme, af hvis Melk de have faaet Styrke og Kræfter. Caligula, som ellers holdtes for at være en Kiender af Skrifter, tracterede samme store Poët med saadan Foragt, at han vilde have dens Læsning gandske forbuden; og, da nogle raadede ham derfra, sagde han: Plato haver udelukket alle Poëter af sin Republiqve, hvi maa jeg ikke have Frihed at giøre saadant med en eeneste? Alcibiades derimod henfaldt til en anden Extremitet; thi, 142
da han engang kom ind udi en Skole, og blant Skole-Bøger ikke fandt Homerum, gav han Skolemesteren et Drefigen. Det er i den Henseende, og for at rette sig efter Læsernes foranderlige Smag, at visse Skribentere blande sammen Skiemt med Alvorligt, Høyt med Nedrigt; Ligesom en Kræmmer laver sig paa allehaande Slags Vahrer, og een, der giør et Giestebud, paa allehaande Slags Retter, og en Musicant paa adskillige Slags Toner: Thi hvad en vrager, finder en anden Smag vdi; saa at ingen gaaer gandske misfornøyet bort. En uil have Skrifter, som ere fulde af Geist; men andre finder ikke Smag uden i dem, som ere Sprænglærde;

Lin. 17 f. n. dens, Poetens, Homers.

Og den tredie væmmes baade ved det eene og det
andet: Een laster Citationer udi et Skrift; een anden
anseer det med Foragt, hvis alle dets Bredde dermed
ikke ere broderede: Nogle finde Behag udi Concise
Stiil; andre udi den, som er vidtløftig; Een vil have
korte, en anden lange Periodos. Og, eftersom saa-
leedes er beskaffet, have visse Skribentere fundet for-
nødent at efterfølge Kokke, hvilke tillave en Ragout
saaleedes, at ingen Ingredience derudi prædomi-
nerer. Terentius vrages af nogle formedelst dens
alt for store Tørhed, Plautus formedelst dens Festi-
vitet; Plinius formedelst dens udpyntede, og Cicero
formedelst dens lidet udarbeydede Stiil, Horatius for-
medelst dens slappe, og Juvenalis for dens hæftige
Morale: Kort at sige: Hvor herligt et Skrift end er,
saa finder det Vragere, hvis det ikke er indrettet paa
143 ovenanførte Maade; thi det heder da: Toujours cha-
pon, og man væmmes ved Monotonier, endskiønt
de i sig selv kand være ypperlige. Jeg haver, for
Exempel, mærket, at mine Skuespill havde kunnet være
forestillede med meere Succés, hvis de havde været
mindre levende, og mindre frugtbare paa Klygter. Thi
et sindriigt Indfald haver meere Virkning, naar det
kommer sielden; Ligesom grønne Enge stikke aldrig meere
udi Øyene, end hvor de findes adspredede imellem Bierge
og Klipper, og man skiønner ikke ret paa Honningens
Sødhed, uden naar den følger paa bittre, sure og
skarpe Sager. Nogle Skribentere have søgt at fore-
komme Læserens Smag ved at rose deres egne Skrifter.
De store Mænd, Cato, Cicero, Scaliger og andre
have derved søgt at forskaffe deres Skrifter meere An-
seelse. Intet er meere gemeent, end at finde paa Bøgers
Titul-Blade saadanne Ord: Udarbeydet med stor
Fliid. Item: Et Verk af 10 eller 20 Aars

Lin. 11 dens, hans.
Lin. 13 f. n. Klygter, Vittigheder.

Ar-

Arbeyde. Malherbe taler selv om sine Skrifter saaleedes:

Les ouvrages communs vivent qvelqves années;
Ce qve Malherbe ecrit, dure eternellement.

Og Arrianus siger om sig selv, at han blant Skribentere er den samme som Alexander Magnus blant Krigshelte. Men med saadan Egenroes stikker man ikke uden den gemeene Almues Øyne ud. Jeg forbliver &c.

Epistola CXIII. 144

Til * *

Min Herre spørger mig, hvilke af mine Skrifter jeg holder for de beste. Det er et vanskeligt Spørsmaal at besvare, ja lige saa vanskeligt, som om jeg vilde spørge, hvilken af hans Døttre han holder for den visestet; thi Modestie tillader ikke at rose sine egne Producter. Jeg drister mig derfor ikke at sige, at noget af mine Skrifter er got; thi de ere alle maadelige. De fleeste sette dog meest Priis paa min Danmarks Historie, og det saa vel i Henseende til Materien som Formen: De dømme at Stiilen er Historisk og tydelig, og derhos levende, saa at de tørreste Materier, som mindst interessere en Læser, kand læses med Behag. Hvad Materien angaaer, da dømme de, at Historien er saa upartisk, som mueligt være kand paa de Steder, hvor Skrive-Frihed er underkasted public Censure. Hvad jeg selv holder for at kunne distingvere samme Historie, er dette, at den inde-

indeholder ikke simple Bedrifter alleene, men endogsaa saadanne Ting, som give Kundskab om Nationens Egenskab, vise Regieringens gamle og nye Forfattelse, berømmelige Mænds Portraits, Anleedning og Oprindelse til de fornemste Stiftelser saavel udi geistlige
145 som verdslige Ting, saa at man deraf seer Rigets gamle og nye Stat. I sær have mange fundet stor Behag udi Historiens Afdeeling udi Periodos og udi de Afrisninger jeg haver giort mod Enden af hver Periodo. Det er i den Henseende, at mange have satt Priis paa Skriftet, helst her i Landet, hvor vi forhen havde ikke uden nogle tørre og ilde sammenhengende Annales, og at de have satt dem til rette, som have censureret een og anden Feyl enten udi Aarstall eller Navne. Jeg bekiender vel, at en Feyl er en Feyl, udi hvilket Skrift den end findes. Men man maa udi sterkt udarbeydede Historier, som er det vanskeligste Arbeyde, som nogen kand foretage sig, ikke være saa grandseende, som udi tørre Dag-Registere eller Samlinger af Documenter, som af intet andet kand bryste sig end af Accuratesse udi Navne og Aarstall. Thi de, som meddeele Publico saadanne Sager, ere ikke saa meget selv Autores, som Copiister, og, saasom deres Arbeyde bestaaer alleene udi at reenskrive de Sager, som dem af andre ere tilstillede: Da, hvis deres Copier eller Reenskrivninger ere skiødesløse, dem ingen Qvarteer kand gives, og det udi dobbelt Henseende; thi de kand derfore tiltales af Publico udi Almindelighed; De kand ogsaa i særdeeleshed tiltales af dem, der have forfatted Sagerne, og som Commissionaires eller Handlangere betroed dem Documenternes Publication. Det er derfore, saa vel Publico, som Documenternes Forfattere magtpaaliggende, at deslige Sager falde udi accurate Copiisters Hænder; besynderligen udi saadannes, der ere

nogen-

nogenledes verserede udi Historiens Læsning, at de 146
kand corrigere en Feyl, som haver indsneget sig udi
et Original Document, eller, at de kand giette sig
til, hvorledes et ulæseligt Ord, som forekommer, bør
skrives. Men vel indrettede Historier derimod er af
anden Beskaffenhed: thi derudi kand findes Skrive-Feyl,
og Verket dog være et Mesterstykke. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXIV. 147

Til **

Min Herre condolerer mig udi sin seeneste Skrivelse, og beder, at jeg ikke vil legge paa Hiertet, den store Skade jeg haver lidet ved Qvæg-Pesten paa begge mine Gaarde. Jeg kand forsikkre, at denne Uheld ikke haver satt mig udi mindste U-roelighed: thi jeg kand skikke mig udi alle store U-lykker, og i det ringeste langt bedre end udi smaa Fortredeligheder. Derforuden haver jeg ingen Familie at sørge for: Jeg haver ogsaa nu naaet den Alder, at jeg maa lave mig paa at flytte; og jeg veed, at jeg intet skal føre i Graven med mig. Jeg kand dog ikke uden Bevægelse tænke paa denne Uheld i Henseende til det almindelige, og rinder mig en Tanke ind, som kand foraarsage Skræk, efterdi man af en saadan Lande-Plage seer, hvor hastig det kand være ude med Mennesker. Min Tanke er denne, at, saasom der er saa stor Analogie imellem Qvæg og Heste, hvor let det da kunde hende sig, at samme Pest ogsaa kunde have angrebet Beesterne, som leve af samme Føde som Hornqvæg;

qvæg; thi derpaa havde vildet følge en total Ode-
leggelse, det heele Land havde villet blive udyrket, og
Mennesker af Hunger havde villet omkomme: thi denne
148 Pest kand give langt større Eftertanke, end andre fore-
gaaende Contagioner. Thi, endskiønt de undertiden
have troffet alle levende Creature paa engang, som
man seer den sorte Død haver giort, saa have de dog
levnet endeel deraf, og Conseqventer givet noget
Haab til Opkomst og Forplantelse igien. Men denne
Mortalitet haver giort reent Bord, hvor den er kom-
men, ja den haver ligesom en Støver, der leder efter
Harer og Hiorte, støvet efter Horn-Qvæg udi alle Lan-
dets Vraaer og Vinkler, saa at det haver været anseet
som et Vidunder, at een eller anden liden Plet er bleven
reddet. Den haver ey heller, hvilket mærkeligst er, som
andre Contagioner, raset til en vis Tiid, men et
Aar efter et andet, og ligesom fornyet sine Kræfter paa
samme Steder, saa at, naar man haver tillagt sig frisk
Qvæg igien, er den efter nogle Maaneders eller Aars
Forløb kommen tilbage. Hvorudover, hvis den paa
samme Maade havde angrebet Beesterne tillige, vilde
derpaa have fuldt en Tragoedie, hvis Lige fra Ver-
dens Begyndelse neppe var hørt. Jeg haver udi en
liden Dissertation, som er indført udi det Kongelige
Societets Acta, givet en Betænkning over denne
Qvæg-Pest, og viset hvad Landmænd og Bønder udi
saadan Tilstand bør foretage sig; Og, som ingen U-lykke
er saa stor, at jo deraf noget Godt kand flyde, saa
kand herved Skovene, som udi en Tiid af 100 Aar
almindeligen have været udi saadaa Aftagelse, at man
inden stakket Tiid kand vente at see dem gandske øde,
igienkomme til nye Vext. Aarsagen til Skovenes Af-
149 tagelse udi vor Tiid maa fornemmeligen tilskrives den
store Mængde af Kiør og Stude, som Landmænd have
tillagt

tillagt sig meere end deres Forfædre. Thi paa mange Hoved-Gaarde, hvor Besætningen for 50 Aar siden bestod kun af 50 Kiør, findes den nu at bestaae af 100, og derover; Og hvor man fordum holdt 100 Stude, holdes nu 200. Mange tilskrive vel Skovenes Aftagelse andre Aarsager, nemlig Forsømmelse i at plante, og alt formegen Skovhug: Men den rette Aarsag er Creaturenes store Mængde, hvoraf vore Skove vrimle, og hvorved all Opvext hindres; thi en Koe eller Stud kand udi en halv Time fortære det som kand blive til nogle 1000 Læs. Vore Forfædre have været lige saa forsømmelige i at plante, som Folk nu omstunder ere: og Skovhug haver været større i gamle Dage, da fast alle Bygninger vare af Træe, og dog have alle Skove udi nogle 1000 Aar været ved Magt; Saa at man klarligen seer, at Græsgang for Oxen er Hoved-Aarsag til alle Skovers Aftagelse. Jeg siger for Oxen: thi Faar, saavel som Heste ꝛc. giøre ingen synderlig Skade udi Skovene; men Kiør og Stude søge fornemmeligen de smaa Ege- og Bøge-Planter. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXV. 150

Til **

Jeg takker for de mange gode Raad, som du giver mig udi denne bedrøvelige Tilstand, da alting paa mit Gods formedelst Horn-Qvægets Ødeleggelse er bragt i Forvirrelse. Jeg vil gierne rette mig efter dine Erindringer, saasom mig synes, at de fleeste Midler, som du foreslaaer, ere ikke alleene giørlige, men end

end og nyttige. Men jeg kand ingenlunde beqvemme mig til at forskrive Geeder. Jeg tilstaaer vel, at samme Creature bedre kand conserveres end Faar, item at de give meere Melk. Men, saasom Geeder ere af alle Dyr de vanskeligste at holde i Ave, og de skadeligste at holde udi Skov-Egne, hvor de ødelegge alting; saa er det ligesom du vil sige: Eftersom alting paa Godset er bragt udi Confusion, saa raader jeg ved Tilleg af Geeder at giøre Forvirrelsen gandske fuldkommen. Ingen veed, hvad der er ved Geeder at bestille, uden den der haver forsøgt det: Ingen Lukker, hvor stærke, og ingen Gierder, hvor høye de end ere, kand holde dem indsluttede. Jeg maatte derfore lave mig paa at see mine Skove fordærvede, Bøndernes Urte- og Kaal-Hauger ødelagde, og paa daglige Processer med mine Naboer, som jeg ikke kunde hindre dem at besøge.
151 Du meener vel, at ved Vogtere saadant kand forekommes: Men der behøves mange Vogtere til at holde et saa stort Antall af u-roelige og active Dyr i Ave; og, om hver Vogter havde lige saa mange Dyen som Argus, vilde de dog ikke være tilstrekkelige. Der fortælles, at Fanden fik engang af sin Moder 4 Geeder til at vogte; men at han strax efter noget Forsøg sagde sig fra saadan Commission, tilstaaende, at han med all sin Capacitet intet kunde udrette, og at han heller vilde have med et heelt Regiment af Dragoner at bestille, end med en eeneste Geed. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CXVI. 152

Til **

Det synes, at Italiener tage meer og meer til udi Kriigs=Sager, saa at de nu omstunder nogenledes kand passere for Soldater; thi deres Feltslage ere nu blodigere, end de vare for 300 Aar siden, og derover, da Krigshære efter Machiavelli Beretning udi hans Florentinske Historie kunde slaaes sammen fra Morgenen til Aftenen, uden at der blev funden en eeneste Mand paa Val=Stedet: Ja man kand sige, at ingen udi Italien da vidste at bruge Bysse eller Kaarde, uden den Romerske Pave, hvilken med eet Skudd kunde fælde heele Riger paa een gang. Nu derimod er Sagerne saa forandrede, at enhver Italiensk Bonde skyder vissere end Paven, hvilken ingen meere fælder; saa at det synes, at nu omstunder hans Canoner ere forvandlede til Raketter, og at han skyder ikkun med løst Kruud, som alleene foraarsager Knald, men intet Fald. Jeg meener ved disse Skud de Pavelige Excommunicationer, som i gamle Dage havde saa skrækkelige Virkninger. Intet er i mine Tanker større Beviis paa menneskelig Overtroe: Thi disse Excommunicationer holdtes for at foraarsage baade timelig og ævig Død; saa at det synes, at Paverne paa de Tider have villet skille GUD ved sit Dommer= 153
Embede, og anmasset sig en Jurisdiction, som Mennesker ikke tilkommer. Der fortælles, at en vis eenfoldig Dommer raadførede sig engang med en Jurist udi en criminel Sag, og, da Juristen sagde, at han ikke kunde forsee sig i at skierpe Dommen, efterdi Misgierningen, som skulde dømmes, var meget stor, dømmede han Misdæderen til at lide baade timelig og ævig Død.
Dom=

Et merkeligt Exempel paa den Pavelige Excommunication, som er bleven øved mod Konger og Fyrster, vises udi det Aar 1080, da Gregorius VII. twistede med Keyser Henrich IV. om de geistlige Lehne. Urbanus II. excommunicerede siden samme Keyser, og fulgte derpaa mange andre, og det ofte formedelst ringe Aarsager. Thi Keyser Friderich II. blev satt i Kirkens Band, efterdi han udi vanskelige Tider ikke vilde forlade sine egne Lande og Riger, for at giøre et Tog til det hellige Land, skiønt adskillige slige Tog havde tilforn været giort frugtesløse. Dette gav Anledning til den Historie, som findes hos Matthæum Pa-
156 risium, og som jeg haver anført i min Kirke-Historie. En Sogne-Præst udi Paris, som blant andre havde Befalning at oplæse paa Prædikestoelen Pavens Bands-Brev mod Keyseren, forrettede dette saaledes. Han sagde: Jeg haver Befalning at forkynde Keyser Friderich excommuniceret. Hvad Aarsag dertil er, veed jeg ikke: Det alleene veed jeg, at der er en stor Twistighed imellem ham og Paven; jeg kand dog ikke sige, hvilken af Partierne der haver Ret: Hvorudover jeg hermed forkynder den at være excommuniceret, som haver U-ret, og absolverer den, som haver Ret. Man kand ikke sige, at denne Præst havde megen U-ret: Thi undertiden excommunicerede en Pave eller Bisp en anden Pave eller Bisp; saa at man ikke kunde sige, hvo af Paverne der virkeligen var bandsat. Man excommunicerede ikke alleene levende Mennesker, men endogsaa døde. Thi man seer af den Svenske Historie, at Sverrigs Administrator Steen Sture blev satt i Kirkens Band længe efter hans Død. Ja Excommunicationer strakte sig ogsaa til Dyr: Og erindrer jeg mig at have seet blant Arnæ Magnæi Docu-

Documenter et gammelt Bands-Brev mod Muus og Kirke-Rotter. Excommunicationer kunde ved saadan Misbrug ikke andet end tabe deres Kraft. Det første Skaar, som giordes derudi, var udi det Seculo, som havde tvende Paver tillige, da den eene Pave excommunicerede den anden. Ved Lutheri Reformation tabte de end meere af deres Kraft. Og, som 157
Paverne nu mærke, at man agter deres Excommunicationer ikke meere, betiene de sig gandske sielden deraf. For nogle Aar siden ere vel Frimurerne blevne excommunicerede, men det er troeligt, at Excommunicationen haver giort lige saa liden Virkning hos dem, som fordum hos Kirke-Rotterne. Hvorudover, hvis jeg havde noget at sige hos Paven, raadede jeg hans Hellighed at legge det Narrerie reent af. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXVII. 158

Til * *

Blant mange Ting, som Mennesker med stor Bekymring arbeyde paa at udfinde, og dog ingen Nytte kand føre med sig, er Guldmagerie, eller den Philosophiske Steens Eftersøgning. Lader os forestille os, at man engang kunde være saa lykkelig at udfinde Konsten, hvorved andet Metal giøres til Guld, hvad andet kunde flyde deraf, end at det vilde tabe sin Priis? Thi, saasom den Priis, der settes paa Guld, er arbitraire, og grunder sig alleene paa Metallets Narhed, saa kand det ikke andet være, end at Prisen maae falde, saasnart det bliver gemeent. Thi om alle

L. 1. f. n. gemeent, almindeligt.

Kobber-

Kobber=Bierge bleve i en Hast forvandlede til Guld=Bierge, og Guld=Miner igien til Kobber=Miner, udvirkedes ved saadan metamorphosin intet andet, end at man tilbyttede sig et Pund rart Kobber for 100 Pund gemeent Guld; og saaledes er det med alting, hvis Priis grunder sig alleene paa Rarhed, og ikke paa naturlig indvortes Valeur: Thi Jern og Staal er til langt større Nytte. Og var det derfore, at Americanerne ansaae det med større Øyen end Guldet, efterdi de mærkede, af det første Metal kunde forarbeydes beqvemme og tienlige Gevær. Lader os forestille os, at
159 en kunde udfinde den Konst at faae ægte Perler saaledes, at af en Sæd kunde udspire ligesom af Korn=Sæd 100 andre. Deraf vilde jo intet andet flyde, end at de vilde med Tiden saaledes tabe deres Priis, saa at man omsider kunde tilbytte sig en ægte Perle for en Bønne, og at man vilde selge ægte Perler udi Skieppe=Tall for samme Priis, som man nu selger graae Erter, ja maaskee for end ringere, efterdi man med Erter kand curere en hungrig Mave. En Alchymist derfor, der havde giort Konsten probat, kunde af andet ikke bryste sig, end af et Paafund, som bestod udi en pur curiositet, men i det øvrige var ikke meer til Nytte, end at forvandle graa til hvide Steene, eller at giøre guult, hvad tilforn var grønt. Der ere visse Ting, der altid føre deres naturlige Nytte med sig, som Staal til at skiære, Vedd til at brænde, en og anden Urt eller Plante til at helbrede, og Vand til at lædske sig paa; hvorudover man maatte være enhver Tak skyldig, der kunde forvandle Blye til Staal, en Tornebusk til et Frugt=Træe, og salt Søe til frisk Vand. Men derimod ere andre Ting, hvis Priis grunder sig alleene paa deres Rarhed, og en Convention, som er blant Mennesker om deres Gyldighed. Pamphilius for

Exempel

Exempel er et Kort af stor Importance udi Lanter; men dens Gyldighed grunder sig alleene paa en Convention imellem Spillere: thi, saa snart de blive eenige om at sette Priis paa et andet Kort, stikker Pamphilius hverken Es eller Frue meere. Ligeledes haver det sig med visse Metallers Forvandling, hvilke, naar de blive gemeene, tabe deres Gyldighed, og den Con- 160
vention, som tilforn haver været giort om Priisene bliver hæved. Man seer saaledes, at dette Arbeyde, hvormed saa mange anseelige Mænd have brydet deres Hierner, og hvorpaa de have tilsat Helbred og Midler, er i sig selv til ingen Nytte. Men det er ikke nok: man kand derforuden sige, at, hvis Konsten af nogen blev giort probat, den vilde foraarsage stor Uheld og Forvirrelse blant Mennesker: thi mange vilde derover i en Hast blive skildte ved deres Velfærd, naar Guldet, som de enten ved Sveed og Arbeyde havde erhvervet, eller med andre vigtige Varer havde tilbyttet sig, blev giort til intet udi deres Hænder. Det meeste, som man kand trøste sig ved, er, at saadant neppe vil blive giørligt. Thi man kand holde for, enten at alle de Historier, som fortælles om den Philosophiske Steen, ere opdigtede, eller, at ved Operationerne er skeed Bedragerie, saaledes som er viset udi det Skuespill kaldet det Arabiske Pulver; og, hvis nogen Prøver ere giorte, saa ere det saadanne, som lønne hverken Umage eller Bekostninger. Vist nok er det, at de fleeste, som have givet sig ud for Guldmagere, ere døde fattige. Da en Alchymist engang dedicerede en Bog til Pave Leo X. og derudi foregav, sig at have udfundet Konsten, haabende derfor at nyde en Belønning, skikkede Paven ham alleene en tom Pung, og lod ham sige, at, eftersom han forstoed at giøre Guld, behøvede han intet uden en Pung, hvorudi han kunde forvare det. Jeg forbliver 2c.

Epi-

161 # Epistola CXVIII.

Til **

Du spørger mig, hvorpaa den Rang, som er imellem Potentater, grunder sig, og hvi en Keyser holdes at være større end en Konge. Jeg kand dertil ikke andet svare, end at det grunder sig ey paa anden Aarsag, end paa en vedtagen Skik, ligesom en fattig Churførste agtes høyere end en riig Hertug, og en Græve høyere end en Friherre. Titulen i sig selv, nemlig af Keyser, er ellers mindre end Konge; thi det var alleene af Modestie, at de Romerske Regentere lode sig kalde Cæsares eller Keysere, og ikke vilde betiene sig af Konge-Navn, som syntes at være for stort, og Conseqventer forhadt. Hvoraf man seer, at det var ikke i Kraft af Titulen, men i Henseende til det Romerske Herredoms store Magt, at de holdtes høyere end Konger. De Rangs Stiftelser, som siden det Romerske Monarkies Undergang have været i Agt tagne blant Potentater, grunde sig alleene paa den Middel-Alders Tids Uvidenhed udi politiske Sager, eller rettere paa de Romerske Pavers og Geistlige Forsamlingers Anordninger. Det var udi slige Forsamlinger, at man regulerede Rangen blant verdslige Potentater: Hvoraf sees, at Kirke-Moder bemængede sig da
162 med andet end at forklare Troens Artikle; og meenede enhver Regent at have lovlig Adkomst til sin Rang og Titul, naar den grundede sig paa et Concilii Canon: De Romerske Bispe giorde Keysere, og Keyserne, som Pavernes Fuldmægtige giorde Konger, end ogsaa udi fremmede og dem uvedkommende Lande, da det dog tilkommer Stæadernes Indbyggere alleene at give deres Øvrighed de Æres-Titler, som de finde for got. Naar nu

nu enten en Pave, eller Kirke=Mode, eller den høyeste Regent udi Tydskland, som kalder sig Romerske Keyser, uddeelte saadanne Titler til en eller anden Første, troede de andre Europæiske Potentater, at det skulde saa være, erkiendte den tillagde Værdighed, og enten ved Samtykke eller Stiltienhed foraarsagede, at enhver saa=ledes promovered Første erhvervede Hævd paa sin Rang og Titul. De Tiders Mennesker vare slagne med saadan Blindhed, at man i verdslige saavel som i geistlige Sager kunde indbilde dem, hvad man lystede. Paven foregav sig at have Skiøde eller et Lomme=Brev af St. Peder paa sit aandelige og af Constantino Magno paa sit verdslige Herredømme, og ingen be=kymrede sig om at efterforske Adkomstens Rigtighed, eller forlangede, at Skiøderne maatte fremvises. De Franske, og efter dem de Tydske Konger, sagde sig at være Successores af det Vestlige Romerske Keyserdom, som for nogle 100 Aar siden i Bund og Grund havde været ødelagt, og strax tvivlede ingen derom, helst, naar Paverne, som funde deres Regning ved at giøre Keysere, forsikkrede, at Tingen var gandske rigtig. Man maa vel forundre sig over, at en Præst torde anmasse sig 163
ligesom Jurisdiction over alle Potentater, og at nogle Pastores eller Kirke=Forstandere dristede sig til paa Lande=Moder at regulere Rangen imellem Re=gentere: Man maa end meer forundre sig over Poten-taters Docilitet herudi; sær over de mægtige Kon=gers paa de Tider, i det de underkastede sig saadanne Domme, hvorved for Exempel en stor Konge i Frankrig erkiendte sig ringere udi Værdighed end en Wilhelmus Hollandus eller en Rudolf af Habsburg, hvilke besadde ikke fleere Eyendomme end de neppe kunde føde Kone og Børn med, og derforuden vare indskrænkede Regentere, som intet af Vigtighed kunde foretage, uden

med

med Stændernes Samtykke udi Tydskland. Skulde
nogen Potentat kunne tilegne sig Rang og Fortrin for
en anden, maatte det være enten en større over en
mindre, en Souverain over en ved Love indskrænket,
eller en Arve- over en Vall-Konge. Saadant er meer
rimeligt end at grunde Fortrinnet paa en Udenlandsk
Præstes Decision. Thi det kommer meget an paa,
med hvad Ret en besidder en Eyendom, om en regierer
som en u-omskrænked Herre, der haver til ingen at
giøre Regnskab uden til GUD; Eller han regierer som
en af Folket beskikket Fuldmægtig; Om en regierer over
et stort Rige, eller over en liden Stad; Eller om et
Rige eller en Republiqve er rigere og mægtigere end
et andet. Thi Magt og Høyhed kand i visse Maader
holdes for Synonyma: og er det i den Henseende, at
Spanierne betegne fornemme Folk ved rige Folk (ric-
164 cos hombres). St. Marino er en Republiqve
ligesaavel som Venedig: men, naar samme lille Stad,
som Italienerne kalde paa Spot Republichetta,
skriver sig Søster (Sorella) af Venedig, gives der-
ved Aarsag til Latter. Høyhed og Fortrin grunder sig
derfor naturligen paa ovenanførte Omstændigheder. Hvad
pure Titler derimod angaaer, da confereres de i et
hvert Land enten af Folket, eller en Regent tiltager sig
dem selv; hvilket dog ikke forbinder Fremmede, førend
deres Samtykke dertil er erhvervet. Dette kand oplyses
ved et særdeeles Exempel udi vor Tiid. Den store
Russiske Czar Petrus I. fandt for got at antage
Titel af Keyser: ingen kunde disputere ham den Ret
udi hans eget Land; men der behøvedes Ansøgninger,
for at giøre Titelen ogsaa almindelig udi fremmede
Lande. Ellers er herved at mærke, at det Ord Keyser,
enten alleene er en blot Titel, som intet andet fører med
sig end det pure Navn, hvorved en Regent disting-
veres

veres fra andre: Af saadan Beskaffenhed er den Keyserlige Titel, som gives Kongerne af China, Jappan, Rusland &c. eller derved betegnes en slags Høyhed og Fortrin for andre Potentater. Af saadan Beskaffenhed er Titelen, som gives de Tydske og Tyrkiske Konger; thi de samme tilegne sig Navnet som Successores udi det Vestlige og Østlige Romerske Herredom: og er det i den Qvalitet, at de Tydske Keysere have tilegnet sig Jurisdiction over andre end ogsaa over de Lande, som aldrig have staaet under det gamle Romerske Herredom. Dette siger jeg ikke for at giøre nogen Keysers, Konges, Churførstes, Erkehertugs 165
eller anden Hertugs Navn og Fortrin disputeerligt: thi man kand sige, at enhver besidder nu omstunder sin Titel med rette, skiønt saadan Ret grunder sig alleene paa en lang Tids u-anked Possession, hvorved Hævd og Præscription er erhverved. Thi vil man gaae til Oprindelsen, finder man, at den Keyserlige Værdighed grunder sig alleene paa Pavelige Skiøder: Spørger man nu hvo der haver berettiget Paverne til at udstede slige Gave-Breve, da svares: St. Peder; og spørger man endelig St. Peder, da vil hverken han eller nogen Apostel være dem saadant gestændige. Thi man haver kun at læse deres Skrifter og Epistler, for at see, at saadan Slags Hiemmel over alt brister. Vil man sige, at Paverne have saadan Ret af de Romerske Keysere, som er lidt meere rimeligt, saa flyder deraf en Circulus Vitiosus, og maa det da heede hos enhver Pave: Eftersom Keyseren haver skabt mig, saa haver jeg og skabt ham igien; saa at en Romersk Bisp bliver Skaber og Creature paa engang. Jeg forbliver &c.

L. 9 f. n. være gestændige, tilstaae.

Epi-

166

Epistola CXIX.

Til **

Min Herre bebreider mig en Slags Kaaldsindighed mod Slægtninger og Paarørende. Jeg bekiender, at min Opførsel kand have givet Anledning til slige Bebreidelser, helst saasom Kaaldsindighed mod Blods-Forvante holdes af meenige Mand u-naturlig og intet Axioma holdes at være meere grundigt end dette, nemlig: at Blodet er aldrig saa tyndt, det er jo tykkere end Vand; item, at hvo der ikke præfererer sine Egne for Fremmede, er værre end en Tyrk og Hedning. Men, saasom jeg udi adskillige Ting gaaer fra den alfare Vey, saa holder jeg og for, at de almindelige Domme herudi grunde sig meere paa Skik og Vedtægt, end paa den sunde Fornuft, saa at min Opførsel herudi er en pur Virkning af Philosophiske Meditationer. Jeg tilstaaer vel, at fast alle Nationer ere eenige udi den Meening om en særdeeles Kiærligheds Pligt mod Slægtninger, og at derfore saadant almindeligt Samtykke kand ikke være uden af nogen Vægt: bifalder derfore gierne dem, som præferere Slægtninge for Fremmede, cæteris Paribus: det er, naar en Slægtning besidder ligesaa megen Dyd som en Fremmed: og holder for, at naar tvende
167 Personer ere lige trængende, at jeg først maa rekke Haanden til min Paarørende. Men min Orthodoxie gaaer herudi ikke videre, bør ey heller strekke sig længere, saasom Fornuften byder at elske dem meest, som er meest Kiærlighed værd, og Taknemmeligheds Lov befaler heller at rekke dem Haanden, der ere mine Velgiørere, og som have ladet see Kierligheds Prøver mod mig, end mod dem, der have intet andet at beraabe sig paa end

L. 8 Axioma, Læresætning.

For-

Forvandskab udi Blodet, grundende deres Prætensioner alleene derpaa, at de ere fabriqverede udi samme Verksted, som jeg. Jeg undtager herfra Forældre og Børn: De første er jeg Taknemmelighed skyldig, og maa de derfore alle andre foretrekkes; De sidste byder Naturens Lov mig at elske frem for andre, thi man seer end umælende Creature at være indplantet en inderlig Kiærlighed til deres Unger. Men, naar en anden Slægtning fremkommer med sine Prætensioner, og anfører saadan Syllogismum, nemlig, eftersom A haver giort mig, og B, som er en Broder af A, haver giort dig, saa kand jeg formedelst Fødselen paastaae visse Ting, som en Ret, begriber jeg ikke saadan Logica, sær, naar ingen andre Motiver anføres. Man seer ogsaa, at saadan Paastand ofte giver Anledning til Fiendskab imellem Slægtninge, og at mange med bedre Hierte lade see Velgierninger mod Fremmede, hos hvilke det faaer Navn af Gave, som hos de andre holdes for en Gield. Jeg begriber ikke saadan Gields Rigtighed, med mindre den fodres af Forældre eller Børn; Og hvad de sidste angaaer, kand man sige, at den egentligen ikke 168
strekker sig videre end til Opdragelse. Man seer, at de ældste Borgerlige Love ikke have meenet andet: thi Testamenter ere ældere end Successions-Ret udi Forældrenes Arv. Den allerældste Romerske Lov siger: Pater Familias uti legassit super Pecunia, tutelâve rei suæ, ita jus esto. Det er: Enhver Huus-Fader haver Ret at efterlade sine Midler, til hvem ham lyster. Hvoraf sees, at de Gamle have holdet for Got, at enhver maatte disponere over sine egne erhvervede Midler. Derudi er ogsaa en naturlig Billighed. At saadant siden er forandret, og at Børn er given Ret til at protestere mod Forældrenes Testamenter, flyder alleene af Borgerlige

lige Love. Men jeg setter saadant til Side, og holder
for, at Forældre og Børn herudi bør have Fortrin for
alle andre. Jeg sigter herved kun paa andre Slægtninge,
hvis Prætensioner mig synes at være ilde grundede;
Thi man kand her sige, at, saasom alle Mennesker ere
i Forvandskab med hinanden, saa bør man ikke saa
meget see paa Grader udi Slægtskab, som paa Gra-
der udi Dyd og Meriter; Saa bør man præferere
velgiørende, dydige og velvillige Mennesker for dem, der
intet andet have at beraabe sig paa, end at de ere
podede paa een Green. Det er hermed af samme Be-
skaffenhed, som med Lemmerne udi et Societet og
Byes Børn, hvilke vel cæteris paribus udi Kierlig-
hed maa foretrekkes Fremmede; men at præferere en
Medborger, alleene i Henseende til tilfelles Fødested, for
en Fremmed af Dyd og Meriter, derudi er intet
169 naturligt: thi man maa ikke outrere særdeles Venskab
saaledes, at man synder mod det almindelige. Nogle
Moralister, blant hvilke Mylord Shaftsburg udi
hans Caracteristiks, have dristet sig til at censurere
dette udi Christi Morale, at det driver ikke paa den
store heroiske Dyd, som er Kiærlighed mod Fæderne-
landet, og hvortil giøres saa mange og saa herlige Op-
muntringer udi de gamle Philosophiske Skrifter. Men
just dette viser det Christelige Morales Ypperlighed frem
for det Jødiske og Hedenske. Man maa vel tilstaae,
at Kierlighed til Fædernelandet er en stor Dyd, saasom
deraf hænger et Societets Velstand og Vedligeholdelse;
Men man havde for Christi Tider saa stærkt prædiket
om Kiærlighed til Fædernelandet, at der ikke behøvedes
nye Opmuntringer dertil, og man havde øvet Dyden i
saadan Grad, at den var bleven forvandlet til en Last;
saa at denne speciale Kiærlighed til Fædernelandet
havde giort Skaar udi den almindelige Kiærligheds Pligt

Lin. 6 f. n. for, før.

mod

mod alle Mennesker, hvilken ikke maa tilside settes, og som er en Hoved-Lærdom udi Christi Morale. Jøderne havde outreret denne særdeles Pligt saaledes, at deraf avledes bittert Had mod alle andre Mennesker; saa at de holdte det for en Dyd, end ikke at vise en fremmed Vandringsmand Veyen.

Non monstrare viam, eadem nisi sacra colenti.

En saadan Misantropie giorde dem latterlige og
forhadte blant alle andre Nationer. Grækere og Romere 170
giorde og Misbrug af samme Lærdom; thi de øvede denne Dyd med saadan Iver, at de overtraadde alle Humanitets og Retfærdigheds Love mod andre, og havde fordybet sig saaledes udi en politisk Pligt, at de reent til Side satte den sunde Philosophie og det store Naturens Bud, som er almindeligt, og som byder at øve Kiærlighed og Medlidenhed mod alle Mennesker. Saa at den for Christi Tider prædikede Lærdom om Kiærlighed til Fædernelandet behøvede heller Tøyel end Sporer, heller Correction end nye Opmuntringer. Christus den store og rette Lære-Mester blev af GUD skikked ned paa Jorden, for at drive paa de store Naturens Bud, som vare satte til Side, og haver viset, at ved det Ord Næste ikke maa forstaaes en Medborger alleene, men et hvert Menneske. GUD give, at vi Christne havde efterlevet vor Lære-Mesters og Apostlernes Lærdom herudi! Historier og daglig Erfarenhed vise, at den gamle Surdey er endnu tilbage, og at de fleeste saavel af den hedenske Philosophie, som af de gamle Grækers og Romeres saa kaldne heroiske Gierninger giøre saadant Misbrug af den Lærdom om Kiærlighed til Fæderne-Land og Fæderne-Religion, at de ingen Dyder eller Meriter kand see hos Fremmede, ja at de holde det for en Dyd at hade og forfølge dem, som

Lin. 17 for, før.

enten

enten ere uden for deres Societet eller Kirke. Jeg for min Part holder for, at en Medborger er mig nærmest: Thi Societeters Stiftelser, som ere grundede paa Naturens Love, udfordre saadan Præference: Men jeg holder tilligemed for, at saadant bør ikke ud-
171 strekkes for vidt, saa at min Kiærlighed til Medborgere og Troes-Forvandte maa befatte Had og Afskye til Fremmede. Man maa herudi som udi alting holde Maade. Et er at være koldsindig mod Fæderne-Landet; et andet er at synde af Kiærlighed til det samme. Ligesom man kand paa en Side fordømme Theodori Tale, der holdt for, at en viis Mand underkaster sig ingen Fare for sin Fæderne Stad; thi, saasom de fleeste Indbyggere efter hans Sigelse ere Daarer, saa er det u-rimeligt, om fornuftige Folk vove deres Liv for Narre: Saa kand man paa den anden Side ogsaa laste den, der elsker saa meget en Medborger, at han haver alle andre Mennesker. Jeg holder for, at man maa elske Dyd og Redelighed, hvor den end findes, enten den er i Europa, Asia, Africa eller America, enten den er paa denne eller hin Side af Æqvinoctial-Linien; og derfore, ligesom jeg haver større Ærbødighed for en skikkelig Soldat end for en uskikkelig Præst, for en dydig Samaritan, end for en udydig Levit, saa holder jeg heller Venskab med en redelig Jøde, Hedning eller Mahomedan, end med en Christen, der intet haver uden det blotte Navn af Christendom. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CXX. 172

Til **

Min Herre legger mig til Last, at jeg ikke kand
lide Hunde, og at jeg setter større Priis paa
Katte. Han siger, at saadant er gandske
u-naturligt, og intet Bifald finder hos andre Mennesker.
Jeg tilstaaer gierne, at jeg saavel herudi som i andre
Domme viger fra almindelige Meeninger: Men deraf
følger just ikke, at min Smag er u-naturlig; thi saa-
dant bør alleene siges om dem, der gaae fra den banede
Vey, uden at give nogen tilstrekkelig Aarsag dertil. Jeg
kand anføre adskillige Aarsager, hvorpaa jeg grunder
min Dom herudi, og hvi jeg setter større Priis i Al-
mindelighed paa en Kat end en Hund. Jeg siger i
Almindelighed, efterdi jeg undtager visse Hunde, som
Jagt- og Fæ-Hunde, for hvilke jeg haver stor Respect
i Henseende til den Nytte de føre med sig: Men Al-
muen, hvorunder befattes Gade-Hunde, Mopser, Stue-
Hunde, Skiøde-Hunde, &c. som giør den største Deel
af denne Nation, er i mine Tanker alleene til In-
commoditet og til ingen Nytte. Man haver ikkun
at giøre en Sammenligning imellem disse tvende fire-
benede Folk, nemlig af Hunde og Katte, og at ex-
aminere enhver Nations Qvaliteter, for at see,
om min Dom herudi er vel eller ilde grundet. En 173
Hund berømmes af sin Troeskab, og siges af alle Dyr
meest at være Menneskets Ven. Men man maa an-
føre saa mange prægtige Historier herom, som man
lyster, saa mærker man dog i Almindelighed, at saadan
Troeskab ikke holder Stik, og at Venskabet er inter-
essered: Saadant vide Tyve og Røvere: Thi de
ansee Port- og Gade-Hunde som interesserede Vægt-
tere

tere, hvilke de ved et stykke Brød kand bringe til Taushed og til at forraade Huus og Gaard; hvorudover Folk holde det langt sikkere at forlade sig paa Laas og Lukke end paa slige Skildvagte, der ingen Fristelser kand imodstaae. Vel kand der findes nogle som imod saadan Fristelse holde Stand; men de samme ere lige saa rare, som retskafne Philosophi iblant Mennesker. En Kat derimod giver sig ikke ud for at være ærlig, hykler ogsaa for ingen: Den haver sine Tanker alleene fæstede til sit Embeds Forretninger, som er at rense Huus fra Utøy, hvilke den Jure belli tilegner sig, og afkorter udi sin Føde hos Huus-Herren. Sammenligner man disse Dyrs andre Qvaliteter, saa seer man, at en Hund er som en Pekelhering udi et Huus; en Kat derimod, som en ærbar og fornuftig Domestiqve. Vel er sandt, at en Kat-Unge er een af de naragtigste Creature paa Jorden; men saadant tilregnes alleene Ungdoms Daarlighed, hvilken ikke varer længe, men strax corrigeres, saaledes, at Boufonnerie forvandles til en philosophisk Gravitet. De lystige Scener, som en Kat-Unge forestiller, bestaaer ellers ikkun i Gebærder og Bevægelser, da en Hund
174 derimod ikke kand bevæge sig uden tilligemed at giøe og bieffe. Men hvad man end kand sige om begge Dyrs gode Qvaliteter, saa er det u-imodstridigt, at en Hund er et ligesaa incommode Meuble, som en Kat er et commode udi Huus og Gaard: Thi, hvis en Hund giøer eengang udi Tide, saa bieffer og skielder den hundrede Gange udi Utide, og det ofte baade Nat og Dag. Min Herre kand taale saadant, efterdi han er saa lykkelig udi at sove, at end et Canon-Skudd kand ey forstyrre hans Søvn: Men jeg og andre, som ere meere delicate, finde ikke vor Regning med disse tamme Ulves stedsvarende Musiqve, som foru-roeliger mig

Lin. 7 retskafne, gode, dygtige.

mig om Dagen og end meere om Natten. Hvis min Gienboes Lænke=Hund, som giøer og skielder, alleene for at giøe og skielde, vilde pausere alleene eengang om Ugen, nemlig Torsdag=Aften, vilde jeg holde ham hans anden Bieffen til gode; thi paa saadan Aften kommer jeg gemeenligen fra det Musicalske Collegio, og, som jeg da haver Ørene fulde af harmonisk Lyd, skiønner jeg meest paa Forskiellen i Musiqven. Nogle foregive vel, at Hunde=Lyd er ikke ubehageligt; men de, som finde Behag udi disse tamme Ulves Tuden, have Midæ Øren, og kand lignes med den Schythiske Felt=Herre, der forlystedes meer ved at høre en Hæstes Vrinsken end ved den herligste Symphonie. Man kunde vænne sig til Hunde=Lyd, hvis de bieffede udi Tide, og naar Fornødenhed det udfordrede. Men de giøe, alleene for at giøe: Thi, enten en Tyv bryder ind om Natten i en Landsbye, eller en Naboe=Bonde ager med sin Vogn 175
om Dagen over den alfare Vey, forfølge de ham med Bieffen og Skielden, indtil Byens Leed; hvorudover en ærlig Vandrings=Mand maa gaae bevæbned igiennem Landsbyer, saasom Landsbye=Hunde, efter Alzirers, Vitalianers og Flibustiers Maade holde Fred alleene med hinanden indbyrdes, og føre Kriig med det heele menneskelige Kiøn. Kort at sige: En Hunds Activitèt bestaaer enten i at skielde eller i at hykle; begge Idretter ere lige ubehagelige, og sigte til intet. Hver Hund er som Vielgeschrey udi Comœdien, der ideligen var i Bevægelse, alleene for at være i Bevægelse. En Kat derimod synes intet at giøre, og dog er en duelig Domestiqve; taler han ikke meget, saa tænker han des meere. En Hund kand lignes ved en Bonde, der ofte lader sig indfinde paa Hoved=Gaarden med en krum Rygg, og Hatten under Armen. En Kat derimod kand lignes ved en anden Bonde, der præsterer præstanda,

standa, yder sin Skat og Land=Gilde, og i det øvrige giver Husbonden en god Dag, eller som Mundheldet lyder, Døden og Dievelen. Hunde ere enten store eller smaa. De største, som gemeenligen ere til mindst Nytte, koster en Herre saa meget at underholde, som 100 Katte, ja undertiden fast ligesaa meget som en Gaards=Karl: De smaa kand foraarsage Ekkel, efterdi de tracteres ligesom Børn udi et Huus, saa at mangen Matrone haver sine Tanker meere fæstede til hendes Skiøde=Hunde end til hendes Børn. Vil man eftersee, hvoraf saadan Affection reyser sig, saa kand man ikke udfinde anden
176 Aarsag end denne, nemlig, at, ligesom hyklerske Mennesker erhverve sig ved Smigren, hvorved de intet meene, de fleestes Venskab; saa vinder en Skiøde=Hund en Jomfrues Affection ved bestandig Hyklerie, og ved at tilkiendegive, at den ikke kand trives med mindre den hviler i hendes Skiød. Jeg for min Part finder ingen nærmere Aarsag, med mindre man vil holde for, at Skabningen saadan Kierlighed tilveye bringer. Men man haver ikkun med upartiske Øyen at betragte for Exempel en Mops, som nu omstunder er saa meget i Moden, saa vil man finde, at Skiønheden bestaaer alleene udi Indbildning; thi en Mops haver et Hottentottisk Ansigt, da en Kat derimod ligner en Løve: Hvorudover Mahomedanerne foregive, at den første Kat er kommen til Verden igiennem en Løves Næseboere, da han nysede udi Noæ Ark. Kierligheden til Hunde er dog saa stor, at derved bedrives fast Afguderie. Der fortælles blant andet, at en Fransk Dame gav sig udi Kloster af Sorg, efterdi hun havde mistet sin Hund. Jeg vil derfor raade min Herre, at, saasom han haver smaa Døttre, at han udi sin Huus=Catechismum indrykker denne Artikel, at de tage sig vare for all for megen Hunde=Kierlighed. Plutarchus fortæller, at da

Cæsar

Cæſar ſaae nogle riige Romere at have Hunde-Hvalpe udi deres Skiød, ſpurgte han om deres Huſtruer ikke fødde Børn: *Τινάς ἐν Ρώμῃ πλουσίους κυνῶν τέκνα ἐν τοῖς κόλποις περιφέροντας καὶ ἀγαπῶντας ἰδὼν ἠρώτησεν, εἰ παιδία παρ᾽ αὐτοῖς οὐ τίκτουσιν αἱ γυναῖκες.* Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXXI.

177

Til **

De gamle Philoſophi, ſom ingen Oplysning have havt af GUds aabenbarede Ord, have giort ſig adſkillige ſelſomme Giisninger om Menneſkets Skabelſe. Den almindeligſte Meening derom er den, ſom anføres af Diodoro Siculo. Han ſiger, at, da Jorden endda var nye, er udaf dens yderſte Hinde eller Skaarpe ved Kraft af Solens Varme opreyſede paa adſkillige Steder Tuer og Hævelſer, hvilke ved Nattens Dugg ere vederqvægede, og ved Dagens Varme have faaet Liv, indtil Sæden, ſom derudi indeholdtes, er bleven moed og beſtyrket, og endelig er frembrudt af ſamme Tuer: Og er det ved ſaadant Middel, at ſaavel Menneſker, ſom andre Creature, ere komne for Lyſet. Et hvert af diſſe Creaturer have ſtrax ſøgt det Element ſom meeſt var beqvemt. Fuglene have ſøgt Luften, Fiſkene Vandet, og andre Creature have fæſtet deres Boelige paa Jorden; og haver ſiden et hvert Slags foreenet ſig i Ægteſkab tilſammen, hvorved Arten er forplantet. Sees heraf, at man haver holdet Jorden for vor Moder og Solen for vor Fader, efterdi de førſte Skabninger, ligeſom Træers og Urters Vææxt nu

Lin. 16 f. n. endda, endnu.

om-

omstunder skeer, ved saadan Foreening ere fremspirede.
178 For at bestyrke denne Gisning, anføres det, som fortælles om Ægypten, hvor Jorden, efter at den af Nil Strømmen er vædet og giort frugtbar, endnu opskyder en stor Mængde af levende Rotter. Denne Meening have dog adskillige andre Philosophi søgt at bestride, foregivende, at, hvis saadan Skabning var eengang skeed, maatte den skee oftere; og lade sig ikke nøye med det Argument, som tages af visse Qvinder, som føde ikkun eengang, item af Jordens Nyehed, som alleene ved Solens Virkning da kunde skyde saadan Sæd fra sig. De sige videre, at, saasom Erfarenhed viser, at nyefødde Børn uden andres Hielp ikke kand conserveres, saa begriber man ikke, hvorledes Mennesker strax efter Fødselen kunde blive ved Magt. Der foregives vel, at disse omtalte Hævelser eller Egg kunde, ligesom Qvinders Bryste, give Melk fra sig, og tiene de nyefødde Mennesker til Føde. Men, saasom et Barn behøver nogle Aars Opklækkelse og adskillig anden Hielp, førend det kand redde sig selv, saa kand det Argument ikke være af nogen Vægt. Hvad det anførte Exempel om de Ægyptiske Rotter angaaer, da kand det grunde sig paa falske Beretninger: Det kand ellers dermed være beskaffet, som med adskillige Fluers, Ormers og Insecters Fødsel, hvilke vore Forfædre have meenet at være avlet af Jord og Ureenhed, men som nu af Erfarenhed er anderledes beviset. Saasom nu nogle andre Naturkundige have mærket, at den anførte Meening om Menneskets Dannelse af Jord ingen Stik kand holde, saa have de umaget sig at udfinde anden Op-
179 rindelse, skiønt med liden Lykke. Jeg vil forbigaae at anføre de mange adskillige Meeninger derom. Jeg vil ikkun alleene tale om Anaximandri Gisning, som er denne. Samme Philosophus siger, at, saasom et

Barn

Barn behøver adskillig Hielp, saa kand de første Mennesker ikke være avlede af Jordens Dynd, som foregives, men de maa heller være avlede af visse Dyr, der have mænget sig med Dyr af anden Art, saa at af saadan Sammenblandelse maa være dannede Fostere af en meere fuldkommen Art end deres egen, og at et Menneske kand være som en Extract eller en Qvinteſſence af adskillige Dyr, hvilke have haft Omsorg for et hverts Opklækkelse. Af denne selsomme Hypotheſi flyder, at en Politicus kand være avlet af en sammenkoblet Ræv og Slange, en Procurator af en Papegoi og Skade, en Grammaticus af en Geedebuk og Væder, en Krigs-Helt af en Løve og Tigerinde, en Søe-Mand af en Torsk og en Østers, en Jæger af en Kat og en Mynde &c. ja min Metamorphoſis eller Skrift om Dyrs Forvandling til Mennesker kand blive gandske troeværdig, eller i det ringeste ligesaa efterretlig, som Heſiodi Theogonie eller Stamme-Bog. Den lystige Persons Meening om sin vægelsindede Frue kand ogsaa derved giøres troelig; thi han meenede, at hans Frue var en Qvinteſſence eller Extract af adskillige ærbare og flygtige Dyr. Jeg forbliver &c.

Epistola CXXII. 180

Til **

Intet er større Beviis paa daarlig Hovmod end dette, nemlig, at et Menneske bilder sig ind, den heele store Verden at være skabt for dets Skyld. En fattig Borger udi Athenen bildte sig fordum ind, at

at alle Skibe, som komme udi Stadens Havn, hørte ham til, og derfore blev dømt til at have en Skrue løs udi Hovedet. Hvad maa man da ikke dømme om Mennesker, hvilke i Henseende til den store Verden kand ikke anderledes agtes end som nogle usle smaa Orme, der krybe paa en liden Tue, naar de bilde sig ind, at den vidtløftige Verdens Skabning er for deres Skyld. Man kand nogenledes undskylde vore Forfædre, efterdi de ingen Idée have havt om Verden, men meenet, at Jorden befattede den største Deel af Skabningen, at Solen var et Corpus som Amager eller Salt-Holmen, og at Stjernerne vare nogle smaa Blommer, som vare satte til Zirat paa Himmelen. Men efter Astronomiens Forbedring, og efter den Oplysning man haver faaet ved Perspectiver, da man er bleven overbeviset om, at hver Stjerne er en Soel, og at enhver Soel kand være en Million gang større end Jorden, item at vi med vore Øyne see utallige Stjerner
181 eller Verdener, og end utallige fleere med Perspectiver, saa at Skabningen for os synes u-endelig; ja saa stor, at det er ubegribeligt for Fornuften, hvorledes en saa liden Plet som vor Jord kand komme under GUds Direction, med mindre vi forestille os GUds Immensitet og U-endelighed. Naar, siger jeg, en er overbeviset om saadant, og dog hænger ved den gamle Indbildning, maa man da dømme mildere om et saadant Menneske end om Don Qvixot, der troede, at den heele Jords Kiemper, ja alting, der bevægede sig, indtil Vind-Møller havde sluttet offensive Alliance imod sig; eller som den Franske Bonde, der troede, at det tordnede, efterdi han stegte en Pande-Kage udi Dimmel-Ugen? Jeg siger, man kand ikke dømme mildere om saadanne Mennesker; thi det eene er ikke meere latterligt end det andet. Man bilder sig jo ofte ind, at Soel, Maane og Stjerner

Lin. 4 f. n. Dimmel-Ugen, Paaske-Ugen.

faae

faae anden Skikkelse, og formørkes formedelst ringe Ting, som tildrage sig paa vor Jord-Kugle, og at Cometer lade sig see for at tilkiendegive fornemme Mænds Død. Deslige daarlige Raisonnemens høres ikke alleene af den gemeene Almue, men endogsaa findes udi de beste Historiske Skrifter. En Comete for Exempel lod sig see just paa den Tiid, da den Franske Minister Mazarin laae paa sit Yderste: Det maatte da heede, at saadant betydede Cardinalens Døds-Fald; hvorudover han selv maatte sige til de Omstaaende: cete Comete me fait trop d'honneur. Hvad som forleder Mennesker til saadan daarlig Hovmod, kand være den Sammenligning de giøre imellem sig og umælende Creature, hvilke naar de betragte, ansee de sig selv 182
med store Øyen. Men det kand være, at, hvis Dyrene giøre sig nogle Reflexioner over deres egen Tilstand (thi man veed ikke, hvor vidt deres Imagination strekker sig,) de da kand fatte ligesaa høye Tanker om dem selv, ja holde for, at Mennesker ere skabte for deres Skyld. Jeg vil ikke tale om de ædelste Dyr, som Løver, Elephanter, Ørne ꝛc. hvilke man med største Rimelighed kand holde for at foragte Mennesker. En Løve kiender sin Styrke, og seer ofte en heel Flok Mennesker at løbe i Skiul for sig. En Elephant, der undertiden med sin Snabel fælder heele Geleeder i en Fiendtlig Krigshær, kand ikke andet end bryste sig af sin Skabning og naturlige Kræfter. En Ørn, ja enhver Fugl, naar den seer Mennesker og andre Dyr at krybe langsom frem paa Jorden, kand ansee dem med samme Øyen, med hvilke vi ansee Snegle og Muldvarpe, og holde sig selv i Henseende til deres Flugt for de herligste af alle skabte Ting, ja bilde sig ind, at dem Herre-dømmet tilhører, saavel paa Jorden som paa Havet og udi Luften. Jeg siger, jeg vil ikke tale om de ædelste

blant

blant Dyrene, men betragte de ringeste. Et Sviin for Exempel, som holdes for det foragteligste Dyr, kand ogsaa ved en og anden Reflexion forfalde til samme Hovmod. Det seer Solen at oprinde hver Morgen, det føler dens Varme, og mærker sig deraf at vederqvæges. Det kand bilde sig ind, at saadan er ikke andet end en daglig Opvartning foranstaltet til sin Tieneste. Den Omsorg Mennesket haver for det og andre
183 Sviin, kand ansees som en Trældom, og hver Hyrde agtes som en Domestiqve, der staaer i Tieneste hos Creature è gente Porcia: Ja den U-reenlighed selv, som Mennesker kaste fra sig, og som tiener Sviin til føde, kand holdes for en Skat, Tiende eller Afgift, hvortil de ere forbundne. Vel er sant, at saasom et Sviin ofte seer et andet Sviin af Mennesker at trækkes til Slagterbænken, det da kunde forestille sig en Slags Dependence; men det kand maaskee indbilde sig, at det alleene er en Tvistighed, som er reyset sig imellem andre Sviin og nogle Slagtere, og at Sagen gaaer sig ikke an: thi man mærker ikke, at noget Sviin lader sig af saadan Execution anfægte, eller derved geraader udi ringeste Frygt og Bekymring for sin egen Person; saa at slige Exempler ere ikke nær saa forskrækkelige for dem og andre Dyr som for Mennesker, hvilke derudover leve ideligen i Frygt for u-lykkelige Hendelser. Vil man sige, at saadant tiener til at bevise Dyrenes Uskiønsomhed, saa kand man og sige, at det tilligemed tiener til at bevise, at Dyr derudi ere lykkeligere end Mennesker, saasom Frygt for en U-lykke er haardere end U-lykken selv. Men lad være, at umælende Dyrs Betragtelse kand opvække Ambition hos Mennesker, saa bør og kand de dog ikke andet end lade det høye Mod falde, naar de betragte den store og fast u-endelige Verdens Machine, og ligne deres egen Uselhed derimod. Men, at

at Mennesker ikke fæste deres Tanker til saadant, sees ikke alleene af den Foragt, de vise mod Dyrene, men end ogsaa som et Menneske lader see mod et andet. De store Jordiske Monarcher betænke ikke, at de 184
have en Oprindelse, og ville have samme Ende, som de ringeste Hyrder. En Alexander, der seer andre Mennesker an, som Myrer, maa høre af en Søe-Røver, at der er ingen Forskiel imellem dem, uden at den eene commanderer en Flode, og den anden haver kun et Skib, og at i det øvrige de begge ere ikkun Fribyttere. De saa kaldne Rige, foragte Fattige, og Adel foragte Almue. Charles de Gonzague, som stiftede en nye Ridder-Orden, foreskrev saadan Eed: Jeg sværger ved GUD og mit gamle Adelskab. Man kand sige, at alt hvad et Menneske bryster sig af, er ikke andet end en Skygge, der synes større end Legemet, og er dog intet. Saa er udi alt, hvad Mennesket hovmoder sig af, ingen Realitet. Alexander maatte døe udi sin beste Alder: og det store Macedoniske Monarchie havde saadan Udfald, at den sidste af hans Succesforer, nemlig Perseus blev en Slave, og hans Søn agerede Skriver udi Rom. Lucianus ligner Mennesker ved Vandblærer af det Skum, som Strømmen foraarsager, hvoraf nogle ere smaa, og nogle, som ere større forøges af de andres Undergang, indtil de ogsaa selv briste. Montagne siger: der behøves ikke en Hvalfisk, en Elephant, en Crocodil eller andre saadanne Dyr, for at dræbe Mennesker: Nogle Luus kand giøre Ende paa Syllæ Dictatur og Regimente; Den store Seyer-Herres Liv er kun en Frokost for en Madik. Og lad være, at ens Liv ved et eller andet Tilfælde ey forkortes, saa er dog alt Liv kun en Haandevending. Plinius siger: naar vi tage fra Livet ald den 185
Tiid, 1) Hvad Søvnen giør til Død, 2) Hvad Sor-

Sorrig og Sygdom giør værre end Døden, da kand en gammel Mand ikkun siges at have levet et Barns Alder. Hermed stæmmer overeens Martialis:

At noſtri bene computentur anni,
Et qvantum tetricæ tulêre febres,
Aut langvor gravis, aut mali dolores
A vita meliore ſeparentur,
Infantes ſumus, & ſenes videmur.

Jeg forbliver rc.

186

Epistola CXXIII.

Til **

Jeg takker for den mig tilskikkede le Gendre, som handler om Opinioner udi alle Slags Videnskaber. Autor haver derved ladet see hans store Læsning, og Skriftet er gandske nyttigt. Hvad som jeg derpaa finder at udsette, er dette, at han deciderer udi de allervanskeligste Materier med all for stor Aſſurance, og dermed viser, at han haver ikke seet dybt nok ind udi de fleeste Ting, hvilket ey heller kand ventes udi et Verk af den Vitløftighed. Jeg kunde herpaa anføre mange Exempler: men jeg vil kun lade mig nøye med at vise det Argument, hvormed han meener at stoppe Munden til paa dem, som tvivle om Siælens Immaterialitet eller Aandelighed. Jeg vil forbigaae hvad Locke og andre nye Philoſophi herom skrive, nemlig at det er formasteligt at ville indskrænke GUds Almagt, og holde for, at han ikke kunde danne en uforgiengelig Materie. Jeg vil kun tale om den Metaphyſiske Vanskelighed, som anføres af La Cham-

Chambre og andre, og vise, hvorledes Knuden af vor
Autor løses. La Chambre raisonnerer herover
saaledes: Alle skabte Substantiæ ere indskræn-
kede: Alt, hvad som haver Grændser, maa og
have Udstrækning: thi hvo som siger, at en Ting 187
er indskrænket, siger ogsaa, at den haver sine
Extremiteter, og man kand ikke begribe en
Extremitet, uden der er en Udstrekning, hvor-
ved den ender; og, lad være, at dens Udstræk-
ning er af anden Art end en Materies Udstræk-
ning, saa er det dog en Udstrækning. Saaledes
raisonnerer herom La Chambre; hvorvel de fleeste
Philosophi holde for, at Udstrækning og Materie er
det samme, saa at det eene kand ikke fattes uden det
andet. Videre siger La Chambre, at Siælenes Ud-
strækning er aandelig, og ikke kand deeles, efterdi Siælen
i sig selv er udeelelig. Saasom Aander bevæge sig fra
et Sted til et andet saaledes, at, naar de ere paa visse
Steder, ere de ikke samme Tiid paa andre, saa, siger
han, er det klart, at de maa have nogen Udstrækning,
og efterdi de have Udstrækning, maa de og have Parter.
Thi, ligesom man ikke kand fatte en Ting, der haver
Grændser, uden Udstrækning, saa kand man ey heller
fatte en Udstrækning uden Parter, om ikke virkelige, saa
dog virtuales. Naar saaledes Siælen haver Udstræk-
ning, saa maa Udstrækningen have sine Extremiteter,
og Extremiteterne maa være skildte fra hinanden:
thi ellers er der ingen Extension. Thi, hvis ander-
ledes var, maatte alle dens Situationer confunderes;
det øverste maatte tilligemed være det nederste, det høyere
det venstre, og det, som vendede sig mod Østen, maatte
tilligemed vende sig mod Vesten. At Siælen derfore
siges at være udeelelig, kommer alleene deraf, at den 188
ved intet naturligt Middel kand deeles. Saa vidt La
Cham-

Lin. 10 f. n. virtuales, som have Evnen til at blive virkelige,
men hvis Evne for Øieblikket ikke er sat i Bevægelse.

Chambre. Hvoraf sees, at han giver Siælen en Udstrækning og Parter, skiønt han derhos holder for, at den Actu ikke kand deeles. Denne Meening søger ovenmelte Autor at bestride, og haver saa vidt Ret derudi, at den virtuelle Udstrækning er noget, som man ikke kand fatte, eftersom all Extension bestaaer af mange Parter, hvoraf den eene er uden for den anden. Men, naar han vil vise, at Siælen ingen Extension eller Grændser haver, løser han ikke Knuden: Thi han confunderer i saa Maade Siælen med dens Virkning, som er Tankerne, og synes at give tilkiende, at den haver ingen local Bevægelse eller vist Sted, hvor den opholder sig. Thi, naar ham forekastes af andre, at Siælen følger Legemet fra et Sted til andet, og Conseqventer, at den maa have en local Bevægelse, siger han, at det er alleene Legemet, som haver saadan Bevægelse; hvilket man ikke begriber, naar man tilstaaer, at Legemet fører Siælen med sig fra et Sted til andet. Locke raisonnerer herom saaledes: Ingen kand indbilde sig, at, naar han er udi London, hans Siæl paa samme Tiid kand tænke og bevæge Legemet udi Cambridge. Ingen kand jo andet end mærke, at, saasom hans Siæl er foreenet med Legemet, den jo ideligen flyttes fra et Sted til andet paa Reysen fra Cambridge til London, ligesom Vognen
189 eller Hæsten, hvorpaa han føres. Hvis man dette end ikke vil begribe, da haver man kun at forestille sig Siælens Skilsmisse, som ved Døden skeer fra Legemet, for at være overbeviset om saadan Bevægelse. Men denne Knude er ey heller af nogen Vanskelighed for vor Autor. Han deciderer med sin sædvanlige Tillid, sigende, at det er kun Legemet alleene, som flyttes, og confunderer Siælen med Siælens Operationer

eller

eller Tanker. At nægte Siælen en local Bevægelse, og at sige, at den intet *που* eller Indskrænkning haver, det er at tillegge den en Allværelse, som tilkommer GUD alleene. Det er ogsaa at disputere mod Erfarenhed. Dette haver jeg ikke anført, for at bekræfte Siælens Udstrækning eller at giøre den til Materie, men alleene for at vise, at der behøves andre Argumenter for at bestride Materialisternes Meening, og at vor Autor gaaer forstærkt udi Galope, ja at han enten ikke vil eller ikke kand see de Steene, som møde ham paa Veyen; thi, jo dybere man seer ind udi en Ting, jo fleere Knuder finder man, og jo mindre Tillid fatter man til sig selv. Forskiellen imellem en maadelig og en grundig Philosophum er denne, at den første meener sig udi Hemmeligheder at vide meget, og den anden slet intet. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXXIV. 190

Til **

Udi det Brev jeg forgangen Aar skikkede min Herre, gav jeg tilkiende de Vanskeligheder, som møde udi de Tvistigheder om Dyrenes Siæle, og visede, at samme Vanskeligheder have drevet Cartesium til at giøre alle Dyr til Machiner. Jeg visede ogsaa, med hvilke Argumenter Cartesii Meening er anfægted, item hvorledes den er forsvaret; men jeg glemte da at anføre et Theologisk Argument, som hans Forfægtere betiene sig af, nemlig: At, hvis Dyrene have Liv og Følelse, saa strider det onde, som de lide, og den Smerte, som de føle, mod GUDs Retfærdighed; Saa-

Saasom det er et fast Principium, at ingen, som er uskyldig, kand være Lidelse underkastet under en retfærdig Dommer, som GUD er; thi Straf er alleene for Synden, og Dyr kand ikke synde efterdi de ingen fri Villie have. Det er af den Aarsag at nogle holde Hospitaler for Beester, men ikke for Mennesker; thi de sige, at Menneskers Uheld er Straf for deres Misgierninger, hvilket ikke kand siges om Beesterne, efterdi de ikke synde. Af dette Argument lade vel Jansenister sig ikke anfægte, saasom de holde for, at saadant strider ikke mod GUds Retfærdighed, efterdi de be-
191 tage Mennesker selv fri Villie, og dog holde for, at de synde, og derfore kand straffes. Andre derimod finde herudi en Knude, som er vanskelig at løse; hvorudover adskillige blant dem have tillagt Dyrene Fornuft og Skiønsomhed. Philo haver sammenskrevet en Bog for saadant at bevise. Parmenides, Empedocles, Democritus og Anaxagoras have været af samme Tanker: Plato haver iligemaade tillagt Dyrene en fornuftig Siæl. Ja nogle af de gamle Kirke-Fædre selv forfægte den Meening. Lactantius siger, at, hvis Dyrenes Siæle ere ikke saa fuldkomne, som Menneskernes, saa nærme de sig dog dertil; og Augustinus exprimerer sig herudi end meere tydeligen. Det er troeligt, at nogle Kirke-Fædre have antaget den Meening for at conciliere Dyrenes Lidelser med GUds Retfærdighed, og at adskillige af vore Tiders Lærde forfægte den samme; thi det heeder hos dem, som den Franske Poët siger:

L'innocence jamais ne connoit le malheur,
Le crime a sur la terre amené la douleur.

Men, saasom mod Dyrenes Fornuft og fri Villie giøres store og vigtige Indvendinger, saa er Cartesius falden til

til den Extremitet at nægte dem all Liv og Følelse; og det, Deels for ikke at confundere deres Bevægelser med Menneskers Siæle, Deels ogsaa for at bestride den Indvending, som kand giøres mod GUds Retfærdighed. Han er dog ikke første Stifter af den Lærdom; Thi adskillige af de Gamle, blant hvilke Aristoteles, have giort Dyrene til simple Machiner; og blant de nyere Skribentere haver den bekiendte Spanske Medicus Gomerius Pereira forsvaret den Meening, hvilken siden er bleven fornyet og tydeligen udført af Cartesio. Nogle meene dog, at det er ufornødent at falde til saadant Paradox, og søge at løse Knuden saaledes. De sige, at den pure Følelse alleene kand ingen Lidelse foraarsage, med mindre den er geleidet med Skiønsomhed og Reflexion, ligesom ogsaa ingen kand siges lyksalig med mindre den kand skiønne paa Lyksalighed. Saasom nu Dyrene kand hverken forud see, skiønne eller tænke, saa kand man sige, at de ere hverken lyksalige eller u-lyksalige. Om Knuden saaledes kand løses, derom maa andre dømme. Jeg for min Part kand ikke see andet, end at Dyrene jo lide, helst naar Smerten varer længe. Thi man mærker hos dem samme Tegn som hos lidende Mennesker: og er det derfore, at visse Lovgivere have dicteret Straf for dem, der handle ilde med Beesterne. Mig synes alleene, at det anførte Theologiske Argument strækker sig for vidt, efterdi Dyrene ingen Kundskab have eller kand have om GUD, og man derfore ikke kand holde Beesterne for GUds Undersaatter saaledes som Mennesker. Og, efterdi det saaledes er, kand dette Argument, som giøres mod GUds Retfærdighed, ikke være af nogen Vægt. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Lin. 17, den, han.

193
Epistola CXXV.

Til **

Min Herre tilstaaer udi sin seeneste Skrivelse den Vanskelighed som møder i at dømme om Dyrenes Liv. Thi, saasom man maa holde for at Dyrene enten ere Machiner uden Liv og Siæl, eller man maa tillegge dem Siæle, som ikke ere materielle: Saa underkaster man sig farlige Objectioner, til hvilken Meening man falder. Min Herre spørger, om man ikke kunde udfinde en Middelvey, for at undgaae slige Præcipicer. Adskillige Philosophi have saadant forsøgt, og findes der de, som meene sig saadan Vey at have udfundet. Hører hvad en nye Autor derom haver skrevet: Dyrene, siger han, have Liv og Følelse ligesom Mennesker; Nogle af dem have og finere Organa end vi. Udi Dyrene er det alleene Materien, som imodtager Impressioner: men udi Mennesker er en Fornuft, som foreener alle de adspredde Impressioner, og derved formerer Tanker og Skiønsomhed. Udi Dyrene udvirke Impressionerne en Følelse, men intet andet. Saadan Følelse, saasom den er materialsk, saa er den ikke simpel
194 men componered, saaledes, at den kand forestille sig mange Ting paa engang. Det er dermed ligesom med Øyet, hvilket, saasom det er legemligt, seer mange adskildte Ting tillige. Menneskets Siæl derimod, saasom den er simpel, kand ikke have adskilte Tanker paa engang. Videre, Følelsen er indskrænket inden visse bekiendte Grændser, ligesom Legemet og alt hvad

som

som er materiel. Forskiellen mellem Dyrenes Liv og Menneskets Siæl eller Tanker sees deraf. En aandelig Siæl er geleidet med Reflexioner og Skiønsomhed, stræber at forfremmes udi Kundskab, og sigter til et vist Maal, som er Lyksalighed. Dyrene derimod, endskiønt de have finere og stærkere Sensationer, saa gaae de dog ikke videre, men blive udi deres naturlige Sphæra. En Myre, for Exempel, hænger alleene ved sin Oeconomiske Fliid; En Edderkop ved sin Væv; En Bie ved sin Honning; En Castor ved sit Huus-Bygning ꝛc. Dette Principium af Liv og Følelse, saasom det alleene er materiel, saa forgaaer det med Materien, ligesom Ilden udslukkes, naar dens Føde er fortæret. Saaledes raisonnerer denne Autor, og derved meener at have udfundet en Middel-Vey, som man sikkert herudi kand tage. Men, saasom Conclusionen her 195
af bliver, at Dyrene ere ikke Machiner, og dog have ikke uden legemlige Siæle, saa igiendriver han ingen uden sig selv, saasom intet Medium er imellem Materie og Aand. Thi Hartsoeckers Materia subtilissima og andres vis activa er kun blotte Ord, der ingen Betydelse have, og som bliver til intet andet end Cartesii Materia subtilis. Man maa forundre sig over, at Autor, der over alt affecterer Orthodoxie udi Philosophien, her giver Materien saadan Kraft, som findes hos Dyrene, og hvoraf flyder denne farlige Følge, at Mennesker ogsaa kand giøres til Automata og Machiner, saa at Forskiellen alleene bestaaer derudi, at de sidste Legemer ere konstigere organiserede end de første. Cudworths Natura Plastica og Grews Natura Vitalis fører ogsaa

Lin. 8 f. n. affecterer, tragter efter.

samme

samme Vanskelighed med sig. Hvorudover det er best her udi at gaae varligen frem, og erkiende et Mysterium, som de fornuftigste Metaphysici tilstaae saadant at være. Jeg forbliver 2c.

196

Epistola CXXVI.

Til et Collegium Politicum paa Landet.

Du skriver mig til, at eders Collegium Politicum paa Landet haver endnu sine Ugentlige Samlinger, og at nestkommende Torsdag udi Societetet skal examineres adskillige indgivne Forslag om Boglige Konsters, sær Boghandleres Nærings Forfremmelse. Du haver skikket mig 4re af disse Forslag til Eftersyn, og forlanger af mig at vide, hvilket af dem jeg holder meest nyttigt og grundigst. Jeg for min Part bifalder intet af dem, saasom jeg seer, at de alle sigte meere til at erhverve Skribentere Roes og forfængeligt Navn, end til at forfremme fattige ærlige Boghandleres Næring. Mine uforgribelige Tanker herom, som jeg dog underkaster det Politiske Societets Correction, ere disse. Jeg holder frem for alting nødigt, at Decanater og Skrifters Approbationer bliver reent afskaffede: thi det er ikke at beskrive, hvad Uheld det Ord Imprimatur, som settes foran paa Bøger, foraarsager, og hvad Skaar det giør udi Boghandleres Næring; thi utallige nyttige Skrifter blive derved hindrede at komme for Lyset. Jeg kalder nyttige Bøger dem, som sette Boghandlere udi Activitet, som forfremme Handel, og komme deres Gryder til at kaage,

ikke

ikke saadanne, der sigte alleene til forfængelig Lærdom, 197
som Almuen, der er Landets Styrke, ikke forstaaer, og derfore gemeenligen oplægges med Boghandlernes største Skade, og ligge skimlede paa Bogladene. Verden er desverre nu omstunder saa lærd, at den er færdig at revne af lutter Erudition; hvorudover man seer, at Borgemester og Raad paa et og andet Sted viseligen see til, at Lærdom ikke tager meer Overhaand, efterfølgende derudi fornuftige Doctores, hvilke, naar de mærke, at Patienter laborere af Indigestion, som er foraarsaget af Overflod udi Mad og Drikke, tilholde dem at faste. Det er derfor i mine Tanker først og fremmerst fornødent, at de brugelige Censurer og Approbationer blive reent afskaffede, og at Directionen over Skrifter tages fra Universiteter og overdrages til Boghandlerne alleene, som af Erfarenhed kand dømme om, hvilke Skrifter kand sette Handelen udi Flor, og forfremme saavel deres som Papiir-Møllers Næring; Thi, saasom Verden er allereede saa opfyldt med sprænglærde Skrifter, at der behøves ingen meer, saa maa Sigtet af Bøgers Skrivning herefter alleene være Nærings Forfremmelse. Lemmerne i Eders Collegio Politico vide allerbest, at Negotiens Drift er et Lands Styrke, og at det er fornødent udi en Republiqve, at saa mange Boghandlere med Koner og kiære Børn formedelst Mangel paa Næring ikke skulle lide Nød, og at Papiir-Møller, som ere anseelige Manufacturer ikke skulle staae stille; hvilket maa skee, hvis herudi ikke skeer betimelig Reformation. Saadant kand i Verk settes, naar man mager det saa, at 198
studerende Personer, som hidindtil af pur Ambition have sammenskrevet Bøger, herefter for en billig Priis agere Boghandlernes Secreterer og Skrivere; saa at de ydermere ikke skrive, hvad de selv ville, men hvad

Lin. 7 f. n. Manufacturer, Fabrikker.

deres

deres Principaler finde for got, og agte meest tienlig til Handelens Tarv. Man seer saadant paa adskillige Steder allerede med Succés at være sat i Verk: men det er endnu ikke ret kommen i den Drift, som man gierne ønskede. Jeg vilde ogsaa, for at hindre, at en Boghandler ikke skulde fordærve en andens Næring, at Eders Collegium Politicum vilde være betænkt paa, hvorledes saadan Uheld kunde forekommes; og synes mig, at det kunde være tienligt, som udi Brygger-Lauget, at stifte blant Boghandlere en Omgang, saa at, ligesom der ere Omgangs-Bryggere, der ogsaa kunde beskikkes Omgangs-Boghandlere. Hvorledes ellers saadan Omgang best kunde indrettes, vil jeg overlade til Eders Skiønsomhed, som see dybere ind udi politiske Sager end jeg og andre, der boe udi store Kiøbstæder. Det Paafund med at lade prænumerere til Skrifter, er fortreffeligt, og var det at ønske, at man vidste den første Stifter deraf, for at eternisere hans Navn; thi derved erhverves Handelen, som forhen var uvis, en stor Sikkerhed. Naar en Boghandler haver forsynet sig med tilstrækkelige Prænumerationer, kand han blæse af alle Journalisters Critiqver og partiske Domme, i hvis Magt det staaer ikke meere at sette en Bog udi Miscredit og at giøre et Skrift til Maculatur. Thi,
199 ligesom en Søemand kand sige til Stormen: Blæs nu, saa meget som du vil, jeg er allereede med mit Skib kommen i Havn; Saa kand og et Skrifts Oplegger sige til disse Censores: Nu maa I øve Eders Critiqve saa stærkt som I ville; Bogen er alt betalt: Sibilet orbis literatus, egomet mihi plaudo. Hvad som herved fattes, er dette, at de fleeste endnu ikkun lade prænumerere den halve Deel af et Skrifts Priis; hvilket foraarsager, at adskillige Bogvragere ikke ville beqvemme sig til at løse

Skriftet,

Skriftet, men heller opofre den halve Prænumeration; hvorpaa man haver mange sørgelige og forargelige Exempler. Det er derfore i mine Tanker raadeligst at lade prænumerere den heele Sum, saa staaes ingen Risico, og Boghandel derover bliver en af de solideste og sikkerste Næringer udi et Land. Det er nok, at man giver tilkiende, hvor tyk Bogen bliver, og at man redeligen holder hvad man derudi lover. Og, saasom det kommer meget an paa, hvorledes et Skrifts Titel er indrettet; thi Erfarenhed viser, at Titulen ofte sælger Bogen; Saa maa vore Opleggere flittigen correspondere med det hellige Romerske Riges Boghandlere, hvilke hidindtil have været meest lykkelige i at ophitte beqvemme Titler til Bøger. Thi, endskiønt slige Titler ikke altid svare til Materien, saa svare de dog stedse til den Forhaabning man giør sig om Debit; hvilket i mine Tanker er nok, thi Sigtet, som er Handelens Forfremmelse, derved erholdes. Naar Vognen ikke vil løbe, maa den jo smøres. Titler paa Bøger 200
have samme Virkning, som Tiære paa Hiul; Hine komme et Skrift, dette en Vogn til at løbe. Men dette Lands Skribentere have hidindtil ladet see liden Capacitet udi denne Konst; thi, naar man undtager nogle faa, som: Nyt Skind paa Merians Tromme. Bibelske Stue-Uhr. En from Christens Nathue, sammensyet med kraftige Sprog af den Hellige Skrift. Solens blodrøde Nedgang. Duen i Klippens Rif. Evigheds Peegefinger. Lystmad. Forældre og Børne-Confect. Fandens Fire Døttre. Catechetisk Melk. Catechismi Post-Bud og Brefdrager og andre saadanne sindrige Titler; saa ere de øvrige kun tørre og mavre. Man maa og see til, at Titlen opfylder den første heele Side af Skriftet, saa at den giver tilkiende ikke alleene alt hvad

det

det indeholder, men end ogsaa hvad det ikke indeholder. Hvis andre Kiøbmænd saadant vilde bebreide dem og sige, at det var ikke andet end at sælge Røg eller falske Vahre, da kunde de dryppe dem i deres eget Fæt. Thi ingen Kræmmer tager i Betænkning at udgive Hiemgiort for Engelsk Klæde; Og ingen Uhrmager giør sig en Samvittighed af at sette London paa et Uhr, som er giort i Kiøbenhavn. En saadan Scrupel er kun purt Pedanterie, og saaledes af alle fornuftige Folk nu omstunder agtes. Mange af den berømmelige Phœnixbergs beste Skrifter havde maaskee endnu været liggende og fortærede af Møll, hvis Titlernes
201 Rarhed ikke havde befordret deres Debit. Den forkeerte Avis, som ellers er et fortreffeligt Skrift, havde maaskee ikke haft anden Lykke, hvis den havde haft anden Titel. Men vi savne nu omstunder den gode Mand; thi man kand sige, at Konsten med ham reent uddøede: Ja at vi nu omstunder ingen have, der forstaaer at recommendere sit Arbeyde ved fordeelagtige, glimrende og betydende Titler, uden Seigr. Drubin. Thi man haver kun at læse hans Ugentlige Avertissemens udi Aviserne, for at blive overbeviset om, at han er ikke mindre habil Skribent end Perukmager; og er det derfore, jeg ikke tager i Betænkning at regne ham blant vore Tiders Autores. Det er derfore fornødent, at vore Boghandlere correspondere med Naboe-Nationer, som excellere udi samme Konst, og giorde de ikke ilde, om de lode deres unge Sønner betimeligen reyse allevegne om udi det Romerske Rige, for at samle paa Magaziner af rare og glimrende Titler; thi de Penge, som derpaa sattes, vilde give gode og rige Renter. Man seer jo mange brave Mænd at giøre kostbare Udenlandske Reyser, alleene for at samle Inscriptioner, for at udskrive Skildter over

Huuse,

Huuse, og for at fylde deres Stam-Bøger med lærde Mænds Navne og Latinske Lyk-Ønskninger; hvilket altsammen vel haver sin store Nytte, men dog ikke kand regnes mod den, som ovenanførte recommenderte Studium Titulographicum medfører. Kiære Broder! forestill Collegio Politico alt dette; dog saaleedes, at mit Navn bliver dult: Jeg forlanger ingen 202
Ære derfor; det er mig ligemeget, ved hvad Middel en Ting bliver satt i Verk, naar kun publici Nytte derved forfremmes. Nest ydmygst Hilsen til samtlige Politiske Brødre forbliver jeg 2c.

Epistola CXXVII. 203

Til **

Min Herre forlanger af mig at vide, hvilken Passion jeg holder at være stærkest, enten Kiærlighed eller Ambition. Spørsmaalet er vanskeligt at besvare; thi man seer, at Moralister ere ikke eenige herudi. Montagne dømmer herom saaledes: Man finder, siger han, Exempler udi adskillige store Mænd, som Marcus Antonius og andre, der udaf Kiærlighed have renonceret paa Ære og Høyhed. Ikke des mindre troer jeg dog, at, naar Kiærlighed og Ambition ere udi lige Grad, og støde sammen, den første vil jo vige for den sidste, saa at Ambition vil triumphere over Elskov. Om Montagnes Decision er rigtig, vil jeg overlade andre at dømme. Alt hvad man herom kand sige, er dette, at man seer for-

skrække-

skrækkelige Virkninger af begge Passioner udi lige Grad, saa at man af Exempler bliver meere forvildet. Finder man en Antonius, der for Kiærlighed haver opofret Navn og Rygte, saa finder man paa den anden Side en Mahomed II. der med egen Haand haver myrdt en deylig Græsk Jomfrue, som han havde for-
204 elsket sig udi, paa det at Kiærlighed ingen Hinder skulde giøre udi hans Ambition: Og, hvis man vil twivle om Historien, efterdi Chalcondylas og andre Tyrkiske Króniker intet mælde derom, saa vil man dog finde andre Exempler af samme Natur. Og, saasom dette er af saadan Beskaffenhed, holder jeg for, at man frit kand sige, at begge Passioner kand have lige fortwivlede Virkninger. Dette alleene kand man sige, at, endskiønt Kiærlighed kand udvirke det samme paa sin Maade, som Ambition, saa er den dog mindre farlig, efterdi Kiærlighed er en Svaghed, som kand cureres, og ved Tidens Længde slappes; da Ambition derimod stedse voxer til. Man kand stumpe Kiærligheds Braad ved Fraværelse, Faste og især ved stærkt Arbeyde. Det heeder, som den Franske Poët siger:

Le travail eſt l'enfant du crime
Et le Père de la vertu.

Det er: Slæb og Arbeyde er et Foster af Synd, (forstaae Adams) og en Fader af Dyd; saasom Elskov og adskillige andre Passioner ved Arbeyde fordrives. Medicinen er probat, og Ordsproget rigtigt, nemlig: Sine Cerere & Bacho friget Venus. Men Ambition derimod er en Affect, som lader sig hverken ved Arbeyde eller Faste fordrive. Ellers er det at mærke med alle Passioner, og som jeg paa adskillige Steder i mine Skrifter haver forklaret, at man maa heller søge at moderere end qvæle dem. Et Menneske uden

uden Passion er et Chimere. Den findes saavel hos
Vise som hos Daarlige: De Daarlige give den Tøye- 205
len; De Vise søge til en god Ende at dirigere det,
som de hverken kand eller bør gandske udrødde: De
styre Passionerne; saa at Avind forvandles til Emu-
lation; Dristighed til Tapperhed; Frygt til Forsigtig-
hed; Gierrighed til Huusholdning; Vreede til Retfærdig-
hed; &c. Det er i den Henseende, at Plato vil have
vredagtig Øvrighed; og at den Hellige Skrift siger:
bliver vrede, men synder ikke. Saadant kand vel
ikke skee i en Hast: Thi Villien, hvor god den end er,
kand paa eengang ikke standse en Passions Virkning.
Og er det i den Henseende, at de første Bevægelser
holdes uskyldige; saasom den første Impression, som
Objecta giøre paa os, er machinal: Thi Legemets
Machine er saaledes dannet, at derudi kunde produ-
ceres tilsyneværende Passioner, endskiønt der ingen
Siæl var. Og er det paa saadant Fundament,
at Cartesius tillegger Dyrene saadanne Bevægelser,
endskiønt han holder dem for at være Machiner. Jeg
siger derfore, at den første Virkning af en Passion
kand holdes for uskyldig, efterdi den kand ligesaa lidet
hindres, som Krudet at springe, naar Ild derudi
kommer. Den bliver allerførst lastværdig, naar Villien
ingen Modstand giør, men giver den Tøyelen. Jeg for-
bliver &c.

---

206 # Epistola CXXVIII.

Til * *

En gammel Poët haver sagt: Nulla fides pietasqve viris, qvi castra seqvuntur: Man finder hverken Redelighed eller Gudsfrygt i Krigs-Standen. Men, saasom det er Poëter tilladt at lyve saa meget som dem lyster, saa reflecterer ingen meget her paa. Erfarenhed viser ogsaa, at intet er ubilligere end saadan Dom; og leder man efter Exempler udi Historien, haver man ikke Møye ved at samle et stort Register af Kriigsmænd, der udi Dyd og Philosophie have skinnet blant andre Mennesker. Adskillige forundrede sig over, at jeg udi min Helte-Historie parrede Epaminondam med Socrate: Men jeg kand sige, at jeg udi den heele Historie fandt ingen værdigere at sette ved Siden af samme store Philosopho. Thi, som han i sin Tiid var den største Felt-Herre, var han tilligemed den dydigste Mand. Jeg vil her ingen Beviis anføre paa samme Mands Dyder, saasom jeg derom udi hans Historie omstændigen haver talet. Vi have udi forrige Seculo lige saadant Exempel udi den Franske Felt-Herre Turenne, hvilken, i Henseende saavel til Dyd og Philosophie som til Tapperhed, som hos ham fandtes udi høyeste Grad, kaldes vore Tiders Epami-
207 nondas. Hans heele Liv er en Kiæde af opbyggelige Exempler. Deraf vil jeg ikkun anføre nogle faa, som findes udi hans Historie ved Monsr. Ramsai. Da hans Soldater udi det Aar 1637 havde fanget et Fruentimmer af en stor og rar Skiønhed, bragte de hende som et kostbart Bytte til deres Anfører. Turenne havde da ikkun 26 Aar, og derfore ikke kunde være følesløs; men han stillede sig an, som han ikke begreeb,

hvad Krigs-Folkene derved meenede, rosede derfor deres
Skikkelighed, at de havde villet beskytte samme Dame
mod andre deres Brødres Vold. Han lod derpaa strax
hente hendes Huusbond, udi hvis Hænder han over-
leverede hende med disse Ord: See! der er eders
Hustrue, hvis Ære mine skikkelige Soldater
have reddet. Dette Exempel er end opbyggeligere end
Scipionis. Thi Turenne lod ikke alleene derved see
Medlidenhed, og at han var Mester af sine Passioner,
men endogsaa gav sine Soldater den Ære, som ham
selv allene tilkom. Udi det Aar 1673. da en stor Stad
fik Tidender om hans Marche igiennem Stadens Di-
strict, tilbøde Indbyggerne ham 100000 Rdr. dersom
han vilde tage en anden Vey. Hvortil Turenne
svarede: Saasom eders Stad er ikke paa den
Vey, hvor igiennem jeg agter at føre min
Kriigs-Hær, saa kand jeg ikke modtage de Penge,
som bydes mig. Marqvis de Louvois var hans
Fiende, og fortalede ham for Kongen. Kongen lod ham
engang saadant vide, og gav ham derved Leylighed til
at hevne sig; men Turenne svarede intet andet dertil 208
end dette: Louvois er en brav Minister, og
kand giøre store Tienester udi eders Majestets
Cabinet; men han haver ikke Erfarenhed nok
udi Kriigs-Sager. Denne Moderation behagede
Kongen saa meget, at han sagde: Om alle mine
Ministrer hade eder, saa skal I dog have mit
Hierte. Derefter talede Kongen om Marqvis de
St. Abre, og gav tilkiende, at samme Officier ikke
meere vilde tiene under ham. Da Turenne spurgte
om Aarsagen dertil, sagde han, at St. Abre havde
meget at sige paa hans Opførsel, ja at han havde til-
kiendegivet for Louvois, at, hvis Turenne havde
spurgt ham til Raads, havde man kunnet hindre en

stor

stor Forliis. Turenne svarede dertil: Det er Skade, at han ingen Erindring giorde mig; thi jeg skulde have hørt ham med Fornøyelse, og profiteret af hans Raad. Han rosede derpaa St. Abre, og bad Kongen, at han ikke vilde skille ham ved en Officier af saadanne Meriter. Man skal længe leede udi Kirke-Forsamlinger, og paa høye Skoler, førend man finder saadan Philosophie. Om det ellers er tilladt at føye smaa Ting til store, og om man uden Vanitet kand tale noget til sine Forældres Berømmelse, da kand jeg sige, at min Salig Fader, skiønt han fra Barns Been havde fulgt Krigen, førte sig stedse saaledes op, at han distingveredes ligesaa meget ved sin Dyd og Redelighed som ved sin Bravoure. Jeg selv, saasom jeg, da han ved Døden afgik, var neppe
209 et Aar gammel, kand herom intet mælde som et øyensynligt Vidne, men maa grunde alting paa Fremmedes Domme, og de Berømmelser, som jeg udi mine Børne-Aar hørte at alle gamle Folk ham have tillagt. Thi, hvor jeg er kommen blant Høye og Lave, iblant Officiers, Bønder og Almue, da, saa snart de have hørt, hvis Søn jeg var, have de eenstemmigen raabt: Ach! er I Christian Niellsens Søn? og derpaa have begyndt at anføre adskillige Historier, til Beviis, saavel paa hans Tapperhed, som paa hans Dyd, Moderation og christelige Hiertelav mod alle Mennesker. Ja disse Berømmelser vare saa mange og saa prægtige, saa at ingen i gamle Dage behøvede fleere til Canonisation. Jeg erindrer blant andre en gammel Præst med Assurance at have fortaalt, sig den Nat, som fulgte paa min Faders Begravelse, at have hørt en sagte Music udi Kirken: Jeg tilskriver saadant denne gode Mands Imagination; men anseer det tilligemed som et Beviis paa de høye Tanker, som saavel geistlige

som

som civile og militaire Mænd have havt om den Afdøde. Man finder dydige Folk blant alle Stænder, blant alle Nationer: Og kand jeg for min Part sige over alt at have fundet mange redelige Krigs-Mænd, og som udi Philosophie intet have eftergivet dem, som giøre Profession deraf. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXXIX. 210

Til **

Min Herre skriver om een af sine Naboer paa Landet, hvis Tale er saa vild, og hvis Opførsel udi Selskab er saa selsom, at de fleeste, som see og høre ham, bilde sig ind, at han er et fuldkommen Munster paa Daarlighed; men at de fare deri vilde, efterdi han forretter sit Embede med Ære, og hans Huusholdning føres med saadan Fornuft og Orden, at han kand passere for een af de dygtigste Embedsmænd og fornuftigste Huusholdere i den heele Provincie. Min Herre siger, at han derom af Erfarenhed er overbeviset, men at han anseer det som et Paradox, som han ikke kand begribe. Jeg derimod forundrer mig aldeeles ikke derover, saasom deslige Exempler ey ere rare: Thi, ligesom der findes mange Mennesker, hvis Mine, Aasyn, Gebærder, Tale og daglig Omgiengelse forsikkre om lutter Viisdom, da de dog ere som Børn udi deres Huusholdning og Forretninger; saa findes der og mange, der have Anseelse af Daarer, og dog ere Vise. Carolus V., som regierede over adskillige Nationer,

tioner, og havde udstuderet enhvers Egenskab, dømte saaledes i Almindelighed om Spanier og Frantzoser, nemlig, at de første syntes kloge og vare galne, de sidste
211 derimod syntes galne og vare kloge. Burnet fortæller om en Engelsk Herre, nemlig Hertugen af Bolton, som levede udi hans Tiid, hvilken havde saadanne selsomme Lader, at man maatte dømme, at han havde en Skrue løs i Hovedet: Hans heele Liv var ikke uden en Omvexling fra een Yderlighed til en anden: En Maaned blev han lasted for Karrighed, en anden Maaned for Ødselhed: En Tiid lang var han snaksom; en anden Tiid var han saa taus, at man holdt for, at han reent var bleven maal-løs. Nu syntes han at have Afskye for Lyset, saa at han giorde Dag til Nat; nu igien lod han en Tiid lang illuminere sit heele Huus for at giøre Nat til Dag. Men med alle disse selsomme Ophævelser siger Burnet, at han var en fornuftig Raads-Herre, saa at hans Stemme var af stor Vægt udi Parlamentet. Men intet giør dette meere beviisligt end den Franske Konge Ludovici XI. Historie: Thi, naar man betragter adskillige Ting udi samme Konges Opførsel, synes han at være Mynster paa Galskab, saa at Riget under ham kunde staae i større Fare end under Carl den VI., som virkelig var fra Forstanden. Af de mange Exempler, som hos troeværdige Skribentere derpaa findes, vil jeg ikkun anføre nogle faa. Ingen reflecterede det ringeste paa de eedelige Forpligtelser, som han giorde, undtagen naar han svor ved en Helgen, som kaldtes St. Lo: Og var det i den Henseende, at de, som contraherede med ham, tilholdte ham at sværge ved samme St. Lo. Han gav udi det Aar 1478 det Grævskab Bologne udi Souverainitet til
212 Jomfrue Maria, saaledes, at han skulde være hendes Vasall

Vasall, saavidt samme Grævskab angik. Hans Medicus Coitier kunde true ham med hvilken Sygdom han vilde, og derfore kunde faae hvad han forlangede. Da han laae udi sin sidste Svaghed, lod han hente til sig den hellige Olie, hvormed han var bleven salved til Konge. Da Pave Sixtus fik at vide, at han forlangede det Corporale eller Altar=Dekke, over hvilket St. Peder havde siunget Messe, tilskikkede han ham den. Derom taler Comineus saaledes. Le Pape Sixte etant informé, qve par devotion le Roi desiroit avoir le Corporal, sur qvoi chantoit messe Monsieur St. Pierre, le lui envoya. Men intet viser større Prøve paa Daarlighed, end det som anføres af Seyssel. Samme Autor vidner, at, saasom udi den Bøn, som giordes til St. Eutropium, blev bedet om Siælens og Legemets Frelse, lod han udslette det Sted, som handlede om Siælens Frelse, sigende, at det var nok, at St. Eutropius hialp ham til Legemets Sundhed, og at han ikke vilde besværge Helgenen med alt for meget paa een Gang. Naar han vilde giøre noget Ondt, bad han paa Knæe om GUds Bistand dertil; og, naar han vilde skille nogen ved sin Eyendom, lovede han at give Jomfrue Maria en Deel af Byttet. Men med all denne selsomme Opførsel, holdes han for een af de habileste Konger, der nogen Tiid have siddet paa Frankeriges Throne; og kand man sige, at det Franske Hof var den største politiske Skole udi hans Tiid. Derimod findes en stor Deel andre Mennesker, udi hvis Pander Viisdommen selv staaer 213
afmalet, af hvis Opførsel og Omgiængelse man indtages, og hvis Tale synes at give tilkiende et stort Fornuftens Liggendefæe, saa at alle glæde sig over deres Forfremmelse til Embeder: Men, naar de komme til Praxin,

og

og skulle i Verk sette, hvad de have prædiket om, og rette det, som de have dadlet hos andre, mærker man det at være Sanden, som Poëten erindrer: Nimium nè crede colori; da finder man sig at have taget Skyggen for Legemet. Jeg forbliver ꝛc.

214

Epistola CXXX.

Til **

Jeg haver selv hørt det, som min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse om mine moralske Tanker, hvilke Critiqver derover ere faldne: Det er mig ogsaa bekiendt, at nogle paa Spot have kaldet Skriftet det hedenske Morale. Men man kand ikke fortørnes mod de Mennesker, som heller behøve at undervises end med Hidsighed at igiendrives. Det naturlige Morale er et Studium og det theologiske et andet. Naar man tager sig fore at skrive udi det Første, udfordres, at man grunder Lærdommen paa Naturens Lys; thi ellers svarer Materien ikke til Titelen: Men, naar man skriver udi det sidste, legger man det Christelige Morale eene til Grundvold. Pufendorff for Exempel haver moraliseret paa een Maade, og Buddéus udi hans Theologia morali paa en anden: Begge Skrifter berømmes, saasom begge Skribentere have udført Materien efter Titelen. Christi Morale grunder sig paa Naturens Lys; Forskiellen alleene bestaaer derudi, at samme Morale udføres i større Fuldkommenhed: Men deraf flyder ikke, at Skribentere kand giøres til Hedninger, efterdi de foretage sig at vise Menneskers Pligt af Naturens Lys, og at de til den Ende betiene

sig

sig af gamle philosophiske Skrifter og Vidnesbyrd, 215
som man seer Apostlerne selv ikke at foragte. Der fortælles vel, at Jeronimus blev pidsket af Fanden om Natten, fordi han saa flittig læsede Ciceronem: Men man seer, at saavel samme Philosophi som Senecæ og andre verdslige Moralisters Læsning haver af de fleeste Kirkefædre været holden nyttig. Enhver haver ikkun at giøre Forsøg, for at blive overbeviset derom: Thi man finder her og der høye og prægtige Tanker om det guddommelige Væsen, og grundige Erindringer om et Menneskes Pligt. Seneca siger, hverken Straf eller Belønning bør tvinge os til at øve Dyd; thi der er ingen dydig og retfærdig uden den, som er det af Kiærlighed til Dyd og Retfærdighed. Plato siger, at Guds-Dyrkelse bestaaer ikke udi Ofringer, men udi et reent Hierte, og at vi bør ikke bede GUD uden om det, som han dømmer at være os tienligt. Den Beskrivelse han udi sin Republiqve giør over en ægte Dyd, er saa herlig, at man kand ansee den som en Evangelisk Lærdom udi en hedensk Mund. Han siger: Den Retfærdige maa gaae frem paa Dydens Vey, endskiønt man vil fængsle, hudstryge og korsfæste ham. Epictetus siger: Dersom man giver tilkiende, at een haver talet ilde om dig, da i steden for at igiendrive ham, maa du svare alleene saaledes: Den der haver talet saaledes om mig, maa ikke have vidst mine andre Feyl; thi ellers havde han ikke forglemt at anføre dem tillige. Keyser Antoninus raader os at elske vore Fiender; og, da Dio- 216
genes blev adspurgt, hvorledes man kunde faae Hevn over sine Uvenner, sagde han: Det kand skee ved at forbedre sig udi Levnet. Epaminondas var engang bedrøvet, og, da hans Venner spurgte om Aarsagen dertil, sagde han: Jeg græmmer mig over den

for-

forfængelige Glæde, som jeg i Gaar lod see over den erholdne Seyer ved Leuctra. Intet kand bevæge meere, end den Resignation til GUds Villie, som giøres af Epicteto: Hans Ord ere disse: Jeg ønsker af mit gandske Hierte, at Døden paa mit Yderste finder mig bereed, paa det jeg uden Forvirrelse, uden Hinder og Tvang, maa ende mit Liv, og at jeg maa sige til GUD: HErre! haver jeg overtraad dine Bud? haver jeg misbrugt de Gaver, som du haver forlehnet mig med? haver jeg ikke underkastet min Villie din Villie? haver jeg nogen Tiid klaget over min onde Skiebne? haver jeg nogen Tiid beskyldet din guddommelige Forsyn? jeg haver været syg, efterdi det haver været din Villie, ligesom det og haver været min Villie: Jeg haver været fattig, efterdi det saaledes haver behaget dig, og jeg haver været fornøyet i min Fattigdom: Jeg haver levet i Foragt, efterdi du haver villet saa have det, og jeg haver ikke
217 stræbet at reyse mig i Veyret. Du haver aldrig seet mig bedrøved udi min slette Tilstand. Du haver aldrig fundet mig utaalmodig og knurrende. Jeg er endnu færdig til at underkaste mig alt, hvad som du finder for godt at paalegge mig. Det ringeste Tegn, som du giver, er for mig en hellig og ubrødelig Ordre. Du vil, at jeg skal forlade denne glimrende Verdens Skue-Plads: See! jeg forlader den, og yder dig tusinde Tak, at du haver værdiget at sette mig derpaa, for at vise mig dine Gierninger, og at stille for mine Øyen den fortreffelige Orden, hvormed du regierer alle skabte Ting. Kand vel nogen uden Bevægelse læse saadan Resignation? den

kand

kand vel synes at være for prægtig i en andens Mund:
Men man veed, at Epicteti Levnet svarede i alle
Maader til hans Lærdom. Hvis Fanden pidsker nogen,
der læser saadant, kand det ikke skee efter GUds Ordre;
men han maa giøre det i anden Intention: Thi, saa-
som han ikke finder sin Regning ved, at Mennesker for-
fremmes udi Dyd, holder han dem heller fra end til
saadan Læsning. Guld er Guld, hvor det end findes,
og Lærdom er Lærdom, af hvis Mund den end flyder;
Forskiellen alleene kand være, at dens Lærdom, hvis
Levnet svarer dertil, opbygger meer, end en andens, der
intet andet haver at beraabe sig paa, uden paa den Ære
at være indskreven udi Kirkens Matricul, og at han 218
haver faaet Ret til at igiennemhegle Mennesker for det,
som han dagligen selv øver. Min Herre vil, maaskee
til alt dette svare, at man af nogle faa viise Hedningers
Skrifter ikke kand dømme om det hedenske Morale:
De Philosophi, som have hørt saadan Lærdom om
GUD og om Menneskets Pligt, ere dog ikke saa faa,
som kand meenes. Hvis man ikke vil lade sig nøye
med deres Vidnesbyrd, kand man anføre visse Landes
almindelige Love, som befatte en lige sund Lærdom.
Fortalen til Zaleuci gamle Lov lyder saaledes: Man
maa for alting troe, at der er en GUD til, og
man haver ikkun at kaste sine Øyen mod Him-
melen og betragte den herlige Skabning for at
blive overbeviset derom. I følge deraf ere vi
forpligtede at ære saadan Skaber, og det ikke
simpliciter ved Ofringer og Gaver, men ved
et helligt Levnet, hvorudi GUD haver større
Behag end udi alle Ofringer. Jeg forbliver 2c.

219

Epistola CXXXI.

Til **

Min Herre forlanger at vide mine Tanker om det saa kaldede Jernbyrd og andre miraculeuse Prøver, som udi Middel-Alderen have været giorte. Jeg haver udi min Kirke-Historie viset, at det ikke kand holdes for Digt, efterdi fast alle Skribentere vidne derom, og Prøverne findes udi de fleeste Lov-Bøger. Tvistigheden kand derfor alleene være, om slige Prøver maa henregnes til virkelige Miracler, eller om de Tiders Mennesker have vidst en Hemmelighed, hvorved man kunde conservere sig mod Ild og sydende Vand. Det er gandske u-rimeligt at henføre det til Miracler, helst udi slige fordærvede og ugudelige Tider: Man seer derfore ogsaa, at Prøven siden er bleven forbuden som en syndig Misbrug. Nogle holde for, at det ey heller kand have været udvirket ved noget naturligt Middel; thi en saadan Hemmelighed kunde i saa mange Aar, og fast udi alle Lande ikke være saa længe skiulet: og man begriber ikke hvorledes Konsten kunde saa reent være uddøed. Saaledes raisonnerer derom Mr. Bayle, og søger at udfinde en anden Aarsag, over hvis Selsomhed jeg haver giort en liden Anmærkning udi min Kirke-Historie. Knuden er dog ikke saa vanskelig at løse.
220 Thi, naar man blader udi Historier og Reyse-Beskrivelser, finder man, at Konsten er endnu ikke uddøed. Reyse-Beskrivere vidne, at der udi Mingrelien endnu giøres Prøve med sydende Vand og udi Siam med Ild. Paa visse Steder ved de Cormandelske Kuster stikker man Haanden udi en Potte, hvorudi en giftig Slange er indsluttet, og trækker den ubeskadiget tilbage: den som i saa Maade bliver stukken, holdes at være skyldig.

Agrippa

Agrippa udi hans Philosophia Occulta paastaaer, at der gives Midler, hvormed man kand bære gloendes Jern udi Haanden, uden at beskadiges. Den Keyserlige Ambassadeur Busbec ved det Tyrkiske Hof vidner at have seet een at toe sine Hænder udi smeltet Blye. Man meener, ved at besmøre Hænderne med stødt Løg, at kunne giøre saadan Prøve, og holder for, at Løgens Saft opfylder det yderste af Hudens Svedehuller, og hindrer, at Ilden ikke kand trænge sig igiennem. Andre holde for, at saadant kand skee ved Spiritus af Svovel, blandet med Sale Armoniaco, og Essence af Rosmarin, item Saft af Løg. Denne Blanding hærder den yderste Hinde, og giør den saa haard som en Hud. Richardson en Engelsk Chirurgus siges at have giort Prøver paa saadant mod Enden af forrige Seculo, og aabenbarede hans Tiener den heele Hemmelighed. Naar nu saa er, sees at dette kand skee ved naturlige Midler, at Konsten ikke er forsvunden, og at mange Ting, som fordum have været anseede som Miracler, kand udvirkes ved Menneskers Konst. Madame
de Sevigné vidner sig at have seet en Dreng at stænke 221
brændende Lak udi sin Haand, iligemaade paa sin Tunge uden Skade. Samme Dame blev saa bevæged derover, at hun haver ønsket, at saadanne Konster bleve forbudne, paa det at Libertiner deraf ikke skulde giøre Misbrug, og give Anledning til at tvivle om rette Miracler. Men den Frygt synes at være ilde grundet, saasom man let kand distingvere Miracler fra Taskenspillerie. Man seer dog heraf, at de omtalte Juridiske Prøver, som i gamle Dage kaldtes GUds Domme, kand have været virkelige; men at de ikke bør eller kand kaldes Juridiske Prøver, efterdi mange Uskyldige, som ikke forstode Konsten, derved leede. Hvad som kand giøre Prøven mistænkt, er dette, at ingen, førend Prøven

Lin. 10 f. n. Libertiner, Fritænkere.

giordes,

giordes, og Ilden blev indbragt, hvorved Jernet skulde heedes, maatte udi Kirken være tilstæde uden Præsten og den anklagede Person. Jeg forbliver ꝛc.

223

Epistola CXXXII.

Til **

Til Giensvar paa min Herres Skrivelse maa jeg sige dette, at de saa kaldte Ridder-Spill ere meget gamle; thi man finder saadan Ridder-Spill vidtløftigen beskrevne hos Homerum. De samme kaldes paa Latin Tornamenta, paa Fransk Tournois: Og meener Budeus, at Tornamenta eller Torneamina er et corrupt Ord af Trojana agmina, efterdi man haver det første Exempel paa Ridder-Spill udi den Trojanske Krig. Andre leede Ordet fra anden Oprindelse. De Franske giøre Forskiel imellem Tournois og Joutes, hvoraf de første ere ikkun Skuespill, efterdi derudi figtedes alleene med Stokke. De sidste derimod endedes gemeenligen ikke uden med Blods Udgydelse, og undertiden Nederlag, efterdi man derudi betienede sig af virkelige Landser, som vare stumpede for Enden, eller af Kaarder. Virgilius siger, at disse Spill bleve bragte fra Troja til Italien: Hans Ord ere disse: Æneid. 5,

Hunc morem, hos curſus, atqve hæc certamina primus
Aſcanius longam muris cum cingeret Albam
Retulit, & priſcos docuit celebrare Latinos.

Man

Man kand derfore sige, at disse Leege ere ældere, end som foregives. Thi nogle holde fore, at de ere aller- 223
først opfundne udi Frankerige, hvor der tales om Ridder-Spill, som bleve holdne af Carolo Calvo. Nithard vidner, at de samme vare meget sømmelige og uskyldige; men de ere siden blevne alvorlige, saa at de ikke ere endede uden med Blods Udgydelse: Og er det bekiendt, at Kong Henrich II. fik sit Banesaar udi saadan Leeg. Udi Tydskland holdtes hver 3die Aar høytidelige Carousels, og maatte ingen de samme bivaane, uden de kunde udregne deres Adelige Ahner. De som ikke havde bivaanet saadant Spill, kunde ingen Vaaben føre, endskiønt de vare af Adel: Og de som vunde Priisen, bleve kronede af nærværende Damer. Munsterus holder for, at Keyser Henric Auceps udi det Aar 934 indførte slige Ridder-Spill udi Tydskland. Udi Frankrig ere de ældere, og ere de derfra bragte til Engelland, Tydskland og de Nordiske Lande. Saasom disse Leege ofte ikke endedes uden U-lykke, saa bleve de ved Paver og Kirkemoder fordømte; og finder man, at udi et Synodo, som holdtes til Soissons 1561. dem blev negtet Christen Jord, som omkomme udi Ridder-Spill. At disse Leege vare for stærke, og at de ikke kunde kaldes uskyldige Leege, sees af adskillige Exempler. En Tyrkisk Minister, der udi Caroli VII Tiid ansaae saadant Spill udi Frankrig, dømte saaledes derom: Hvis det er Alvor, er det for lidt; og, hvis det skal være Skiemt, er det for meget. Nu omstunder ere disse Leege afskaffede, og forvandlede til uskyldige Carousels eller Ring-Renden. Jeg forbliver &c.

---

224 # Epistola CXXXIII.

Til **

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift om Kirke-Moder og almindelige Conciliis. Jeg haver igiennemlæset det samme, og finder det meget glimrende, men af liden Grund. Udi Kirke-Forsamlinger synes at være nogen Fornødenhed, efterdi man intet andet Middel haver til at udrødde falsk Lærdom og at giøre Ende paa Stridigheder. Men, uden at tale om, hvad andre i Hobetall have skrevet om den liden Nytte Kirke-Forsamlingers Slutninger have bragt tilveye, og uden at viise, hvorofte et Concilium haver ført stridig Lærdom mod et andet: Vil jeg kun sige dette, at intet er selsommere end frivilligen at underkaste sig en Sententz, hvorved man ufeilbarligen forud seer sig at blive fordømt; og intet er ubilligere, end at laste dem der veigre sig ved at møde for saadan Ret. Thi aldrig er nogen Kirke-Forsamling holden, man haver jo forud kunnet vide Udfaldet deraf. Hvis Regieringen og de fleeste Geistlige have været Orthodoxe, er Concilii Slutning stedse bleven Orthodox. Hvis derimod et Concilium er holdet paa de Tider og Steder, naar og hvor den Arianske Lærdom haver taget Overhaand, ere Canones over alt bleven Arianske. Derfore søger man udi slige
225 Tilfælde med saa stor Omhyggelighed at faae en beqvem Tiid og et beqvemt Sted til et Concilii-Holdelse, saasom Erfarenhed viser, at Udfaldet deraf dependerer. Paverne og Kirke-Forstandere foregive, at den Hellig Aand driver det heele Verk, og dog arbeyde de med Hænder og Fødder paa at faae en beqvem Tiid og et beqvemt Sted til Kirke-Forsamlinger, og derved røbe sig selv, givende udtrykkeligen tilkiende, at de forlade sig

Lin. 11 Slutninger, Beslutninger.

alleene

alleene paa de sidste Ting, item at det andet er kun en Talemaade, hvorved de slet intet meene. Udfaldet viser ogsaa, at alting dependerer af politiske Præcautioner, som derved tages. Man kunde med samme Føye sige, for Exempel, at Parlaments Slutninger udi Engeland ere ogsaa infallible og den Hellig Aands Dictata: thi begge Slags Forsamlinger ere af samme Natur; Forskiellen er kun, at Paverne eller herskende Kirker bruge fleere og finere Præcautioner ved at samle et Concilium, for at forsikkre sig om Stemmernes Pluralitet, end Regieringen i Engelland i at samle et Parlament. Naar en Kirke-Forsamling holdes udi de Pavelige Lande, bliver Pavens Lærdom derved stadfæstet; Naar den holdes udi Ryßland, bliver den Rydßiske Troe erklæret Orthodoxie: Naar den holdes udi Grækenland, bliver all Meening holden for kietterst, som strider imod den Græske Kirkes Lærdom: Holdes den udi de Lutherske Lande, bliver den Ausburgiske Bekiendelse stadfæstet: Og holdes den i Holland, erklæres Kietterie, alt hvad som ikke overeensstemmer med den Heidelbergske Catechismo. At nægte dette er at 226
nægte ald Erfarenhed: Hvorudover man maa forundre sig over, at herskende Kirker, sær den Romerske, driste sig til at affige Domme udi den Hellig Aands Navn. Thi, vil Paven ikkun forsøge at bivaane et Concilium udi Sachsen eller de Nordiske Lande, vil han finde, at det haver gandske andet Udfald end det Tridentinske. Man maa ogsaa forundre sig over, at de driste sig at kalde dem haardnakkede Kiettere, der veigre sig ved at møde for en Ret, af hvilken de vide sig forud at blive fordømte, og hos hvilken ingen Argumenter gielde, som man seer at være skeed med Protestanterne, da det Tridentinske Concilium blev holdet, hvor Paven havde Dommen, som skulde fældes, udi sin Lomme,

efterdi

efterdi ved hans Anstalter to tredie Deele af Lemmerne
bestoede af Italienske Bispe. Ingen fornuftigere Mesures
kunde af Protestanterne tages end at holde sig fra
saadant Concilio; Og kand man sige, at Armenia-
nerne udi Holland ogsaa havde giort bedre, ingen at
lade møde til det Dordrechtske Mode. De skulde,
i Steden for at stole for meget paa deres gode Sag
og kraftige Argumenter, have givet Agt paa Aspec-
terne, og holdet Munstring over Lemmerne, hvoraf
Modet vilde bestaae; saa vilde de have mærket, at
Gomarus og hans Tilhængere vare forvissede om Plu-
raliteten. Arminii Argumenter, hvormed han
forsvarede sin Lærdom, vare stærke. Han visede, at
den Lærdom om den absolute Prædestination stridede
mod GUds Godhed og Retfærdighed, at den skildte
227 Mennesker ved den fri Villie, som GUD havde givet
dem, at den kunde styrte dem udi Fortvivlelse, forkølne
deres Kierlighed til Religionen, giøre Prædikanternes
Opmuntringer unyttige, og kuldkaste Grundvolden af all
Religion og Morale. Men alle disse Argumenter
kunde ikke være af nogen Vægt paa et Mode, som var
indrettet efter det Tridentinske Concilii Plan: For-
skiellen alleene var, at paa det Dordrechtske Mode
fandtes grundigere Theologi; thi alt andet var i det
øvrige saaledes indrettet, at man kunde forud være for-
vissed om, at den Arminianske Lærdom vilde fordøm-
mes. Hvad som ellers paa samme Tiid fordærvede
Arminii Sag, var dette, at han udi Embedet blev
succederet af Conr. Vorstio, hvis Lærdom var
mistænkt for Socinianismus: thi deraf tages Leylighed
at afmale alle Arminianer, som hemmelige Socinia-
ner; skiønt Arminius selv derfore frikiendes: Man
kand alleene sige, at Arminianerne siden have fuldt
Episcopii Lærdom, som bestoed alleene derudi, at han

Lin. 6 Mode, Møde.

dømmede

dømmede mildere om Socinianer, end andre Christne,
skiønt han og hans Efterfølgere ikke have approberet
Socini Lærdom. Men, hvorom alting er, og, endskiønt
Vorstius og Episcopius ikke havde givet Anledning
til at sværte den Arminianske Lærdom, saa havde den
dog paa det Dordrechtske Mode bleven fordømt: Thi
Hidsigheden var saa stor hos det stærkere og talrigere
Parti, at Gomarus dets Anfører sagde offentligen, at
han ikke vilde møde for GUds Domstoel med Arminii
Lærdom. Arminianerne havde derfore handlet vise-
ligere at holde sig fra Modet: thi alle Kirke-Moder ere 228
af een Beskaffenhed. Thi, endskiønt de Reformerede
beraabe sig ikke paa Infallibilitet, som de Romerske,
saa paastaae de dog, at man bør rette sig efter deres
Sentenzer; hvilket sees af de Forfølgelser, som skeede
mod Arminianerne efter det Dordrechtske Mode.
Hvad de andre Concilia angaaer, da, saasom derudi
paastaaes, at Lemmerne alleene ere pure Instrumenter,
og det er den Hellig Aand, som conciperer Dom-
mene, da kand man sige, at derved begaaes den Synd,
som Skriften kalder Synd imod den Hellig Aand: thi
deraf flyder, at man enten skiemter med dens Virkninger
eller multiplicerer dens Person. Man skiemter med
dens Virkninger, naar man enten tilskriver ham det,
som ved de allerfineste Statsgreeb og hæsligste Konster
udvirkes. Det var derfore, at, da Paven ved det Tri-
dentinske Concilii Holdelse spillede saa store Intri-
guer, man sagde, at den Hellig Aand hver Dag førtes
i Postsækken fra Rom til Trient. Man multipli-
cerer hans Person, og af en almindelig Aand giør
mange Spiritus locales, efterdi man af Erfarenhed
seer, at hvad udi et Land af en Kirke-Forsamling bliver
erklæret at være GUds Ord, bliver udi et andet for-
kasted. Intet er udi mine Tanker stærkere til at vise denne
Lærdoms Ugrund og Forfængelighed. Jeg forbliver &c.

229 # Epistola CXXXIV.

Til * *

Naar man igiennemlæser alle Landes Historier, finder man, at Democratier, saavel som Aristocratier ingen Bestandighed have haft; i det ringeste, at de ikke have været befriede for store Bevægelser og U-roeligheder, som have ofte truet Staten med Undergang. Det er derfore, at mange have anseet den Venetianske Regiering som et Vidunder, saasom intet Exempel findes i Historien paa en Aristocratisk Regiering, der haver varet saa mange 100 Aar uden Forandring eller Bevægelse. Men herved ere tvende Ting at mærke. Først, at den nu florerende Venetianske Regierings Form er ikke nær saa gammel, som gemeenligen foregives. Man kand sette dens Begyndelse for det Aar 1300, da den Lov blev giort, at alle de, som da vare Lemmer af de store Forsamlinger, skulde stedse selv, saavel som deres Afkom, have Sæde udi det store Raad: og er saaledes den Ret forplantet uden Forandring paa de samme Familier, som have Titel af Venetianske Edelmænd, og udi Tallet regnes til hen-ved 3000, hvoraf enhver haver Ret til at sidde udi det store Raad, naar han haver naaet en Alder af 25 Aar. Dette er saaledes den rette Epocha til det Adelige
230 Regimente, som endnu staaer ved Magt udi Venedig: hvoraf sees, at det ikke haver varet over halvfemte Hundrede Aar. Dette synes vel at være alt nok for at distingvere den Venetianske Regiering blant alle andre Aristocratiske Regieringer, og for at ansee den som et Vidunder, efterdi der udi Historien ikke vises andet saadant Exempel: Og man kand sige, at et Aristocratie, der uden Forandring haver varet udi 450 Aar,

Aar, kand ogsaa blive ævigvarende. Dette maa tilstaaes: men Forundringen falder, og Sagen giøres gandske begribelig, naar man betragter, ved hvilke Midler Regieringen underholdes. Disse ere saadanne, at andre Lande skiøtte ikke om at have et bestandigt Regimente med saadanne Vilkor: Saa at den Venetianske Regierings-Vidunder og Rarhed bestaaer derudi, at andre Lande ikke have villet underkaste sig en saadan Indrettelse. Den Venetianske Stat fører Navn af en fri Republiqve; men Friheden bestaaer alleene udi visse Letfærdigheds Synder, som blive ustraffede: Thi man seer i det øvrige ikke uden haardeste Tvang, som nærmer sig til Slaverie. De Venetianske Edelmænd, udi hvis Hænder Regieringen er, tvinges ved Stadens Love saaledes, at de ikke maa tale med hinanden, uden paa et vist Sted (Broglio). Det er dem ogsaa forbudet under Livs Straf, at omgaaes med fremmede Gesandter; saa de derfore ikke komme sammen uden paa Mascarader og Dantzestuer. Hvad kand være elendigere Tilstand, end at en Borger maa skye en andens Nærværelse, og at see Staden opfyldt med Speidere (Spie d'Inqvisitori) der give Agt paa alles Bevægelser. Den 231
Frygt, som Republiqven stedse svæver udi, og den Mistanke, som den haver til sine egne Borgere, er saa stor, at den i Krigs-Tider ikke betroer Commando over Land-Magten, uden til en fremmed Anfører, ved hvis Side sættes 2 Raadsherrer, som Speidere (Proveditori Generali), Ja den betiener sig ogsaa meest af fremmede Tropper, saasom den frygter sig for dens egne Borgere, hvilke derudover giøres ustridbare og Qvindagtige. Ikke at tale om mange andre Ting af samme Natur, som vise, at de, som bryste sig saa meget af Frihed, lidet differere fra Trælle. Det er jo som man siger, at døe af Frygt for at døe, eller at svælte sig

sig ihiel af Frygt for at blive forgiven. Man kand tage saa mange Præcautioner mod en Svaghed, at de besværge meere end Sygdommen selv. Ingen beqvemmer sig til at lade alle sine Tænder udrykke, for at være forvissed om aldrig at faae Tandpine. Naar tvende Ægtefæller indgaae saadan Pagt med hinanden, at de strax efter Vielsen skal indslutte sig separerede udi visse Huusets Værelser, saa at den eene skal siden ikke faae den anden at see, kand derved vel Klammerie og Mundhuggen forhindres, og en ævigvarende Huusfred erhverves: Men mon det ikke var taaleligere, heller at vexle et Par Drefigen engang om Ugen, end at leve udi saadant Ægteskab? Men seer saaledes, at den Venetianske Regierings Bestandighed grunder sig paa Love, som andre Nationer ikke ville underkaste sig. Vi have
232 intet Exempel udi Historien paa et langtvarigt Aristocratie uden i den gamle Lacedæmon: men Tvang, og haarde, ja fast umenneskelige, Love var Kalken, som der, saavel som her, holdte Bygningen sammen; saa at Lacedæmonierne havde ikke havt nødigt at være saa uvillige i at meddeele fremmede Borger-Ret: Thi ingen kunde have Lyst til at underkaste sig Lycurgi utaalelige Love. Ved Venedig er ellers dette at mærke, at, endskiønt Regieringen er Aristocratisk, saa findes dog nogle faa Anretninger derudi, som have Anseelse af Democratie. Thi Cantzleren, hvilken er ligesom Første eller Doga for Almuen, tages af Borger-Standen: Han fører Titel af Excellence; haver Rang over de fleeste Raadsherrer, og nyder en anseelig Aarlig Gage. Den anden Post bestaaer derudi. Endskiønt Førsten eller Republiqvens Doga udvælges af Adelen alleene, saa holdes hans Vall ikke fuldkommen gyldigt, med mindre Almuen ved Lyk-Ønskninger giver sin Approbation tilkiende. Derpaa haves Exempel udi

Sagredo, hvilken efter Vallet kunde ikke komme til denne Værdighed, formedelst Mangel af Borgernes Acclamation. Men det samme er maaskee det eeneste Exempel, og derfore ikke kand være af megen Betydning. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXXXV. 233

Til **

Blant rare og selsomme Folk udi vor Norden, hvorpaa den ellers ikke er saa frugtbar som andre Lande, kand regnes Joh. Robeck en Svensk Autor. Samme Robeck er fød udi Calmar 1672. Han giorde stor Fremgang udi Boglige Konster. Da han opholdt sig udi Upsal, for at forfremmes videre derudi, og Keyser Marci Antonini Reflexioner fulde ham i Hænderne, fattede han en yderlig Foragt for Verden. Men, saasom Universitetets Cantzler, der maaskee havde hans Lærdom mistænkt, ikke vilde tillade ham offentligen at disputere, udi Upsal, forlod han af Fortrydelse sit Fæderne-Land og begav sig til Tydskland, hvor han af Jesviter lod sig overtale til at antage den Romerske Lærdom. Derpaa reysede han allevegne om udi Italien. Efterat han længe havde omflakket, fik han Lyst til Fæderne-Landet igien, hvor han af Carolo 12. fik Frihed at forblive. Men efter samme Konges Død, vilde man ikke tillade ham som en Apostat og Jesvit at opholde sig længer i Sverrig; hvorudover han forlod Landet anden gang, og søgte de Romerske Stæder igien. Udi det Aar 1734. ankom han til Rintel, hvor han af Melancholie holdt sig inde

234 inde udi sit Cabinet en lang Tiid. Endelig, efter
at han der havde giort sit Testament, og skikket de
meeste af sine Sager og Skrifter til den lærde Func-
cius, som da opholdt sig paa samme Stæd, begav
han sig eene udi en Baad, som han havde kiøbt, og
roede fra Strand-Bredden med alles Forundring. Ingen
vidste, hvad saadant vilde betyde: Men kort derefter
fandt man hans døde Legeme udi Weser-Strømmen
ikke langt fra Bremen; hvorudover ingen tvivlede om,
at han jo af Tungsindighed havde taget Livet af sig
selv, og blev man derudi bestyrket af et Skrift, som
han havde efterladt sig, og som bemeldte Funccius
var ombeden at lade publicere. Samme Skrift kal-
des Philosophiske Betænkning over Egen-Mord.
Derudi stræber Autor at forsvare saadan Gierning, og
til den Ende anfører alle de Argumenter, som kand
tiene i hans Kram: Han viser, at Egen-Mord haver
været agtet en heroisk Gierning blant de meest mora-
liserede Nationer, foregivende, at Lactantius og
Augustinus ere de første, som saadant have fordømt.
Han bevæbner sig med 12 efter hans Tanke Hoved-
Beviis, hvilke dog alle ere lette at igiendrive. Det vig-
tigste synes at være dette. Et Menneske seer sig udi
u-lægelig Sygdom: Han seer sig ingen Nytte at kunde
giøre i Verden; tvertimod, han seer sig alleene at være
andre til Byrde: Han finder en idelig Smerte, der kand
sette hans Taalmodighed paa Prøve: Hvorledes kand
den siges at synde, der udi saadan Maade forkorter et
unyttigt Liv, og tilligemed giør Ende paa sin Lidelse?
Men til dette Argument have moralister forhen
235 svaret tvende Ting; 1.) At jo større Lidelsen er, jo
meere er Patienten at berømme, der stræber at opbie
GUds Time, og jo meere opbygger han sin Næste.
2.) At mange Svagheder, som holdes u-lægelige, ere
dog

dog formedelst Taalmodighed og Tilliid til GUD over-
vundne og hævede. De fornuftigste Hedninge have været
af samme Tanker, og have lignet Mennesker ved Skildt-
vagte, der ere satte paa visse Poste, hvilke de ikke maa
forlade. Hvad man end kand sige herom, saa er det
daarligt, med nogle at ville giøre Selv-Mord til en
heroisk Gierning. Jeg bifalder herudi deres Meening,
som holde formasteligt at rose, og vanskeligt at undskylde
det, skiønt jeg dog aldeeles ikke underskriver Almuens og
mange Geistliges haarde Domme, efterdi de nægte slige
Folk Salighed og Naade hos GUD. Man maa for
alting see til, at ingen Lærdom føres, hvorved Skaar
giøres udi GUds Retfærdighed og Barmhiertighed, og
hvorved en vrang Idée gives om hans hellige Egenskaber.
Derefter indretter jeg min Theologie, og meener jeg,
at min Heterodoxie selv derved kand undskyldes.
Hvad kunde man dømme om den Regent, der lod see
en stedsvarende Vrede og U-naade mod en Undersaat,
efterdi han udi Lidelse og Pine ikke øvede en Stoisk
Bestandighed. At holde Stand udi slige Fristelser er
en Qvalitet, som nærmer sig til Heroismum; hvor-
udover de, som udi store Smerter og Gienvordigheder
lade Modet falde, kand heller ansees, som skrøbelige og
ufuldkomne end som rebelske Undersaatter, der forskylde
ævig Straf, og der have giort sig uværdige til all
Naade. Et er ey at kunde undskylde en Gierning, et 236
andet er derfore at dictere ævig Straf. Erfarenhed
lærer, at Mennesker have Livet kiær; hvorudover man
kand slutte, at de som bedrive saadan Gierning, maa
være overvældede af Angest, Lidelse og Gienvordighed,
ja udi saadan Stand, som heller opvækker Medlidenhed
end Vrede. Jeg tilstaaer, at de som udi saadan Til-
stand tabe Modet, ikke bør undskyldes; jeg tilstaaer
ogsaa, at Ovrigheden for Exempels Skyld giør ikke ilde i
at

at nægte dem christen Jord; men jeg holder derhos for, at deres Domme ere for haarde, som holde slige ælendige Mennesker uværdige til all Naade, helst, om de af Vildfarelse meene at ved saadan Gierning ikke syndes. GUds Domme blive uden Tvivl i mange Ting anderledes end Menneskers Domme. Vi fordømme dem som udi store Lidelser lade see Utaalmodighed: Men GUds hellige Egenskaber byde os at moderere vore Domme. Det Principium, som jeg herudi haver taget, foraarsager ogsaa, at jeg dømmer mildere om dem, der døe udi Fortvivlelse, og agte sig GUds Naade uværdige, end om ryggesløse Mennesker, der døe med samme Frækhed og Assurance, som de udi deres Levnet have ladet see; thi det første giver Prøve paa egen Foragt, en slags Ydmyghed og Frygt for GUD. Det andet viser Hovmod, liden Frygt for GUD, ja noget som nærmer sig til Atheismus. Jeg forbliver 2c.

---

237 # Epistola CXXXVI.

Til **

Min Herre mælder udi sin seeneste Skrivelse, at han nyeligen haver læset et Fransk Skrift, hvorudi vises, at de Franske almindelige Rigsdage (Convocation des Etats) have været af langt mindre Betydelse end Parlamenterne, og derfore meener, at jeg haver taget feyl udi mine Anmærkninger over de Franske Parlamenter. Men, naar man med Agtsomhed igiennemlæser Frankeriges Historie, og giør Forskiel mellem de allerældste Parlamenter, hvilke egentligen

ligen ikke vare andet end Rigs=Forsamlinger, og de sildigere, som egentligen føre Navn af Parlamenter, seer man klarligen, at jeg ikke haver vildfaret; men at bemeldte Autor, som en Hofmand, haver søgt at forringe Rigs=Dagene, efterdi de have indskrænket Kongernes Myndighed. For at giøre dette forstaaeligt, vil jeg her korteligen anføre Parlamenternes Historie. Udi de allerældste Tider holdtes visse Forsamlinger, som førte Navn af Martii eller Maji Forsamlinger (Champs de Mars ou Champs de May) efterdi de holdtes udi een af samme Maaneder. Udi Begyndelsen af det Franske Monarchie bestoede disse Rigs=Dage alleene af Krigs=Folk, hvortil Bisperne siden bleve kaldne, og det strax efter den første Christen Konges Clovis Om= 238
vendelse: Da holdtes de udi Martio, og derfore bleve kaldne Champs de Mars. Men Pipinus forflyttede dem siden til Maji-Maaned, saa de finge siden Navn af Champs de May; hvilket haver givet Anledning til deres Vildfarelse, som i Henseende til saadan Forflyttelse have giort Pipinum til Stifter af disse Rigs=Dage. Udi Ludovici Pii Tiid bleve disse Forsamlinger holdne oftere. Jeg haver sagt, at de i Begyndelsen bestode alleene af Kriigsfolk, hvortil Bispe og Prælater siden bleve kaldne. Dertil komme ogsaa med Tiden Verdslige af høy og adelig Stand; thi Hincmarus siger, at udi det Parlament, som holdtes under Ludovico Balbo, ingen fattedes uden Abbeden Hugo og Bernhard Greven af Auvergne. Det er alleene at mærke, at den Franske Nation tilforn var diſtingvered ved adskillige udvortes Mærker og Kiendetegn, for at vise, at den var sammensatt af adskillige Folk. Men efter det store Slag ved Funtenai, som holdtes 841, og hvorudi over 100000 Franske omkomme, i agttoges ikke meer saadan Diſtinction; saa

at

at, i steden for at sammenkalde dem, som Franske, som Saxer, &c. ved distincte Navne, bleve i almindelighed alleene sammenkaldte Rigets Geistlighed og Adel. Almuen lod sig og i hobetal indfinde ved Forsamlingerne, skiønt ikke for at deliberere, men alleene, for at høre, hvad som af de andre Stænder blev besluttet. Forsamlingerne bleve da ikke meere kaldne Champs de Mars eller de May, men Parlament eller Cour des Pairs. De holdtes tilforn nu paa et, nu paa et andet
239 Sted, som Kongerne berammede: Og sees deraf, at disse Forsamlinger vare af samme Natur, som vore gamle Danske Rigs-Dage, hvilke holdtes nu paa et Sted, nu paa et andet, og hvor Almuen lod sig indfinde, alleene for at være Vidne til hvad som forhandledes. Philippus Pulcher var den første, som fæstede Parlamentet Anno 1302. til et vist Sted, som var Paris; thi udi en af hans Anordninger findes, at hvert Aar skal holdes tvende Parlamenter til Paris. Siden finge andre store Stæder ogsaa Parlementer, hvilke i Begyndelsen bleve sammenkaldede paa visse Tider, men siden bleve bestandige Collegier, som vi see dem nu at være; og Lemmerne derfore heller kand ansees som Kongelige salarerede Raads-Herrer, end som Deputerede for den heele Nation. Dette er et kort Begreb af Franske Parlamenters Historie: Hvoraf sees, at de først ikke haver været andet end Stændernes Forsamlinger, og Conseqventer maa have været aflagt større Betydelse end de nu værende Parlamenter, og at disse sidste ikke maa confunderes med Rigs-Dagene (les Convocations des Etats) som siden udi vigtige Conjuncturer adskillige gange have været holdne. Det er saadanne Forsamlinger, som alleene kand lignes med de Engelske Parlamenter: Thi begge bestaae af alle Provinciers Deputerede; og haver den 3die

Stand

Stand eller saa kaldne tiers Etat paa de Franske Rigs-Dage Overeensstemmelse med Underhuuset i Engeland. Den Forskiel alleene er imellem de Franske Rigs-Dage og de Engelske Parlamenter, at de første holdtes kun sielden, og have cesseret udi nogle Kongers 240
Tiid, da de sidste derimod holdes ofte, og vare længe. Ovenmelte Franske Skribent anseer dette som et Beviis paa de Franske Rigsdages liden Betydenhed, at de undertiden udi heele Kongers Tiid have cesseret, og derfore kand agtes som unødvendige: Men just dette, at de ere blevne forsømte at holdes, viser, at de have været af stor Vægt, saa at Kongerne uden yderste Nød ikke have villet skride til et Middel, som indskrænkede deres Magt; Thi det er alleene af saadan Aarsag, at de Engelske Parlamenter een og anden Gang have været forsømte. Intet tiener meere til Beviis herpaa, og at igiendrive den Franske Skribent, end dette, at fra den Tiid den rette Grundvold er bleven lagt til de Franske Kongers souveraine Magt, have Rigsdagene ophøret. Den sidste, som blev holden 1614, foraarsagede stor Eftertanke hos Regent-Inden Maria de Medicis: Og vidner Ludovici XIII. Historie, at Hoffet da anvendte alle optænkelige Midler til at ophidse en Stand imod den anden, paa det at intet maatte foretages og i Verk settes, som kunde være Hoffet ubehageligt. Min Herre seer her af, at jeg haver Aarsag at henge ved min forrige Meening. Jeg forbliver 2c.

Epi-

241 # Epistola CXXXVII.

Til **

Min Herre forundrer sig over, at et fornuftigt Menneske, helst som er oplyset i den Evangeliske Troe, kand lade sig overtale til at antage den Romerske Lærdom: og, saasom dog dette vises dagligen at skee, meener han, at alle saadanne Conversioner grunde sig paa verdslig Fordeel. Jeg tilstaaer gierne, at verdslig Interesse er Tønder til de fleeste deslige Frafald; men jeg drister mig dog ikke til at sige, at den er til alle. Blant dem, som jeg herudi exciperer, er en af vore Landsmænd, den berømmelige Doct. Winslow, hvilken af ingen verdslig Fordeel, men alleene af Kiærlighed til Lærdommen haver antaget den Romerske Religion. Hans Catecheta haver været den Navnkundige Convertisseur Bosweth, efter hvilken han haver ladet sig kalde Jacqves Benigne Winslow. Samme Bosweth haver fanget vor gode Landsmand med samme Garn, hvormed han forhen fangede den store General Turenne. Thi han betienede sig gemeenligen af et glimrende Argument, hvoraf skrøbelige Gemytter let kand blive slagne. Min Herre vil vel forundre sig over, at jeg siger skrøbelige Gemytter, naar jeg til Exempel anfører saadanne Mænd.
242 Men alle, som have haft den Ære at kiende dem begge, vidne, at med all den Capacitet, som fandtes hos enhver af dem i sær, de vare distingverede ved en særdeles naturlig Simplicitet, ja saadan, som man med Sophistisk Theologie let kunde besnære. Det glimrende Argument, hvormed Bosweth fangede disse tvende Mænd, og hvormed han haver giort mange andre Conqveter, findes udi Turennes Historie, og er

det

det selv samme, som Doct. Winslow ofte haver brugt mod mig og andre, som han vilde giøre til Proselyter. Det lyder saaledes: Naar man tilstaaer, at der er en af GUD aabenbaret Lov, da maa man iligemaade tilstaae, at der behøves en høy Myndighed, der ideligen taler, for at udtolke samme Lov. Uden saadan Myndighed maatte man ansee den Christen Kirke som en Republiqve, hvilken man havde givet viise Love, men ingen Øvrighed for at exeqvere dem: Hvilken Forvirrelse vilde ikke deraf flyde? Enhver vilde gaae med Lov-Bogen i Haanden, og disputere om dens Meening. Videre: Dersom der er ingen infallible Myndighed, der kand sige til os alle: See! det er den Hellige Skriftes Meening; Hvorledes vil en grov Bonde eller en eenfoldig Handverksmand finde reede udi de Ting, hvorom de Lærde selv twiste? GUD havde jo nægtet Menneskerne Hielp og fornøden Ledsagning, hvis han havde givet dem en Lov, men tilligemed ikke givet dem en sikker Udtolker, der kunde betyde dem den Meening, som de selv ere ikke mægtige til at udfinde. Dette er det store Argument, som denne geistlige Hercules betienede sig af, og som han meenede, at ingen kunde imodstaae. 243
Men man kand sige, at hvor glimrende det end er, saa er det dog fast ikke værd at besvares. Thi her spørges ikke, om det var nyttigt for Menneskerne, at dem var given saadan bestandig Udtolker, som aldrig kunde vildfare: Her spørges alleene, om det haver behaget GUD saadant at giøre. Naar vi examinere det sidste, finde vi twert imod 1) At GUD haver befalet alle Mennesker selv at randsage. 2) See vi af Kirke-Historien, at disse infallible Dommere, som Bosweth beraaber sig paa, ikke ere tilforladelige: Vi see Concilia at have vaklet; at en Pave haver forkastet hvad en anden haver paabudet; at Paverne og Concilia have twistet med

hin-

hinanden, hvo af dem bør holdes for den infallible Udtolker. Derom vil jeg ikke videre tale, men henvise min Herre til andre Autores, sær Mr. Placette, som med de sterkeste Beviisligheder haver til intet giort dette Bosweths Argument. Jeg forbliver ꝛc.

244

Epistola CXXXVIII.

Til **

Jeg meldede udi min sidste Skrivelse om Bosweth, og visede, hvilke Argumenter han holdt for at være de kraftigste til at bestride Protestanterne med. Det var til den Ende han skrev det bekiendte Verk kaldet Histoire des Variations des Eglises Protestantes, hvorudi han stræber at vise, hvor ofte Protestanterne have forandret deres Meeninger, og anfører saadan deres Vankelmodighed til Beviis paa en falsk og vildfarende Kirke. Men dertil kand svares: 1) At disse omtalte Forandringer ikke have bestaaet udi Hoved-Poster og Troens Grund-Artikle. 2) At Lutherus aldrig haver udgivet sig for at være infallibel, og at de første Reformatores kand holde sig det for en Ære at have vaklet i een og anden Meening, saasom de derved have ladet see deres Lærvillighed og Bekymring i at randsage og efterlede Sandheden, og derved ikke alleene udi Ord, men ogsaa i Gierningen viset, at de ingen Tanker hverken havde eller burde have om deres egen Infallibilitet, og saadan en som de selv fordømte og ansaae som en skadelig Hovmod hos den Romerske Kirke. Saa at derfore denne

Bos-

Bosweths Bebreidelse tiener alleene til Beviis paa Protestanternes Ydmyghed og Docilitet, og viser, 245
at de ikke have villet vige fra deres engang antagne Principio, nemlig med Bekymring at randsage og efterlede Sandhed, for hvilken nogle Dørre eller Sprækker maatte staae aabne, paa det at de selv ikke skulde beskyldes for det samme Diximus, som de havde forekastet den Romerske Kirke. Men hvad som meest river Bosweth Seyeren af Hænderne, og til intet giør det Argument, hvormed han saa meget haver pralet, er dette, at visse lærde Protestanter have søgt at dræbe ham med hans eget Sværd, ved at vise den Romerske Kirkes egen Ustadighed og Vankelmodighed. Ingen haver kraftigere saadant udført end Mr. Placette, som her i Kiøbenhavn haver været Pastor til den Reformerte Franske Kirke. Samme berømmelige Mand haver blant mange lærde og skarpsindige Theologiske Skrifter publiceret et under den Titul Pyrrhonismus Pontificius, eller om de Roman-Catholskes Ustadighed angaaende Kirkens Infallibilitet: og var Sigtet af samme Tractat at igiendrive Bosweths Skrift, og at retorqvere de Beskyldninger, som giøres mod Protestanterne, paa de Roman-Catholske selv. Han viser, at Historien af den Romerske Kirke er ikke andet end en Kiede af idelige Forandringer saa vel udi Lærdommen, som udi Ceremonier og Kirke-Regimente; og at alle de skeedte Forandringer gemeenligen have giort Lærdommen værre end den var tilforn. Thi, saasom mange Tvistigheder reysede sig udi de tykke og barbariske Tider, da Geistligheden ingen Idée havde hverken om Theologie eller Morale, saa blev gemeenligen den u-rimeligste og meest vanskabte Meening giort til Orthodoxie. 246
Der have ideligen været, og endnu ere Tvistigheder ikke alleene om Troens Artikle, men end ogsaa om Kirkens In-

249 over hans Opførsel. Det samme, som siges om Paven, kand og siges om Cardinalerne; hvilke tracterede dette Skuespill med saadan Ærbarhed, at det omsider blev til Alvor; thi der reysede sig Splid og U-eenighed blant dem, som faldt ud til aabenbare Fiendskab, hvorudi heele Familier interesserede sig. Der reysede sig og en Proces imellem tvende af Cardinalerne, hvilken varede et heelt Aar, og blev ført med samme Hidsighed, som en virkelig Æres-Sag: Og, som begge havde Tilhængere, gaves Anledning til et Schisma, som omsider giorde Ende paa Societetet. Medens dette Societet stod ved Magt, blev jeg en og anden gang invitered til at være et Lem deraf: Men, saasom jeg allereede havde begyndt at affondre mig fra store og vidtløftige Selskaber, undskyldte jeg mig stedse derfor; saa at det var min egen Skyld, og jeg stod i mit eget Lys, at jeg da ikke blev Cardinal: Dog bivaanede jeg 2 eller 3 gange Societetet, som Honorarius; og gav jeg da agt paa hvad som derudi forhandledes, findende alting at være overeensstemmende med hvad som jeg tilforn havde hørt. Thi dette Consistorium giorde ikke saadant Mystere af Bagateller, som det paafuldte Frimurernes Selskab. Hvad, som derudi behagede mig, var dette, at man foresatte adskillige nyttige Spørsmaal, hvilke ved næste Session bleve resolverede: Og var da Pavens Decision, som billigt, af stor Vægt, efterdi han dømte, som man siger, é cathedra. Det øvrige bestod alleene udi fortsvillige Ceremonier. Der blev, for Exempel, drukked afdøde Heltes Skaale;
250 og en Lovsang blev siungen til Ære af den udi Historien bekiendte Sterkodder, hvilken Paven havde ladet canonisere, efterdi der findes udi Erici Pomerani Krønike, at han en gang havde giort en Natstoel af 4 Tydske Kiemper, som han havde overvundet, og giver dette til-

kiende,

kiende, at denne Pave maa have været en stærk Patriot. Alt dette kunde jeg nok have fundet mig udi; men de mange Skaale, som bleve tømmede, stode mig ikke an: Thi jeg mærkede deraf, at jeg ikke havde den Capacitet, som udfordredes af en beqvem og retskaffen Cardinal, og derfore blev stedse ved at undskylde mig. Foruden Sterkodder havde man ogsaa canoniseret adskillige andre gamle Helte; og opmuntrede dette mig paa Callundborgs Stads Vegne at giøre Ansøgning om Peder Paarses Canonisation. Jeg forfattede og virkeligen udi Stadens Navn en Memorial, og derudi visede, at bemeldte Peder Paars i Henseende til hans Dyder og store Bedrifter var ligesaa canonisabilis, som St. Andreas af Slagelse og adskillige andre Helgene, hvor af en og anden Stad her udi Riget bryster sig. Memorialen var saaledes forfatted:

Allerhelligste Fader!

Saasom nu over 100 Aar ere forløbne, ja meere end den halve Tiid, som udfordres til Canonisation, siden den berømmelige Peder Paars ved sine Dyder og store Bedrifter distingverede sig paa Jorden, da have vi samt- 251
lige Borgere, saasom vi mærke, at Borgemester og Raad tage sig vor Stads Tarv lidet eller intet an, fordristet os at anholde om samme berømmelige Mands Canonisation, paa det at Callundborg kunde have sin Skyds-Helgen saavelsom vor Naboe-Stad Slagelse. Det giøres ikke fornødent at anføre Motiverne til vor Ansøgning, efterdi vor Helts Bedrifter ere saa store, at Hæderlig og Vellærde Hans Mickel-

Lin. 5 retskaffen, duelig.

Mickelsen, fordum vel=meriteret Poët og Hvit=Øls=Brygger haver anvendet 4 Bøger paa at udføre en Deel deraf. Man veed, at Historien er grundet paa Autentiqve Documenter, og af brave Mænd, der have antegnet det, hvortil de selv have været Øyensynlige Vidner, som Christiernus Storck, Fogdens Fuldmægtig paa Anholt, Jens Block, Land og Provincial-Medicus ibidem, Tydske Jochum vel=meriterede Sprogmester, saa at ingen tvivler om Historiens Rigtighed. Vi have derforuden af den ærværdige Matrone gammel Gunild en skreven Beretning, verificeret af Hæderlige og Vellærde Peder Degn, som levede paa samme Tiid. Vor underdanigste Bøn er derfore 2c.

252 Men saasom dette Pavelige Collegium strax derpaa ophørede, blev intet denne gang deraf. Hvis Societetet havde continueret til denne Tiid, havde jeg ogsaa giort Ansøgning for Niels Klim, hvis Bedrifter ere end af større Vægt. Jeg forbliver 2c.

253

Epistola CXL.

Til **

Jeg haver læset det omtalte Forslag, som findes udi Abbé St. Pierres Politiske Skrifter angaaende de Midler, som sikkerst kand bruges til at ophæve Duellers Misbrug. De samme ere overeens=

eensstemmende med det, som jeg haver anført udi Klims Underjordiske Reyse, hvor der tales om en Lov udi det Fyrstendom Potu, som tildømte dem at leve under Formynderskab, som Børn, hvilke af Hidsighed, og af en indbildt Point d'Honneur lode sig drive til at trække Sværd mod en Med=Borger, og at udfordre ham til eene Kamp. Abbé St. Piere, insisterer fornemmelig paa samme Middel, holdende for, at, saasom Misbrugen rejser sig af en indbildt Point d'Honneur, saa kand den hæves ved at forvandle saadan Honneur til Haanhed og Foragt. At denne Svaghed ellers ikke er naturlig, sees deraf, at Dueller have været ubekiendte blant de meest=stridbare Nationer; thi man finder intet Tegn dertil hos de gamle Grækker og Romere, efterdi de holdte for, at en Mands Ære bestod ikke udi saadant. Ingen Officier blant Tyrker, Persianer, Chineser og andre Orientalske Folk lider mindste Tab paa sit Navn og Rygte, om han veigrer sig ved at møde den, der udfordrer ham til Eene=Kamp: Tvertimod, det legges 254
ham meere til Ære, at han adlyder Loven, og indstævner Tvistigheden for tilfælles Dommere. Det er udi den Nordiske Europa, hvor denne latterlige Skik haver sin Oprindelse, og hvor den haver varet indtil denne Tiid. Jeg kalder den en latterlig Skik, saasom intet er daarligere, end at sette eget Liv og Lemmer paa Spill udi uvis Haab om Hævn; thi de fleeste, som udfordre hinanden, komme tilbage med skamferede Lemmer, Næser, Øren eller Kinder; hvilket er en Hævn, som man lidet kand trøste sig ved: Thi den er ligesaa u=rimelig, som Børns, der med knyttede Næver slaae mod Væggen, som de have stødt sig paa. Saasom nu en daarlig Ambition og en indbildt Ære er Tønder til denne fordærvelige Misbrug, saa, siger jeg, er der intet kraftigere Middel til at udrødde den, uden ved at mage det

saa,

saa, at det bliver ingen Point d'Honneur meer, men heller en Spot og Haanhed; thi man haver Exempel paa, at hvor Galge, Steyl, Hiul, og andre Straffer intet haver formaaet, Misbrugen dog ved saadant Middel er hæmmet. Da en Raptus en gang var overkommen de Milesiske Jomfruer, at de i hobetall myrdede sig selv, anseende Selv-Mord som en heroisk Gierning, og Dvrigheden mærkede, at dette Raserie ved Straf heller forøgedes end formindskedes, forordnede den, at hver saadan Jomfrue skulde begraves gandske nøgen udi alles Paasyn. Dette havde saadan Virkning, at Svagheden strax ophørede. Abbé St. Pierre foreslaaer ellers nogle andre Midler, nemlig, at enhver
255 Officier, førend han blev antagen udi Kriigs-Hæren, skulde ved Eed forbinde sig til ikke at duellere. Men det er at befrygte, at saadant kun vilde giøre Meeneederie gangbar. 2.) Ingen Figtmester at lide udi et Land. Men, saasom man kand myrde hinanden uden Kundskab om Figt-Konsten, saa vilde ey heller Misbrugen derved hæves. 3.) at forbyde Borgere at bære Gevær, uden paa Reyser eller udi Kriig: Men, saasom man mærker, at der duelleres, saavel paa de Steder, hvor Folk gaae ubevæbnede, som bevæbnede paa Gaden, og Erfarenhed viser, at Dueller her hos vare meere brugelige, da vore Studentere ginge med Kapper, end nu, da de alle bære Kaarder, saa holder ey heller det Middel Stik. Det sikkerste er at betiene sig af det først anførte. Dog haver man ikke fornødent med bemeldte Abbé at outrere det saaledes, at man skulde indslutte Duellanter udi Daare-Kister. Brave Mænds Exempler kand ellers have en fortreffelig Virkning. Der fortælles om Lord Galloway, at da han en gang blev udfordret til Duel, svarede han, at han fandt sig forbunden til at spare sine Arme og sin Kaarde til bedre Leylighed. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CXLI. 256

Til * *

Den Diſſertation, ſom du haver giort over det Skib, ſom for nogle Aar ſiden lod ſig ſee udi Maanen, er gandſke lærd, og giver tilkiende Hiernens Frugtbarhed i at finde de meeſt rimelige Giſninger udi naturlige Sager. Men mig ſynes, at, førend du paatoeg dig at udarbeyde denne Materie, du burde have forviſſet dig om Tingens Exiſtence, paa det at Arbeydet ikke ſkulde blive forgieves. Jeg erindrer mig, at en Mand for nogle Aar ſiden giorde en nye Theorie over Maanen, hans Calculationer fandtes vel rigtige, men det ſtoed ikkun paa, at han kunde ſette ſamme Planet udi den Gang, ſom han gierne ønſkede, for at beſtyrke ſit Syſtema. Niels Klims Reyſe giver ſtore Anledninger til deſlige Menneſker at forklare viſſe Phænomena udi den underjordiſke Verden: Men man maa erkyndige ſig førſt om Hiſtoriens Rigtighed, førend man bryder Hovedet med at udfinde Aarſagerne til de anførte Ting, og førend man giver Raiſons til det, ſom ikke er til. Montagne taler herom ſaaledes: Jeg ſeer, ſiger han, at Menneſker udi naturlige Sager ſøge heller at udfinde Aarſagen til en Ting, end at efterſøge, om Tingen exiſterer: 257
De gaae Sagerne i ſig ſelv forbi, men med Møye efterforſke deres Virkninger. De begynde gemeenligen ſaaledes: hvorledes kunde ſaadant ſkee? da de burde heller ſige: Mon det er ſkeed? Jeg erindrer mig engang udi Paris at have havt Diſpyt med en ivrig Roman-Catholſk om Pavens Infallibilitet. Han ſagde: Hvorledes kand det være mueligt, at

Paverne,

Paverne, som St. Peders Successores, og til hvilken GUD haver giort Løfte om Ufeylbarhed, have kunnet feyle udi Troens Sager. Jeg svarede dertil: Lader os først eftersøge, om Paverne ere St. Peders Successorer udi det Romerske Bispe-Sæde, item, om GUD haver givet saadant Løfte, saa vil vi siden komme til rette om det andet. Intet er meer bagvendt, end at fordybe sig udi Efterforskning af Ting, som alleene have Sted udi egne Hierner, og at leede alleene for at leede, men ikke for at finde. Democritus havde engang paa sit Bord nogle Figener, som smagede af Honning: Han fik derpaa Lyst til at besee Stedet, hvor disse Figener vare samlede. Kokke-Pigen, som mærkede, at han derudover var kommen udi Bevægelse, sagde da leende, at han skulde spare den Umag, efterdi hun havde lagt Figenerne udi et Kar, hvori Honning havde været. Democritus blev derudover vred, efterdi man havde
258 betaget ham Anledning at efterforske en Curiositet, og sagde: Nu skal jeg dog alligevel undersøge Aarsagen, ligesom den kunde være naturlig. Man kunde anføre utallige Exempler til at bestyrke, hvad jeg herudi haver sagt: Men jeg vil ikkun alleene lade mig nøye med at anføre et eeneste. Udi forrige Seculo blev udspreedet, at der udi Spanien fandtes visse Folk, som kunde see dybt ned under Jorden, saa at de der igiennem kunde skille Metal, Kilder, Liig-Kister og andet. Dette satte Naturkyndige udi Bevægelse: adskillige søgte at udfinde naturlige Aarsager dertil; men ingen bemøyede sig med at efterforske Historiens Rigtighed. Man gav disse skarpsynede Folk Navn af Zahoris et Arabisk Ord, hvilket viser, at Morerne maa have bundet Spanierne denne Digt paa Ærmene. Da Plutarchus

chus engang blev adspurgt om Aarsagen, hvi Hæste-Føll, som havde været forfulgte af Ulve, løbe stærkere end andre, svarede han: Det kand være, efterdi det maa skee ikke er sandt. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXLII. 259

Til **

Vor tilfelles Ven undskylder sig med den Omkostning, som maa giøres paa Brevene med Posten, at han ikke skriver mig saa ofte til, som han ønskede. Jeg derimod finder i visse Maader min Regning derved; thi, hvis alle Breve ginge fri, vilde deres Tall aarligen stærkt multipliceres. De Omkostninger, som giøres paa Post-Breve, overballanceres ellers af den store Nytte og Herlighed, som Posters Stiftelse haver tilveye bragt. Thi i gamle Dage maatte man med stor Bekostning affærdige egne Bud og Breve-dragere, og, naar man ingen Evne havde dertil, kunde heele Maaneder, ja Aar gaae bort, førend en Ven kunde faae Tidende fra en anden. Man kand i Almindelighed intet vist sige om denne Stiftelses Elde. Udi Codice Theodosiano tales vel om Post-Hæste udi den Titul de Cursu publico, men deraf følger ikke, at der vare saadanne ordentlige Poster, som nu omstunder. Ordet Post kommer ellers af ponere; efterdi Hæste bleve satte (Positi) paa visse Distancer. Udi det Romerske Herredom maatte Breve-Dragerne tvinge Stæder eller particulaire Folk, som dem mødte, at forsyne dem med Hæste. Keyser Adrianus afskaffede

dog

260 dog denne Tvang. De Tyrkiske Post-Bud tage endnu
Hæste, hvor de finde dem. Man haver nu tvende slags
Poste, nemlig farende og ridende, hvilke dog ikke ere
lige gamle; og er Stiftelsen udi et Land silder indført end
udi et andet. Udi Frankriig meene nogle, at Carolus
Magnus var den første Stifter deraf: Men man kand
med meere Visshed tilskrive Stiftelsen Kong Ludvig XI.
Udi Tydskland vidste man af Poster ikke at sige, førend
udi Maximiliani I. Tiid, da den bekiendte Franciscus de Taxis giorde første Forslag derom, og derfore af Keyseren bekom Post-Direction for sig og sine
Efterkommere, saa at den er endnu udi samme Familie.
Udi den store 30 Aars Kriig blev ellers Post-Væsenet
ret ordentligen indrettet. Dog var der længe ikke uden
en almindelig Keyserlig Post, som under de Taxis
Direction gik igiennem alle Tydske Provincier indtil midt udi forrige Seculo, da de fornemste Stænder
udi Tydskland stiftede Poster udi deres egne Lande.
Den Taxiske Familie besværgede sig derover; men
Stænderne lode sig deraf ikke bevæge, meenende, at saadan Ret enhver af dem tilkom, helst, saasom Keyseren
selv havde anlagt en særdeles Post udi sine egne Arve-Lande, og dermed forlehnet Greverne af Paar. Det
maatte da saaledes dermed forblive. Ikke desmindre
holde dog Greverne af Taxis endnu ridende Poste, som
gaae heele Tydskland igiennem: Og øve de samme endnu
denne Ret alleene udi de mindre Stater. Hvad de
Nordiske Lande angaaer, da finder man, at Christianus
261 IV. haver været den første, som haver anrettet Post-Væsen imellem Dannemark og Norge, hvorvel det blev
ikke bragt ret udi Skik førend 1650, hvilket sees af
Friderici III. Post-Forordning af samme Aar; og
finder man derpaa visse Dage at være beskikkede, naar
Posten skulde gaae fra Christiania og Kiøbenhavn. Men
den

den Kongelige Hamborgske Post er ikke ældere end fra det Aar 1653; thi da blev allerførst beskikked en ridende Post saavel udi Kiøbenhavn, som udi Hamborg, hvilken udi mindre end 3 Dage kunde føre Brevene imellem disse tvende Stæder, og det tvende Gange om Ugen, efter den Anstalt, som blev giort af General-Post-Directeur Paul Klingenberg, som kand holdes for Post-Væsenets rette Stifter her i Norden. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXLIII. 262

Til **

Jeg mærker, at min Herre med adskillige andre er udi den Vildfarelse, at den bekiendte Bark, som vi kalde China Chinæ, og de Franske Qvinqvina, føres fra China. Thi Træerne, hvoraf denne Bark tages, voxe alleene udi den Peruvianske Province Qvito i America, og det paa nogle Bierge, som ere nær ved den Stad Loxa. Spanierne gave den strax Navn af Pala de Calenturas, det er Feber-Træe. Samme Træe er fast af Størrelse, som Kirsebær-Træer, og holdes de beste for at voxe paa det Bierg Cajanuma, som ligger henved tvende Mile fra Loxa; og er det derfra, at den første Bark blev bragt til Europa. Hvor høye Tanker man haver havt om Cajanumæ Bark, sees deraf, at Kiøbmænd af Notariis have forsyned sig med Attester, at Barken var fra Cajanuma. China-Bark haver ikke været bekiendt udi Europa uden fra det Aar 1640. Jesviterne bragte den nogle Aar derefter udi stor Reputation

udi

udi Italien og Spanien. Andre derimod, især nogle
Medici, som ikke finde deres Regning ved, at en Feber
saa hastigen og ved saa ringe Midler kunde fordrives,
have fordømt dens Brug. Man seer af Guy Patins
263 Breve, hvilke haarde Domme samme Mand haver fældet
derover. Cardinal de Lugo bragte China allerførst
udi det Aar 1650 til Frankriig, hvor det blev kaldet
Cardinalens Pulver (la poudre du Cardinal de
Lugo): Engellænderne derimod kaldte det Jesviternes
Pulver, efterdi Jesviterne dermed dreve en stor Handel.
Hvoraf det haver faaet det nu meest bekiendte
Navn, nemlig af China eller Qvinqvina, derom kand
jeg intet tilforladeligt sige: Det synes dog rimeligt, at
Grevinden af Chinchou, paa hvilken en stor Cur
giortes, haver givet Anledning dertil. Historien fortælles
saaledes. Grevinden af Chinchou, som var Statholderens
Gemahl udi Peru, havde en lang Tiid været
plaget med en Tertian Feber, og forgiæves havde
herimod brugt adskillige Raad. Een af Statholderens
Clienter, som havde faaet Kundskab om Barkens Kraft
mod Feber, skikkede ham da noget deraf, med Forsikkring,
at hvis Grevinden betienede sig deraf, vilde
hun blive Febren qvit. Han blev derpaa strax hentet
til Lima, for selv at tillave Recepten, hvilket ogsaa
skeede med den Lykke, at Sygdommen blev fordreven.
Efter at saadan Prøve var giort, lod man fra Loxa
forskrive en Qvantitet af bemeldte Bark, og som Grevinden
selv deelede det ud til alle dem, som trængede dertil,
blev det gemeenligen kaldet Grevindens Pulver; og
er det troeligt, at det efter hendes Navn er bleven kaldet
Chinchou, som siden er forvandlet til China. Grevinden,
efter at hun selv en Tiid lang havde uddeelt
Pulveret, overdrog hun siden den Umag til Jesviterne;
264 hvorudover det i lang Tiid udi Vest-Indien førte
Navn

Navn af Jesviternes Pulver, førend det blev bekiendt i Europa. Denne Hændelse siges at have tildraget sig udi det Aar 1638. Det blev i Begyndelsen fast opveyet med Guld; Men Barken tabte siden meget af sin Priis, da Indbyggerne af Loxa, seende, at de ikke kunde tilveye bringe saa meget, som forlangedes, mængede andet Bark der iblant, som de under eet Navn solgte paa Torvet, naar Gallionerne ginge fra Panama. Reysende Folk vidne, at de store Træer ere fast alle borte, saa at der er nu alleene unge tilbage: Er derfore troeligt, at det meeste China, som nu forbruges udi Europa, er blandet med Cascanille og anden Bark; thi ellers kunde det ikke sælges for saa ringe Priis. Jeg forbliver &c.

Epistola CXLIV. 265

Til **

Alle Mennesker have naturligen Idée om Retfærdighed, endskiønt U-ret ved positive Love ikke forbydes. Thi, endskiønt ingen Lovgiver havde dicteret noget derom, vilde dog alle erkiende sig pligtige til at iagttage dette store Naturens Bud: Qvod tibi non vis fieri &c. Det er: Du maa ikke giøre mod andre, hvad du vil andre skulle ikke giøre mod dig. Men, som ingen Sandhed er saa klar, at den jo haver sine Anfægtere; saa haver man seet dristige Philosophos at negte, saadant at være Naturens Bud, item at foregive, at det ikke er indprentet af Naturen, men at det flyder alleene af Underviisning, Optugtelse og dicterede Love. Ingen haver

udført

udført dette vidtløftigere end den bekiendte Hobbesius. Adskillige andre have fulgt hans Fodspor, og synes det, at den berømmelige Locke træffer ogsaa paa samme Linie: Thi han siger paa et Sted udi hans Philosophical Essays: Et hvert medfødt Principium bør udi sig selv være saa klart, at man ingen Prøve behøver for at vise dets Sandhed, eller nogen Underviisning for at giøre det antageligt.
266 Saaledes kand man holde dem for at have ikke mindste Gnist af menneskelig Fornuft, der enten forlange eller stræbe at give Raison, hvi det er u-rimeligt, at den selv samme Ting kand være og ikke være paa eengang. Denne Proposition fører en Klarhed med sig, som behøver ingen Prøve: Saa at enhver, der forstaaer Sproget, forstaaer strax Tingen i Kraft af det Lys og den Klarhed, som den fører med sig. Men, siger samme Autor: Dersom man proponerer denne moralske Regel, som er Kilde og Grundvold til alle Dyder, nemlig: **Giør ikke mod en anden, uden hvad du vil han skal giøre mod dig;** hvis man proponerer den til en Person, der aldrig tilforn haver hørt tale derom, vil han dog, endskiønt han begriber Talen, spørge om Aarsagen dertil, og den, som fører Talen, vil holde sig forbunden til at forklare Aarsagen. Sees deraf, siger han: at denne Lov er ikke naturlig og medfød; thi, hvis saa var, behøvede man ikke at bevise den, den kunde ey heller ved Underviisning giøres klarere end den var, men den maatte strax antages som en u-imodsigelig Sandhed, hvorom ingen kand tvivle, saa snart han hører Tingen nævne. Moralske Reglers Sandhed
267 grunder sig derfor paa noget Foregaaende, hvorfra

fra den maa ledes ved Middel af Underviisning; hvilket ikke var fornødent, hvis disse Regler af Naturen vare indprentede, eller klare udi sig selv. Saa vidt denne store Philosophus: hvoraf sees, at han holder for, at Naturens Lys giver os ingen Idée om Dyder og Lyder, men at den erhverves alleene ved Underviisning. Andre have bemøyet sig at bevise dette Paradox ved Exempler. De sige: Viis tvende Børn en Ting, som de begge attraae; giv det yngste og svageste Barn, for Exempel, et Æble, og forlad dem derpaa; see saa til, om det ældste og stærkeste Barn ikke strax med Magt vil rive Æblet af det andet Barns Hænder. De vise videre, at der findes heele Nationer, som slagte og æde deres egne Børn, og andre, som giøre sig en Ære af at røve og stiæle. De vise, at Fribytterie udi gamle Dage var anseet, som en heroisk Gierning, og at en riig Mand giorde sig en Ære af at kaldes πολυλήιος, det er een, som ved Rov er bleven bemidlet. Naturen, sige de, er derfore mod Loven, eller Loven mod Naturen: Thi Naturen kand ikke andet end giøre onde Lemmer udi et Societet; men Loven stiftes, for at tvinge Naturen, og at giøre gode Borgere. De Principia, som ere dicterede af Naturen, hvilken er allevegne og altiid den samme, kand ikke have en guddommelig Oprindelse, efterdi de bringe Mennesker paa Udveye, som GUD forbyder at tage. Naturen er een udi alle Mennesker, og, hvis den kunde forandres, blev 268
Mennesket ikke meere Menneske: Den er dets troe og bestandige Compagnon, og den anseer ikke Underviisning uden som en Fiende, der lader sig indfinde, alleene for at forstyrre dens Roe, og at tvinge dens Lyst. Saadanne og andre glimrende Argumenter bruges til at kuldkaste et Axioma, som stedse haver været agtet u-imodsigeligt. Men man kand sige, at de ere ligesaa ugrun=

ugrundede, som de ere glimrende. Hvad Monsr. Lockes Beviisligheder angaaer, nemlig, at alt, hvad som behøver Underviisning, kand ikke være medfød eller af Naturen indprentet; da kand man vel tilstaae, at han saavidt derudi haver Ret: Men man kand derhos sige, at de store Hoved-Pligter ere saa kiendelige, at det koster ikkun at nævne dem, for at vise, at Mennesker ere forbundne til deres Jagttagelse. Thi, ligesaa let, som et Menneske begriber, at en Ting kand ikke være og dog være paa eengang; saa let fatter det ogsaa det store Bud: Giør ey mod en anden, uden hvad du vil, han skal giøre imod dig. At visse Mennesker enten af Ondskab ikke ville, eller af en fordervet Vane ikke kunne begribe det, giør intet til Sagen. Thi man seer mange at negte GUds Existence, endskiønt intet er lettere at fatte, end at den konstige og forunderlige Verdens Skabning ikke kand være af en Hændelse; men at man maa erkiende en almægtig Bygnings-Mester. Man kand saaledes sige, at enhver, der ikke begriber det omtalte store Bud at være naturlig, er gandske u-naturlig
269 selv; saa at, naar han det ikke vil troe uden foregaaende Beviislighed, saa kand han ey heller uden foregaaende Underviisning tilstaae, at en Triangel er ikke en Circul, eller at han selv er til. De Exempler, som herimod anføres, vise alleene, at ond Lærdom og fordervet Vane haver giort kroget, hvad som Naturen haver dannet ret, og haver giort Lys til Mørkhed. Hvad som anføres om tvende Børn, passer sig her ikke; thi Børn vilde ogsaa vide Raison til, hvi den samme Ting ey kand være og ikke være paa een Gang, item til adskilligt andet, som fører yderste Klarhed med sig. At visse Folk slagte og æde hinanden; at andre holde Rov og Fribytterie for en Dyd, viser ikke andet, end at de af falsk Lærdom ere forførte til at skille sig ved all Humanitet,

og

og at fornegte deres egen Natur. Saaledes holdte Lacedæmonierne Tyverie for en Dyd, efterdi Lycurgus ved en Lov havde opmuntret dem dertil. Man seer jo utallige Mennesker af Religion og af Ærbødighed for deres Lærere at negte deres egne Sandser, at sige, de see, de føle og høre, hvad de ikke see, høre og føle. Forestill dig, at, naar een seer sin Velgiører af sig med Vold at berøves det, som er ham kiært, og at han derover inderligen bedrøves, om det ikke naturligen og uden videre Underviisning maa rinde Volds-Manden i Sinde, at saadant er en ond Gierning. Alle de Exempler derfore, som anføres til at bestyrke dette Paradox, giøre intet til Sagen; thi det er og bliver et ugrundet og forargeligt Paradox; med mindre man kand sige, at der behøves foregaaende Information til at faae Mennesker til at begribe, at Brød kand ikke 270
være Kiød, item at Verdens konstige Skabning kand være af en Hændelse; hvilket man dog seer adskillige forstokkede Mennesker at sige. Der fortælles om Petro Alexiowitz, at da han hørte een at tvivle om Skabningen, spurgte han ham, om han troede, at et Uhrverk kunde være giort af sig selv; og da den anden endnu blev ved sin Tvivlsmaal, sagde han: Saa maa du være en Slyngel! og kand man sige, at ingen fornuftigere Conclusion kunde giøres; thi det heeder: Contra negantem principia non aliter disputandum. Jeg forbliver &c.

Epi-

271 # Epistola CXLV.

Til **

Min Herre forlanger at vide, hvilket Land man maa tilskrive den Invention med Smaakoppers Inoculation. Man veed, at den længe haver været i Brug udi Circassien: thi, saasom Circassier have stor Forraad paa skiønne Børn, hvormed de drive Handel, og dermed forsyne de Tyrkiske Serails; saa meene de ved Inoculation at forhindre, at deres Skiønhed ikke skal fordærves af Smaakopper. Tyrkerne have efterfuldt Circassier, saa at de gandske betimeligen inoculere deres Børn. Nogle holde ellers for, at Konsten er bragt fra Constantinopel til Engeland; hvorvel andre vidne, at den for meer end 100 Aar siden haver været bekiendt udi China. I Engeland haver man derved giort adskillige Forsøg; og holdtes Inventionen en Tiid lang at være af stor Nytte, saa at adskillige andre Nationer have derudi efterfulgt dem. Men u-anseet det store Rygte, som der over er gaaet, og de herlige Virkninger, som Smaakoppernes Inoculation paa friske Mennesker have været tilskrevne, have dog de fleeste ikke villet beqvemme sig dertil, holdende for, at det var en Daarlighed udi uvist Haab at styrte
272 sig udi en vis Sygdom. Endeligen efter adskillige Prøver, sær dem, som giortes udi det Aar 1731 er Konsten kommen gandske udi Miscredit; thi man mærkede da, at hver 5te Engellænder ved Smaakoppers Plantelse døde: hvorudover Inventionens stærkeste Forfægtere tie nu omstunder stille; saa at det synes, at denne Cur gandske vil gaae af Brug. Man tilskriver ellers Engelænderne en anden særdeles Invention udi Medicinen, hvorved alle spilede Øyene, saasom der handledes om at giøre

giøre ikke alleene syge Folk paa en Time gandske friske, men at giøre dem fast udødelige. Konsten var af samme Art, som fortælles om Medeæ Gryde, hvorudi ældgamle Mænd kunde forvandles til unge Drenge, Kiør til Kalve, og tørre Træer til blomstrende Greene. Inventionen, som syntes at have megen Rimelighed, bestoed derudi, nemlig at lade enten Blod eller anden frisk Liqueur transfundere af et Dyr udi et andet Dyrs Legeme. Man giorde strax Prøve med adskillige Slags Creature; Og siges Lower udi det Aar 1665 at have giort Begyndelse dermed udi Oxford. De Franske vare de første, som forsøgte det med Mennesker. Prøven skeede paa saadan Maade. De aabnede Aaren paa en Kalv, og igiennem et Rør, hvis Ende var fæstet til et Menneskes Aare, lod Blodet løbe af Dyret udi Mennesket. Medens dette skeede, aabnedes der en Aare paa den anden Arm, paa det at lige saa meget Blod kunde udløbe, som indkom. Hvis man kand fæste Tro til nogle Relationer, som da udkomme, saa maa Virkningen i Begyndelsen have været god. Thi der foregaves, at en ung Person af 15 Aar, der var stedse 273
tung, blev ved denne Operation let og munter. Lige saadant blev fortaalt om adskillige andre Personer, sær om et Verkbrudent Fruentimmer, hvilken ved Transfusion af Lamme-Blod blev gandske karsk og smidig udi alle Lemmer. Dette foraarsagede, at nogle Philosophi fulde paa de Griller, at man ikke alleene kunde giøre et sygt Menneske friskt, men endogsaa gandske forandre dets Natur; Saa at een, der var fræk og dristig, kunde ved Lamme-Blod blive from; En der var en Taadse, kunde ved Ræve-Blod blive en Politicus; Og een der var feyg og frygtagtig, kunde ved Transfusion af Løve-Blod blive en tapper Soldat. Men andre skreve hæftigen herimod, holdende for, at et Dyrs Blod maatte

maatte være en Gift, naar det blev mænget med et andets Blod. 2.) At alt det Blod, som ikke er paa sit naturlige Sted, maa fordærves. 3.) At alt Blod udi Laabet igiennem Røret maa storknes. Udfaldet visede, at de sidste havde Ret: thi adskillige u-lykkelige Prøver bleve giorte. Nogle, som vare galne, bleve galnere end de vare, og andre døde; Hvorudover en Philosophus sagde: Jeg mærker, at det er ikke saa let at forandre Blod som at forandre Skiorte. Herudover lod Parlamentet udi det Aar 1670 under Straf forbyde saadanne Operationer oftere at skee. Jeg for min Part raader ikke fra at arbeyde paa nye og store Decouverter udi Medicinen; thi det heder, som
271 Qvintilianus siger: Evenit nonnunqvam, ut aliqvid grande inveniat, qvi semper qværit qvod nimium. Det er: Man leeder saa længe efter det som er formeget, at man omsider finder noget, som er stort. Skiønt jeg skiøtter ikke om at være een af de første, paa hvilken Prøve skal giøres. Jeg foragter ey heller Konsten: Jeg holder alleene for, at derudi er stor Uvished, hvilket og fornuftige og u-interesserede Medici selv tilstaae. Photius taler om en Medicus ved Navn Dionysius, der skrev en Bog bestaaende af 100 Capituler, hvor af de 50 forsvarede en, og 50 en anden Meening. Cardanus haver ogsaa sammenskrevet 12 Bøger alleene om stridige Meeninger udi Medicinen; Og eftersom saaleedes er beskaffet, agter jeg intet at være tilforladeligt uden en god Diæt, og Maadelighed udi alting, recommenderende denne Regel hos Hippocratem: Σιτία, ποτὰ, ὕπνοι, ἀφροδίσια, πάντα μέτρια. Det er: Mad, Drikke, Søvn, Amour, maa være til Maade. Ja man maa udi Diæt selv holde Maade; thi det heeder, som Petronius siger: Cibus avidum stran-

ſtrangulat, abſtinentem frugalitas: ubiqve naufragium eſt. Det er: En omkommes af Fraadſerie, en anden af Indgetogenhed: Begge ere ſkadelige. Jeg forbliver.

Epistola CXLVI. 275

Til **

Jeg haver ved en og anden Leylighed udi mine Skrifter givet tilkiende Aarſagerne, hvi Boglige Konſter meer og meere aftage, og hvi ſtuderende Perſoner ikke kand komme til den Fuldkommenhed, ſom udi forrige Alder. Her udi Landet kand, foruden oftomtalte, anføres en Hoved-Aarſag, nemlig Begierlighed efter Æres-Titler. Thi hvad Virkning ſamme Svaghed haver giort blant Studerende Perſoner, ſees af daglige Exempler. Man haver ſeet adſkillige gode Hoveder i fuld Galope at have fremgaaet udi Studeringer: Man haver omineret, at de vilde blive til ſtore Lys udi den lærde Verden; men man haver ſeet, og endnu ſeer, een efter anden at deſertere, og at indvikle ſig udi Occupationer, hvorved Æres-Titler og Rang eene erhverves. Ved deslige Occupationer betages dem ikke alleene Tiid, men og Lyſt til at fortſette deres forrige Studeringer. Nogle ſette Studia ſaa reent tilſide, at de glemme alt hvad de forhen have lært: Andre tractere dem, ſom parerga, ſaa at de ikke ſtudere uden ved Leylighed; thi Lyſten og Tankerne ere meeſt henvendte til de Ting, ſom flattere deres Ambition og bane dem Vey til Æres-Titler; ſaa at det hos dem heder:

Lin. 4 f. n. parerga, Arbeider, ſom udføres ved Siden af andre leilighedsviis.

14*

216 heder: Hoc faciendum, illud non omittendum. Det er for at hindre saadanne Desertioner, at man udi adskillige Lande nu omstunder confererer Rang og Æres-Titler ikke mindre til dem, som distingvere sig ved Studeringer, end til dem, som ere Lemmer af verdslige Collegier. Thi, naar een seer, at han kand avancere udi Rang saa vel paa Parnasso som paa et andet Bierg, saa vel ved Boglige Konster som ved andre Occupationer, forbliver han paa den Post og Rendebane, som han een gang er sat, og søger meer og meer at distingvere sig ved Studia, naar han mærker at de ere hans Ambition ikke hinderlige. Jeg kunde her til Beviis anføre mange mærkelige Exempler paa Desertioner som skee af bemeldte Aarsag: Men saadant er u-nødigt for mine Lands-Mænd, for hvilke saadant af daglig Erfarenhed er bekiendt. Det kunde være meer fornødent for Fremmede, hvilke med Forundring mærke, store Meteora at lade sig ligesom see, og forsvinde paa een Gang. For dem alleene kand saadant være ubegribeligt, efterdi Aarsagerne ere dem ubekiendte. Jeg giver mig ikke ud for at besidde nogen retskaffen Philosophisk Qvalitet: Det alleene maa dog enhver tilstaae mig, at jeg udi denne Post haver bedre modstaaet Fristelser end de fleeste af mine Med-Borgere; thi jeg haver fast for 30 Aar siden været opmuntret til at begive mig paa den almindelige store Rendebane, som fører til Æres-Titler alleene: Men jeg haver stedse holdet Stand mod Fristelserne, saasom jeg haver holdet det uforsvarligt herudi at efterfølge andres
277 Fodspor, og fortryder jeg ikke paa at have fremturet udi mit Forsæt; thi hvad jeg haver tabt udi et, haver jeg igien vundet udi et andet, saa at den liden Reputation, som jeg haver erhvervet in literis, saavel uden- som indenlands, nogenledes haver indemniseret mig

Lin. 13 f. n. retskaffen, fremragende.
Lin. 1 f. n. indemniseret, holdt skadesløs.

mig. Den Afskye jeg stedse haver ladet see for at seyle paa de almindelige Farvande, kand ikke vel tilskrives nogen Magelighed; thi mit heele Liv haver været en Kiæde af stærkt og vanskeligt Arbeyde. Det maa ey heller regnes mig til nogen Bassesse; thi jeg kand maaskee være ligesaa storagtig, som andre af mine Lands-Mænd, der gaae en anden Vey. Ambitionen kand være lige stor; men dens Objectum ikke det samme. Saadant er mit Principium; og er Virkningen deraf denne, at jeg i det ringeste ikke haver glemt, hvad jeg i Ungdommen haver lært. Stats-Collegier udi Kiøbenhavn, sær Høyeste Ret, hvoraf Academiske Borgere søge at blive Lemmer, have været og ere Universitetets Kirke-Gaarde. Thi, saa snart en mærker, at han distingverer sig iblant sine Academiske Medborgere, opsiger han strax Borgerskab, saa at de 9 Musæ ikke længere kand holde paa ham. Her hielpe da ingen Erindringer, her agtes ingen Avocatoria; thi ligesom Svitzerne sige: Point d'Argent, point de Suisses; saa heder det her: Ingen Titler, intet Arbeyde. See her haver min Herre den rette og meest grundige Aarsag til de daglige Desertioner, som han klager sig over; og her seer han, hvi Boglige Konster qvæles udi deres Vext. Mange have tilskrevet saadant Nationens naturlige Ustadighed: Men de, som have nøyere 278
eftertænkt dette, maa tilstaae, at jeg haver viiset den rette Kilde, hvoraf denne Uheld flyder; og er det troeligt, at hvis Demning ikke derfor sættes, Lærdom neppe vil komme til nogen fuldkommen Vext, og at de største Genier, som Landet kand producere, stedse ville blive u-lærde og Velbaarne. Jeg forbliver &c.

Epi-

279 # Epistola CXLVII.

Til **

Min Herre spørger mig til Raads, om han skal indstævne sin Sag til Bye-Tinget, eller han skal tage Commissarier. Jeg haver aldrig raadet nogen til at gaae de ordinaire Rette forbi, saasom jeg ikke haver været eenig med de fleeste om de brugelige Commissioners Nytte. Hvis jeg nogen Tiid faldt paa at smeede Projecter, hvilket dog aldrig haver rindet mig udi Sinde, saa vilde det første Project blive om Commissioners Afskaffelse. Aarsagerne dertil kunde anføres disse. Jurisdictionen, hvorved de stridende Parter udvælge sig egne Dommere, er, saa vidt som mig er bekiendt, ikke brugelig udi noget andet Land. Hvis den Nytte derved tilveye bragtes, som adskillige meene, vilde uden Tvivl andre Nationer derudi have imiteret os. Dette er dog ikke skeed: Hvoraf man kand falde paa de Tanker, at Rettergang derved ikke faciliteres. Jeg haver ey heller efter nøye Betragtning giort mig andet Begreb derover. Jeg haver af daglig Erfarenhed mærket, at de stridende Parter udvælge til Dommere, ikke dem, som de holde for de største og retsindigste Jurister, men dem, som de holde for deres beste og meest fortroelige Venner, hvorved Udfaldet
280 kand blive saaledes, at enhver dømmer udi Faveur af sine Venner, og at Commissions-Domme derudover blive hart ad u-efterretlige. Jeg siger ikke at saadant skeer, men at det er venteligt, at saadant kand skee. Jeg mærker og, at mange i den Henseende, for at spare paa Omkostningerne, ingen Contra-Commissarier tage, givende dermed tilkiende, at det kand være dem lige gyldigt, hvorledes en Commissions-Dom udfalder:

falder: Og, naar saa er, saa spørges, hvortil saadanne Rette tiene, efterdi de stridende Parter selv derpaa lidet reflectere? Dertil kand vel svares 1.) At Rettergang derved faciliteres; efterdi man ved saadan Commissions-Ret kand med eet faae Sager paakiendte, som ellers maatte afgiøres for adskillige Foris. 2.) Efterdi man derved sparer baade paa Tiid og Omkostning; saasom man fra en Commission, som er første Instants, stævner en Sag lige ind for Høyeste-Ret, da man ellers maa gaae fra Herreds- eller Bye-Ting til Lands-Ting eller Raad-Stue, førend man kand faae en endelig Høyeste Rettes Dom. Hvad det første angaaer, da kand ikke negtes, at jo nogle Vanskeligheder derved forebygges: Men derimod spørges, om saadant ikke kunde skee ved andre Midler, end ved saadanne Rette, hvorved stridende Parter udvælge sig selv Dommere; hvilket kand synes at være fast det samme som at dømme udi deres egen Sag. Hvad det andet angaaer, nemlig, at man ved disse Commissions-Rette sparer baade paa Tiid og Omkostninger, da hører jeg, at mange, som herudi kand tale af Erfarenhed, vidne, at derved ofte spildes meere Tiid, og meere Omkostning giøres, end ved ordinaire 281
Rette, hvilke sidste holdes og maa holdes paa visse Dage og Tider, da derimod udi Commissioner ofte skeer Ophold, en Deel, saasom Commissarierne pro arbitrio beramme Sessionerne efter deres egen Leylighed, en Deel ogsaa efterdi, saa ofte een af dem enten formedelst Svaghed, Reyser, eller andet Forfald forhindres at møde, maa Retten opsettes, indtil han bliver frisk, eller kommer tilbage igien. Det kand og hænde sig, at Commissarier selv søge at forlænge Tiden, for derved at forøge deres Salaria; hvilket ikke er at befrygte ved andre Rette, hvor Dommere, som salareres af Publico, hverken vinde eller tabe ved Opsættelser og Procrastinatio-

Lin. 1 f. n. Procrastination, Forhaling.

nationer. Derforuden mærker man af Erfarenhed, at gandske faa Sager termineres ved Commissions-Domme, efterdi Parterne formedelst oven anførte Aarsager ikke holde dem efterretlige, da derimod mange Sager endes ved de ordinaire Rette: Saa at man derfor seer, at hverken Tiid eller Omkostninger ved Commissions-Rette spares. Og er det sidste let at begribe, efterdi de ordinaire Dommere salareres af Regieringen; men de andre af de stridende Partier. Disse mine Anmærkninger ere ikke rare, saasom man hører Folk dagligen at tale om de Uheld, som de af Erfarenhed merke heraf at flyde. Men der kunde anføres nogle andre Sviter, som mindst omtales, og dog ere af meest Vigtighed. De Mænd, som udvælges af de stridende Parter til Commissarier ere enten ordinaire Dommere eller characteriserede Løsgiengere. Hvis de ere ordinaire Assessores af høyere Rette, saa er ventelig,
282 ligt, at mange af yderste Evne arbeyde paa at faae deres afsagde Commissions-Domme af deres Collegis udi de høyere Rette bekræftede, og er troeligt, at adskillige Vota derved kand hverves; thi det heder her: Manus manum lavat, eller, Vi tiener Eder udi lige Tilfælde igien. Jeg siger ikke, at saadant skeer, men alleene, at mange holde for, at Anledning dertil kand gives, og at Factioner udi de høyere Rette derved kand stiftes. Hvis Commissarierne ere ikke Lemmer af høyere Rette, men alleene saadanne, der lade sig hverve, for at vinde en Haand-Skilling, da kand man slutte, at der ofte maa dømmes efter Personernes Anseelse; thi det heder da hos Parterne: Dømmer du mig imod, saa dømmer du baade mod Venskab og din egen Interesse. Der findes vel de, som ikke lade sig trekke af disse tvende Magneter, og som stedse imodstaa saa store Fristelser; men Exemplerne ere rare,

Lin. 2 termineres, sluttes.

rare, saavel her som i andre Lande, hvor den Juridiske Heroismus meer og meer slappes. De som see dybere ind her udi, paastaae, at heraf flyder end een Uheld, som er større end alle ovenanførte. De foregive, at Advocaternes Gryder fornemmeligen derved kaage, og at den store Influence, de have udi Juridiske Collegier, grunder sig fornemmeligen derpaa. De meene, at, saasom det er paa deres Recommendationer fornemmeligen at Commissarier antages, og efterdi det staaer udi deres Magt at skaffe Dommere Næring, saa kand de derved forbinde sig et Antall Assessores af de høyere Rette, og altiid have nogle Vota udi deres Lommer. Om saadant virkeligen skeer, kand jeg 283
ikke sige, langt mindre bevise: Jeg drister mig alleene at sige, at det venteligen kand skee. Hvis derfore min Herre anseer disse mine Betænkninger som Beskyldninger, da svarer jeg, at de grunde sig alleene paa Præsumption og Probabilitet. Thi jeg forlader mig aldeeles ikke paa deres Critiqve, som tabe Processer, hvilke af Passion kand fingere saadan Omgang. Jeg siger derfor ikke hvad, som skeer, men hvad som kand skee. Jeg drister mig alleene frit at foregive, at, hvis saadanne Suiter heraf ikke flyde, saa er denne Nation fast den eeneste paa Jorden, som imodstaaer Fristelser, og at Gudinden Astræa her maa have sit rette og Hoved-Sæde. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

284 # Epistola CXLVIII.

Til **

Min Herre er eenig med mig i at fordømme den Religions-Intolerance, som findes hos de Roman-Catholske; men meener derhos, at jeg haver vildfaret, i at tillegge den Romerske Kirke alleene saadan Religions-Tvang. Han meener, at Hedninger først have givet ondt Exempel til Religions-Forfølgelser. Saadant kand ikke nægtes. Det er bekiendt, at Socrates blev straffet paa Livet, efterdi han ikke vilde conformere sig med den Religion, som ved Love var stadfæstet udi Athenen. Fem andre Græske Philosophi, nemlig Anaxagoras, Stilpo, Diagoras, Protagoras og Theodorus bleve iligemaade formedelst Religionen forfulgte. Man finder, at Anacharsis, item den Scytiske Konge Scyles, maatte sette Livet til, efterdi de befandtes at inclinere til den Græske Religion. Der meldes og om Religions-Forfølgelser blant de gamle Persianer, item hos Ægyptier; og vidner Juvenalis, at de sidstes Had, formedelst tvende stridige Meeninger, gik indtil Mord, ja indtil at æde de nysdødes Kroppe. Den Syriske Konge Antiochus Epiphanes opvakte en almindelig Reli-
285 gions-Forfølgelse: Han fordrev alle Philosophos, foregivende, at de forførte Ungdommen, og bragte dem fra de almindeligen autoriserede Meeninger. Det er bekiendt hvilket Tyrannie han øvede mod Jøderne, som han med de haardeste Piinsler vilde tvinge til at forsværge deres Fæderne Religion. Men intet kand anføres til større Beviis herpaa, end de 10 store Forfølgelser, som af Romerske Keysere øvedes mod de Christne. Dette og andet kand vel ikke nægtes: men dog

dog fuldkastes min Thesis ey derved. De ovenanførte Exempler, og andre, som kand anføres, ere af anden Natur. Religionen var kun en Prætext, som brugtes til Socratis Forfølgelse. Man veed, at samme Mands Straffe-Prædikener mod de anseelige Mænd udi Athenen saadant foraarsagede. De 5 Græske Philosophi bleve ikke forfulde som Vildfarende, men som aabenbare Atheister; thi de fleeste af dem nægtede GUds Existence: saadan Lærdom meenede Øvrigheden sig forbunden til at hæmme; Tilmed kand man sige, at de Forfølgelser, som en og anden Gang udi Grækenland have været opvakte mod Philosophos, ikke have været andet end Raptus, som ingen Bestandighed have haft; thi man seer ellers ingen at have været forfuldt for stridige Meeninger udi Theologie og Philosophie, men tvertimod, at alle Secter stedse have været tolererede. Det Had, som regierede blant de gamle Ægyptier, kand og tilskrives andre Aarsager. Poëten taler om et gammelt indgroed Fiendskab imellem Naboe-Stæderne.

Inter finitimas vetus atqve antiqva simultas 286
Immortale odium & nunqvam sanabile vulnus.

Man seer ogsaa, at Hadet reysede sig ikke af stridende Meeninger, men efterdi den eene Stad foragtede den andens Guder, og drev Spot dermed.

Inde furor vulgo, qvòd numina vicinorum
Odit uterqve locus.

Tilmed tales ikke om Regiering og Øvrighed, men om den gemeene Almue, som kiempedes med hinandrn indbyrdes. Man seer af Macabæernes Bøger, hvad som var Hiulet til Antiochi Forfølgelser mod Jøderne. Intet laae Antiocho mindre paa Hiertet end Religio-

gionen, af hvilken han alleene betienede sig som en Prætext, for at udrødde Jøderne, som han holdt for sine hemmelige Fiender; thi man hørte hverken for eller efter hans Tiid udi Syrien tale om Forfølgelsers Principiis. De 10 store Forfølgelser, som de Hedenske Keysere opvakte mod de første Christne, grundede sig ey heller paa noget compelle intrare: thi man finder ellers en stor Tolerance hos de gamle Romere og Græker, ja saa stor, at de ofte have tilbedet GUD udi Jerusalems Tempel; hvilket blant andet vises af Alexandri Magni, Pompeji og andres Historier.
287 Aarsagen til de 10 store Forfølgelser mod den første Christen Kirke var denne. Romerne indbildte sig, at deres Stat var stiftet af Krigs-Guden Mars, som havde forsikret dem om et stort og ævindeligt Herredom over alle andre Folk. I den Henseende vare de saa ivrige i deres Religion, holdende for, at intet uden deres Gudsdyrkelses Forsømmelse kunde giøre Skaar udi deres Regimente. Men, u-anseet denne deres Religions Iver, seer man, at de ikke alleene have tolereret andre Religioner, men end ogsaa dyrket fremmede Guder. Saadant Principium have de stedse haft, indtil den Christne Religion begyndte at tage saadan Overhaand, at de frygtede for deres egen Religions, og Conseqventer for deres eget Herredoms Undergang. Adskillige Uheld, som een og anden Gang hendede, styrkede dem udi saadanne Griller: thi, saasom alle Stæder bleve opfyldte med Christne, og deres egne Templer Tiid efter anden bleve øde, tilskreve de saadant alle de U-lykker, som vederfoere, og derfore af Stats-Raisons holdte sig forbundne til at hemme en Lærdom, som contribuerede til deres Herredoms Svækkelse og Fald. I den Henseende kand man ikke forundre sig over at see de beste, dueligste og meest

Lin. 3 for, før.

Patrio-

Patriotiske Keysere at have været de Christnes hæftigste Forfølgere. Hertil contribuerede og ikke lidet dette, at de Christne, saavel udi daglig Tale som udi Skrifter lagde den Hedenske Troes Ugrund og Daarlighed for Lyset; thi de lode sig ikke nøye med at nyde Religions fri Øvelse, men arbeydede med Iver paa at giøre Proselyter og at forplante Lærdommen. Den Kiekhed, hvormed de gamle Martyrer begegnede den Romerske Øvrighed, og den Bestandighed de lode see udi Lidelser, kastede fornemmeligen Olie udi Ilden. Thi Romerne udtolkede deres Bestandighed til Halsstarrighed, anseende dem som farlige og rasende Undersaattere; og seer man, at Keyser Marcus Aurelius haver blant andre afmalet dem med saadan Farve. Herpaa grundede sig ovenmelte 10 hæftige Forfølgelser. Og dette var Aarsagen, hvi de gamle Romere da veege fra deres Principiis Tolerantiæ og den Indifference, de stedse forhen havde ladet see udi Religions-Sager tilforn, og skreede til hæftige Forfølgelser mod de Christne, hvilke de ansaae som oprørske Undersaattere og Statens Fiender. Jøderne skyede vel alle Mennesker, som vare af anden Religion, saa at de holdte sig besmittede af deres Omgiengelse: men det var saa langt fra, at de holdt sig forbundne med Sværd og Ild at tvinge nogen til deres Religion, at de heller scrupulerede over at giøre Profelyter. Vel er sandt, at Johannes Hyrcanus udi Maccabæernes Tiid begyndte at agere en Convertisseur; men det bestoed derudi at give undertvungne Folk Vall, enten at forlade Landet eller lade sig omskiære. Saadant kand og ey heller ansees uden som en Raptus, der overkom Jøderne paa samme Tiid. Thi man finder ellers over alt hos dem Tolerance saavel i Henseende til Hedninger som til egne Secter, og seer man, at Pharisæer, Sadducæer, Essæner &c. have levet i Com-

Communion sammen. Sees saa heraf, at den Perse-
269 cutions-Geist, som findes i den Roman-Catholske Kirke, ingen Overeensstemmelse haver med ovenanførte Forfølgelser: og at ingen Sect fra Verdens Begyndelse haver bestandigen haft saadant Principium, og holdet sig at være ved sin Religion forbunden til med Sværd og Ild at tvinge andre til sine Meeninger. De Roman-Catholske ere derfore de eeneste blant alle Mennesker, der ansee Religions-Tvang som en Hoved-Artikul udi deres Lærdom, saaledes, at de holde sig forbundne, om gode Ord og Penge ikke kand hielpe, med Sværd, Ild og Piinsler at bringe andre paa deres Meeninger; ja de holde det ikke nok at forfølge dem, som offentligen tilkiendegive egne Meeninger, og veigre sig ved at underskrive deres Kirkes Lærdom, men end ogsaa dem, som de have suspecte at tænke anderledes, skiønt de dermed ikke lade sig mærke. Og er det i den Henseende de saa kaldede hellige Inqvisitioner ere stiftede. Sees saa her af, at min Thesis staaer ved Magt, og at dette fordærvelige og fast umenneskelige Principium er alleene antaget udi den Romerske Kirke, og at intet Exempel udi Historien fra Verdens Begyndelse er andensteds derpaa at finde. Jeg forbliver rc.

---

290 Epistola CXLIX.

Til **

Jeg haver læset det omtalte Skrift, som fører Titul af la vraie Religion demontrée par l' Ecriture saincte: Titulen burde heller være: Ingen Religion, saasom alt hvad derom

er

er skrevet, er Menneskeligt Paafund. Thi det heele Verk sigter dertil. Ingen hidindtil, som mig er bekiendt, haver angrebet Religionen med større Ubluehed og Dristighed: Men man kand derhos sige, at alt hvad i samme Henseende af andre forhen er skrevet, sær af de Engelske Naturalister, er langt meere farligt: Thi denne Autor kand i mine Tanker ingen forføre, saasom man seer, at Skriftet er forfattet af en røggesløs Person, der finder sin Regning ved, at der er intet andet Liv efter dette Liv. Skriftet er ikke mindre forvirret end ugudeligt; og synes det, at Forfatteren ingen Idée haver havt om den Christelige Religion, som han søger at sværte. Udi Skriftet er ellers intet Nyt: Thi det er en Samling af de groveste Ting, som udi finere Stiil af Naturalisterne findes her og der anførte. Ingen af de Engelske Deister gaaer dog saa vidt: Thi denne lader sig ikke nøye med at anfægte all Revelation, men nægter ogsaa den Guddommelige Forsyn, Opstandelsen, Straf og Belønning udi et andet 291
Liv. Han giør Mennesker til en Art af Machiner, sigende, at alle Gierninger i Henseende til GUD ere gode, efterdi intet udi Verden kand skee imod GUds Villie, og at det, som kaldes Misgierninger, kand alleene straffes af menneskelige Societeter, som derved lide, men ikke af GUD, hvilken saadant ikke angaaer. Han siger, at en Tyv, for Exempel, synder ikke mod GUD, ved at stiæle, men at han heller derudi giør vel, efterdi han følger sin medfødde Tilbøyelighed, som er at elske og berige sig selv; ligesom en Slange, der bider et Menneske, kand ey heller siges at synde mod GUd, men heller at giøre vel, i det den betiener sig af den Braad, som GUD haver givet den, for enten at forsvare sig selv eller at beskadige andre; men den giør noget, som er ondt, alleene i Henseende til Mennesket, som derud-

over haver Ret til at betage den videre Evne til at skade. Med et Ord, siger han, GUD er ikke meere berettiget til at straffe een, fordi han haver staalet og røvet, end fordi han haver tabt Forstanden. En Tyv giør baade det, som er godt og ondt: Han giør det som er godt i Henseende til sig selv; han giør ondt i Henseende til andre; men intet i Henseende til GUD. Om Menneskets fri Villie taler han saaledes: Et Menneske troer, at han i sin Passion giør med fri Villie, ligesom en, der drømmer, troer, at han tænker frit, og en Affindig meener at giøre med velberaad Hu, hvad han giør. Man seer saaledes, at han giør Mennesker til Machiner, som hverken dyrke eller kand dyrke GUD;
292 item at GUD ingen Dyrkelse behøver: Thi at der kand være GUD uden Dyrkelse, sees deraf, at GUD haver været fra Evighed, og Mennesker ere allerførst skabte for nogle faa tusinde Aar siden. Af disse og andre daarlige Raisonnemens skulde man tænke, at Autor heller skiemter med Atheister end med Religionen; og kand man bestyrkes udi den Tanke, naar man seer, med hvilke elendige Argumenter han søger til Slutning at vise, at den Christelige Troe er skadelig for Societeter. Han siger, at den er skadelig. 1.) Efterdi den fordømmer Riigdom, og raader til Fattigdom; hvilket efter hans Meening er ikke andet end at ødelegge Societeter, og styrte Mennesker udi Dovenhed. Men, hvis han ret havde udstuderet den Christelige Religion, havde han fundet, at det er ikke Riigdom, men Tillid til Riigdom, som den fordømmer. Derforuden vise adskillige Societeters Exempler, at en Stad uden Riigdom kand staae ved Magt: Riigdoms Foragt giorde fordum Lacedæmon til den stærkeste, anseeligste og bestandigste Republiqve udi Grækenland. 2.) Siger han, at den Christelige Religion er skadelig for Societeter,

teters Exempler, at en Stad uden Riigdom kand staae ved Magt: Riigdoms Foragt giorde fordum Lacedæmon til den stærkeste, anseeligste og bestandigste Republiqve udi Grækenland. 2.) Siger han, at den Christelige Religion er skadelig for Societeter, efterdi den forbyder Øyens Lyst, Kiøds Lyst og et hofførdigt Levnet: da dog intet er udi et Societet, som jo befatter disse 3 Ting. Hvo skulde bilde sig ind, at den, der taler saaledes, taler alvorligen: thi man kand sige, at der er intet forvirret Societet, der jo befatter slige Ting. 3.) Vil han vise den Christelige Religions Skadeligheds af Ægteskabs Forbud: men han viser andet ikke dermed, end at han er gandske ukyndig udi samme Religion, saasom Evangelium raader ikke fra det Bud: 293
Voxer og formeerer Eder; Og Munke-Standen er et Paafund, som aldeeles ikke grunder sig paa Christi Lærdom. 4.) Siger han, at den Christelige Religion er Fornuftens Kirkegaard, da dog Evangelium byder alle Mennesker at randsage og at bruge Forstanden. Autor siger til Slutning, at det skulde være ham kiert, om nogen vilde paatage sig at igiendrive ham: men det er i mine Tanker ikke Umagen værd. Det er best, at Skriftet bliver i den Foragt, som det meriterer. Jeg forbliver 2c.

294
Epistola CL.

Til Collegium Politicum udi Provincien.

Høyvise Herrer Patrioter!

Eders Indsigt udi politiske Sager gaaer vidt; thi jeg mærker, at I have ikke alleene Fæderne-landets udi Særdeeleshed, men og heele Europæ almindelige Velfærd for Øyene. N. N. en af Societetets værdige Lemmer skriver mig til, at I nu omstunder arbeyde paa at udfinde et sikkert Middel, hvorved Tvist og U-eenighed mellem Riger og Republiqver kunde ophøre, og en almindelig bestandig Fred udi Christendommen kunde tilveye bringes. Samme brave Provincial-Statsmand forlanger ogsaa at høre mit Betænkende derover; hvilket jeg ikke veigrer mig ved, dog saaleedes, at jeg underkaster det Collegii Correction, og derved acqviescerer. Jeg forkaster ikke aldeeles Abbé St. Pierres bekiendte Forslag, skiønt det af mange er bleven vraget og beleed. Jeg holder for, at det i visse Maader kand antages, men med fornøden Correction. Mine ringe Tanker ere, at man først giør Begyndelse med at afskaffe paa eengang de mange Krigs-Raad, hvoraf alle Lande vrimle. Derved spares baade mange Bekostninger, som anvendes paa slige Be-
295 tienteres Underholdning, og en Vey kand banes til en almindelig Fred udi Christendommen: thi, naar ingen bliver meer salarered for at give Raad udi Krigs-Sager, og Regentere i saa Maade blive Raadvilde, er strax en god Begyndelse giort, og en stor Knude er løset. Dette fornødene Præliminaire haver Abbé St. Pierre ikke i Agt taget, da dog Grundvold til Reformation

derved

derved maa legges. Thi, ligesom en fornuftig Medicus, førend han skrider til at fordrive Sygdommen, søger først at rense Maven, paa det at Medicinen desbedre kand virke: Ligeledes maa Politici gaae til Verks, naar de ville reformere Staten; thi Lægekonst og Stats Videnskab have saadan Rapport med hinanden, at de ere som Sødskende-Børn: og er det derfore, at man paa mange Steder seer Doctores Medicinæ at bruges udi vigtigste Stats-Forretninger. Efterat saaledes en god Grundvold er lagt, og Tønder til Ilden er dæmpet, holder jeg for, at man kand skride til Abbe St. Pierres Forslag, ved at stifte et almindeligt Collegium af Freds-Raad. De sammes Jurisdiction skulde dog alleene bestaae derudi, at de skulde kiende udi Tvistigheder, om de vare gandske uden Grund, eller om de vare saadanne, som kunde ventileres for en Ret. Hvis de funde en af de stridige Parter at ville føre Kriig uden mindste Grund og Skin af Ret, skulde de med kloge og kraftige Argumenter give alle Lande saadan Ugrund tilkiende; hvorved Tvistighederne strax vilde udi Fødselen qvæles: thi de fleeste vilde undsee sig at paastaae Prætensioner, hvortil saa
mange og fornuftige autoriserede upartiske Dommere 296
ikke have kunnet finde mindste Skin. Hvis derimod Tvistigheder, som de fleeste ere, befandtes Problematiske, skulde de skriftligen give hvert Parties Argumenter tilkiende, og derpaa raade dem til Forliig. Hvis imod Formodning intet dermed kunde udrettes, skulde Sagerne afgiøres ved Tærning-Kast. Jeg tvivler ikke paa, at de gode Herrer vilde støde sig over dette sidste Middel, og holde for, at det var sikkere, efter Abbedens Forslag at fælde Dom udi Sagerne, end at lade dem komme an paa et blindt Tærning-Kast. Men haver Taalmodighed, og hører, hvorpaa dette Paradox er

grundet

grundet. Man kand vel sige, at det er u-rimeligt at
lade Sager af største Vigtighed, og Prætensioner,
som man holder for retmessige, ankomme paa den blinde
Lykke: men mon en Krigs-Udfald er ikke lige saa uvis?
Hvo som tvivler derom, haver kun at blade udi Histo-
rier, for at blive overbeviset om, at Kriig og Feltslag
er ikke andet end Tærning-Kast. Efterdi nu saaledes er
beskaffet, og det eene med det andet er ikke andet end
at sette sin Ret paa Spill; er det da ikke bedre at
underkaste sig det Spill, som er mindst blodigt og kost-
bart? Der er derfore intet bedre Middel til at con-
servere en almindelig Fred, end enten at lade Tvistig-
hederne paakiendes af en tilfælles og autorisered Ret,
eller at lade den decidere ved Tærning-Kast. Det
sidste er dog sikkere, og haver bedre Virkning end det
første; Thi man seer af daglig Erfarenhed, at enhver,
som for Retten taber en Sag, beskylder Dommeren
297 enten for Uvidenhed eller Partiskhed; Saa at det er troe-
ligt, at, hvis der ingen Ret var uden Appel, saa
appellerede de stridende Parter saa længe som de
havde Evne dertil. Anderledes er det ved Tærning-Kast
eller andet Spill af Hazard: enhver acqviescerer
derved, og tilstaaer, at hvad hans Contra-Part haver
vundet, er en lovlig og retmessig Acqvisition. Det
var at ønske, at man betienede sig og af samme Middel
udi Indenlandske Tvistigheder og Tretter imellem enhver
Stads Borgere indbyrdes. Thi, ligesom det er ligesaa
uvist, hvorledes Dommen vil fældes udi en Sag, helst
for en tallriig Ret, som hvad Oyen der vil falde paa
Tærningerne, saa er jo best at terminere Sagerne
paa den korteste og mindst kostbare Maade. Jeg siger,
helst for en tallriig Ret, hvor det kommer meest an paa
Slumpe-Lykke, efterdi Dommene der grunde sig ikke paa
Stæmmernes Vægt, men Antall (suffragia non pon-
deran-

derantur, sed numerantur). Hvor ofte kand det ikke hende sig, at een, som enten ikke fatter en Sag, eller sidder og sover, medens den ageres, dog ved sin Stemme, naar Vota ere lige, udvirker Dommen. Det heeder jo ogsaa ofte, som der staaer i Comoedien: Jeg er af Meening med Niels Skriver, førend Niels Skriver haver voteret. Jeg erindrer mig her et Svar, som en vis Dommer engang gav een, der besværgede sig over Rettens Dom: Vi sidde ikke her, sagde han, saa meget for at skaffe Folk Ret, som for at giøre Ende paa Sagerne. Dette og andet 298 foraarsager, at enhver der taber sin Sag, declamerer mod Retten, helst naar han haver vundet den for en Under-Ret; hvilket ofte skeer. Hvis man nu lader det komme an paa Terning-Kast, saa bliver vel Hazarden den samme, men Tiid og Omkostninger spares. Alt hvad, som herimod kand siges, er at det Juridiske Studium i saa Maade reent vilde undergaae; Men det er jo ligesom man vilde sige: hvis en almindelig Fred kunde tilveyebringes udi Verden, vilde Ingenieurs, Canon-Støbere, Sværdfeigere ꝛc. tabe deres Næring; Eller: hvis man kunde hindre Tyverie, vilde Nøgle, Dørre, Laase blive til ingen Nytte, og Consequenter Grov- og Klein-Smede derved vilde lide Nød. Hvad andre Indvendinger herimod kand giøres, haaber jeg let at besvare: Dog staaer jeg fra min Meening, hvis den ingen Bifald finder hos de gode Herrer, som see dybere ind udi Stats-Sager, end vi Kiøbsted-Folk, hvilke føre Titler af Etats-Raade, og have Navn af de Værdigheder, som Eder virkeligen tilkomme. Jeg haaber dog, at Publicum engang skiønner paa Eders Meriter. Jeg forbliver ꝛc.

P. S. Med sidste Post er intet Nyt af Vigtighed, end det som jeg haver læset udi en skreven Avis, nem-

lig

lig, at den Engelske Amiral Hadock haver optaget en Fransk Fregatte udi Mare del Zur. Den Frygt, som I gode Herrer haver giort Eder over den Tyrkiske Keysers Bevægelse, kand I reent sette til Side: thi
299 Sultanen tenterer intet mod Christendommen saa hastig; det skal jeg være Mand for. Jeg er ellers eenig med Eder udi den Dom, som I have fældet over de Franske Generalers Conduite i denne Campagne. Den gode Kong Ludvig XIV. skulde nu see op, saa vilde der blive et Fandens Examen. En af Eders Lemmer haver ellers nyeligen ladet mig vide, at endeel gamle Aviser ere bortstaalne af Eders Archiv, nemlig en Tome, som indeholdt Aviserne for det Aar 1699. og som var af stor Vigtighed. Jeg skal anvende all Fliid paa at forsyne Eder med samme Aviser igien. Jeg haver ladet spørge derom hos Christian Cassubens Arvinger; men forgieves: Thi man lader alting forkomme, og der er her saa liden Curiositet blant Folk, at man kand frygte for et Barbaries igien og det Politiske Videnskabs totale Undergang, efterdi det fornemmeligen acqvireres ved Avisernes Læsning. Jeg forbliver &c.

300
Epistola CLI.

Til **

Du forekaster mig, kiære Broder! at i all den Tiid jeg haver bemænget mig med at skrive Bøger, jeg endnu ikke haver skrevet nogen Foliant, da dog adskillige andre Autores af mindre Anseelse ere Skribentere in Folio. Din Erindring er ikke ilde grundet,

grundet, og tilstaaer jeg gierne herudi at have begaaet en mærkelig Feyl, og at have staaet min egen Reputation i Lyset: Men endnu kand være Tiid til at rette en Forseelse; den skal ogsaa inden kort Tiid blive rettet. Thi jeg haver allereede begyndt at legge Haanden paa et Værk, som skal giøre tvende gode Tomer in Folio med et vidtløftigt Register. Jeg haver i Sinde at giøre en omstændig Beskrivelse over min nu værende Residentz eller Boelig udi Canikestrædet i Kiøbenhavn. Du vil maa skee vel hertil svare: Hvad mærkværdigt kand man skrive om et eeneste Huus? Kiære Broder! intet er, og synes saa ringe, at det jo kand give Materie til at diffundere sig, naar man ret vil gribe sig an. Man seer jo brave Mænd at have med Berømmelse udført de tilsyne værende tørreste Materier udi saa store og tykke Volumina, at de af Almuen have faaet Navn af Bibler. At der findes saa smaa 301
og tynde Bøger i Verden, maa tilskrives Skribenteres Dovenhed, og de Omissioner, som begaaes i hvert Skrift, og for hvilke de hos accurate Censores maa høre ilde. Ingen Materie er tilsyne saa fattig, at den jo ved en habil Skribents Fliid kand blive riig: Thi Skribentens Capacitet er som en Giødning, hvorved alting kand giøres fædt og frugtbart; og bestaaer en Autors Ære derudi, at han kand udføre udi store Volumina, hvad som andre holde ikkun at være Materie til et eeneste Blad. Det er ingen Konst at koge en Suppe, naar man haver Overflod af Kiød, Urter og Rødder; men at koge en Suppe paa en Pølse-Pind, det er et Mester-Stykke som ikke kand giøres, uden af en habile Spansk Kok. Jeg haver i Sinde at anvende den første Tomes tvende Bøger paa at beskrive Huusets Situation og udvortes Skikkelse. Saasom nu Huuset ligger udi den Gade kalden Kanike-Strædet, saa

L. 13 diffundere sig, at være vidtløftig.

saa gives deraf Anleedning til at vise Oprindelse til
Gadens Navn, hvi den kaldes Kanike=Stræde eller via
Canonicorum, iligemaade hvad en Kanik egentlig er,
og hvi visse Geistlige føre Navn af Canonicis. Jeg
haver ogsaa forfattet en Liste over de fleeste af Stedets
Canonicis, som kand giøre halvandet Alphabet i
Trykken. Hvad Huusets udvortes Skikkelse angaaer,
da, saasom det er et Hiørne=Huus, som paa Latin
kand kaldes Peninsula, saa gives derved Leylighed at
vise, hvi de gamle Romerske Huuse kaldtes Insula eller
Øer, nemlig, efterdi hvert Huus udi Staden var sepa-
302 reret fra et andet, som en Øe, og at derfor det, som
nu kaldes Hiørne=Huus, kand kaldes Peninsula eller
en Halv=Øe. Dette alleene fylder en stor Deel af
Skriftet, og er jeg endnu ikke kommen inden for Husets
Porte, hvilke ere tvende, hvoraf den eene gaaer ud til
Kanike=Strædet, den anden til Fiol=Strædet. Her maa
da betegnes, hvad en Port er, og hvi den paa Latin
kaldes Porta, item hvoraf den anden Gade, nemlig
Fiol=Strædet haver faaet sit Navn; hvilket at udforske
haver kostet mig stor Umage: Thi der findes mange Mee=
ninger om Ordets Etymologie, og Skiønsomhed be=
høves til at dømme hvilken Meening er meest antagelig.
Du kand deraf slutte, at der bliver nok at tale om,
naar jeg skrider til Husets indvortes Beskrivelse, nemlig
til Sale og Kammere, Blafons, Kakkel=Ovne &c. &c.
En eeneste Kakkel=Ovns Beskrivelse paa den store Sal,
som gaaer ud til begge Gader, kand ikke udføres ringere
end paa et heelt Alphabet. Jeg beskriver først, som
fornødent er, Oprindelsen saavel til det Ord Kakkel=Ovn,
som til dens første Brug udi disse Lande, og, naar jeg
haver opregnet adskillige Meeninger derom, uden at give
min egen tilkiende, skrider jeg til Ovnens Beskrivelse, og
commenterer over alle de Figurer, som findes der=
paa.

paa. Saadant lader sig ikke giøre med faa Ord, ey
heller med ringe Umage: Thi Betydelsen alleene af de
Bogstaver, som findes paa Ovnens Bagstykke, nemlig:
J. O. S. D. P. D. haver kostet mig megen Hoved-
Bryden at forklare. Jeg meener dog at have fundet
den rette Meening deraf. Jeg vil ikke tale om andet 303
af Skriftets Indhold, agter ey heller at anføre meere
udi de lærde Tidender, naar jeg inviterer til Præ-
numeration: Liebhabere kand tilstrækkeligen af oven-
anførte see, af hvilken Vigtighed Verket vil blive. Dette
vil jeg her alleene videre tilkiendegive, at Huset tilforn
haver været beboet af en Mand, der var ikke alleene
Med-Committered, men end og den fornemste For-
fatter af den Danske Lov. Ved den Leylighed anfører
jeg Historien af samme Lovs Forfattelse. Jeg kunde
ogsaa efter andre brave Skribenteres Exempel tilligemed,
Ord for Ord, indrykke den heele Lov-Bog. Derom vil
jeg dog først høre Mon Freres Betænkning, saasom
det maaskee vil blive noget vidtløftigt. Foruden dette
Verk haver jeg ogsaa Materialier til et andet Skrift
iligemaade in Folio, som mange maaskee ville holde
for at være af liden Nytte; men alle tilstaae, at det
maa regnes blant dette Riges originale Skrifter, saa-
som ingen Autor, hverken her eller udi noget andet
Land, saavidt mig er bekiendt, haver paataget sig at
underrette Publicum om saadant. Adskillige have
umaget sig med at forfatte Lister paa Stæedernes
Øvrighed, Under-Betiente og fornemste Borgere: Andre
at give Fortegnelser paa Doctores, Magistri, Bacca-
laurei fra Universiteters første Stiftelser. Saadant
kand vel være til Nytte, men er tilligemed kiedsommeligt
at læse. Jeg derimod samler paa et Register eller en
Liste af alle Kiøbenhavns Borgere og Haandverks-
Mænd, som have brakkede Næser. Saadan Liste,
uden

uden at tale om, at den fører ligesaa stor Nytte med
304 sig, som de andre anførte, kand ogsaa læses med Behag. Mon Frere kand let forestille sig, hvad Møye og Tiid, der udfordres, for at erhverve en accurate Kundskab derom, iligemaade hvad Skiønsomhed dertil behøves, saasom der findes adskillige Næser, som ere æqvivoqve, saa at man ikke nøye kand dømme om, til hvilken Classe de maa henføres. Jeg forbliver ꝛc.

305
Epistola CLII.

Til **

Jeg takker for sidste angenemme Skrivelse, og forsikkrer, at det Forlangede skal troeligen blive efterlevet. Min Herre siger, at han haver læset det Brev, som jeg nyeligen haver skrevet til en af mine Venner angaaende Autores in Folio, og at han deraf dømmer, at jeg den Dag maa have været i særdeles god Humeur. Dette var dog ikke saa: thi jeg kand sige, at jeg den Tiid heller var ilde til Mode, ligesom jeg ofte tilforn haver skrevet de lystigste Ting, naar Sindet haver været meest nedslagen. Saa ofte jeg henfalder til Tungsindighed, søger jeg at opmuntre Sindet, enten ved at læse lystige Skrifter, eller ved selv at skrive Skiemt, og befinder jeg mig bedre derved, end af alle de Hierte-Styrknings Draaber og Pulver, som Weysenhuusets Apothek kand forsyne mig med. De som give sig ud for Religions Skierpere, holde vel saadant Middel baade for at være syndigt, og uden god Virkning. Det kand ikke være syndigt, efterdi det er
ikke

ikke alleene et hvert Menneskes, men end og enhver Christens Pligt, at arbeyde paa, at der er et friskt Sind udi et friskt Legeme (mens ſana in Corpore ſano). Min egen saavel som andres Erfarenhed viser ogsaa, at sømmelig Lystighed gemeenligen haver god Virkning. De 306
derfore, som raade et Menneske, naar det er i saadan Situation, at curere sig ved høytravende og Myſtiſke Bøgers Læsning, ere heller Qvaksalvere end gode Medici: De vise, at de alt for tiligen ere komne af Skolen for at tale med Magiſtralſk Myndighed udi Kirke=Sager. En Qvaksalver gaaer lige til, i Agt tager hverken Tiid, Sted eller Patientens Conſtitution; hvad som han med Succes haver cureret en Patient med, meener han at være lige tienligt for alle andre, ja den samme Medicine, som han haver brugt til Heste, forsøger han og ofte paa Mennesker. En fornuftig Læge derimod udforsker Sygdommens Natur og den Syges Conſtitution, og derefter indretter Lægedommen. Hvis man i Sindets Medicine ikke efterfølger de sidstes, men følger Qvaksalveres Maade, kaster man kun Olie udi Ilden, og foraarsager, at Sindets Qvartan forvandles til en hidsig Feber. Man maa lære at kiende Mennesker, førend man tager sig for at omstøbe dem; Ja man maa selv først blive Menneske, førend man foretager sig at danne Mennesker. Dette skeer dog ikke altiid, hvorudover man ofte seer bedrøvelige Virkninger deraf, saavel udi Personer i Særdeelesthed, som udi heele Nationer tillige. Modò ſic Modò ſic, sagde Manden hos Petronium: Det er, nu maa man bruge et Middel, nu et andet, nu Olie og Sukker, nu Salt og Peber, ligesom Tiid, Sted og et Menneskes Egenskab det udfordrer. De Nordiske Folk ere gemeenligen hengivne til Tungsindighed og tykt Blod. At forbyde 307
dem uskyldig Lyst, haver samme Virkning for Sindet,

som

som at forbyde dem Motion og Lemmernes Bevægelse, som er nyttig for Legemet. Jeg haver viset paa visse Steder udi mine Skrifter, at, saasom Melancholie er en Slags Skræk, hvormed Sindet er slaget, saa er det daarligt at ville curere en Frygt med en anden Frygt. Thi en vankelmodig Siæl kand ved Torden-Prædikener styrtes udi Fortvivlelse. Intet tiener meer til Beviis herpaa, end den Tilstand adskillige Steder udi vor Norden for nogle Aar siden ved de saa kaldne Buskamp-Prædikener vare bragte udi: Fortvivlelse tog hos mange saadan Overhaand, at man maatte bruge usædvanlige og her i Norden ubekiendte Straffe, for at hæmme u-naturlige Misgierninger, som deraf fødedes. Man kand derfor sige, at de, som udi saadan Tilstand bleve ved at saare de ømme Gemytter, og at giøre Melancholie til en christelig Dyd, ere komne for tiligen af Skolen, og lade see, at de havde ikke ringeste Idée om en sand Gudsfrygt, hvilken meget vel kand consistere med Tækkelighed og sømmelig Lyst. Jeg veed nok alt hvad gemeenligen herimod indvendes. Men Erfarenhed, som er den sikkerste Læremester, viser, at saadanne Indvendinger ikke holde Stik. En vis Theologus her i Staden, om hvis Lærdom og Skiønsomhed ingen kand bære mindste Tvivl, blev af nogle censurered for saadan Gierning. Han besøgte engang en ung Person, for at trøste ham i hans store Vankelmodighed. Da han fandt ham læsende udi en mystisk
308 og qvintessentieret aandelig Bog, tog han Bogen fra ham, og sagde: Udi denne Tilstand tiener Eder bedre de Danske Skuespills Læsning. Jeg kunde ikke dømme anderledes derom, end at Manden, som pro tempore gav saadant Raad, var en vel forfaren aandelig Medicus, og at de, som lastede ham, vare Qvaksalvere. Jeg forbliver etc.

Epistola CLIII. 309

Til **

Du forundrer dig over hvi den afdøde L. S. haver kundet efterlade sig gode Midler, da han var en Mand, som sparede intet udi Mad og Klæder, og nægtede sig ingen Slags Vellyst, hvad den end skulde koste: da der imod hans Broder, som arvede Midler, og stedse haver haft samme Indkomster, er stedse Pengeløs, da han dog opfører sig saa simpel og tarvelig, som den ringeste Handverksmand. Disse tvende Mænd ere ikke de eeneste, som vise Exempler herpaa. Dette synes vanskeligt at begribe, men bliver dog ey saa vanskeligt, naar man nøye efterforsker Folkets Levemaade. De fleste blive fattige ved Pragt og Ødselhed; Mange blive ogsaa forarmede ved utidig Sparsomhed: Thi det er om de sidste, som man siger, at de gnie paa Skillingen for at sette Daleren til. Jeg haver kiendt dem, som for at spare paa Ildebrand om Vinteren, ere af Frost faldne udi Sygdomme, som haver kostet dem heele Skibs-Ladninger af Brænde. Jeg haver kiendt andre, som for at spare paa Saltet, have haft deres Smør og Kiød fordærvet: Andre, for at spare paa Post-Penge, have forsømt at skrive om vigtige og magtpaaliggende Sager: Andre, for ikke at betale 100 Rigsdaler, have udstaaet Processer, som have kostet dem 1000. Hvor mange Obligationer og Haandskrifter ere ikke blevne 310 casserede, efterdi man haver villet spare paa stemplet Papier, og hvor mange Vahrer ere ikke blevne confisqverede, efterdi man haver villet indsnige dem uden Tolds Afleggelse? Mange maa jo med stor Bekostning bygge heele Huuse af Grunden op, efterdi de ikke have repareret dem i Tide. At give Pengene ud i rette

Tiid,

Tiid, er det samme, som at sette dem ud paa Rente, og at lade see Prøve paa Oeconomisk Viisdom. En Gnier maa ofte betale en Ting 10 dobbelt, efterdi han holder forlænge paa Skillingen. Hvad som ellers foruden utidig Paaholdenhed forarmer en Familie, er en skiødesløs Huusholdning. Thi det er derved, at de fleeste Mennesker, som have haft meest Anseelse af Tarvelighed, ere bragte til Bettelstaven: En prægtig og derhos ordentlig Oeconomie giør ikke nær saadant Skaar udi Pungen, som en tarvelig, men derhos u-ordentlig Huusholdning. Naar man alt dette eftertænker, fatter man let Aarsagen til Gnieres Armod. Dette kunde dog Manden ikke begribe, der raisonnerede over sin egen og sin Søns Tilstand saaledes: Jeg fatter ikke, sagde han, mit eget og min Broders Væsen: Jeg horer og smauser, og er dog altiid ved Penge; Han derimod hverken horer eller smauser, og er dog altid Penge-løs. Eller, som det lyder udi Originalen af det Plat-Tydske: Ich hoere und boewe, und habe doch Gelt: He wedder hoeret noch boewet, und hat doch keen Gelt. Jeg forbliver &c.

---

311 Epistola CLIV.

Til **

Min Herre melder udi sin seeneste Skrivelse, at adskillige legge mig dette til Last, at jeg forkaster visse Argumenter, hvilke af nogle udi Religions-Tvistigheder anføres, og som de holde for

for Demonstrationer. Jeg bekiender, at jeg ofte
saadant haver giort, saasom jeg holder for, at Reli-
gionen ved tvungne og ugrundede Argumenter heller
svækkes end styrkes. Enhver maa dog give mig den Ret,
at jeg holder des stærkere paa gode Beviisligheder: Jeg
leder stedse efter de samme, og glæder mig saa ofte jeg
finder noget, som kand tiene til Bestyrkelse af Reli-
gionen og den Hellige Skrifts Historie. Saadant
haver jeg fornemmelig ladet see udi min Jødiske Historie;
Og saasnart et got og kraftigt Argument ved Læsning
mig forekommer, glemmer jeg ikke at giøre andre deel-
agtige derudi. Det er i den Henseende, at jeg vil com-
municere min Herre et rart og kraftigt Beviis mod
dem, som af visse gamle Nationers Historier eller
Traditioner søge at infirmere den Hellige Skrifts
Beretning om Jordens Nyehed, og som stræbe at vise,
at der have været Riger og Regieringer mange tusinde
Aar for den Tiid, som Skriften siger, at det heele
Menneskelige Kiøn ved Syndfloden undergik. Man veed, 312
at Chineser, Ægyptier og visse andre Folk, ud-
strække deres Historier mange tusinde Aar for Syndfloden,
ja for Verdens Skabning. Af de Observationer,
som af Reyse-Beskrivelser giøres, sær af den bekiendte
lærde Engellænder Thomas Shaw, vises, at Ægyp-
ten ikke kand have været beboet, førend nogen Tiid
efter Syndfloden; hvilket er overeensstemmende med den
Hellige Skrift. Observationerne ere disse: Man
haver mærket, at den Ægyptiske Jord, formedelst den
Dynd, hvoraf den aarligen ved Nil Flodens Overskyllelse
skiules, bliver høyere og høyere; saa at Vandet, som
tilforn haver skiulet de nedrigste Steder, er efter Haan-
den forsvunden, og nye beboelige Lande have ladet sig
tilsyne. Herodotus vidner, at paa den Tiid Myris
regierede udi Ægypten, det heele Land var overskyllet

L. 1 Demonstrationer, afgjørende Beviser.
Lin. 18 og oftere i det Følgende, for, før.

af

af Floden, naar den voxede 8 Fod høy, men at udi hans Tiid, nemlig 900 Aar derefter, der behøvedes, at Floden maatte voxe 15 eller 16 Fod, for at skiule Ægypten. Nu derimod behøves 20 Fod, for at vande, og 24 for gandske at overskylle det heele Land. Hvoraf sees, hvor meget høyere Landet maa være bleven fra Herodoti Tiid indtil vor Alder: Og at, om Verden bliver længe staaende, Jorden over alt vil udi Ægypten blive saa høy, at Nil-Strømmen udi dens største Vext ikke skal kunde overskylle eller vande den, og at Landet i Følge deraf vil blive ufrugtbart, ja øde, saasom det haver fast ingen anden Vædske, end den,
313 som Floden, naar den paa visse Aarets Tider er udi sin Vext, tilveyebringer. Heraf kand klarligen bevises, at, naar man stiger 1000 Aar længer op i Tiden fra Myris Regiering, det heele Land maa stedse have været under Vand, og Conseqventer, at de mange Dynastier, som omtales udi den gamle Ægyptiske Historie, og det store Register paa Konger, som siges at have regieret udi Ægypten nogle 1000 Aar for Skabelsens eller Syndflodens Tiid, maa forsvinde og blive til Fabler. Gamle Skribentere vidne ogsaa, at Ægypten fra Begyndelsen ikke haver været andet end en Hav-Bugt, og siger Herodotus, sig at have hørt af Ægyptier, at Menes var den første Konge, som regierede udi Verden, og at udi hans Tiid heele Ægypten undtagen det District af Thebæ, som er høyest, var ikke andet end et Morads, ja at man neden for Søen Myris saae intet af de Lande, som nu findes. Saasom nu Menes eller Osiris holdes den samme som Mizraim Chams Søn, hvilken først bebyggede Ægypten, og Omstændighederne i saa Maade komme overeens med Mosis Historie om Syndfloden og det Menneskelige Kiøns Adspredelse, saa følger deraf, at

Skrif-

Skriftens Chronologie bestyrkes: At Ægypten kand ikke have været et stort bebygged Rige nogle 1000 Aar for den Tiid; Og de gamle Kroniker, som saa prægtigen tale om det Ægyptiske Riges Ælde, blive til ugrundede Fabler; med mindre man vil holde for, at de første Ægyptiske Dynaster have været Morads-Konger; Eller og, at Nil Strømmen haver været af anden Natur udi de ældste Tider; hvilket ingen dog drister sig 314
til at foregive. Naar man nu saaledes haver beviset, at det Ægyptiske Rige er ikke ældere end Syndfloden, og at den gamle Konge-Liste er opdigted, for at giøre Ægypten anseelig, kand man holde for, at andre Nationer af samme Forfængelighed have giort Rigerne ældere end de virkeligen ere. Saaledes til intet giøres de Indvendinger, som i den Henseende giøres imod den Hellige Skrift og Mosis Historie, om Skabelsens og Syndflodens Tiid maa blive u-anfægted. Jeg forbliver 2c.

Epistola CLV. 315

Til **

Saasom det i vor Tiid er bleven en almindelig Mode at beskrive alle Studerende saavel levende som døde Mænds Liv og Levnet, saa kand det ikke andet være end at jo de fleeste saadanne Beskrivelser maa blive tørre og mavre, ja saadanne, som tiene heller til Beviis paa, at een haver været til i Verden, end at han haver levet. At vise een at være fød, døbt, satt i Skole og derfra at være dimittered, item at have studeret paa et Academie, og der at

være

være bleven Baccalaureus, Magister, Doctor, er altsammen noget, som man kand giette sig til, og som distingverer ikke meget en literat Person fra en anden: Kand derfore ikke blive nogen Historie; thi, naar jeg haver beskrevet een af dem, haver jeg i visse Maader beskrevet dem alle: Ligesom, naar jeg haver beskrevet et Træe, en Plante, en Frugt, haver jeg beskrevet alle, som ere af samme Slag. En Knop paa Træets Green bliver til Blomster, og af Blomster til et Æble, som først er suurt, og siden, naar det moednes, bliver sødt. En Silke-Orms Liv og Levnet, dens første Skabning, dens Forvandling, dens Idræt og dens Død, giver Materie til Historie: Men, saasom der om en Silke-
316 Orm, en Oldenbore, en Bie, intet kand antegnes uden hvad som kand antegnes om en anden, saa behøves ingen særdeeles Beskrivelse over enhver i Særdeelesched. Materie til Biographie eller Levnets Beskrivelser er alleene det, som er rart, extraordinaire, og som findes ikkun hos faa, enten det er ondt eller got. At een efter nogle Aars Skole-Gang haver naaet den Fuldkommenhed, at han er bleven dimitteret til Academiet, fortiener ligesaa lidt at føres i Pennen, som at et Barn efter nogle Aars Forløb er tiltagen udi Legemets Væxt. Hvis derimod een uden Information og uden at læse i en Bog, var bleven lærd, fortienede det at antegnes. At en Jomfrue, som haver naaet sine mandbare Aar bliver gift, og at hun i Ægteskab avler Børn, er noget, som ikke kand opvække nogen Læsers Attention, eftersom det er almindeligt, og ikke meere rart, end at jo, som Ordsproget lyder, enhver Amager-Bonde-Qvinde kand giøre det samme. Men, hvis een, uden at have Omgiængelse med Mands-Personer, bragte et Barn til Verden, gaves derved Materie til Historie, og en saadan Jomfrues Historie kunde og burde befordres

til

til Trykken. Hvad nytter det Læseren at læse de Ting, som hender alle udi Almindelighed, og som han kand giette sig til at skee, nemlig, at een, som studerer, kand blive lærd, og at een, som bliver gift, kand faae Børn, hvilket er fast ligesaa almindeligt, som at Jorden ved Regn bliver vaad, og af Vind og Soelskin igien tør? og hvad nytter det Personen selv, hvis Liv og Levnet beskrives, at man udi hans Historie finder intet uden det, som er almindeligt, og som tiener alleene til 317
Beviis paa, at han haver været et Menneske? Man haver ikkun at læse de fleeste saadanne Beskrivelser, for at blive overbeviiset om, at min Critiqve herudi er vel grundet. Jeg haver, for Exempel, udi slige Beskrivelser fundet, at een paa sin Reyse af en overfaldende Regn er bleven vaad indtil Skiorten; item, at en anden af Storm haver mistet sin Hat. Saadant er ikke meget mærkværdigt: Men, hvis af Stormen hans Hoved havde været afblæsed tillige med Hatten, gaves der Materie til Historie. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLVI. 318

Til **

Saasom dig er tilfalden en liden Capital, hvoraf Renterne neppe ville forslaae til skikkelig Underholdning, saa forlanger du at høre min Betænkning, hvorledes du best kand føre dig saadan Capital til Nytte, og hvorledes du kand faae den sikkerst og fordeelagtigst udsat. Det er vanskeligt udi denne Tilstand at give noget Raad; thi, vil du have meer end simpel

simpel Rente, kand du intet sikkert Pant bekomme: Hvis du derimod vil lade dig nøye med den sædvanlige pro Cento, vil Renten neppe være tilstrækkelig til din Udkomst. Du forlanger at vide, om jeg raader dig til at drive Handel med samme dig tilfaldene Capital: Jeg raader dig ikke der fra; men du maa vel overlegge med dig selv, hvad Handel du vil foretage; thi all Handel er slibrig, og er Tilfælde underkasted, hvorved mange ere blevne skildte ved alle deres Midler, og bragte til Bettel-Staven. Jeg haver dog efter din Begiering efterforsket, hvad Handel her i Landet er mindst farlig og meest fordeelagtig. Samme Handel bestaaer derudi, at man vover 10 Rigsdaler paa Lykke og Fromme: Tabet er i saa Maade ikkun lidet; hvis derimod Handelen vil lykkes, kand du paa 10 Rdlr. vinde ti tusinde og der-
319 over. Du tænker vel, at jeg herved meener Lotterier; men det er aldeeles ikke min Meening: Thi Erfarenhed viser, at mange, som deres heele Lives Tiid have continueret med Lotterier; have dog aldrig vundet nogen stor Lod. Ney den Handel, som jeg meener, er af langt anden Beskaffenhed. Dette alleene er derved at mærke, at den ikke med Fremgang kand drives af hver Kiøbmand. Thi der behøves tvende Reqvisita, først, at den handlende Person er af Naturen vel danned, og i det ringeste uden nogen kiendelig Legems Lyde; dernæst, at han haver erhverved sig Sted udi Rangen. Saasom nu Mon Frere haver begge disse Reqvisita, raader jeg til at forsøge Lykken ved den Handel, som jeg her vil tilkiendegive, og som haver succederet saa vel for mange andre af vore Lands-Mænd. Reysen er ikke meget besværlig, og Seyladsen ikke nær saa lang, som til Trankebar eller China. Fordeelen derimod er uforligelig større, end den, som den Asiatiske Handel tilveye bringer. Kiøbmandskabet bestaaer derudi. Efterat man

man ved Correspondenter haver erhvervet sig Kundskab om Jyllands Tilstand, og ved Factorer faaet en efterretlig Liste paa de fædeste Enker og Jomfruer udi Cimbrica Chersoneso, fragter man den Callundborgske Smakke, som fører directe til Aars, og koster 8 Rigsdaler. Saasnart man kommer i Landet, begynder man at negotiere. Hvis Negotiationerne ikke lykkes, lider man intet andet end at komme tilbage med en Kurv og 8 Rigsdalers Forliis; hvilket er ingen stor Ulykke: Thi en Kurv er let at bære, og udi 8
Rigsdlr. er ikke stort Tab. Hvis derimod Handelen, 320
som gemeenligen hender, lykkes, vinder man ofte meere end en Supercargo kand vinde ved fire Chinesiske Reyser. Ingen maa lade sig af de Besværligheder, som Peder Paars fordum udstoed paa dette Farvand, afskrække; thi een Svale giør ingen Sommer. De fleeste af vore Landsmænd have befundet sig vel ved slige Tog: Og Jylland vinder dette derved, at mange af dets Borger-Enker og Borger-Døttre blive af simple agtbare og ærlige Jomfruer forvandlede til Velbaarne Fruer. Jeg forbliver &c.

Epistola CLVII. 321

Til **

En viis Mand, udi hvis Hænder nogle af mine Breve ere faldne, haver lagt mig dette til Last, at jeg een og anden Gang haver søgt at forsvare Feyl og Laster, især, at jeg i et Brev haver giort Forsvars-Skrift for Fanden. Jeg mærker, at samme

Person

udi frisk Luft om Sommeren, og udi en varm Stue om Vinteren, end at forkøle sig udi en Kirke, hvor han ofte maa høre ubehagelige Taler. De Bud: Du skal ikke slaae ihiel; item: Du skal ikke bedrive Hoer;
324 siger han, kand ikke forstaaes efter Bogstaven, saasom de stride mod alle fornemme Folkes Conduite, som vide at leve. Det Ord: at ihielslaae, kand ikke angaae dem, der regne deres 16 Ahner, helst, naar Mordet skeer paa en gemeen Borger; thi det er ligesaa lidet lastværdigt, som en Borger opsluger en levende Østers. Man veed jo, at saadant stedse og allevegne haver været anseet som en point d'honneur, og at en Stands-Person paa saadan Maade maa hevne sig, saasom det er u-anstændigt for saadan een, helst for en Officier, at underkaste sig Retten. Horerie forbydes iligemaade alleene gemeene Folk: Thi det var latterligt, om Haandverks-Folk vilde agere petits Maitres, og efterabe Stands-Personer. Videre: saadant udfordrer saavel Omkostning, som galant Optugtelse; hvilket mangler hos Almuen. Dette Bud kand derfore ikke strekke sig til bemidlede og fornemme Folk, hvilke have Penge nok til at anvende paa saadant Brug. Derforuden veed man af Erfarenhed, at adskillige gemeene Qvinders Afkom ved saadan Commerce bliver nobilitered. Man seer ogsaa, at mangen gemeen Borger finder i adskillige Henseender sig ikke ilde derved, at hans Hustrue haver Omgiængelse med rige og fornemme Personer: Det heeder jo da: Volenti non fit injuria &c. Ved saadan Ironie fortfarer Autor at censurere Tidernes Fordervelighed: Thi, endskiønt taabelige Folk kand støde sig derover; saa see dog fornuftige og skiønsomme Mennesker, hvad han derved meener. En lige saadan Dom paa-
325 staaer jeg at maa fældes over visse Materier, som jeg haver udført udi samme Stiil og udi samme Forsæt.

Det

Det Forsvars Skrift for Fanden sigter alleene til at vise, at intet er saa falskt og u=rimeligt, at en habil Skribent jo finder Farve til at besmykke det med. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLVIII. 326

Til **

Intet zirer et Menneske meere end et ordenligt Levnet; intet conserverer ey heller meer et Menneskes Liv. Plinius den yngre anfører Exempler paa adskillige Romerske Herrer, der ved et ordentlig Levnet have udi stedsevarende Sundhed opnaaet en høy Alder. Det synes, at vor tilfælles Ven Metrodorus haver foresatt sig slige Mænds Plan til at efterfølge: Om han haver været lykkelig udi Imitationen, derom maa min Herre dømme af efterfølgende Beskrivelse. Metrodori Nat eller Hvile=Tiid varer præcise, saavel Vinter som Sommer, til Klokken 9 og 3 Minuter derover, og, saasnart han reyser sig af Sengen, kand man vide, hvad Klokken er, rigtigere end af noget Uhrverk. Da ringer han efter Stue=Pigen, hvis det er ikke paa de twende Dage i Ugen, som hun hviler i hans eget Sove=Kammer (thi han er ogsaa derudi ordentlig, og haver afpassede Tider). Saa snart han er kommen i sin Slaap=Rok, tager han en maadelig Dosis af Brændeviin for at aabne Maven, som Medici sige, men tempererer den strax igien med Thée eller Café, som han Vexelviis bruger hver anden Dag. Derpaa setter han sig ned udi sin Lehne=Stoel; og, efterat han der paa nye haver taget en liden Morgen=Søvn, an= 327
vender

vender han fast en heel Time paa Læsning af gode Bøger, hvoraf han fornemmeligen haver udvalt sig tvende, som han meener ikke kand læses for ofte. Den eene Bog er et aandeligt Skrift, som kaldes Aabenbaringens Hoved-Nøgel; den anden er en Samling af alle Rangs-Forordninger, hvilke han haver indsluttede udi eet Bind, udi hvis daglige Læsning han haver saaledes øvet sig, at han paa et Haar strax kand sige, udi hvilken Classe og ved hvilket Numer enhver Embeds-Mand og gradueret Person staaer. Han bekymrer sig fast ikke om anden Læsning alle Formiddage, holdende for, at de, som læse alle slags Skrifter, lære intet til Gavns. Naar Klokken præcise er 12 og 13 Minuter, gaaer han til Bords, og da giør et godt Middags-Maaltiid, skiønt det dog ikke gierne gaaer over 6 Retter. Naar Maaltidet er giort, sætter han sig paa sin Lehne-Stoel igien, tagende fat paa en Tydsk-Bog, kaldet en sand Christens Nat-Hue; hvorudi han læser et Stykke, ikke saa meget af Andagt, som for at falde udi Søvn; hvilket er efter hans Huus-Doctors Raad: Thi Læsningen af samme Skrift haver altiid en saadan fortreffelig Virkning. Efterat han haver sovet en Time eller halvanden udi det høyeste, kommer hans Pige ind med en stoppet Pibe af Knaster-Tobak, hvilken han udsmøger; og, naar det er skeed, gaaer han halvandet hundrede Gange frem og tilbage paa sit Stue-Gulv, tagende ved hver 10. Gang en Priis af stærk Brasi-
328 liansk Snuustobak. Derpaa drikker han et Spits-Glas Brændeviin, som indeholder en tredie Deel af en Pæl: Og da er det, at han forfalder udi en aandelig Paroxysmus eller Bus-Kamp, og kalder paa Pigen. Mademoiselle Ignatia kommer da skielvende ind, saasom hun veed, at det vil gaae ud paa et Skriftemaal, som vil vare en heel Time. Han examinerer

da

da hendes Forhold, bebreyder hende hendes Kiødelighed,
og formaner hende til et nyt Levnet; hvilket hun altiid
med sammenfoldede Hænder lover, skiønt hun det aldrig
holder; hvilket dog ey er hans Skyld. Efter at Cate-
chisationen er til Ende, skrider man til Freds-Trac-
tater; og lader da denne brave og føyelige Pige stedse
see sin Docilitet; saa at paa hvert Sørge-Stykke føl-
ger som et lidet Nachspill; hvilket jeg dog troer skeer
udi Æren, skiønt hans Fiender giøre egne Commen-
tarier derover: Men de kand derudi giøre ham U-ret;
thi de, som kiende Manden, have de Tanker om ham,
at han er Mester af sine Passioner om Dagen, og
at han ikke confunderer Dag-Arbeyde med Natte-
Forretninger. Hvert Arbeyde haver hos ham sin visse
Tiid, saa at han end udi slige Lyster ikke viger fra sin
strænge og afpassede Diæt. Hans Aftens-Maaltiid, som
derpaa følger, er tarveligt; thi han nyder da een Ret
mindre end om Middagen. Naar Maaltidet er giort,
kommer hans Pige ind, og piller ham udi Hovedet,
indtil han bliver søvnig, og forlanger at gaae til Sengs.
Pigen, efterat hun haver afklædet ham, gaaer da gemeen-
ligen bort; thi jeg haver forhen viset, at det er ikkun
tvende Gange om Ugen, at hun giør ham Natte-Selskab. 329
Paa selv samme Maade bortdrives alle Dage i Ugen,
ja alle Dage udi Aaret. Om saadant Levnet er philo-
sophisk, kand jeg ikke sige: Det maa dog alle tilstaae,
at ingen Leve-Maade kand være meere ordentlig, saasom
ikke alleene Timer, men endogsaa Minuter i alting i
agt tages. Hans Uvenner sige vel: Hvorledes kand
Devotion consistere med Brændeviin, og Straffe-
Prædikener med Elskov? men adskillige fornuftige Mora-
lister derimod vidne, at der er en slags Devotion,
som avles af Liqveurs; thi der siges om Cato:
Virtus ejus incaluit merô; item, at udi Elskov er
intet

intet ondt, naar ikkun Hiertet er godt, og at man ved Legemet ikke kand synde, naar Siælen er reen. Udi denne Tvistighed deciderer jeg dog ikke: Jeg haver ikkun alleene villet vise, at alt hvad, som findes hos denne Mand, er udi en net og ziirlig Orden, og at han i den Henseende af nogle regnes blant vore Tiders Philosophos. Jeg forbliver 2c.

330

Epistola CLIX.

Til **

Jeg er vel eenig med min Herre udi den Post, at Examina ere nyttige i Henseende til dem, som skal antages til Embeder: Jeg holder alleene for, at man maa giøre Forskiel paa Embeder, og at man ikke altid ved et foregaaende Examen kand udforske enhvers Beqvemhed til en Bestilling. Ved Examen kand nogenledes erfares Dygtighed til Academiske eller Skole-Embeder, skiønt dog ikke tilfulde. Thi man kand deraf udforske, om en er selv lærd; men ikke, om han haver Gaver til at lære andre. Prøven er endnu meere usikker med Dommere og Advocater. Man kand af en Times Forhør erfare, om en haver vel studeret udi Lov og Forordninger; men ikke, om han vil blive en god Dommer: Man kand mærke, om han haver erhvervet Juridisk Lærdom; men ikke, om han er begavet med Juridisk Skiønsomhed. Thi mangen een kand være forsynet med det prægtigste Testimonio af Examinatoribus, og dog blive saa slet Dommer, at man lige saa gierne kand underkaste sin Sag Tærning-

Spill,

Spill, som en saadan Mands Dom. Jeg vil ikke tale om Ærlighed, som er en Dommers fornemste Reqvisitum, hvilken ved en Dags Prøve ingenlunde kand udforskes. Allermindst kand dette have Sted i Henseende til Advocater: Thi een kand paa sine Fingre vide alle Love og Forordninger, og dog være ubeqvem til at agere den ringeste Sag. Erfarenhed viser ogsaa, at, hvorvel Dommere og Advocater have et og det selv samme Studium, den beste Advocat dog kand blive den sletteste Dommer, ligesom den beste Dommer kand blive den sletteste Advocat. Her udfordres derfore adskillige Slags Prøver; nogle paa een, og nogle paa en anden Maade; Nogle kand giøres paa en Dag, ja paa en Time; andre derimod ikke uden i Tidens Længde: Nogle ved et eeneste simpelt Examen; andre ikke uden ved fleere. En Handverksmand, en Konstner, en Musicus &c. kand vise Prøve paa sin Dygtighed ved et eeneste Mesterstykke. Naar en Skoemager for Exempel giør engang til Prøve et net Par Skoe, er jeg forvisset om, at han er Skomager: Naar en Skildrer engang giør et konstigt Portrait, veed jeg, at han kand giøre fleere; Og, naar en Musicant eller Sanger, synger eller spiller med Færdighed et ubekiendt Stykke, tvivler jeg ikke om, at han jo er Musicus. Men udi Embeder vil et eeneste Examen ingen Forsikkring give om Personens Dygtighed. Jeg haver viset, hvi man ved et simpelt Forhør ikke kand udforske, om en vil blive en god Dommer eller Advocat. Det samme kand og siges om en Prædikant eller Præst. Til at udforske eens Duelighed til saadant Embede, udfordres meere end en Slags Prøve; hvilket ogsaa efter dette Lands Love i Agt tages: Thi først forsøges ved Spørsmaal at erfare eens Læsning; dernest ved en Prøve-Prædiken exploreres hans Gaver. Thi, ligesom een kand være Grund-

lærd,

lærd, og dog være ubeqvem til at prædike; saa kand ogsaa een for engang holde en hærlig Tale, uden man kand være forsikkred om, at han selv veed hvad han siger; saasom han med en Lomme-Prædiken kand for engang giøre store Figurer, saa at man kand sige, at det er ikke ham selv som prædiker, men alleene, at han er Echo af en anden Prædikant, hvis Tale han med Grace samt Oratorisk Maal og Gebærder reciterer. Jeg haver i min Ungdom kiendt en Orator, der ingen offentlig Tale kunde holde, førend han havde spiset en Skaal Grød, som hans Søster tillavede for ham, saa at det maatte heede: ingen Grød, ingen Prædiken. Ligeledes er det med visse Prædikantere, hvilke ikke kand prædike uden efter Forskrift, og uden de ere forsynede med Lomme-Prædikener eller andres Arbeyde. Af en eeneste Prøve-Prædiken kand derfore ikke erfares en Mands Lærdom eller Beqvemhed til Præste-Embedet. Det er jo bekiendt, at visse Personer smidde Prædikener for andre, som med Grace udføre dem i Cathedra, og derved holdes at have aflagt Prøve, skiønt Prøven alleene haver bestaaet udi at recitere Concipisternes Ord, som de selv ikke have forstaaet. Her maa da spørges: Hvorledes kand man da sikkerst gaa til Verks for at udforske en Persons Beqvemhed til det Embede, som han søger? Jeg haver forhen viset, at Prøverne maa være adskillige efter Embedernes Natur og Egenskab, item,
333 at man undertiden kand saadant udforske ved et Examen, men at man undertiden behøver fleere. Til Præste-Embeder behøves tvende Examina, som forhen er sagt, og som her nøye i Agt tages. Til Dommer- og Advocat-Embeder derimod haver man ladet sig nøye med et eeneste Forhør, og det samme Slags for begge; da der dog udfordres meer end et simpelt Examen, item, at Prøverne skee paa differente Maader efter Embedernes

nes

nes differente Natur og Beskaffenhed. En Advocats Lærdom og Theorie kand vel ved Forhør og Spørsmaal exploreres: men det vil ikke forslaae; thi den grundlærdeste Jurist kand blive den sletteste Advocat. Der behøves derfore tilligemed et andet Examen, som er meest tilforladeligt; nemlig, at han giør Prøve ved at plaidere nogle Sager for en Ret: Thi, hvis han forholder sig vel udi een eller tvende Sager, kand man være forvisset om, at han kand udføre fleere, og at han vil blive en beqvem Advocat. Begge Slags Prøver ere i saa Maade fornødene, men det sidste meere, ja saa meget meere, at man i visse Maader kunde undvære den første Prøve. Til at udforske eens Beqvemhed til et Dommer-Embede, udfordres ogsaa meer end en eeneste Prøve. Examen, som skeer ved Spørsmaal, er her ogsaa fornødent, ja meere fornødent end for en Advocat, saasom man af Theorie og Læsning nogenledes kand erfare en Dommers Duelighed, men ingenlunde en Advocats, som bestaaer alleene udi Praxi. Men saadant Examen vil dog ey heller forslaae; saasom man
ved Prøver, som skeer ved Spørsmaal, ingen Kundskab 334
kand erhverve om en Persons Skiønsomhed og Ærlighed. Her behøves derfore en anden og meere decisive Prøve, som bestaaer derudi, at man forsøger, hvorledes en Dommer vil forholde sig udi Praxi. Saadant kand skee, ved at lade Personerne gaae Gradviis frem, fra et mindre Collegio til et større, fra en Under-Ret til en Over-Ret, saa at det eene kand være et Seminarium for det andet. Ved dette Middel kunde for Exempel hæves den Vanskelighed, som en og anden Gang møder, naar Høyeste Ret med værdige Lemmer skal forsynes. Man kand i mine Tanker udi saadant Tilfælde ikke tage Feyl, naar man efterforsker, hvo der med største Honneur i nogle Aar haver siddet udi den Subalterne

Ret,

Ret, nemlig Hof=Retten. Var saaledes fornødent, at samme Subalterne Ret bestoed af et anseeligt Tall af fornemme unge og vederhæftige Personer, hvormed forefaldende Vacancer udi Høyeste Ret kunde suppleres: Og kunde ingen beqvemmere dertil være end unge gagerede Hofmænd, hvis Forretninger ved Hoffet foraarsage ikke megen Hovedbryden. Virkningen deraf blev denne: At 1.) ingen uden han havde studeret, søgte om at blive enten Hof=Junker eller Cammer=Junker, naar han vidste, at til saadanne Embeder udfordredes andet end simple Complimenter og Opvartninger. 2.) At Høyeste Ret derved ikke alleene med værdige Lemmer kunde forsynes, men end ogsaa med Stands=Personer illustreres. Til Academiske Embeder giøres gemeenligen Prøve ved offentlige Disputationer, hvilke dog ingen Prøve ere;
335 thi man kand deraf ikke see, om en er lærd, eller om han er beqvem til at lære andre; men alleene, at han haver talent, og er øvet udi en Slags Figt=Konst. Ligesaa lidet derfore som man kand dømme af en Figtmesters Behændighed, om han vil blive en god Soldat, saalidt kand man af en Disputatz dømme, om en vil blive en beqvem Academisk Lærer. Hvis da Disputatores alleene blive kiendte værdige til Academiske Lære=Embeder, flyde deraf adskillige U=leyligheder, saasom Erfarenhed viser, at de allerlærdeste Mænd og beqvemmeste Lærere ere ofte mindst beqvemme til at disputere. Man giør sig værdig undertiden til samme Værdigheder og til samme Embeder ved adskillige Slags Prøver. Thi, ligesom udi de gamle Græske Gymniske Leege nogle ved Behændighed, andre ved Styrke; nogle ved Kap=Renden; nogle ved at brydes med hinanden, erhvervede de samme Æres Kroner: saa maa ogsaa her udfordres adskillige Slags Specimina. Saaledes maa een, der søger en Theologisk Profession, vise Prøve

ved

ved GUds Ords grundige Kundskab og Forklaringer over den Hellige Skrift: Een der søger en Physisk og Philosophisk Profession, ved probable Gisninger udi Physiske og Philosophiske Materier: Een der vil være Mathematicus, ved Mathematiske Demonstrationer: Og een der vil være Historicus; ved nette og ordentlige Historiers Forfattelse. De alleene, som søge Rhetoriske og Dialectiske Professioner, kand giøre Prøve ved Disputationer. Hvis derimod af alle, som søge Academiske Professioner, udkræves en Slags Prøve, gaaer det til ligesom man udi Hand- 336
verker vil fordre et Slags Mesterstykker: Ex. gr. byde Skræddere, Skoemagere, Tømmermænd og Muurmestere at giøre deres Mesterstykke udi Malning og Skilderier. Min Herre seer her af mine Tanker, at jeg holder for, at der til Embeder og Forretninger behøves adskillige Slags Prøver, og undertiden meere end een til det samme Embede; og, hvis man endelig vil betiene sig af et Examen alleene, at det da maa være saadant, som giver meest Oplysning: saaledes, at een der søger et Lære-Embede, kand examineres ved Spørsmaal; Een der vil være Advocat, kand giøre Prøve ved at agere nogle vanskelige Sager; Og een, der vil være Assessor udi en høy Ret, maa gaae Grad-viis frem. Jeg forbliver 2c.

---

337 # Epistola CLX.

Til **

Af min Herres sidste sees, at han haver bifaldet hvad jeg haver skreven om Examina og Promotioner. Han støder sig alleene over det, som jeg haver antegnet om unge Hofmænd, nemlig af dem at giøre et Seminarium til Høyeste Ret. Denne min Betænkning vil han dog maaskee ikke finde at være ilde grundet, naar han seer efterfølgende Forklaring. Af alle Kongelige Collegier er intet vanskeligere at bringe udi ønskelig Stand end Høyeste Ret; Thi man haver mærket af Erfarenhed, at med alle de Forsøg, som derved ere giorte, det omsider er kommen til sin forrige Fold og Plis igien. Aarsagen til saadan Vanskelighed er denne. Til Høyeste Ret behøves en anseelig Deel af Assessorer. At salarere saa mange haver stedse været holdet en Byrde for det Kongelige Skatkammer: hvorudover man haver beordret adskillige fornemme Personer, saavel dem, der sidde udi andre Collegier, som dem, der ere uden for, at bivaane denne Ret Gratis. Virkningen deraf haver stedse været denne; At de første have besværget sig over deres mange andre Forretninger; De sidste over de Depenser, som de af deres egne
338 Midler paa et kostbart Sted maatte giøre, og derfore efterhaanden have absenteret sig, saa at Høyeste Ret haver været bragt til forrige Solitude igien, og man haver været tvungen at antage unge Personer af ringe Stand, hvilke selv have tilbudet deres Tieneste for at komme udi Værdighed. Nu er Spørsmaal, hvorledes saadant kunde remederes, og hvorledes Høyeste Ret kunde forsynes med beqvemme Lemmer, og tillige med illustreres. Dette kand vel ikke skee uden nogen Bekost-

kostning; Men den kunde blive maadelig saaledes, nemlig: at 5 eller 6 dygtige Jurister bleve salarerede for bestandigen at bivaane Høyeste Ret: De øvrige kunde bestaae af andre Embedsmænd, nemlig saadanne, der ikke vare chargerede med andre Forretninger af Hovedbryden; og var i saa Maade ingen beqvemmere, end Hofbetientere, hvilke ere ved Stedet, ere vel salarerede, og have ledige Timer til saadant Arbeyde. Vil man sige, at Cammer-Junkere, Hof-Junkere rc. ere ikke Jurister, saa kand de dog blive det, og ville med Tiden blive det, naar de, som søge Hof-Tienester, mærke, at Kundskab udi Lov og Ret vil blive et fornødent Reqvisitum, og at deres Embeder ville eene ikke bestaae udi Opvartninger. De yngste af dem, som endda ikke holdtes ret modne, kunde habiliteres først ved at bivaane nogle Aar den Subalterne Ret, nemlig Hof-Retten, hvoraf man kunde lære at kiende enhvers Talent til høyere Dommer-Embede, og saaledes ikke tage Feyl. Med saadanne Mænd kunde Høyeste Ret sikkert og uden Bekostning blive forsynet, Hoffet blive lærd, og Retten af Anseelse. Til begge Slags Forretninger forstaaer 339
jeg Personer saavel af Borger- som af Adel-Stand, naar de have Meriter og ere bemidlede; Hvorved den Plan vedligeholdes, som Høylovlig Ihukommelse Frid. III. den nye Regierings Stifter udi alle Promotioner haver lagt. Thi intet er farligere for en Ret end fattige og nødlidende Dommere, af hvad Stand de end ere, efterdi de samme ere store Fristelser undergivne; og man om dem kand sige: jo større Jurister de ere, jo farligere Dommere. Jeg forbliver rc

---

Epi-

340 # Epistola CLXI.

Til * *

Naar man vil criticere udi Historiske Materier, maa man see til, at man ikke antager blindt alting, iligemaade at man ikke forkaster alting. Thi det er ligesaa daarligt, med en Harduino og andre, at forkaste de meest antagne Historier, som med andre uden Examen at fæste Troe til alt hvad en anseelig Autor haver skrevet. Her, som udi alle Ting, maa tages en Middelvey mellem Lettroenhed og Pyrrhonismum. Et er at tvivle om adskillige Omstændigheder ved Historier; Et andet er at forkaste den heele Historie selv, og at nægte Personernes Existence. Det er for Exempel lige saa daarligt at nægte, at Cyrus, Alexander &c. have existeret, som blindt at troe alle de Omstændigheder, som findes antegnede udi deres Historier. Det er udi den sidste Henseende, at Mr. Bayle giver saadan Betænkning over Historier: Man tillaver Historier, siger han, ligesom man tillaver Ragout udi et Kiøkken; Hver Nation tillaver den efter sin Mode. Hvorudover den samme Ting præpareres paa saa mange adskilte Maader, som der ere Lande udi Verden.
341 Og finder man gemeenligen det at være best-smagende, som haver Overeensstemmelse med Landets Smag. Ligeledes er det beskaffet med Historier. Hvert Folk, hver Religion, hver Sect antager blindt de samme Ting, og enhver kryder dem paa sin Maade og efter sin Smag: hvorudover de samme Ting synes af nogle at være sandfærdige, af andre falske. Thi, ligesom der ere visse Spiser, som nogle Nationer vrage,

vrage, med hvad Kryder de end ere tillavede, saa findes der ogsaa Historiske Beretninger, hvilke ikke antages uden af visse Personer og af visse Secter, da alle andre ansee dem som u=rimelig Digt og Bedragerie. Saa vidt Mr. Bayle: hvorudi han haver ikke Uret. Man maa derfore vel eftersee, udi hvad Land, af hvilke Folk og paa hvilke Tider en Historie er skreven. Der forekomme adskillige Beretninger, som røbe sig selv, enten, efterdi de ingen Overeensstemmelse have med Tiid og Sted, eller af andre meere upartiske Historier blive modsagde. De fleeste Eene=Kampe udi Historien komme mig mis=tænkte for: efterdi gemeenligen den, som er Aggressor eller som først udfordrer, siges at blive fældet; hvilket synes heller at være noget, som Skribentere have ønsked, end som er virkeligen skeed. Adskillige mærkelige Ting, som kand være skeede engang og paa et Sted, synes at være udcopiered paa et andet Sted for at ziire andres Bedrifter. Der fortælles udi den Kriig, som de 342
Tegeater førte med de Pheneater, at begge Partier funde for got at giøre Ende paa Tvistigheden ved en Trimachie eller en Kamp af 3 Tvilling=Brødre paa den eene Side, som skulde figte med 3 andre Tvilling=Brødre af det andet Parti. Da disse 6 Helte komme i Trefning sammen, bleve 3 af det eene Parti haart saarede: derimod 2 af det andet Parti omkomne; men den 3die var endda ubeskadiget. Den samme, nemlig Critolaus, som alleene havde med de 3 saarede at bestille, stillede sig da an, som han flyede, og, da de andre forfuldte ham, omkom han den eene efter den anden. Da han med Seyer var kommen tilbage til Krigshæren igien, blev han af alle lyk=ønsked, undtagen af sin Søster, hvilken græd, efterdi hun var forloved med en af det andet Parti, som hendes Broder havde

fældet:

fældet: hvorudover Critolaus blev saa ophidset, at han omkom Søsteren med egen Haand; og formedelst den Nidkierhed han havde ladet see mod Fædernelandet blev frikiendt. Alt dette findes med fulde Omstændigheder udi den Romerske Historie, hvor saadan Trimachie eller Trekamp anføres mellem 3 Horatier og 3 Curatier: saa at man tydeligen seer, at den eene Historie er udcopiered efter den anden. Videre: Agesilaus Themistoclis Broder, da han i Steden for at omkomme den Persiske Konge Xerxem, tog feyl, og i hans Sted myrdede Felt-Herren, siges han at have stukket sin egen Haand udi Ilden og forbrændt den. Udi denne Historie kand man kiende den Romerske Mu-
343 cius Scævola, som samme Action tillegges. Videre: Oraclet blev engang tilspurt om et Svelg, som havde aabnet sig udi en Phrygisk Stad, og da gav saadant Svar, at man udi Svelget maatte styrte det kostbareste som man havde. Efter at man forgieves havde nedkastet mange kostbare Sager, styrtede en Græsk Rytter, som af nogle kaldes Agystæus, af andre Anchurus, sig udi Aabningen, hvorudover den strax blev tilsluttet. Her seer man ogsaa M. Curtii Helte-Gierning, som saa meget ophøyes udi den Romerske Historie. Jeg vil ikke tale om fleere. Man seer heraf tilstrekkelig, at de gamle Romerske Skribentere have udcopieret adskillige Græske Historier for at zire deres egne; og at man derfore ikke bør fæste alt for megen Troe til de ældste Romerske Skrifter. Ja man kand sige, at, ligesom Grækerne have giort mange Ægyptiske Historier til deres egne, saa have ogsaa Romerne ziret deres Skrifter med adskillige Grækers Helte-Gierninger; Og kand de 3 ovenanførte, som fortælles af Stobæo og Plutarcho, tiene til fuldkommen Beviis herpaa. Adskillige andre Romerske Beretninger kand igiendrives af Romerske Skri-

Skribentere selv. Livius for Exempel og andre Romerske Historie-Skrivere anføre til Beviis paa Scipionis Kydskhed dette, at, da han havde erobret den nye Carthago udi Spanien, og blant de fangne et Spansk Fruentimmer af en overmaade Skiønhed faldt ham i Hænderne, skikkede han hende urørt tilbage til den Celtiberiske Prinds, med hvilken hun var forlovet. Formedelst denne Action opløftes Scipio til Skyerne; og findes den udi visse Skilderier afmalede med den Over- 314
skrift: An virtus altius ire potest? ɔ: Mon Dyd kand nogen Tiid komme høyere? Men, hvis man skal troe en af de ældste Romerske Skribentere, nemlig Valerius Antias, udaf hvilken Titus Livius haver taget det beste af hans Historie, saa forholder dette sig langt anderledes. Denne Valerius Antias, som levede udi samme Tider, tienede udi samme Spanske Kriig, og holdes for en tilforladelig Skribent, vidner, at Scipio beholdt dette kostbare Bytte, og betienede sig af denne fangne Jomfrue. Valerii egne Ord ere disse: Puella qvædam pulcherrima, qvam Carthagine, ampla civitate in Hispania, expugnata, ceperat Publius Africanus superior, non reddita patri, sed retenta ab eo, atqve in deliciis & amoribus usurpata est. (i. e.) En deylig Jomfrue, som Scipio fik i Hænderne, da han havde bestormet den nye Carthago, blev ikke skikket hendes Fader tilbage, men forblev hos Seyer-Herren, og tienede ham til Vellyst. Valerius Antias er ikke den eeneste Romerske Skribent, som haver tvivlet om Scipionis Kydskhed. Nævius en bekiendt Romersk Poet, som ogsaa tienede udi samme Kriig mod Cathaginenserne, taler udi sine Vers om Scipio saaledes:

Etiam

Etiam qvi res magnas geſſit glorioſe,
Cujus facta viva nunc vigent,
345 Qvi apud gentes ſolus præſtat,
Eum ſuus Pater cum pallio uno ab
amica abduxit.

Naar der tales udi Begyndelsen af den første Carthaginensiske Kriig om Romernes Søemandskab, da sige fast alle Historier, at Romerne vare saa u-kyndige, at de havde ikke ringeste Idée om Skibs-Bygning, og at de maatte øve Søe-Folkene i at roe og føre Aarer paa Skibene, som laae paa en Sandgrund paa Landet. Men dette kommer ikke overeens med adskillige Søe-Tractater, som udi Kongernes Tiid vare sluttede mellem Rom og Carthago, og som Polybius anfører; Ey heller med de forrige Tiders Skibe, hvorom udi foregaaende Historie tales, hvilket jeg haver omstændigen viset udi Forberedelsen til Herodiani Historie. Saa at man seer, at dette maa være en pur Digt for at zire den Romerske Historie med det, som kaldes merveilleux: og kand man sikkert holde for, at alt hvad som Polybius en af de ældste og skiønsomste Skribentere forbigaaer, intet Sted haver uden udi de andre Historie-Skriveres Hierner. En af de anseeligste Hendelser, som omtales udi de Romerske Historier, er denne: Der siges, at den heele Fabianske Familie, som bestoed af 300 Ædelmænd, omkomme udi det Slag ved Cremera, saa at af Familien var kun et eeneste Barn til overs, som forplantede Slægten igien. Dette forbigaaes af andre. Den sunde Fornuft viser ogsaa, at det er en Digt: thi, hvis Historien var rigtig, maatte
346 deraf flyde, at udi en stor Familie af 300 Huusfædre fandtes kun et eeneste Barn og ingen frugtsommelig Qvinde; ikke at tale om andre Ting, som vise

vise Historiens U-rigtighed. Dette haver givet Anledning til den Italienske Poet Ariosto at sige: Cant. 35.

E se tu vuoi che'l ver non ti sia ascoso
Tutta al contrario l'istoria converti;
Che i Greci rotti, e che Troia Vittrice
E che Penelopea fu meretrice.

Den forunderlige Historie om M. Regulo forbigaaes iligemaade af Polybio; bør derfore iligemaade forkastes. Samme fortreffelige Historie-Skriver var en saadan Elsker af Sandhed, at han ikke haver undseet sig ved at censurere de Feyl, som hans egen Fader Lycortas begik. Han ligner Historie-Skrivere ved Tragiske Poeter, hvilke søge at zire deres Stykker ved prægtige Catastropher. Jeg holder derfore for, at man efter ham maa og bør corrigere adskillige slige Historier. Saaledes, naar han intet taler om Hannibal, at han med Viin-Ædike smeltede Klipperne for at giøre en Vey for Krigshæren over Alpes, bør man holde det for Digt, helst saasom vises, at adskillige andre have ført Krigsfolk over Alpes for Hannibals Tiid. Adskillige andre Hendelser, hvilke findes saavel udi Romernes, som andre Nationers Historier, røbe sig i lige Maade selv. Jeg haver viset paa et Sted udi mine Skrifter, at den fornemste Deel af Helenæ Historie er en Digt, at hun aldrig kom til Troja, og at Herodoti Beretning 347
herom bør staae meest til troende. Iligemaade haver jeg viset udi min Jødiske Historie, at det ældste Assyriske Monarchie er en pur Digt, opspunden af Ctesia og andre, ligesom den store Konge-Liste, som findes hos Saxo Grammaticus, alleene haver Sted udi samme Skribentes Hierne. Den Islandske Skribent Torfæus haver viset, at den Svenske Historie-Skriver Joh. Magnus haver villet certere med Saxo, og derfore

Lin. 14 f. n. for, før.

opdigtet

opdigtet en lige saadan Svensk Konge-Liste, paa det at Sverrig udi Ælde intet skulde give Dannemark efter. Adskillige Historiers U-rigtighed vises, saavel af deres egen U-rimelighed, som af Historie-Skrivernes U-overeensstemmelse udi de mærkværdigste Ting. Saadant møder meest udi den gamle Nordiske Historie; hvorudover jeg ynker alle dem, der fordybe sig formeget der udi: Jeg for min Part kunde ikke giøre det til mit Hoved-Studium, uden jeg ved en Høyeste Rets Dom blev dømt dertil. Ligesom visse Historier ere fulde af opdigtede Helte-Gierninger, saa er Middel-Alderens Kirke-Historie opfyldt med opdigtede Jærtegn, og er dens Læsning desmeere u-fordøyelig, efterdi Stiilen derhos er saadan, som man kand forgive Rotter med. Jeg forbliver ꝛc.

348

Epistola CLXII.

Til **

Jeg mærker af min Herres sidste Skrivelse, at han ingen Behag haver fundet i det, som jeg skrev om Historiers Uvished. Men deraf følger ikke, at jeg ringe agter Historiers Læsning. Det viser heller en høy Estime derfore, og en Omhyggelighed for at rense et saa ædelt Studium fra Fabler og U-rimeligheder. Jeg holder det Historiske Videnskab næst GUds Ord for det nyttigste og vigtigste af alle, naar det bliver læset med rette Øyen. Jeg lærer deraf at kiende Lande: Jeg lærer at kiende Mennesker: Jeg lærer at kiende mig selv: Ja jeg lærer at spaae: Thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende,

og

og derfore i visse Maader holde hver grundig Historicum for en Prophet. Moralske Betænkninger ere vel af stor Nytte; men Historien haver kraftigere Virkning, naar den læses med Skiønsomhed, og naar den er udi sin rette Skikkelse. Men de fleeste læse alleene for at have noget at fortælle udi Selskaber, og derfore beflitte sig meest paa at faae Navne og Aarstall udi Hovedet, eller saadanne Ting, som alleene ankomme paa Hukommelse. Saadanne Læsere kand ikke siges at kiende Historier, men alleene Barken deraf: Ligesom de kand og bør ikke føre Navn af Historie-Skrivere, der alleene sammen- 349
skrive tørre Annales over Ting, som ere skeede, saa at man intet andet deraf lærer, uden at visse Personer ere fødde og døde udi visse Aar, at Krige ere førte, Beleyringer ere skeede, Fæstninger ere erobrede. Man seer dog, at de fleeste nye Historie-Skrivere herudi rette sig efter Læsernes fordærvede Smag, saa at Begravelser, Kroninger, Carouseller, Indtoge, Fæstningers Capitulationer, og andet deslige med alle Omstændigheder blive anførte; og er derfore ingen Under, at Historier, som kand befattes paa nogle faa Blade, indtage heele tykke Folianter. Udi de gamle Græske og Latinske Historier og Biographier finder man intet saadant Fylde-Kalk. De gamle Historie-Skrivere have holdt det u-anstændigt at opfylde deres Historier med slige u-nyttige Ting, som findes udi vore nye Skrifter. Man haver ikkun at sammenligne Plutarchi, Svetonii og andres Biographier med dem, som skrives nu omstunder, for at blive overbeviset her om. Hvis Herodotus, Thucidides eller Xenophon havde været skrevne udi den Gout, som for Exempel Theatrum Europæum er forfattet udi, vilde man i Steden for 3 maadelige Bøger have faaet nogle 100. store Volumina. Min Herre seer saaledes, hvortil min Critiqve

over

over Historier sigter. Jeg holder for, at man bør stræbe at rense Historier fra Fabler og U=rimeligheder, hvilke ogsaa findes udi de fleeste gamle Skrifter. Jeg holder ogsaa for, at man bør udfeige u=nyttige og vidtløftige Ting, hvilke tillige med det andet vanhelder vore
350 nye Historier, og foraarsager, at det allerædelste Studium kommer i Foragt. Til dem, som læse alleene for at falde i Søvn eller at fordrive Tanker, kand man recommendere vore Tiders Annales og historiske Mercurier. Andre derimod, som læse for at profitere af Læsning, maa recommenderes blant Romerske Skribentere en Sallustius, en Tacitus &c. og blant Græske Skribentere fornemmeligen en Polybius, hvorudi de ville finde utallige Ting, hvilke saavel en Stats=Mand som Krigs=Mand kand føre sig til Nytte: Jeg forbliver ꝛc.

351
Epistola CLXIII.

Til **

Min Herre forlanger at vide, om ingen kand holdes for adelig, uden saavel Moder som Fader ere af Adel. Saadanne Personer passere nu ikke for Adel paa de fleeste Steder. Udi nogle Steder udi Orienten, især ved de Malebariske Kyster, gaaer det dog an, hvor Børn alleene holdes adelige paa Møderne Side, efterdi en Qvinde der kand paa eengang tage sig saa mange Mænd, som hende lyster, og give dem Afskeed igien, naar hun vil. Udi Champagne i Frankrige var fordum Skik, at, naar en adelig Frue giftede sig med en Borger, bleve Børnene

regnede for rette Ædelmænd: Men nu er det ikke meere brugeligt. Udi Spanien er ingen Skorsteens-Feiger eller Skoe-Flikker, der jo bryster sig af sit Slægt-Register, og regner sig af Adel. Paa de fleeste Steder giøres ellers anden slags Forskiel imellem Adel. Nogle regnes ikke for oprigtige Adelsmænd, med mindre de kand vise deres 16 Ahner; og ere de saadanne, som her i Landet kaldes gammel Adel, distingveret fra dem, som sildere ere beadlede. Man finder, at nogle udi vore Historier betegnes med det Navn af Riddere, Eqvites: Og at andre have ført Navn af Væbnere Armigeri, som vare ringere end de første. Udi Engeland passere 352
de alleene for rette Adelsmænd, som føre Titel af Hertug, Margreve, Greve, Baron, hvilke alleene ere berettigede til at sidde udi Over-Parlamentet: De andre befattes under det almindelige Navn af Gentry, og blive Lemmer af Under-Huuset. Nogle holde for, at Adelskab haver sin Oprindelse udi Norden blant Gotherne: Men de, som ere af de Tanker, vise, at de have ikkun liden Læsning af Historier; med mindre de herved alleene forstaae Ordet, nemlig Adel: som er gammelt Danskt, og egentligen betyder Ægte. Saaledes kaldes udi vore gamle Love et ægte Barn Adel Bonde-Barn, en ægte Hustrue Adel-Koene: En ret Kiøbstæd, hvorudi de store Markeder, nemlig Axeel-Torv eller All-Sæll Torv holdes, betegnes ved det Navn af Adelkiøbing. Heraf kommer det, at de Personer, som have været distingverede fra den gemeene Almue, have faaet Navn af Adel eller ret ægte Borgere, og deres Børn af Adelige eller Edelinger, det er, Lignelser og Billeder af deres Forældre, som vare af Adel. Ja denne Titel var fordum saa hæderlig, at Kongens ældste Søn blev betegnet med det Navn af Adelin (Domicellus). Vil man derimod tale om Standen, da er

Adel-

Adelskab meget gammelt; thi man finder derom talet i Romerske, Græske og andre gamle Historier, og seer deraf, at de, som nedstammede af visse Familier, haver været distingverede fra andre Borgere. Ingen
353 Adelsmænd ere nu omstunder udi meer Anseelse, end de Venetianske. De samme sette saadan Priis paa dem selv, at de agte sig lige med dem, som ere af Kongeligt Blod: Og er det derfore, at visse Potentater have ladet sig indskrive blant Venetiansk Adel. Paa visse Steder udi Orienten og Indien ere adelige Personer udi saadan agt, at de holde sig besmittede og u-reene ved andres Omgiengelse. Mahomedanerne vide dog intet af Adelskab at sige: Thi de respectere alleene nogle visse Personer, som nedstamme fra deres Prophet Mahomed. Udi China er ingen Arv-Adel; thi Chineserne holde for, at Adelskab kand ikke erhverves ved Fødsel, men alleene ved Meriter, hvorudover de fornemste Mænds Børn ansees ikke anderledes end gemeene Borger-Børn: Det er alleene den store Philosophi Confucii Afkom, som regnes for Adel, og som man beærer med den Titel af Ching gin ti Chi ell. Det er: den store Mands Afkom. Dette er ellers merkeligt hos Chineserne, at naar de ved særdeles Leylighed conferere Adelskab til den nobiliterede Persons Paarørende, da i Steden for, at udi Europa saadant forplantes paa Efterkommerne, gives det udi China til Forfæderne: Saaledes, da den bekiendte Jesuit Verbiest blev beadlet, blev tillige med ham nobiliteret hans Fader og afdøde Farfader og det med disse Ord: Efterdi I have bragt til Verden og opfostret saadan Søn. Der tvistes ellers, om Adelskab, som forplantes paa Efterkommere, er nyttigt eller ey. De, som holde det for at være nyttigt, sige, at Folk ved saadan slags Adelskab,

op-

opmuntres til Helte-Gierninger, og stræbe at give deres 354
Børn en Optugtelse, som kand giøre dem værdige til den Høyhed, som dem ved Fødselen tilfalder. Andre derimod holde saadan Stiftelse ikke alleene u-nyttig, men endogsaa skadelig: De sige, at enhver bør vise sin Værdighed, ikke af Fødsel, men af egne Gierninger. Derforuden vise de af Exempler og Historier, hvilke Sørge-Spill saadan Distinction haver foraarsaget udi Riger og Republiqver; efterdi Adelen ofte haver søgt at anmasse sig all Myndighed, og Almuen, som saadant haver mærket, haver forbundet sig, giort Opstand, og undertiden haver tvunget den anden Stand at giøre sig deelagtig med udi alle Embeder. Ja dette er undertiden gaaet saa vidt, at efter udstandene borgerlige Krige Adelen omsider er bleven saaledes satt til Side, at Almuen haver erhvervet all Myndighed. Intet Lands Historie kand herpaa vise større Exempel, end den Florentinske: Thi man seer, at Adelen sammesteds haver giort sig saa forhadt, at den paa visse Tider er bleven udelukt fra alle Værdigheder. Jeg for min Part dømmer herom saaledes: At Adel bør beholde den Agt og Herlighed, som den haver acqvireret; men holder tilligemed for, at det havde været bedre, at slige Stiftelser aldrig havde været skeede. Jeg meener herved Arv-Adel, hvorved Jalousie og Misforstand reyser sig imellem et Lands Indbyggere. Thi en bemidlet Mand af Meriter støder sig stedse over, at han formedelst Fødsel alleene, som er en pur Hændelse, skal agtes ringere end en fattig og u-meritered Edel-Mands Søn. Saadant er og vil blive en stedse- 355
varende Tønder til Tvedragt, og derforuden have den slette Virkning, at manges medfødde Dyder derved qvæles, naar man mærker, at Æres-Poster erhverves ikke ved Gierninger, men alleene ved Fødselen. Adels-
Per-

Personer selv finde sig besværgede dermed. Jeg haver viset deres Skiebne fordum i Florentz. Stænderne udi Engeland have saalænge tumlet om med hinanden, at all Myndighed er falden udi Under=Parlamentets Hænder, og udi Cromwells Tiid var Over=Parlamentet reent afskaffet. Udi Rom maatte fordum en sige sig af med sit Adelskab (ejurare patriciatum) for at beklædes med en anseelig Post: Og erindrer jeg ikke rettere, end at jo nu omstunder ingen udi Basel maa antages til publiqve Embede, uden han er af gemeen Borger=Stand. Ikke at tale om den Uheld, som flyder af Fattigdom, naar den er foreened med Velbyrdighed: Derfor sagde en viis Herremand, der leed Nød, men skiemmede sig ved at arbeyde: Ach gid jeg var en fattig Mand! Jeg forbliver ꝛc.

356

Epistola CLXIV.

Til **

Saasom Ægypten er det ældste florerende Rige, hvoraf man veed at sige, saa maa man der lede efter Oprindelse til adskillige Videnskaber, som siden ere forbedrede udi Grækenland. Blant andre Ting kand man holde for, at Skrift der allerførst er opfundet; hvilket udi Begyndelsen bestoed udi Hieroglypher, det er, udi symboliske og forblommede Figurer: Og siges der, at Mercurius Trismegistus haver været første Inventor deraf. Af saadanne Hieroglypher eller Tegn betienede man sig længe, indtil man omsider mærkede, at der behøvedes andet slags Skrift, for

for tydeligen at give sin Meening tilkiende, nemlig ved Bogstaver. Alle gamle Skribentere ere eenige derudi, at en Ægyptisk Konges Secretaire ophittede et Alphabet, bestaaende af Bogstaver, og at ved saadant Middel Skrift, som tilforn alleene tilkiende gaves ved Figurer og Mærker, og derudover ofte gav Anledning til Vildfarelse, blev meere sikkert og efterretligt. Derved funde dog de Ægyptiske Præste ikke deres Regning; thi, saasom de alleene vare beqvemme Udtolkere af de gamle hellige Hieroglyphiske Skrifter, saa mærkede de, at denne Alphabetiske Skrive-Maade blev alle forstaaelig, og at de derfore intet kunde have 357
sig selv alleene forbeholdet; hvorudover de inventerede et andet slags alphabetiske Skrift eller visse geistlige Bogstaver, som af Laye Folk og Almue ikke skulde forstaaes: Og er det saadant Skrift, som blev kaldet Hierogrammatisk. Det er alleene vanskeligt at sige, paa hvilken Tiid de Ægyptiske Bogstaver først bleve opfundne, eftersom den gamle hieroglyphiske Skrive-Maade var længe i Brug efter Bogstavernes Invention. Foruden den hierogrammatiske Skrive-Maade, som de Ægyptiske Geistlige inventerede, for at giøre deres hellige Skrifter uforstaaelige for Almuen, betienede de sig ogsaa af en egen slags Dialect, som af Manethon kaldes ἱερὰ διάλεκτος eller ἱερὰ γλῶσσα. Man seer saaledes, at de Ægyptiske Præste havde tre slags sig forbeholdne Skrive-Maader, hvoraf de betienede sig for at hindre, at Almuen ikke skulde forstaae deres Videnskaber: Den eene var ved hieroglyphiske Mærker og Figurer; den anden bestoed udi Præstelige Bogstaver; den tredie udi en hellig Dialect: saa at Laye og verdslige Folk betienede sig alleene af de saa kaldne epistolarske Bogstaver. Nogle foregive, at, saasom Hebræerne have laanet adskilligt af Ægypterne, saa

Lin. 15. Laye Folk, Lægfolk.

saa have de ogsaa efterfulgt dem derudi, og at Skriftens Bøger derfore have været skrevne alleene udi det geistlige Sprog. Men det er en dristig Gisning, og noget som siges uden Grund og Beviis. Man kand dog ikke negte, at jo Jøder saavel som andre Nationer udi adskillige Ting have betient sig af Hieroglypher:
356 Til Beviis derpaa tiene adskillige Monumenta. Americanerne vidste af intet andet Skrift at sige, og derfore ikke kunde begribe, hvorledes Spanierne ved Bogstaver gave deres Meening tilkiende. Fra Hieroglypher differerer det nu brugelige Chiffre eller Steganographie, som haver været de Gamle ubekiendt, hvorvel Polybius vidner, at Æneas Tacticus haver været Inventor deraf. Det samme bestaaer udi visse hemmelige Characterer, hvoraf man betiener sig for at skrive Breve, hvilke ikke kand forstaaes uden af dem, som have foreened sig om slige Mærker. Man regner 2 slags saadanne Chiffres; een af en simpel Nøgel, efterdi man derudi betiener sig af een og den samme Figur, for at betyde den samme Bogstav: en anden af en dobbelt Nøgel, hvorudi man maa forandre Alphabet ved hver Linie, eller ved hvert Ord; hvilket foraarsager, at Skriftet bliver des vanskeligere at dechiffrere. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXV. 359

Til * *

Jeg takker for det mig tilskikkede Capitaine Heitmans Skrift eller Physiske Betænkninger over Solens Varme og Luftens skarpe Kuld. Jeg kand ikke bifalde adskillige af hans Meeninger: men tilstaaer dog, at Skriftet i Almindelighed haver behaget mig. Thi man finder derudi visse Originale Tanker, hvilke, om de ikke ere vel grundede, saa give de dog Anledning til at eftertænke adskilligt, som ikke rinder enhver i Sinde. Han binder sig hverken til Cartesius, Newton, Leibnitz eller Wolff; men grunder sit Systema alleene paa egne Meditationer, og paa de Experimenter, som han selv haver giort. Indholdet af hans Physiske Betænkninger er udi kort Begreb dette. Han statuerer vel intet Vacuum, men holder for, at den subtile Himmel-Materie, som er imellem Stjerner, Solen og Planeter, er et Væsen adskildt fra all Elementarisk Grovhed, ja saa subtilt, at end ikke Solens eller Stjernernes klare Skin den kand oplyse. Hvoraf flyder, at samme Himmel-Materie, saasom derudi ikke findes Elementariske Particler, hvor Solens Skin kand fæste sig paa, maa stedse være mørk og kaald; men u-anseet dens Mørkhed, er den dog et Vehiculum eller en Canal for Soelens Klarhed, 360
som føres til Jorden. Han siger Solens Lys eller Klarhed, efterdi hans heele Systema gaaer ud derpaa, at intet af Solens Ild-Particler kand komme til Planeterne; men at Varmen, som vi finde, kommer alleene af Solens Skin, hvilket naar det igiennem den tynde Himmel-Materie samler sig udi Jordens og Planeternes Atmosphæra eller tykke Luft, foraarsager

ſager Varme, ligeſom Solens Straaler, naar de concentreres udi et Brænde-Glas. Naar man ſpørger ham, hvad den ſubtile mørke Himmel-Luft kand være, efterdi den er befriet fra alle Elementariſke Particler, da ſiger han ſig ſaadant ikke at kunne beſkrive, men ſynes at give tilkiende, at det er noget imellem Aand og Materie; Og ſpørger man, hvorledes den Harmonie kand tilveye bringes imellem Solen og Jorden, item imellem Jordens og Maanens Bevægelſer, naar intet Elementariſk Væſen er der imellem, ſom ſaadan Harmonie kand udvirke, da tilſkriver han ſaadant en Magnetiſk Sympathie. Af dette flyder ſaaledes, at Solens Brand og Heede ikke kommer til os, men at Varmen alleene er en Virkning af dens Skin, ſom concentreres udi den tykke Luft, og at i Følge deraf, jo høyere Planeternes Atmoſphæra er, jo ſtørre bliver Varmen paa Jord og Planeter. Dette Paradox ſøger han at beviſe med ſlige Argumenter: 1.) Deraf, at viſſe Planeter, ſom ere længſt fra Solen, ſkinne ſterkeſt, og Conſeqventer maa have meeſt Varme. Saaledes giver Jupiter, ſom er ſaa meget langt fra
361 Solen, meere Glands fra ſig, end Maanen, ſom er meget nærmere. 2.) At Solen, naar den er udi Perigæo, det er 15 ſaadanne Diſtancer, ſom der er imellem Jorden og Maanen, nærmere Jorden, end udi dens Apogæo, ſaa er dog Varmen lige ſtærk paa lige Grader udi Synden og Norden. Efterſom nu Varmen u-anſeet ſaadan Forſkiel udi Diſtancen, er lige ſtor, og Solen, naar den er udi Apogæo, da dens ſynlige Størrelſe er 30 Minuter, giver lige ſaa megen Varme, ſom naar den er udi Perigæo, og haver en ſynlig Størrelſe af 32 Minuter, ſaa er efter hans Meening klart, at Solens Nærhed eller langt Fraværelſe ingen Forſkiel giør paa Varme, og at udi

Mer-

Mercurio, som ligger fast ind udi Solens Straaler, kand være lige saa liden Varme, som udi den længst bortliggende Planet Saturno, og at det er derfore ikke Solens Ild, men alleene dens Klarhed og Billede der foraarsager al Varme i Planeterne. 3.) Efterdi, hvis Planeternes Varme grundede sig paa Solens Nærhed eller langt Fraværelse, maatte alting udi Mercurio forbrænde, og udi Saturno alting blive til Iis. 4.) Efterdi man seer af Erfarenhed, at af den Reflexion, som skeer af et Brænde=Glas paa et andet, kand ved Samling af Lysheden tilveyebringes Ild; hvilket viser, at Solens Billede og Skin saadant alleene kand udvirke, og at man ikke haver fornødent at tilskrive Ildens Formation udi Glassets Brænde=Punct virkelige Ild=Straaler, som udskydes fra Solen, og hvoraf vor heele Vortex og store Sole=Systema skulde opfyldes. Disse og andre deslige Argumenter, hvormed 362
Autor søger at bestyrke sin Meening, ere artige og sindrige. Men, om de end vare dobbelt saa mange, vilde dog Physici neppe bifalde et saadant Paradox. Autor tilstaaer selv, at Solen bestaaer af en brændende Materie, og Erfarenhed viser, at, jo nærmere man er Ilden, jo stærkere Varme føler man; Erfarenhed viser ogsaa, at man af det pure Skin ingen kiendelig Varme kand føle, langt mindre Ild: thi, hvis saa var, skulde man ogsaa af det Skin, som reflecteres fra Maanen, kunde samle Ild udi et Brændeglas; Og hvis Solens Fraværelse eller Nærhed ikke forøgede og formindskede Varmen, maatte man føle en bestandig Heede af Stjernerne, hvilke holdes alle for Sole, men saadan Virkning ikke have, efterdi de ere saa langt fraværende. Dette sees af Erfarenhed, og derfore af ingen Indvendinger kand bestrides. At Jupiter viser os et Skin klarere end Maanen, reyser sig ikke deraf, at Varmen

der er større, men efterdi alle skinnende Corpora synes klarere langt fra end nær hos; hvilket Autor selv paa et andet Sted tilstaaer. Om Solens Varme paa lige Grad er lige saa stor udi Apogæo som udi Perigæo, er vanskeligt at sige: thi man veed, hvad Luftens foranderlige Qvalitet, Vind og Veyrs Forandring 2c. contribuerer hertil. Hvis man var forsikkred om, at, naar Observationer giortes, Luften var lige qvalificeret, kunde man nogenledes dømme herom; og kom det da an paa, om en 32te Deels Nærhed af Solen kunde kiendeligen forøge Varmen paa Jorden.
363 Den 3die Indvending, som grunder sig derpaa, at, hvis Solens Nærhed eller Fraværelse forøgede eller formindskede Heeden, saa kunde visse Planeter ikke beboes, da er den ikke af stor Vigtighed; Thi man maa slutte at Beboernes Natur er proportionered efter Boeligernes Egenskab, og at Indbyggerne af Saturno og Mercurio ere sammensatte af anden Materie end jordiske Mennesker. Vi see jo her paa Jorden, at visse Creature kand ikke leve uden i Vandet, som strax qvæler og dræber andre. Endelig, hvad den fierde Indvending angaaer, nemlig at man kand samle Ild ikke alleene af et Brændeglas, som vendes directe mod Solen, men end ogsaa af et andet, hvorpaa alleene Skinnet reflecteres af det første Glas, da læres intet andet deraf, end at det, som han alleene kalder Skin eller Billede, ere Reflectioner af virkelige Ild-Straaler, som stødes fra det eene Glas hen paa det andet, og derfor kand have den samme, om ikke saa fuldkommen Virkning udi det eene som udi det andet Brændeglas. Autors Paradox bestaaer derudi, at han formerer Ild af Solens pure Billede eller Glands; Hvoraf maatte flyde, at man af Guld og all glandsende Materie kunde og samle Ild udi et Brændeglas. Men det

det maa her heede: Ex nihilo fit nil: Af intet bliver intet. Det er ogsaa imod all Erfarenhed. Dog dette u-anseet tilstaaer jeg, at Skriftet haver behaget mig, ja end saa meget, at jeg haver ønsket dets Oversettelse paa andet Sprog. Thi man seer, at Autor ingen Slave haver været af andres Meeninger; men at han haver søgt ved egen Meditation og ved egne experimenter 364
at formere et Systema. Der findes ogsaa et og andet udi Skriftet, som til Deels kand bifaldes. Man kand for Exempel tilstaae ham, at den tynde Himmel-Materie (Æther) er mørk og kaald, skiønt ikke i den Grad, som han foregiver: thi hvor Solens Skin eller Straaler have intet at fæste sig paa, kand ingen synderlig Varme eller Lys foraarsages. Man kand ogsaa bifalde ham derudi, at jo høyere en Planets Atmosphæra er, jo større Lys og Varme tilveyebringes, og at derfore de længstfraliggende Planeter, som Jupiter og Saturnus kand have meere Lys og Varme end vi indbilde os. Endeligen er den Indvending, som han giør af Varmens Lighed udi Perigæo og Apogæo saa betydelig, at den bør bevæge Naturkyndige til nøyere Eftersøgning deraf. Saadan er min eenfoldige Meening om dette Skrift; hvorudi jeg finder et nyt Systema, hvilket, hvorvel det ikke er antageligt, dog ikke bør foragtes. Jeg forbliver rc.

Epi-

365

Epistola CLXVI.

Til **

Min Herre skriver, at han haver med Flid igiennemlæset den ham skikkede Portugisiske Historie, og at han blant de Konger, som han der haver fundet, meest admirerer Dionysium og Emanuel. Jeg er herudi ikke af samme Meening: Min store Heros er Johannes 2. thi jeg finder hos ham Regierings-Konst og det, som man kalder bon sens udi saadan høy Grad, at faa Regentere derudi kand lignes med ham. Jeg tilstaaer gierne, at de tvende ovenmelte Konger havde fleere Dyder end Johannes, og at de i den Henseende vare almindeligen meere elskede, og meest udi Historien berømmes. Men de Qvaliteter, som Johannes besad, vare saa store, og stikke saaledes udi Øyene, at man uden Forundring ikke kand betragte dem: saa at man ikke anderledes kand dømme, end at han, saavidt som Regent, bør have et stort Fortrin for de andre. Thi, hvis de andre i Henseende til deres Dyder have været større Mennesker, saa haver denne i Henseende til hans Activitet, Duelighed, Skarpsindighed og Regierings-Konst været større Konge. Til Beviis herpaa vil jeg anføre et og andet, som udi hans Historie antegnes. Hans Fader Alfonsus reysede
366 uformodentligen ud af Riget, og endeligen lod sig merke med ikke at ville komme tilbage, overgivende Riget til Sønnen. Johannes var neppe i Følge heraf bleven erklæred Konge udi Portugal, førend Faderen mod all Forventning lod sig igien indfinde. Den nye Konge blev herudover raadvild. Han mærkede paa den eene Side, at Faderen vilde have Riget tilbage, og at en Sønlig Pligt bød ham herudi at lade see Føyelighed:

Han mærkede paa den anden Side, at det var haanligt
at nedlegge den Krone, som nyeligen var satt paa hans
Hoved, og at Faderens Regimente var Landet ikke
tienligt. Udi denne Forvirrelse tog han en Steen, og
kastede den med Hæftighed udi Floden Tagus, hvorved
han paa samme Tiid spadserede, begivende sig derpaa
stiltiende til sin Fader, for hvis Fødder han kastede sig,
og overleverede ham Riget igien. Kort derefter kom
han dog ved Alfonsi Død til Regimentet, og lod han
da strax see, sig at være en fuldkommen Mester udi
Regierings-Konst. Han beflittede sig fornemmeligen paa
at lære at kiende sine Undersaatter, og at straffe og be-
lønne enhver efter Fortieneste; saa at han overalt op-
vakte Kierlighed, Frygt og Admiration. Han tilbage-
kaldte ved et Edict alle de Gaver, hvilke han som
Prinds udi sin Ungdom havde giort; og, da saadant
af nogle blev lagt ham til Last, sagde han: De som
havde misbrugt en ung Herres Facilitet for at
tilvende sig noget, fortienede heller at straffes
end at belønnes. Han anordnede Commissarire 367
udi alle Provincier, for at efterforske, om Almuen var
undertrykked af de Store. Han udskikkede ogsaa alle-
vegne Speidere, der skulde erkyndige ham om, hvad
Folk havde at sige paa hans Regimente, og rettede ad-
skilligt derefter. Naar han vilde reformere, eller
giøre nogen Stiftelse, lod han saadant hemmeligen ud-
spreede blant Folk: Hvorved han fik at høre alt hvad
som derimod kunde siges; paa det at intet skulde an-
ordnes, som han siden maatte tilbagekalde. Han førte
stedse med sig en Liste, hvorpaa vare tegnede, saavel
alle de Embeds-Mænd, hos hvilke fandtes gode og onde
Qvaliteter, som andre, der vare beskikkede i Frem-
tiden til Stats-Bestillinger; og saae han vel til, at
ingen fik et Embede, uden det som han havde Beqvemhed
til.

til. Han havde de fleeste Recommendationer mistænkte, og derfore gemeenligen afslog de Ansøgninger, som vare forsynede med stærke Recommendationer. En fornemme Mand giorde en Ansøgning for sin Tilhænger: Men fik Afslag. Da Ansøgningen skeede anden Gang, bevilligede Kongen den, sigende: Jeg negtede det første Gang, efterdi jeg vidste, at Personen ikke skikkede sig, som han burde; men nu accorderer jeg ham hans Ansøgning, efterdi jeg veed, at han haver forbedret sig. Af saadant Forhold kunde man ikke andet end fatte høye Tanker om denne Konge. Han vilde ikke, at nogen skulde vide, at han havde Favoriter, eller at
368 han elskede nogen Undersaatt i Særdeelesshed. Han var stedse udi Arbeyde; hvilket var des meere at forundre sig over, efterdi han af Naturen liden Lyst havde dertil; men han sagde: Efterdi jeg er udi Embedet, maa jeg stræbe at opfylde det. Hans Dørre stode stedse aabne for alle, saa at ingen behøvede Recommendation for at faae Audience; og svarede han alle med Sagtmodighed og Mildhed. For at tilveyebringe sig Undersaatternes Kiærlighed, tillod han dem all uskyldig Lyst, og for at opvække Ærbødighed, lod han sig gemeenligen see paa Gaderne paa en overmaade skiøn Hæst, geleydet af alle sine Hofmænd; og vrimlede da Folk paa Gader, Torv, og udi Huusenes Vinduer, for at see ham: Han standsede da ofte ved et og andet Huus, for at tale med Borgere, skiønt det skeede ikke uden med dem, om hvilke han havde gode Tanker. Han bivaanede hver Dag Retten, og øvede Justitien i høy Grad: Ja hans Upartiiskhed i at dømme var saa stor, at han undskyldte og undertiden berømmede de Dommere, som dømte ham selv imod. Han vilde ogsaa, at hans egen Søn skulde være underkasted Lovene,

lige-

ligesom andre gemeene Undersaattere. Saa snart nogen signaliserede sig ved en tapper Gierning, belønnede han ham strax, uden at blive ombeden, saa at Portugiserne ingen vare Tak skyldige uden ham selv; herudover sagde han engang til en brav Mand: Du haver Hænder, hvormed du giør mig Tieneste; men du haver ingen Mund, for at tale om Belønning. Han var en stor Elsker af lærde Mænd: hvor- 368
paa tiener til Beviis et Brev, som findes blant Angeli Politiani Skrifter, item de Anstalter han giorde til Boglige Konsters Befordrelse. U-anseet den Kiækhed han lod see mod alle andre Potentater, var han dog føyelig mod Paverne og Geistligheden; Thi denne kloge Konge havde lært af andres Exempler, at der intet var at vinde mod dem: at han dog ikke altid lod sig forbløffe, sees blant andet af efterfølgende Gierning. Han forbød engang alle Undersaattere uden Forskiel at betiene sig af Hæste eller Muulæsler, saasom han havde dem nødige til sit eget Rytterie. Alle skikkede sig derudi, undtagen de Geistlige, hvilke besværgede sig derover, sigende, at de vare ikke hans, men Kirkens Undersaatter. Kongen lod som han fandt sig derudi; men befoel strax derpaa, at ingen Smed maatte skoe nogen Hæst eller Muule, sigende, at ingen kunde tvivle om, at jo alle Grovsmedde vare hans Undersaatter. Saaledes fik han sin Villie frem, og derved mærkeligen forøgede sit Rytterie. Jeg erindrer mig herved et ligesaa sindriigt Paafund, som den Franske Konge Philippus Augustus betienede sig af mod Geistligheden. Da han engang anordnede, at alle Undersaattere, saavel Geistlige som Verdslige, skulde give Penge til den Hellige Kriig, besværgede de første sig derover, foregivende, at de ikke vare forbundne til at hielpe Kongen med andet, end med deres Bønner: Kort derefter besværgede de sig over adskillig Vold, som

dem

dem blev tilføyet af nogle store Herrer. Hvorudover Kongen svarede, at han vilde hielpe dem med sine
370 Bønner, om han derved noget kunde formaae. Disse Geistlige mærkede da Kongens Meening, og derfore beqvemmede sig til Skatten. Jeg haver viset, at Kong Johannes ingen Favoriter vilde have, og at han derhos beflittede sig paa, at ingen saadant skulde troe. Hvorudover, da han engang noget længe havde fortroeligen talet med Don Diego d' Almeida, sagde han: Gak nu bort Almeida! thi ellers tænker man, at du er min Favorit. Efterdi han opførte sig nu som en Konge, nu som en Medborger, saa er det vanskeligt at sige, om han var meere frygted end elsked. Han talede engang Rui de Sousa haardt til, og kort derefter besøgte ham udi sit Huus, sigende: Jeg talede haart til dig nyeligen; da talede jeg som en Konge: Men nu taler jeg som et Menneske, og tilbeder mig dit Venskab. Disse og andre Qvaliteter foraarsagede, at ikke alleene alle Undersaattere, men end og alle Potentater havde Ærbødighed for ham. Under saadan Konge kunde det ikke andet være, end at Landet maatte vrimle af store Mænd; og fandtes der de iblant dem, som intet eftergave de gamle Romere udi heroiske Gierninger. Men med alle disse Qvaliteter havde han dog mange Uvenner, sær iblant de Store: Men just det samme viser, at han i alting haver opfyldt en Regents Pligt; thi ved Retfærdigheds nøye Øvelse bringer man sig Uvenskab tilveye. Hvad som fornemmeligen legges ham til Last, er den Execution, som skeede paa Hertugen
371 af Braganza, hvilken af Retten blev dømt til Døde: Item det Mord, som han med egen Haand begik paa Hertugen af Viseo. Begge vare vel skyldige: men man

man holdt for, at den første formedelst hans store Byrd og herlige Qvaliteter burte benaades paa Livet, og at den sidste Gierning var en Konge u-anstændig. Jeg forbliver 2c.

Epistola CLXVII. 372

Til **

Jeg erindrer mig, engang udi et Selskab løsligen at have givet min Betænkning over Kronings og Salvings Ceremonier, hvilke jeg meenede man vel kunde afskaffe, saasom derudi er ingen Fornødenhed, og stor U-roe og Bekostning, som derpaa giøres, kunde undgaaes. Dette mit Paradox spredede sig strax ud over den heele Stad: men jeg mærkede, at det hos de fleeste fandt intet Bifald; Thi mange ansee saadan Act ligesaa fornøden for Konger og Førster, som Omskiærelse var fordum for Israeliter, og som Daaben er for Christne. Dette opmuntrede mig til at anvende nogen Tiid paa at eftersøge Kronings og Salvings Ceremoniers Ælde, item de Aarsager, som anføres til deres Fornødenhed. Efter nøye Examen haver jeg fundet, at Kroninger ere ikke saa gamle som foregives: Vel er sant, at der tales om Kongelige Kroner udi gamle Persiske og andre Historier; men deraf læres intet andet, end at Kongerne bare saadanne Insignia og Distinctions-Tegn, med hvilke de strax ved deres Regierings Tiltrædelse bleve beprydede, ligesom de Romerske Keysere bleve iførte andre Slags Zirather, nemlig Cothurnis eller høye Skoe, hvorved den høyeste Magt og Værdighed betegnedes. Men alt 373
saa-

I., hvilken holdt denne Formalitet u-nødvendig: hvorudi han er bleven efterfuldt af de andre Keysere indtil denne Dag; thi ingen haver siden den Tiid bekymret sig om at reyse til Rom, for der at annamme Kronen af Paverne. Efter Pavernes Exempler have visse Erke-Bisper udi andre Riger tilegnet sig den Ret at salve og krone Konger, foregivende, derudi at være en Nødvendighed; Og haver man i Frankerig udbredet, at den Olie, hvormed Kongerne salves til Rheims, er nedskikket af Himmelen udi den hellige Flaske. Udi nogle Europæiske Riger ere disse Ceremonier før, udi andre sildigere indførte. Det første Exempel, som man finder paa hellig Salving, er udi den Gothiske Konge Vamba i Spanien Anno 672. Her udi Norden ere disse Ceremonier sildigere indførte; thi jeg finder intet talet om Kroning udi Dannemark førend i de Waldemarers Tiid; Thi at adskillige af de fore-
376 gaaende Konger af Erke-Bisp Eilstein siges at have været kronede Konger, er uden Beviis: At komme til Kronen er en Talemaade, som ofte intet andet betyder end at være kommen til Regieringen. Udi Norge finder jeg, Magnus Erlingsen, som regierede, da Waldemarus I. var Konge i Dannemark, at have været kronet af Pavens Legat Stephano udi 5 Bispers Overværelse: Króniken siger, at han var den første, som blev kroned med slig Stads, som udenlands holdes; hvoraf man kand dømme, at han haver været den første kronede Konge i Norge. Udi Efterkommernes Historie meldes om ingen Kroning, uden Kong Sverres, førend udi Hagen Hagensens Tiid, hvilken blev kroned med stor Høytidelighed af den Pavelige Legat. Sees saa heraf, at disse Høytidelige Acter ikke have været holdne nødvendige; item at de ere Inventioner af Geistlige, hvilke derved forøgede deres Myndighed, i det

de

de bleve anseede som Kongemagere. For at bestyrke Almuen i de Tanker, og for at vise, at Konger og Førster paa en viis Maade vare deres Hænders Gierninger, brugte man gemeenligen den Expression af Salvede Konger, ligesom det kunde være af meer Betydelse end andre simple Konger; da det dog er klart; at et retmessigt og fuldkomment Herredom erhverves enten ved lovligt Vall eller ved den Arve-Ret, som udi Rigers Fundamentale og Konge-Love er regulered. Det heeder jo udi Arve-Riger: Rex non moritur; eller, en Konge døer ikke; hvorved gives tilkiende, at saasnart Faderen døer, er den førstefødde Prinds udi samme Øyeblik Konge, saa at ved Kroning og Salving 377
ingen Vægt kand legges til Kongedommet. Men Geistligheden, som intet haver forsømt, hvad som kunde tiene til at forøge deres Myndighed, have villet ligesom tilkiendegive, at der ikke alleene var en absolut Fornødenhed udi Kroning og Salving, men end ogsaa at saadan Act ikke var lovlig, uden den blev forrettet af en viis Erke-Bisp. Derpaa vises blant andet et mærkeligt Exempel udi den Franske Konge Ludovico Crasso, hvis Kroning nogle holdte ugyldig, efterdi den ikke var forrettet ved Erke-Bispen af Rheims; hvilken Paastand dog igiendrives af Ives de Chartres. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, og man af Historien klarligen seer, hvorpaa disse høytidelige og kostbare Acter grunde sig, kunde ingen med Billighed lastes, der raadede en Konge til at dispensere sig for en Ceremonie, som er af ingen Nødvendighed, men foraarsager alleene Tids og Pengespilde. Langt fra, at en Konge tabte noget derved: han vilde heller erhverve sig et Navn udi Króniken, og ansees som den, der havde brudt Isen for andre; ligesom man seer at være hendet Keyser Ferdinando I. Man kunde ogsaa herved vise, hvad

Forskiel der er imellem en Vall- og Arve-Konge; eftersom den sidste ved Fødselen haver erhvervet Jus Quæsitum til Riget, og derfore behøver ingen høytidelig Installation, men alleene, at hans Ankomst til Regimentet ved sædvanlig Proclamation bliver tilkiendegivet. Denne min ringe Betænkning herover underkaster jeg min Herres Skiønsomhed, forblivende &c.

378

Epistola CLXVIII.

Til **

En eenfoldig god Ven, som for nyeligen havde læset udi Aviserne, at Prætendenten til den Engelske Krone paa en høytidelig Dag havde øvet den Miraculeuse Cur, som de Engelske Konger have tilegnet sig, og som bestaaer i at helbrede for den Svaghed, som gemeenligen kaldes the Kings evil: spurte mig, om det ikke kunde tiene til Beviis paa, at han havde retmessige Prætensioner paa Store Brittannien, heldst saasom den Konge, som nu sidder paa den Engelske Throne, saavel som hans Høysalige Fader Georg I. have renonceret paa saadant Regale, og ikke tilegnet sig denne himmelske Gave. Jeg svarede dertil, at saadant i mine Tanker tiener aldeles ikke til Beviis paa Prætendentens Ret, saasom jeg ikke tvivlede om, at hvis Georg II. vilde øve dette Regale, han i alle Maader vilde curere lige saa got som Prætendenten. Han spurte da, om jeg holdt det for Digt, alt hvad som i saa Maader fortælles, saavel om de Engelske, som Franske Konger. Jeg sagde,

at

at jeg aldeeles ikke tvivler om, at begge disse Rigers Konger jo have tilegnet sig saadant Regale; Item, at de jo paa visse Tider have rørt de Syge, som dem have været tilbragte: men, om de Syge ved saadan 379
Rørelse virkeligen ere blevne helbredede, det er noget, som jeg aldeles ikke kand sige; thi det er ikke Evangelium alt hvad som findes paa prændt udi Historier og Gazetter. De Omstændigheder, som fortælles derved, giøre ogsaa Tingen mistænkt; Ikke at tale om, at det er heel selsomt, at GUD blant alle Jordiske Potentater skulde alleene have forlehnet den Gave til de Franske og Engelske, saavel gode, som onde Konger, nemlig at curere Hævelser paa Halsen, og ingen anden Svaghed. At nogle 1000 Mennesker, ikke alleene af Almue, men end ogsaa lærde Mænd saadant stedse have troet: Deraf læres intet andet, end at der intet i Verden er saa sælsomt, som jo blant Mennesker kand blive til en Troes-Artikel. Hvor gammel denne Skik er udi Frankrige, kand ikke for visse siges. Nogle foregive, at den første Christne Konge Clovis bekom af GUD saadan Gave; hvilket dog er ikke troeligt, efterdi samme Konge var ingen Helgen: man finder ey heller talet herom førend udi det 11te Seculo, da Abbé Guibert melder derom saaledes, nemlig, at Kong Philip I. tabte den Gave formedelst hans u-ordentlige Levnet. Førend Kongen rører Syge, lader han dem visitere ved sin Liv-Medicum; og, naar Rørelsen skeer, siges disse Ord: Le Roi te touche, Dieu te guerisse! Det er: Kongen rører dig, men GUD maa helbrede dig. Dette forrettes 5 Gange om Aaret, paa de Dage som Kongen communicerer.
Nogle skiemtsomme Hoveder gaves heraf Anledning udi 380
Ludovici XIII. Tiid til saadant Indfald. De sagde, at Cardinal Richelieu, som havde tilegnet sig all Myn-

Myndighed, intet havde ladet Kongen beholde, uden den
Magt at curere Hævelser (Ecrouelles). Udi Enge-
land tillegges den Gave først Edvardus Confessor;
Og siges den bestandigen at have været hos de Engelske
Konger indtil Kong Wilhelm III, hvilken ansaae det
som en Overtroe, og derudi er bleven efterfuldt af Kon-
gerne af det Hannoverske Huus. Kong Jacob II. be-
mængede sig dermed udi sin Landsflygtighed. En Roman-
Catholsk Autor, som engang var tilstede ved saadan
Act, taler derom saaledes: Jeg var nærværende,
da Kong Jacob sidste Gang forrettede denne
Ceremonie. Der lode sig indfinde henved
300, som enten vare eller stillede sig an at
være Syge. Paa samme Tiid, som Kongen
rørede een, kastede Pater Peter et Baand,
hvorudi hang en Medaille, om den Syges
Hals. Efter at dette var skeed, bleve de, som
virkeligen vare syge overleverede til Medicis,
og de, som alleene vare komne, for at fiske
Skue-Pengen, som var hart ad 200 Rigsdaler
værd, behøvede ingen videre Cur. Man seer saa-
381 leedes, hvad fornuftige Roman-Catholske selv herom
dømme. Her i Landet haver været en almindelig Snak,
at vore Konger kunde standse Ilden ved at ride omkring
den. Men man finder intet derom udi vore Historier:
der bliver ey heller meere derom talet. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CLXIX. 382

Til **

Min Herre mælder udi sin seeneste Skrivelse, at han haver fundet Behag udi det, som jeg haver skrevet om store Monarchier. Jeg holder for, at jeg med Grund haver viset, at det er en utidig Frygt, som nogle giøre sig om store og almindelige Monarchiers Opkomst i vor Alder, da alle Riger og Republiqver staae ligesom paa Skildvagt, og foreene deres Kræfter, saasnart de mærke, at et Rige reiser Hovedet for høyt; saa at der er Anseelse til, at det vil blive ved de 4 Monarchier, som vi have havt, og at det femte vil døe og qvæles udi Fødselen. Siden det Romerske Herredoms Fald haver intet Rige kunnet komme til nogen saadan Væxt: i vor Alder ikke, formedelst andre mindre Staters Aarvaagenhed, og udi Middel-Alderen ikke, formedelst de store Rigers Deeling, hvilken af de Nordiske Nationer, der have oversvømmet Europa allevegne, er bleven indført; saa at Riger og Stater ere blevne deelte imellem de afdøde store Kongers Børn, ligesom andet privat Arve-Gods. Hvis det ikke havde været, vilde Europa i Middel-Alderen een og anden Gang have staaet i Fare for at have kommet under eet Hoved. Men store Herredømmer vare da ikke andet end Veyr-Lys, hvilke ligesom lode sig see og 383
forsvandtes paa een Gang. De Franskes første Christne Konge Clovis oprettede et stort Herredom; men, som det samme efter hans Død blev deelt imellem hans fire Sønner, faldt denne store Bygning tillige med Bygningsmesteren. Den Danske Konge Canutus Magnus regierede over heele Engeland, Dannemark og Norge; men, saasom efter hans Død Landene bleve deelte imellem hans

hans Sønner, saa at hver fik sit Rige, saa forsvandtes den Frygt, som man kunde giøre sig om et almindeligt Monarchie. Ingen udi de Tider lagde større Grund-vold dertil end Carolus Magnus. Samme Herre regierede over den største Deel af Italien og en stor Deel af Spanien, havde undertvunget Tydskland til Elb-Strømmen, og var Herre over heele Frankrige, hvorunder da befattedes ogsaa alle de Provincier, som nu kaldes Nederlandene, tilligemed Lothringen ꝛc.: saa at heele Europæ foreenede Magt ikke kunde holde ham Stangen. Men dette forfærdelige Herredom blev udi hans Søns Tiid deelt udi adskillige Riger; og, saasom Arve-Rettighed imellem de Kongelige Prindser stedse continuerede, fuldte paa Divisioner Subdivisioner; saa at de sidste Konger af den Carolingiske Stamme omsider ikke eyede meere end nogle faa Slotte eller Lyst-Huuse. Denne selsomme Vedtægt tilligemed adskillige andre haver sin Oprindelse udi Norden, og siden er indført udi de sydlige Lande, som Gother, Franker, Longobarder ꝛc. have undertvunget sig. Thi udi Romerske,
384 Græske, Persiske og andre Asiatiske Historier findes intet Tegn til saadant, men alle have holdet fornødent at skille Herredomme fra privat Arve-Gods: Hvorudover man ogsaa haver seet store Riger udi nogle 100 Aar i samme Stand, som de under de første Stiftere og Seyer-Herrer have været udi. De Bizarrerier og selsomme Vedtægter, som ere fundne hos de gamle Nordiske Folk, ere fast utroelige: Deres Helte og Seyer-Herrer arbeydede ideligen paa at stifte store Herredommer, som ingen Bestandighed skulde have, og at opreyse Bygninger, som de selv nedreve. Man kand ligne dem med visse Folk udi vor Tiid, som med stor Omhyggelighed samle paa Bibliotheker, for at lade dem siden distraheres og selges paa offentlig Auction.

Man

Man skulde tænke, at Rigers Deeling kunde mindst have
Sted udi Norden, efterdi Kongernes Magt der over alt
var indskrænket, ja udi saadan Grad, at de heller kunde
ansees som Kriigshærens Anførere end som Regentere.
Men hvad som andre Regentere, hvis Magt var u-om-
skrænket, ikke have dristet sig til at gjøre, have de Nor-
diske Konger uden Modsigelse bestandigen øvet, og et
Rige, som for Exempel af en absolut Persisk Konge
eller Chinesisk Keyser haver været anseet som et Fide-
commiss, er af de Nordiske indskrænkede Konger trac-
teret som et Patrimonium eller privat Arve-Gods.
Det ubegribeligste herved synes dette, hvorledes Rigernes
Stænder, som udi Norden havde meget at sige, ingen
Tiid have satt sig imod saadan fordervelig Deeling,
helst som de havde mærket de bedrøvelige Følger, som
deraf fløde, og de paafuldte Krige, som reisede sig stedse 395
imellem de Kongelige Prindser eller Arvinger. Men naar
man veed de Nordiske Rigers Tilstand paa de Tider,
kand man begribe Aarsagen, hvi saadant ikke blev paa-
talt. Blant de Nordiske Nationers Vedtægter, som
ellers vare ubekiendte udi andre Lande, var ogsaa denne,
at Kongerne, naar de vilde beneficere nogen, gave
de ham en Province til Lehn: Slige Lehn vare i
Begyndelsen personlige; som sees af den gamle Norske
Hof-Lov eller Hirdskraa, hvilken taler om Lehn saaledes:
Og a Pat med öngua mote i erf ad
ganga: Det er, at Lehn udi ingen Maade maa gaae
i Arv. Hid henhører St. Olai Ord: I Lehns-Høv-
dinger ere ikke Odelbaarne til mit Riges Her-
lighed. Men siden forplantedes de paa den Belehnedes
Arvinger. Med disse Lehns-Mænd bleve alle Riger op-
fyldte: Og, saasom de havde deres Lehn arvelige, bleve
de af deres Underhavende anseete, som deres retteste og
eeneste Herrer. Herudover, naar een eller anden Lehns-
Mand

Mand blev misfornøyed med Regieringen, veigrede de sig ikke alleene ved at assistere Riget efter deres Lehns Pligt, men endogsaa foreenede sig sammen, ja sloge sig til Rigets Fiender, for at paaføre deres Lehns-Herrer Kriig, saa at Kongerne ofte, for at bevæge dem til Fred, maatte forøge deres Lehn med fleere Provincier, saa at omsider mange af dem bleve mægtigere end Lehns-Herren selv. Efterdi Tilstanden nu var saadan, funde de Store udi Landet deres Regning ved, at Riget ved
386 en Konges Død blev deelt udi fleere Parter, saasom deres Magt og Sikkerhed grundede sig paa Kongernes Afmægtighed. De, som saaledes af Kongerne vare forlehnede med visse Provincier, differerede fra souveraine Førster alleene derudi, at de hyldede Lehns-Herrerne, og, naar Kriig paakom, vare forbundne til at lade sig indfinde med bevæbnede Folk efter Proportion af deres forlehnede Provincier. De store Lehns-Mænd havde under dem andre mindre Lehns-Mænd; og kaldes de sidstes Lehne After-Lehne, paa Fransk arriere Fiefs; og vare de udi samme Tilstand i Henseende til de store Lehns-Mænd, som de store Lehns-Mænd i Henseende til Kongerne. Naar en Kriig paakom, tilsagde Kongerne de store Lehns-Mænd at møde med et Antall af Kriigs-Folk; og de igien tilsagde de mindre. De store Lehns-Mænd førte gemeenligen Titel af Hertuger eller Græver: Og regnede man udi deres Tall og Erke-Bisper, Bisper, item store Abbeder, efterdi de pro Persona vare forlehnede med visse Stykker Lande; hvorfore de ogsaa udi Kriigs-Tider maatte udreede bevæbnede Folk, som de ofte selv, u-anseet deres geistlige Stand, anførede. Den Engelske Konge Henricus II. var den første, som forandrede denne vedtagne Skik; thi, saasom han mærkede, at den var besværlig saavel for Kongerne som for de forlehnede Herrer, saa paabød han, i steden for

Folk,

Folk, Penge, hvormed han hvervede Soldater allevegne, hvor han fandt for got: Og, saasom han ved dette Middel hastigere og bedre kunde faae en Kriigsmagt paa Beenene, blev han med Tiden efterfuldt af andre. Man seer, at det er gaaet ligeledes til udi vor Norden, hvor 387
Provincier og Stæder stoede for visse Skibes Udrustning, og Rigerne derover vare deelte udi Skibs-Reder og Styres-Havne, og de store Herrer, som vare forlehnede med Rigernes Provincier, lode sig udi Kriigs-Tider personligen indfinde med bevæbnede Folk. Saadant blev ogsaa her omsider forvandlet til den Skik at give Kriigs-Styr, hvormed man hverver og underholder Kriigs-Folk. Min Herre seer heraf, at det var de store Mænd i de Tider magtpaaliggende, at en Konges Magt ved Rigets Deeling blev svækket, og at det derfore ingen Under er, at ingen af dem søgte at hindre saadanne skadelige Deelinger. Denne fordærvelige Skik var dog ikke udi lige Grad antagen blant de Nordiske Nationer. Udi Dannemark, Norge og Sverrig seer man, at det heele Rige er gemeenligen faldet til den førstefødde Søn. Udi den Norske Hirdskraa forbydes Rigets Deeling; thi den siger, at een skal alleene være Konge over Norge og Skatlandene: Eirn skal Kongr vera yfer ollu Noregs Velde innan lands og ſo Skatlöndum. At Canutus Magnus deelede sit store Herredom mellem sine tre Sønner, reisede sig deraf, at hans 3 Riger, som ved Havet vare skildte fra hinanden, ikke vel kunde regieres af een Konge. De efterfølgende Konger have ey efterfuldt ham herudi: Thi af alle Svend Estridsens efterladte voxne Sønner blev den ældste alleene Konge, og efter ham igien den næste Broder. Man finder alleene, at en og anden Dansk Prinds haver været forlehned med Synder-Jylland eller Slesvig, skiønt i Begyndelsen 388

ikkun

ikkun pro Persona; thi det var derudi de Danske Lehn differerede fra Tydske, som ginge i Arv. Udi Frankrige og Spanien vare disse Deelinger længe i fuld Brug: Og have de allerlængst continueret blant de Tydske Førster, efter hvis Exempel de Slesvigske Hertuger ogsaa have rettet sig; saa at Hertugdommet derover ofte er bleven deelt ligesom andet privat Arve-Gods. Det selsomste herved er dette, at paa samme Tiid som de Slesvigske Hertuger disponerede over Førstendommet som et Patrimonium, paastode Stænderne Vall-Rettighed, og derved gave tilkiende en yderlig Vankundighed in jure publico, som jeg haver viset udi min Dannemarks Historie. Jeg forbliver &c.

---

389 # Epistola CLXX.

Til **

Jeg mærker af min Herres sidste Skrivelse, at han endnu henger ved sin gamle Meening, holdende for, at en Prædikant kand ikke dispenseres for paa offentlig Prædikestoel at straffe den høye Øvrigheds Forseelser. Min Herre insisterer paa sine forhen anførte Argumenter, nemlig: 1) at Prædikantere befales at sette Syndere til rette; og, naar saa er, maa de giøre det uden Forskiel og uden Personers Anseelse. 2) Efterdi man af Kirke-Historien seer, at de allerældste hellige Kirke-Fædre saadant uden Skye have øvet, og derfore af alle Christne Meenigheder have været anseede som Martyrer og Apostoliske Mænd. Hvad det første angaaer, da tilstaaer jeg, at Prædi-

kantere

kantere uden Personers Anseelse bør sette Syndere til rette, og at den samme Skrifte-Formular, som bruges til Bønder, maa ogsaa bruges til Konger og Førster; og at det er i den Henseende, at jeg med andre have censureret den Præst, som vegrede sig ved at skrifte sin Bisp, sigende sig at være for ringe dertil; item den, om hvilken fortælles, at han udi Daaben forandrede Expressionerne udi Formularen, saa at han, for Exempel, til en Borger-Kone sagde: Nævner Barnet; men til en adelig Dame: Vil Fruen behage at 390
nævne den lille Junker eller Frøiken. Jeg tilstaaer, saadant og andet at være ilde grundet: Jeg tilstaaer, at man bør straffe Synd uden Forskiel, hos hvem den findes, efterdi der ere ingen privilegerede og uprivilegerede Syndere. Men dette u-anseet, bliver jeg ved min Thesin, nemlig, at en Prædikant bør holde sig fra at censurere den høye Øvrighed udi offentlige Forsamlinger: Thi, saasom en Stats Styrke og Velfærd bestaaer derudi, at Undersaatter have Ærbødighed og Kierlighed til Regenterne, og Prædikantere ere saavel Statens Undersaattere som andre, saa kand det ansees som en slags Rebellion at ville sværte den høye Øvrighed udi heele Meenighedens Paahør. Derved betages dog ikke en Prædikant eller Skrifte-Fader den Ret at straffe en Øvrigheds Synder: Han kand efter en Samuels, en Nathans &c. Exempel foreholde saadant en Regent udi Eenrom, hvilket haver bedre Virkning, og Staten lider intet derved. Jeg siger, det haver bedre Virkning, efterdi Regenten seer, at saadant alleene skeer af Omhue for hans Salighed og Kierlighed til hans Person, ikke af Ambition, for at giøre sig paa hans Bekostning stor udi Almuens Øyen, og at erhverve sig Titel af Martyr. Man vil vel sige, at der maa giøres Forskiel imellem verdslige

og

og geistlige Undersaatter, og hvad som er utilladeligt hos de første, er en Pligt hos de sidste, efterdi de, som GUds Tienere, ere autoriserede til saadant, og derfore ingen Forargelse kand foraarsage. Men, langt fra
391 at Prædikantere herudi ere privilegerede frem for andre Stænder, ingen bør mindre være saadant tilladt end en Præst, hvilken ved en offentlig Tale kand bringe et heelt Land udi Bevægelse. Allermindst bør saadant tillades udi fri Republiqver, hvor man haver seet, hvor mange bedrøvelige Virkninger geistlige Taler mod Øvrigheden have havt. Hvad det andet Argument angaaer, som grunder sig paa de hellige Kirke-Fædres Exempler: Da er det ikke i den Post man maa efterfølge dem; saasom deres haarde Invectiver mod de Romerske Keysere, deres Herrer, ere ingen Zirater udi deres Liv og Levnet. Jeg for min Part haver over intet meere forarget mig, end over den hellige Ambrosii Forhold mod Theodosium, som var een af de beste Romerske Keysere. Jeg vil ikke tale om Thomas Becket og andre, der ved Trodsighed og aabenbare Rebellion mod den høye Øvrighed ere blevne canoniserede. Man kand udi mange Ting ikke følge de gamle Kirke-Fædre udi deres Morale. Den lærde Barbeyrac haver udi et grundigt Skrift viset, hvor ofte de derudi have taget feyl. Blant deres Vildfarelser kand regnes denne; at de holdte det for en heroisk Dyd og en Lærers Pligt at sværte den høye Øvrighed udi offentlige Forsamlinger, at indprente Undersaatterne onde Tanker om deres Regentere; hvilket stedse haver havt slette Virkninger, forhærdet Øvrighed, opvakt Forfølgelse mod Prædikantere, foraarsaget Koldsindighed ja ofte Oprør blant Undersaattere. Men derhos er at mærke; at, ligesom Prædikantere herudi ikke maa overtræde de Grændser, som ere satte for Regieringers og

Socie-

Societeters Sikkerhed; saa maa man paa den anden 392
Side ikke forbyde Lærere at laste udi Almindelighed alle slags Synder, endogsaa dem, som findes hos Regenterne. Man maa ey heller ved tvungne Udtolkninger, og af puur Mistanke, som ofte skeer, giøre til personale, hvad som en Prædikant kaster udi Almindelighed. Begge disse Ting ere lige lastværdige: Ved første Forhold overtrædes det, som et Societets Indretning og Natur udfordrer; og ved det sidste bindes Munden til paa Lærere. Min Herre seer saaledes, at jeg herudi, som i andre Ting, gaaer Middel-Veyen; og at jeg holder nyttigt og tilladeligt udi en Sparlagens Prædiken, hvad som jeg holder utilladeligt og skadeligt udi en Høymesse. Jeg forbliver 2c.

Epistola CLXXI. 393

Til **

Min Herre skikker mig tilbage Torfæi Norske Historie, hvilken han siger sig gandske at have igiennemlæset, og han dømmer derom, ligesom Joh. Clericus, nemlig, at mange Ting derudi findes, som ikke interessere en Læser, og derfore intet Sted burde have i Kongernes Historie. Jeg tilstaaer saadan Betænkning ikke at være ugrundet: thi jeg haver selv mærket hos vore Nordiske Historie-Skrivere, at de indrykke udi almindelige Historier alt hvad som falder dem i Hænder, og at det er dem nok, at det er et gammelt Manuscript; saa at de ingen Mynstring giøre, ved at examinere, hvad som er af Betydelse,

og hvad som er ingen magtpaaliggende at vide. De gamle Norske eller Jislændere have overgaaet alle Nationer i at skrive og antegne alting uden Forskiel. Man kand ligne dem ved visse Folk udi vore Tider, der antegne udi deres Almanakker, hvad de hver Dag have bestilt, hvilke Visiter de have giort, hvad de have spiset, hvad de have tabt eller vundet i Spill, og andet deslige. Det er dog troeligt, at de gamle Norske eller Jislændere have antegnet de fleeste Ting, ikke udi den Henseende, at de skulde komme for Lyset, og at de
394 maaskee derfor havde slaaet Stræg over mange af deres Manuscripter, hvis de kunde have indbildet sig, at de skulde være blevne indrykkede udi almindelige Rigs-Historier. Jeg er ogsaa eenig udi den Dom, som min Herre fælder over bemeldte Skribents Lettroenhed, og ønsker at mange af de anførte Miracler og Jærtegn havde været udeladte af hans Historie. Men med alt dette holder jeg Torfæi store Krønik for en af de anseeligste og prægtigste Historier, som nogen Tiid er kommen for Lyset, og at det med all rette fortiener at heede et 30 Aars Verk, og ansees som et Arbeyde, der udfordrer meere end een Mands Kræfter. Hvis noget Skrift er Original, saa er dette: thi det er grundet paa utallige Manuscripter, som ere forfattede saavel udi solut Stiil som paa Vers af Skribentere, som mestendeels have været øyensynlige Vidner til det, som de have antegnet. Og, saasom alt er skrevet paa det gamle Nordiske Sprog, som nu omstunder ingen uden Jislændere forstaaer; saa kand man sige, at ingen uden Torfæus i begge Riger kunde forfærdige saadant Skrift. En stor Lykke for Publico var, at Autor naaede en saa høy Alder; thi ellers havde det ikke kunnet blive fuldført, helst, saasom det er forfattet udi zirlig Latin, hvilket borttager megen Tiid. Ved Skriftets

Læs=

Læsning haver jeg mærket tvende synderlige Ting, som ikke ere fundne hos andre end hos de gamle Norske. Det første er, at Norge og Jisland have vrimlet af Poëter: thi der er fast intet Slag holdet, lidet eller stort, og ingen merkværdig Ting er skeed, at der jo citeres en Poëts Vidnesbyrd, som paa samme Tiid 395
haver seet, hvad han udi Vers haver antegnet. Det forunderligste er, at der fandtes utallige Mænd, som giorde Profession af extemporale Vers. Det er vel troeligt, at Poësien haver været derefter. De Vers, som vi i Historien have, vise ogsaa, at derudi haver ikke været megen Konst. Ikke desmindre seer man dog deraf Nationens synderlige Naturalier og dens Inclination til Digtekonst. Den Vanskelighed, som man haver i at forstaae disse Vers, hvor simple de end synes af Oversættelserne at være, give tilkiende, at derudi maa være noget konstigt, som bestaaer, enten udi Constructionen, eller udi egne Poëtiske Ord. Thi hvad kand være meere simpel end det Epigramma, som en vis Poët giorde til Kong Knud den Store, hvorved han ikke alleene frelste sit Liv, men end og fik en stor Belønning. Verset er dette:

Knutur verr grundsem giætir
Gricialands hinn riki.

Oversettelsen deraf er denne: Knud den rige forsvarer sit Land saavel som Grækenlands Konge. Naar man nu betragter, at intet kand være simplere, og dog seer, hvad Virkning Verset haver haft, kand man slutte, at Konsten haver alleene bestaaet udi ovenmelte Ting. Det meeste, som legges disse Poëter eller Skialdrer til Berømmelse, er, at de have forfattet alting med en Historisk Oprigtighed, saa at, hvis de

396 ikke have skrevet saa ziirligen, som de Græske og Latinske Poëter, saa have de ey heller løyet saa meget, som de samme. Det andet, som er mærkværdigt hos de gamle Norske, er dette, at Landet udi heele Seculis tillige haver været plaget af Mænd, som have givet sig ud for Konge-Sonner, og derved stedse have faaet stort Anhang. Heraf reyse sig de mange Factioner af Birkebeener, Bagler, Ribbunger, Slitunger, Kuflinger, Oyeskiægger, Warbælger rc. hvis Anførere gave sig ud for at være af Konge-Slægt, og meere berettigede til Kronen, end de regierende Konger. Det er forunderligt, at Oynene engang ikke kunde aabnes paa den Norske Almue efter saa mange store Ulykker, som ved deslige Bedragerie vare foraarsagede. Man kunde ansee saadant som Beviis paa Nationens naturlige Uroelighed: Men mig synes, at det heller haver reyset sig af Almuens Kierlighed til Konge-Slegten, hvoraf visse Herrer have betient sig, for at bane dem Vey til Thronen; thi man seer, at Bønderne ideligen have paastaaet, at disse Oprørere skulde ved Jærn-Byrd, eller at bære gloende Jærn, bevise deres Herkomst; hvilket var dem ikke vanskeligt: thi mange forstoede Handverket paa de Tider, saa vel udi Norge som udi andre Lande. Hvis man skal tilskrive disse Uroeligheder Nationens Tilbøyelighed til Oprør; saa maa man tilstaae, at aldrig noget Folk er bleven meer forandret og ukiendeligt: thi man haver i de nyere Tider, udi heele Seculis, ikke mærket ringeste Bevægelse; Saa at, hvis de gamle Norske kand citeres til
397 Exempel paa Ustadighed, saa kand de nyere, lige fra Reformationens Tider, frem for alle Nationer paa Jorden, vise Exempel paa Bestandighed, Lydighed, og Afskye for Oprør. Herpaa kand tiene til Oplysning,

ning, hvad som er tildraget sig for nogle Aar siden, da en vis Normand formedelst Utroeskab mod Regieringen blev henrettet: Thi man fandt ikke, at en eeneste af hans Landsmænd havde været i Ledtog med ham. Jeg forbliver rc.

Epistola CLXXII. 398

Til **

Jeg seer af sidste Aviser, at Paven paa nye haver satt Frimurerne udi Kirkens Band. Jeg fortænker ikke hans Hellighed derfor: thi, endskiønt han mærker, at ingen meer fældes af hans Torden-Straale, saa vil han dog lade see, at han ikke haver renonceret paa de Romerske Pavers gamle Regale, og vil mage det saa, at det ved Præscription, som res derelicta, ikke reent skal tabes. Mod Frimurerne kand han øve saadan Jurisdiction uden Fare: thi de gribe ikke til Gevær for at hævne sig, men tie stille, og, maaskee, lade sig nøye med udi deres hemmelige Forsamlinger at excommunicere ham igien, saa at alting kand gaae lige op, og Spillet kand, som man siger, bringes til Remise. Men med Konger og Førster er det af større Betydelse, saasom Hans Hellighed efter det nu værende Kirkens Systema kand med Sikkerhed ikke øve saadant mod Potentater meere. Jeg vilde ikke raade Hans Pavelige Hellighed nu omstunder at excommunicere enten Keyseren, Kongen af Frankrig, eller Kongen af Spanien; thi, da udi Begyndelsen af dette Seculo Pave Clemens XI. satte i Band den Key=

Lin. 15 f. n. Præscription, Rets Fortabelse, fordi Retten ikke er haandhævet.
Lin. 14 f. n. res derelicta, en forladt Ting, herreløs Eiendom.

399 Keyserlige Krigshær udi Italien, stoed han i Fare at miste baade Kald og Kiole. Siden Lutheri Tiid, da man fik Leylighed at examinere det Pavelige Herredoms Adkomst, have Paverne ikkun skudt med løst Krud, og deres Torden-Straaler kand nu omstunder ikke anseees anderledes end som Raketter. Man mærkede strax i Begyndelsen af Reformationen, hvor farligt det var for Paverne at øve deres forrige Myndighed; thi General Fronsberg, som var udi den Keyserlige Krigshær, der var skikket mod Rom, førte til Felttegn en Strikke, hvorudi han agtede at henge Paven. Naar saadant eftertænkes, maa Haarene paa enhver Paves Hoved reyse sig: thi det som da truedes med, kunde nu virkeligen skee. Den absolute Myndighed Paverne udi forrige Tider have øvet, og den Virkning, som deres Tordenstraaler have haft, er saa forunderlig, at man ikke kunde fæste Troe dertil, hvis Historien ikke var fuld af Exempler derpaa. Hvad kunde være selsommere, end at see en fremmed Bisp at dømme de mægtigste Potentater fra Zepter og Krone, og det ofte for uvedkommende og ringe Sager, som enten fordi de havde Trætte med deres egne Undersaatter, eller fordi de ikke kunde forliges med deres Hustruer? Man skulde vel tænke, at et saadant almindeligt geistlig Herredom kunde være af nogen Nytte, og at det kunde have samme gode Virkning, som Abbé St. Pierres almindelige Europæiske Senat, der ved dets Myndighed kunde bilegge alle Tvistigheder, som reysede sig imellem Potentater, og tilveyebringe en almindelig og bestandig Fred.
400 Jeg siger, man kunde i den Henseende holde det nyttigt, at alle Regentere havde en saadan tilfelles Custos: Men Historien viser, at det var de Tiders Paver ikke derom at giøre; thi de have selv yppet de fleeste Krige, og ophidset Potentater mod hinanden for at fiske udi

rørt

rørt Vand: Ja nogle Paver have selv anført deres Kriigsmagt, og ved deres Exempler opmuntret andre Bispe og Prælater til at agere Generaler mod deres egne Lands-Herrer. Hvad som lagdes verdslige Potentater til Last, blev anseet som Dyder hos Geistligheden; saa at den blev holden for en duelig Bisp, der forstoed sin Kaarde, og vidste at bruge den mod Pavens Fiender: Thi Christianus Erke-Bisp af Mayntz blev afsat, efterdi han duede ikke til Kriig. En og anden Potentat forekastede dem vel saadant undertiden; men det blev ikke agtet. Kong Richard af Engeland fangede engang udi Striid en bevæbnet Bisp; og da Paven paastoed, at han skulde løslade Bispen, som han kaldte sin Søn udi Christo, skikkede Kongen ham Harnisket, hvorudi Bispen var bleven fangen, sigende derhos, ligesom Josephs Brødre sagde til Jacob: See! om det er Eders Søns Kiortel. For at giøre begribeligt, hvi Paverne have kunnet øve saadant Herredom over Potentater, ere tvende Ting at mærke: 1) At de udi Tvistigheder med Konger og Førster havde paa deres Side de fleeste Bispe og Prælater, som alle besadde store Lehn. 2) Efterdi en Potentat ofte fandt sin Regning ved, at Paven excommunicerede og forfuldte en anden. Hvis 2 eller 3 af de største Potentater havde været eenige i at beskytte deres 401
Høyhed, havde aldrig saadanne Tragoedier kundet blive spillede. Pavernes Hoved-Statsgreeb vare derfore at fomentere Fiendskab imellem Riger og Lande; saa at man kand sige, at deres Herredom grundede sig paa Fiendskab imellem Konger og Førster, item paa visse Potentaters U-ordentlighed, og at de i den sidste Henseende have anseet de helligste Konger med skeele Øyen, efterdi de ingen Prætext havde at angribe de samme. Jeg holder derfore for, at den Franske Konge St.

Lin. 7 f. n. fomentere, nære.

St. Louis, hvis heele Liv var ustraffelig, haver i hans Tiid været den største Torne udi Pavernes Øyen: thi, naar saadan en Konge vilde staae paa sin Myndighed, som man seer ham at have giort, maatte Paverne give Kiøb. Ellers er dette mærkeligt, at just paa de Tider, da Paverne spillede Bold med de mægtigste Potentater, vare de udi meest Foragt udi Staden Rom, hvorudi de residerede: thi de store Italienske Familier spillede Bold igien med dem, dreve dem ofte i Landflygtighed, ja tracterede dem fast som Misdædere; hvorudover visse Potentater søgte at alliere sig med disse Familier, saasom de med deres egen Magt intet kunde udrette. For at begribe dette Paradox, kand man holde for, at Paverne ingen Ærbødighed kunde erhverve sig af Romerne, der dagligen saae deres slette Levnet og Opførsel. Jeg forbliver 2c.

---

402 ## Epistola CLXXIII.

Til **

Jeg takker for din sidste Skrivelse. Du lader mig derudi vide, at N. N. ved Døden er afgangen, og græmmer dig derover, at Dødsfaldet var hastigt og uformodentligt, saa at han ingen Tiid fik til at giøre Poenitentze for sine Synder og sit stedsevarende u-ordentlige Levnet. Du tvivler aldeeles ikke om, at, hvis GUD havde ikkun givet ham en Time til Anger og Ruelse, han jo vilde have anvendet den paa at begræde sine Synder, og at bereede sig til en salig Død. Jeg tvivler ey heller derom; thi jeg seer, alle Mennesker

saa-

saadant udi sidste Døds Time at giøre, og at vende sig til GUD, naar Verden ikke vil have dem længere. Men en saadan tvungen Omvendelse kand ikke være af megen Vægt, helst saasom Erfarenhed viser, at de fleeste Mennesker, som udi Livs-Fare begræde deres Synder, synde paa nye igien, saa snart Faren er over. Det gaaer med dem, som der fortælles om Findlappen, hvilken, da han faldt udi Vandet, raabte GUD om Hielp; men, da han i denne Livs-Fare fik fat paa en Green ved Strandbredden, sagde han: Nu hielper jeg mig selv. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, saa er jeg ikke eenig med dem, der ansee en hastig og brad Død, som GUds Straf, og en Dags 403
eller Times Forudgivelse som et Naades Tegn; thi en tvungen Omvendelse er ingen Omvendelse. Adskillige Hedninger have herudi dømt grundigere end de fleeste Christne Casuister. Virgilius tager ikke i Betænkning at fordømme den, der opsetter Poenitentzen til yderste Tiid og Time.

Qvisqvis apud Superos furto lætatus inani
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Jeg veed vel, at jeg her gaaer fra den almindelige antagne Meening: det er ikke den første Gang; thi jeg viger fra den banede Lande-Vey, saa tit jeg finder Fornødenhed, og Sikkerhed det udfordrer. Den almindelige Meening foraarsager en Knude, som er vanskelig at løse; thi derved bestyrkes den farlige Lærdom om GUds forud besluttede Raad, angaaende visse Menneskers Fordømmelse og Salighed. Thi, naar man for Exempel setter to grove Syndere, hvoraf den eene hastigere henrykkes i sine Synder, den anden derimod haver en Dags eller Times Tiid til at græde; saa grunder den førstes Salighed og den sidstes Fordømmelse sig alleene paa den forundte

eller

eller nægtede sidste Time, hvilket kand give Anledning
til at holde GUds Domme partiske. En Præst eller
Siæle-Sørger giør derfore best, at han herudi intet
404 deciderer, allerhelst, saasom han af utallige Exempler
haver Aarsag at tvivle om Oprigtigheden af den Poeni-
tentze, som skeer udi yderste Time: dog bør han ikke
mistrøste en Agonisant, hvorved Desperation kand
foraarsages; det er nok, at han siger: Hvis Eders
Anger og Ruelse reyser sig ikke af det lidet
Haab, som I have til Livet, men den kommer
af Hiertet og et fast Forsæt i Fremtiden at føre
et andet Levnet, saa kand denne, skiønt sildige
Poenitentze bevæge GUD til Naade. Jeg holder
for, at den Lærdom, som føres om en silde Poenitentzes
Vigtighed, fører onde Sviter med sig, og at den styrker
de fleeste i at fremture udi deres Synder. Jeg holder
ogsaa for, at den Bøn, som dagligen giøres, at GUD
vil bevare os fra en hastig og brad Død, kand i den
Henseende behøve Forklaring. Thi, naar et Menneske
lever saaledes i Dag, at han tænker at døe i Morgen,
kand man ansee en hastig og brad Død som en stor
GUds Velgierning, efterdi det allerforskrækkeligste, som
staaer et skrøbeligt Menneske for Øyene, er en Død,
som foregaaes af en langvarig Sygdom. Jeg tvivler
ikke paa, at du jo strax vil forkaste denne min Meening:
men eftertænk alting nøye! Man studser ofte ved Lær-
domme, som ved nøyere Examen blive fundne baade
grundige og opbyggelige. Jeg forbliver ꝛc.

Lin. 7 en Agonisant, en som ligger i Dødskampen.

Epi-

Epistola CLXXIV. 405

Til **

Du spørger, hvorledes jeg haver levet, siden sidst vi talede med hinanden: Jeg kand dertil ey andet svare, end at jeg haver levet efter Sædvane, saa at jeg ikke haver kunnet distingvere en Dag fra en anden. Jeg staaer op om Morgenen Klokken 7, drikker derpaa min Caffé, studerer, spiser, og medens jeg klæder mig, bander min Skræder 2c. Det sidste skeer, efterdi mine Klæder ere saa trange, saa at det er fast det samme som at føre sig i Harnisk. Mig synes at Verden er trang nok, saa at man ikke haver nødigt at giøre den trangere. Du vil uden Tvivl hertil svare: Hvad kand Skræderen giøre dertil, at Klæderne blive saa u-magelige og piinagtige? Han giør jo ikke andet, end hvad Folk vil have? Intet er vissere: hvorudover, naar jeg tænker mig ret om, saa haver jeg heller Aarsag til at være vred paa mig selv, der efter Moden bestiller Klæderne, end paa Skræderen, der giør dem, eller rettere paa Moderne, der tyrannisere baade over Skræderen, over mig og over alle andre, og det udi saadan Grad, at det holdes for en Egensindighed, ja hart ad en Rebellion at sætte sig derimod; hvorudover man maa med Taal- 406
modighed skikke sig derudi, som udi andre U-leiligheder, hvilke man ey kand hindre, og sige med Bonden hos Petronium, der havde mistet sin brogede Soe: Modò sic, Modò sic. Vi maa takke GUD, at de Parisiske Skrædere, som fabriqvere vore Klæde-Moder, ikke foreskrive os det, som er end værre og meere umageligt, og efterfølge en vis fornuftig Japonesers Lærdom, der trøstede sin Medborger paa saadan Maade. En Keyser udi

udi Japan, saasom han var fød under det Tegn af Hunden, fattede han saadan Ærbødighed for alle Hunde, saa at, naar en Hund døde, befoel han, at Ejeren deraf skulde selv bære den til Graven. En Philosophus mødte een, der gik udi saadan Forretning; og, da den samme besværgede sig over sligt haanligt Hoverie, trøstede han ham med disse Ord: Vi maa takke Guderne, at Hans Keyserlige Majestæt ikke er fød under det Tegn af Hesten, saa havde vor Vilkor herudi end bleven slettere. Orientalske Folk, hvis Moder og Levemaader vi udi mange Ting belee, fortiene der udi at berømmes, at de stedse beholde den samme Klædedragt: Europæer derimod føre sig op som Comoedianter, der udi hver Scene forestille nye Personer, og lade sig see udi nye Skikkelser. Man seer af den Franske Historie, at Folk af Distinction fordum bare lange Klæder, og at de ikke brugte korte, uden naar de vare udi Felten: Ziirligheden bestoed udi Hermelin eller andet Skind, hvormed de vare
407 bræmede; Og blev det udi Caroli Sapientis Tiid en Skik at brodere Klæderne fra øverst til nederst med Vaaben og Skilter. Om Dannemark haver Arnoldus Lubecensis antegnet som noget mærkværdigt, at samme Riges Indbyggere bare Baadsmænds Dragt; og er det troeligt, at de Norske have været ligeledes klædde, efterdi de flakkede end meere om udi Søen end de Danske. De, som have Samling af gamle og nye Tavler eller Skilderier, kand give best Underretning herom. Man seer deraf, at visse gamle Moder have været lige saa u-magelig som de nye. Intet tiener meere til Beviis herpaa end de Norske Klæde-Moder udi Kong Olaf Kyrres Tiid. Man brugte da høye Skoe, som vare broderede med Guld og Silke; Kiole-Ermerne vare fulde af Folder, og saa trange og stærkt tilknyttede, at

man

man maatte betiene sig af et Instrument for at paa-
drage dem; Nogle havde ogsaa Guld-Ringe om Beenene.
De foldede Buxer, som Christianus III. kaldte von
Huus, von Hof, give tilkiende saavel Kostbarhed, som
Umagelighed: Det samme kand og siges om de Pibe-
Kraver, som bares om Halsen; til hvilken Dragt vore
Præste nu alleene ere fordømte, og som deres Hustruer
gierne ønskede at maatte afskaffes. Det er ikke længe
siden, at Mandfolks Kaaber bleve aflagde; Thi. jeg
erindrer, at de af visse gamle Borgere end udi min
Barndom bleve baarne. Men nu omstunder seer man
i begge Rigerne ingen at bære Kaabe, uden Rector
ved Universitetet: hvorudover adskillige have ønsket,
at man i Steden derfor betienede sig af en anden 408
brugelig Zirath, og at Kaaben blev forvandlet til en
lang Kappe: thi man støder sig over alt hvad som er
u-sædvanligt; Og var det af den Aarsag, at en gammel
Matrone, der bivaanede en Rector-Grad, som for
nogle Aar siden holdtes udi vor Frue Kirke, da hun
saae Kaaben at blive lagt paa Rectoris Skuldre,
sagde med Taarene i Øynene: Hvad Ont haver
denne gode Mand giort? Det samme kand siges
om Skiæg, som tilforn holdtes for en Mands Zirath
og Ære, helst blant geistlige Folk, hvilke saaledes havde
forelsket sig derudi, at da en Siællands Biskop udi
Christiani 5 Tiid arbeydede paa Skiæggenes Afskaf-
felse, og at sløife Præsternes Hager, blev hans Fore-
tagende anseet som en Heterodoxie, og foraarsagede
det stor Bevægelse: Nu derimod vilde det blive lige saa
vanskeligt at fornye den Mode igien, saasom den alle-
vegne er kommen af Brug, og man seer ingen Skiægge
uden hos endeel gamle Norske Bønder og Geddebukke.
Det kand hende sig, at de brede Fiskebeens Skiørte,
som vore Fruentimmer nu omstunder ansee som største

Pry-

Prydelse, vil i Fremtiden ansees som Vanheld, og at vore Efterkommere ville holde for Digt og Fabel, hvad som derom kand blive dem fortaalt. En Engelsk Autor giør en sindriig Beskrivelse over Fruentimmerets foranderlige Klædedragt med disse Ord: Fruentimmerets Klædedragt, siger han, er ligesom onde Vædsker udi Legemet, hvilke nu sætte sig udi Lemmerne,
409 nu udi Hovedet. I gamle Dage havde de fæstet sig udi Hovedet, som derudover hævede sig som et Taarn, (hvormed han meener deres høye og 4re Fag dobbelte Fontanger). Nu derimod ere Vædskerne nedfaldne udi Hofterne, saa at de alle synes at lave til Barsel, (Hvormed han sigter paa Fiskebeens Skiørter.) Det synes, siger han videre, at de ligesom ved Volde og Muure ville fortificere deres Kydskhed; men Erfarenhed viset, at de dog ere lige saa lette at bestorme, som i gamle Dage. Jeg haver udi Imitation heraf giort et Latinsk Epigramma, hvis Meening er denne: Mathematici have ofte forandret deres Meeninger om Jordens Skikkelse; nu haver den været flak, nu rund, nu aflang som et Æg, nu haver den hævet sig under Polerne, nu under Eqvinoctial-Linien: Lige saadanne foranderlige Figurer have Fruentimmer været underkastede; nu have de tilvoxet udi Høyden, nu udi Breden, nu haver Hævelsen været under Polerne, (ved høye Hæle og Fontanger,) nu under Æqvator, (ved Fiskebeens Skiørte). Blant Europæiske Folk have dog Spanier beholdet deres gamle Dragt. Udi min Føde-Bye Bergen i Norge have Borger-Folk haft i lang Tiid en u-foranderlig Dragt: nu derimod rette de sig ogsaa efter alle nye Moder
410 og følge Strømmen. Geistlig og verdslig Dragt var

Lin. 1 Vanheld, Vanzir.

udi

udi den første Christen Kirke den samme: Man henfører Forskiellen derudi til det 4de Seculum; thi den var tilforn eens, undtagen at visse Philosophi beholdte deres gamle philosophiske Dragt, efter at de havde antaget Christendommen, og vare blevne Christne Lærere. Udi Keyser Constantini Magni Tiid søgte Geistligheden at distingvere sig ved særdeles Dragt, besynderligen Bisperne. Samme Keyser forærede Macario en Kiortel, bestukken med Guld, som han skulde betiene sig af ved Daabens Forretning; Og, som mange ikke vilde være mindre end han, er det troeligt, at han strax haver faaet Efterfølgere. At de Geistlige udi de 3 første Seculis ikke have baaret anden Dragt end verdslige Folk, dertil maa vel den fornemste Aarsag have været, nemlig at de udi Forfølgelsens Tiid ikke vilde være kiendelige; Thi man finder, at de ellers ingen Hadere vare af Jødiske Ceremonier, og man seer af det Gamle Testamentes Historie, at de Jødiske Præste have haft en egen Klædedragt, skiønt Leviterne der udi ikke vare distingverede fra Almuen. Hvidfarvede Klæder vare de gemeeneste hos Israeliter: Unge Folk bare buntede Klæder; hvilket sees af Josephs, Thamars og Davids Ugifte Døttres Dragt: thi Skriften siger om Tamar, at hun havde en Kiortel af adskillige Farver, thi saa pleyede Kongens Døttre at klæde sig. Den største Zirath udi Mændenes Dragt bestoed udi Fryndser, som vare hæftede til deres Purpur-bræmede Klæder. Hvad Krigsmænds Dragt angaaer, da er blant andet dette derved at mærke, at det som vi kalde Munde- 411
ring, og som hos de Franske med et beqvemmere Ord heder Uniforme, er ikke gammelt: thi enhver Soldat bar fordum sine egne Klæder. Det er troeligt, at Tienere ey heller have haft visse Livrées. Jeg haver viset udi mine Skrifter, naar og ved hvad Leylighed

Pe-

Peruker ere komne udi Brug. De Gamle have ikke vidst af saadanne Hatte at sige, som nu over alt bruges: Man brugte tilforn et Slags Klædes Huer, som vare foerede fremmen til, og som havde en Svantz ved Nakken. Man meener, at Hatte ere komne i Brug midt udi det 14de Seculo: Den Franske Historie siger, at Carolus VII. blev ved en Høytidelighed seet med en Castors Hat; hvilket da blev holdet for noget nyt og usædvanligt. Jeg ønskede gierne at vide, hvo der haver været første Inventor af Poudre, eller den Skik at bestrøe Haar og Klæder med Hvede=Meel: thi saadan Invention fortienede en Æres=Støtte til Ihukommelse. En forpudret eller med Hvedemeel bestrøed Cavalier haver intet at bebreide en sminket Jomfrue: Tvert imod den første kand giøre mindre reede for sin Mode end den sidste, helst naar Kornet er dyrt, og han selv haver kun lidt at æde. Jeg forbliver ꝛc.

412
Epistola CLXXV.

Til **

Jeg læsede for nogen Tiid siden et Stykke udi den gamle Norske Hirdskraa eller Hof=Lov med stor Fornøyelse, saasom det samme kand tiene til at igiendrive dem, der have afmalet det gamle Norge som et barbarisk Land. Stykket, som er det 27. Capitel af samme Lov, og som handler om Hirdlytr eller Hof=Lyder, er af efterfølgende Indhold: Du maa frem for alting ubrødeligen holde det Løfte, som du udi den hellige Daab haver giort GUD. Syv

Laster,

Laster, som her anføres, og som er Kilde og Rod til alle andre, maa du have Affkye for: 1) Overflod udi Mad og Drikke, og den ædle Tids u-nyttige Spilde. 2) Legemets Vanrygte. 3) Svig og Bedragerie mod din Næste. 4) Forfængelige Tanker, hvorved du indbilder dig ved gode Gierninger noget at have fortient. 5) Prægtig Klæde-Dragt, som er over din Stand. 6) Langvarig Vrede. 7) Had og Avind, som kommer af Hiertet. Af disse 7 Hoved-Lyder fødes og udflyde alle andre smaa og store, hvorved vi fortørne GUD den Himmelske Konge og retfærdige Dommer. Du maa derforuden skye alle de Ting, som kand være din Konge og hans høye Embedsmænd til Skade og Nachdeel: Aller- 413
meest maa du tage dig vare for Løgn og Meeneederie; men beflitte dig paa Retfærdighed og Sandhed udi alle dine Ord og Gierninger. Du maa holde dig fra Fraadserie og Drukkenskab: Thi mange, som ere hengivne til samme Laster, tabe derved Gods og Helbred, ja det som meere er, Liv og Siæl. Du maa holde dig fra Rov, Tyverie, Hoer, Trette og Bedragerie. Du maa skye all u-nødig Bekymring, og især Avind, som ingen skader meer end dig selv. Hvis nogen fortørner dig, maa du ikke overile dig med Hevn. Enhver, som lader sig overvinde af disse Laster, kand ikke leve i Societet og Foreening med andre. Du haver saa nogenledes hørt, hvordan man skal skye store og grove Laster, hvilke vi have tilkiendegivet til den Ende, at enhver sig derfra med des større Fliid maa tage vare: Thi ingen kand bedre skye Synden, end den, som er bleven underrettet om dens Hæslighed.

Vi have fundet fornødent: Først at beskrive Feyl og Laster, som man maa skye, førend vi tale om Dyder, som man maa øve: Thi, ligesom den, der vil forvare et kosteligt Klenodie, reenser først Stedet, hvorpaa det skal ligge, at det ikke
414 skal fordervés; saa maa det onde først bortryddes, paa det Dyden ikke skal besmittes," og iføre sig Lastens Natur; thi en god og kostbar Drik kand fordervés udi et u-reent Kar, og et skiønt Liggendefæe kand besmittes udi et skidet Giemme. Men om nogen er henfalden til en Synd eller grov Last, maa han strax søge at reise sig igien, og ikke fremture derudi: Thi det hender sig ofte, at et Menneske af Skrøbelighed kand falde, men det er hæsligt at fremture i Synden. Det er gudeligt og christeligt strax at angre sine Synder, for at blive forsikkret om, at GUD igien vil tage os til Naade: Thi en Konge beviser heller Naade mod den, som haver fortørnet ham, men siden giort Poenitentze, end mod den, som haver ladet see mange Prøver paa Troeskab og Lydighed, men siden vanslægter derfra; ligesom en Ager-Mand meere agter den Jord eller Eng, som i Begyndelsen haver været ufrugtbar, men siden ved Dyrkelse er bleven god, end en god Jord, som haver vanslægtet. Af disse Erindringer, som ere skrevne for Hof-Folk for mange 100 Aar siden, kand man nogenledes giøre sig en Idée over det gamle Norske Folk: Thi, naar man seer igiennem Fingre med Stilen og visse Tautologier, finder man her herlige Tanker, og et Morale, som de grundigste Philosophi ikke kunde skiemme sig ved. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXXVI. 415

Til **

Jeg takker min Herre for hans Lykønskning. Den Critiqve, som han mælder, at nogle have giort over min nye Værdighed, sætter mig udi ingen Bevægelse. Saatidt jeg hører saadant, svarer jeg, at adskillige andre literate Personer til saadan Værdighed ere ophøyede, at min Adkomst dertil er saa god som nogen andens, og at min Promotion er mindre paradox end adskillige andre literate Tydske Personers, efterdi deres Baronier ligge udi Maanen, da mit derimod virkeligen existerer paa Jordens Klode, og ligger udi den Province Siælland. Videre forestiller jeg dem skiemtviis, at jeg er af militaire Stand, og at jeg for 50 Aar siden haver staaet indrulleret i det Aggerhusiske Regiment udi Norge, saa at jeg efter min Tour kunde maaskee nu have været General, hvis jeg imidlertiid havde beholdet mit Hoved. En vis ung Person, som meenede, at jeg havde giort alt for stort Spring paa een Gang, bad jeg gunstigst at ville eftertænke, at jeg var udi Embede og udi en slags Anseelse, førend han blev fød. En anden, som forundrede sig over, at jeg paa min høye Alder haver ladet mig baronisere, svarede jeg, at det var skeed, alleene for at vise, at den Character, som jeg forhen udi mine 416 Skrifter haver givet denne Nation, er gandske rigtig, nemlig, at man her ikke bekommer Lyst til at dandse, førend man faaer Lig-Torne, og at man ikke faaer Smag paa Verden, førend man bliver 60 Aar gammel: Formanende ham derhos, at han selv vilde tage sig vaere, naar han kom til samme fatale Alder. Andre Svar giver jeg ikke disse Raisonneurs, hvorvel mig ikke

ikke fattes solide Argumenter, som af fornuftige Folk ere bekiendte, og som af dem holdes for at være grundige. Men, at jeg med min Herre skal tale lidt meere alvorligen, da, eftersom nogle tage Anledning at criticere denne min Metamorphosin af det, som jeg tilforn haver skrevet, især udi een af mine Epistler, hvorudi jeg haver viset min Bestandighed i at modstaa Fristelser, og censurerer dem, som af Ambition, og for at beklædes med Æres-Titler, indvikle sig udi verdslige Forretninger, hvorved Boglige Konster maa til Side settes; da kand jeg dertil sige, at saadan Critiqve gaaer mig aldeeles ikke an: Jeg haver ikke sagt, at Ære og Værdighed giør Skaar udi Boglige Konster og Academiske Studeringer; tvertimod, jeg haver sagt, at Studeringer derved heller opmuntres og forfremmes. Jeg haver alleene sagt, at mange, som have giort stor Fremgang udi Boglige-Konster, søge, for at nyde Æres-Titler, at indvikle sig udi verdslige Forretninger, hvorved deres Studeringer settes til Side; og at det er saadanne Fristelser, som jeg haver imodstaaet, ey villende derudi følge deres Fodspor. Til Beviis derpaa haver
417 jeg anført en Tiid af meer end 30 Aar, udi hvilken jeg uden Anfægtning haver anseet andres Forvandlinger udi det selvsamme Collegio, hvori jeg sidder. Og kand enhver slutte, at, eftersom jeg haver holdet Stand indtil min høye Alder, det nu kand være mig lige meget, enten jeg gaaer paa andres høyre eller venstre Haand, helst saasom jeg ikke meer kommer udi store Selskaber, hvor man fører sig sin Rang til Nytte. Jeg haaber derfore, at enhver kand see, at den Erection, som er skeed af mit Jorde-Gods til Fri-Herskab, er skeed alleene til Publici Nytte, og for at have et Monument efter min Død, saa at det her maa heede, som en gammel Philosophus sagde: Sero arbores qvæ

aliis

aliis prosint, det er: Jeg planter Træer, som andre skulle nyde Frugt af. Mit heele Levnets Lob viser, at dette kand være mit Symbolum, eftersom jeg aldrig haver havt det nærværende Gode for Øyene, og, saasom jeg ikke efter Haandverks-Folks Exempel haver arbeydet de fleeste Dage i Ugen for at have en fri Mandag: Enhver, som indretter sit Levnet efter saadan Plan, bør ingen Misundelse underkastes: Hvis Misundelse kand forsvares, saa maa det heller være i Henseende til dem, der ved Arv, Giftermaal, ublue Raaben og idelige Ansøgninger komme til Velstand, ikke i Henseende til dem, der næst GUD ey kand tilskrive deres Velstand uden deres eget Arbeyde og ordentlige Oeconomie. Jeg haaber, at et hvert fornuftigt Menneske saadant kand begribe: Jeg haaber ogsaa, at de af mine Landsmænd, som med saadan Hidsighed jage efter Rang og Titler ikke kand besmykke deres Opførsel med mit Exempel. Min Værdighed haver langt anden Adkomst. Den er 418
og et Embede, hvorudi er en Realitet: Da andre derimod begiære at kaldes det, som de hverken ere eller agte at blive: De søge hver siette eller syvende Aar at beklædes med nye Titler, hvortil de anføre langt slettere Motif end Børns, der udi tilvoxende Aar for Tiden bede om en nye Kiole, foregivende, at den gamle bliver dem for stakket: Hvad som herved ellers fornøyer mig, er dette, at andre studerende Personer af dette Exempel opmuntres, og at alle fornuftige Folk legge denne min Dignitet Hans Kongel. Majest. til Berømmelse. Udi Promotionen er ellers intet Paradox, med mindre man vil holde for, at det er imod Anstændighed, at een, der profiterer politiske Historier, Jus publicum og Morale, beklædes med Værdighed; og at Høyhed og Æres-Titler alleene tilkomme dem, som sidde udi andre Collegier, hvorudi Regnskabe revi-

Lin. 1 Lob, Løb.
Lin. 12 for, før.
Lin. 4 f. n. profiterer, foredrager offentlig.

revideres, Extracter af Memorialer giøres, og Formularer eller Forskrifter skrives. Min Herre seer heraf, at paa mig ikke kand retorqveres, hvad jeg haver dadlet hos andre, saasom denne min Værdighed ingen Desertion fra Studeringer foraarsager: Thi en Baron kand holde Venskab med de 9 Musæ, ligesaavel som en Professor; og man mærker af mine Studeringers Fortsettelse, at jeg end ikke haver opsagt eller agter at opsige mit Borgerskab. Det er ikke Værdighed, men visse Forretninger, som ligge til en Værdighed, hvilke foraarsage Studeringers Tilsidesettelse. Hvis en Artikel havde været indført udi mit Friherlige Patent,
419 nemlig, at jeg maatte herefter ingen Omgiængelse meere have med de 9 lærde Jomfruer, og jeg ikke desmindre havde ladet mig baronisere, saa havde den Critiqve, som af nogle giøres, været gandske rigtig. Men, saasom Værdigheden ikke med saadan Clausula er given, og grundige Studia ere ingen contrebande Vahrer for en Friherre, men heller zire Standen, saa er visse Folks Domme, herudi som i mange andre Ting, uden Grund. Det var at ønske, at alle Grever og Friherrer vare lige saa vellærde som velbaarne: Derved leed Landet aldeeles ikke. Tvertimod, grundig Lærdom zirer Standen meere, end forgyldte Vogne, eller toppede Hæste: Og er det derfore, at jeg lader hverken mine Døttre eller Vogn-Hæste toppe, men søger at distingvere mig ved Videnskabers Cultivation, med et ordentligt Levnet, med udkaarne Folks Omgiængelse, og ved Liberalitet udi slige Ting, som sigte til Publici Nytte. Ikke at tale om: At man udi Klæde-Dragt, Stats og Eqvipage nu omstunder ikke kand distingvere sig meere, helst udi en Stad, hvor man seer Haandverks-Karle udi røde Skarlagens Klæder, Skrædere, Skoemagere og Bagere at age udi Vogne og Carosser,

og

og at boe udi Huuse, som man kunde tage for Palatser, hvis Dørrene ikke vare tegnede med Saxe, Støvler og forgyldte Kringler. Lader os engang ret betænke, hvorudi en Mands Ære bestaaer. Ingen Tiid haver givet os bedre Leylighed til at aabne vore Øyen, end denne som vi nu leve udi, da GUD haver velsignet Rigerne med en Konge og en Dronning, der ved egen 420
Frugalitet og Tarvelighed dagligen foregaae os med Exempler. Vita Principum censura est: Hoffets Exempel kand udvirke meere, end de strængeste Forbud og Love. Vor Tiid viser derpaa et mærkeligt Exempel udi Rysland. Der kunde en Boyar fordum ikke besøge sin Naboe, uden han var geleydet af 20 til 30 Edelmænd; men, da de saae, deres egen store Monarch ofte at gaae igiennem Moscows Gader uden Følge, meenede de, at det ogsaa kunde være dem anstændigt, saa at de begyndte at fatte andre Idée om det, som kaldes Decorum eller Sømmelighed. Jeg raader herved ingen til Karrighed; tvertimod jeg holder den for at være ligesaa stor Lyde, som Overdaad, hvilket jeg og ofte i mine Skrifter haver viset. Jeg raader til at lade Penge roullere. Mit Morale sigter alleene til at vise den rette Brug deraf, og at udrødde den falske Concept, man gemeenligen giør sig om Genereusitet, og det som man kalder Godhiertighed, helst udi dette Land, hvor mange udi Stats og Vellyst lidet agte Penge, og ikke spørge om, hvad et Gieste-Bud eller en Lyst-Reyse skal koste, men derimod slaae Knuder om Pungen, naar der handles om at give Penge til deres egen og Landets Ære, hvilket foraarsager, at mange gode Ting ingen Fremgang kand have, og at mange nyttige og zirlige Stiftelser qvæles udi deres Fødsel. Jeg forbliver etc.

Epi-

om Danske Love og Forordninger, item om Fæderne-Landets Beskaffenhed, vilde skinne udi en Ret eller et høyt Collegio, hvoraf han kunde allereede være bleven et Lem, naar Broderen ved sin Tilbagekomst maatte begynde at solicitere om et Embede, eller søge ved indenlandske Studia at giøre sig beqvem dertil; thi det heder da: Hic Rhodus, hic salta. Saaledes vilde uden Tvivl begges Tilstand blive: Ikke at tale om, at, om Faderen imidlertiid døde, vilde den første ved sin Hiemkomst finde udi den Afdødes Journal en saadan Antegnelse. Paa min Søns Peders Reyse er giort Bekostning af 6000 Rigsdaler: Min anden Søn Paul der imod haver imidlertiid ikke kostet mig meere end 2000; derfor maa 4000 Rigs-
424 daler afkortes udi Peders Arv. Jeg siger, at saadanne Prøver kunde giøres; Og bilder jeg mig ind, at de ofte ere giorte, skiønt uden Frugt. Dog u-anseet alt dette, raader jeg ikke aldeeles fra Ungdommens udenlandske Reyser; men, som jeg i alting stræber at gaae en Middel-Vey, gaaer jeg den ogsaa herudi, og raader alleene til Midler, hvorved saadanne kunde modereres. Det er ikke tienligt, ja fast ikke giørligt, ved et almindeligt Forbud at ville hæve en almindelig herskende Passion: thi det var ligesom ved en Forordning at ville forbyde Rysserne Brændeviin eller Hollændere Røg-Tobak; til hvilket man ingen Øvrighed kunde raade. Det sikkerste Middel til at moderere denne Epidemiske Reyse-Syge, er et Ridderligt Academies Stiftelse: helst, naar en Hoved-Artikel derved helligen i Agt tages, nemlig, at ingen udenlands Reyse nogen bliver tilladt, førend han udi nogle Aar haver studeret hiemme paa saadant Academie. En saadan Artikel er basis, hvorpaa Stiftelsen grunder sig, og ligesom Kalken der skal give Bygningen en bestandig Consistence. Thi,

saa-

gemeenligen anføres til Prætext, skiønt, naar de unge Herrer nøye examinere sig selv, ville de mærke, at den rette Motif til deres udenlandske Reyser er Begierlighed efter Divertissemens, og den Sødhed de finde i at leve udi Frihed. Hvis man til Forsøg gav unge Personer Tilladelse at reyse ud til det lærdeste Universitet, men hvor ingen Comoedier, Opera, Spectacler eller anden Øyens-Lyst kunde nydes, vilde Lysten maaskee gandske forgaae, helst om Reysen skulde skee med de Vilkor, at de skulde geleydes af deres Forældre, der kunde have Opsyn med dem. Jeg troer, at mangen Huus-Fader herom er persvaderet, og derfore lod sine Børn blive hiemme, hvis han raadde sig selv. Men, naar Sønnen faaer først Moderen paa sin Side, og de med associeret Magt angribe Verket, hielpe Faderens Argumenter lidet eller intet. Jeg vil dog ponere, at adskillige unge Herrer reyse udenlands alleene udi Forsæt at poleres og at forfremmes udi Sprog Videnskaber: men man kunde giøre Forsøg med tvende Brødre af lige Qvaliteter, saaledes, at man lod den eene reyse, og den anden blive hiemme, og see saa efter, udi hvilken Tilstand begge efter 2 à 3 Aars 123
Tiid vilde findes. Man vilde efter saadan Tiids Forløb finde, at den Reysende vilde komme hiem med en riig Kram af allehaande Slags glimrende Varer, men derhos destitueret af visse fornødene Ting, som meest komme tilpas udi Fremtiden, naar han skulde træde i Forretninger, og hvorpaa den tilbageblivende imidlertiid haver samlet got Forraad: Den første vilde befindes at tale nettere Fransk og Italiensk; Den sidste at forstaae bedre Landets Sprog, som til Forretninger fast eene udfordres: Hin vilde brillere udi Selskaber ved at tale om sine Reyser, og om fremmede Nationers Egenskab; Denne, som imidlertiid havde erkyndiget sig

om

med Fædernelandets Skikke og Levemaader; og viser Erfarenhed, at de, der have ført sig udi fremmed Skikkelse Udenlands, ofte ved deres Hiemkomst beleees af
426 deres Landsmænd, og søge efterhaanden at naae deres forrige Skikkelse igien. En Hollænder, der kommer fra Paris, chargered med Franske Maneerer og Zürligheder, bliver af sine Landsmænd fast anseet som en Pekelhæring: Thi hvad som zirer en Nation, vanhelder en anden; og haver her Sted det, som Cicero siger: At iføre sig andens Natur, for at tabe sin egen. Men lad være, at saadant kunde agtes nødvendigt udi visse Lande, saa passer det sig ikke paa Dannemark, og allermindst paa Indbyggerne udi Kiøbenhavn; hvor man udi kort Begreb kand see, alt hvad andre Stæder bryste sig af; hvor en Mængde af alle Slags Nationer opholde sig; hvor der er et Kongelig Hoff, et stort Universitet, en Guarnison, en Søe-Magt, og en Samling af alle Slags Stænder og Professioner. At reyse fra saadan Stad til andre Stæder for at profitere af Omgiengelse, er det samme som at leede efter Vand, naar man boer ved en Søe. Disse mine Tanker underkaster jeg min Herres Skiønsomhed, forblivende 2c.

427
Epistola CLXXVIII.

Til **

Min Herre mælder, at han haver læset det Brev, som jeg haver tilskrevet vor tilfælles Ven, om de tvende Samtaler, som jeg haver haft med C. K. angaaende den Guddommelige Forudseelse

af

af Hændelser, eller af Ting, som flyde af Menneskets fri Villie, og at ham synes, at jeg ikkun løsligen haver svaret til de af samme Person anførte Argumenter. Jeg haver svaret det beste som jeg haver kunnet, og jeg haver communiceret andre disse Samtaler udi Tanke, at forsynes med sterkere Beviisligheder. Hvis min Herre kand forsyne mig med noget, som er kraftigere, skal jeg ikke glemme at føre mig det til Nytte. Objectionerne ere ellers glimrende, og adskillige saavel gamle som nye Philosophi ere faldne paa samme Meening, som jeg udi disse Samtaler haver stræbet at bestride, og det, maa skee, udi en redelig Intention, efterdi de have meenet, at de Knuder som giøres, ved andet Middel ey kand løses. Imidlertiid bliver jeg ved den meest antagne Meening, og holder fast ved den Bekiendelse, som jeg forhen haver giort: nemlig at jeg ey drister mig til at indskrænke GUds Alvidenhed. Jeg tilstaaer alleene, at der er ingen Tvistighed, hvorudi man maa meere ydmyge Fornuften. Jeg forbliver 2c.

Epistola CLXXIX. 428

Til **

Jeg haver ofte udi mine Skrifter tilkiendegivet, at jeg holder uskyldig Lyst lige saa fornøden for Sindet, som Mad og Drikke er for Legemet. De fornuftigste Lovgivere have været af saadanne Tanker; og ere de besynderligen at berømme, som have seet til, at det som kaldes dulce er mænged med utile: Det er, at Lystighederne ere ikke alleene uskyldige, men end

og saadanne, at en Stad eller et Societet derved kand zires og underviises. Blant saadanne Lystigheder regner jeg tvende, som for kort Tiid siden ere stiftede udi denne Hoved=Stad, nemlig det Musicalske Societet og de Danske Skuespill. Hvad det første angaaer, da bestaaer det af adskillige Liebhabere og af alle Slags Stands=Personer, henved 40 udi Tallet, naar de alle ere samlede. De samme have udi en kort Tiid saa=ledes tiltaget udi Musiken, at mange af dem kand passere for Mestere. Og, saasom dette Societet tiener til Konstens Forfremmelse, og tillige med er en Zirath for Staden, ønske alle dets Vedligeholdelse, helst, saasom det kand skee ved en gandske maadelig Bekost=ning. Hvad Comoedierne angaaer, da ere derom differente Meeninger. Fanatici have stedse regnet
429 Skuespill blant syndige Lyster, og adskillige andre have prædiket derimod, men ere kraftigen igiendrevne af de strængeste og fornuftigste Moralister. De Argu-menter som bruges pro og contra, vil jeg her ikke anføre, saasom de ere alle bekiendte: Jeg vil ikkun alleene sige dette, at vore Danske Skuespill have om=støbt disse Rigers Almue ligesom udi en anden Form, og lært dem at raisonnere om Dyder og Lyder, hvorom mange tilforn havde kun liden Idée. Hvis ikke andet var at sige til vore Skuespills Forsvar, kunde man frit sige, at derved gives Middel til det Danske Sprogs Forfremmelse, ja at Sproget, som uforskyldt lidet eller intet tales udi store Huuse, med Tiden derved kand blive Hof=Sproget. Jeg siger at Sproget ufor=skyldt er kommen af Brug paa store Steder, efterdi det i sig selv haver alle de Behageligheder, som noget Sprog kand bryste sig af. Thi det er letflydende, naturligt, og uden Vanskelighed og ringeste Contorsion kand udtales: Og haver Erfarenhed viiset, at det er

lige=

ligesaa beqvemt for Tragoedier og Heroiske Vers, som for Comoedier og Musik; hvilket ikke kand siges om mange andre Sprog. Naar jeg taler til Forsvar af Skue-Spill, forstaaer jeg alleene moralske og uskyldige Stykker; thi man maa tilstaae, at af Comoedien ofte er giort Misbrug. Til Beviis herpaa kand anføres de vanskabte og ublue smaa Skuespill, som for nogen Tiid komme for lyset: Thi de samme vare saaledes forfattede, at alle fornuftige Folk væmmedes derved, og forargede sig derover. Men, naar Comoedier ere moralske og opbyggelige, kand jeg 430
ikke see, med hvad Føye man kand kaste Foragt paa Acteurs, som forestille dem. Comoedianter ere vel udi de Roman-Catholske Lande excommunicerede: men, saasom paa mange saadanne Steder Skiøger offentligen tillades, lærer man intet andet deraf, end at den Canon er giort hen i Taaget, eller forfattet af Hypocriter, hvilke ere de eeneste lastværdige Comoedianter; Thi en Øyenskalk spiller de hæsligste Comoedier. Den Forskiel imellem ham og en anden Acteur er denne, at skiønt begge agere forstilte Personer, saa forstiller den første sig, for at bedrage Verden, og den sidste, for at legge Bedragerie og falske Dyder for Lyset. Pave Sixtus Qvintus og Moliere have begge været store Acteurs: men man kunde ikke tage i Betænkning at excommunicere den første, og at sætte den sidste udi Classe med de største Philosophis. Jeg forbliver &c.

Epi-

431 # Epistola CLXXX.

Til **

Jeg mældte udi min forrige Skrivelse om tvende nyttige og tilligemed fornøyelige Stiftelser; nemlig det Musicalske Collegio, og de Danske Skue-spill, hvilke jeg ønskede, at maatte blive vedligeholdne. Saadant kand dog ikke skee uden ved tvende Midler; nemlig ved Hielp af Publico, og ved Forbud paa fremmede Spectaclers Indførsel. Jeg siger først ved Hielp af Publico, saasom Erfarenhed lærede, at deslige Societeter ikke længe kand staae ved Magt, med mindre de have nogle aarlige visse Indkomster. Det er kun alleene udi de allerstørste Stæder, der vrimle af fremmede reysende Personer, som Paris og London, hvor saadanne Stiftelser kand føde sig selv, og underholdes af Tilhørere og Tilskuere. Det er alleene fremmede reysende Personer, som holde de Franske og Engelske Theatra ved lige; thi, om Paris og London vare end engang saa store som de ere, vilde og Stiftelserne ingen lang Bestandighed have; thi Stædernes egne Indbyggere kiedes ved det, som de dagligen kand faae at see og høre, hvorved foraarsages, at, naar den første Curiositet er stilled, Auditoria og Theatra blive tomme. Det andet Middel, hvilket mand kand
432 recommendere, som fornødent til ovenmeldte Selskabers Vedligeholdelse, er Forbud paa Indførsel af fremmed Galskab, som den gemeene Almue, der haver en fordærved Smag, meest efterløber. De u-rimeligste Spectacler som fordum her forestilledes, havde altid meere Forraad paa saadanne Tilskuere end det Danske Theatrum, saasom mange finde meer Smag udi Armidæ Troldom, udi forhexede Skaale, udi Oracler &c.

end

end udi Molieres Misantrope, meer udi ublue Stykker, som enhver Machine-Mester kand giøre, end udi moralske Skuespill. Det er derfore fornødent at forbyde saadanne fremmede Spectaclers Indførsel, endeel, saasom de andre ziirlige og nyttige Stiftelser derved lide Afbræk, endeel ogsaa, efterdi Nationens Smag derved fordærves, og Anledning derforuden gives til Folk af en qvintessentiered Devotion at igiennemheigle alle Slags Tidsfordrive, at skiære alting over en Kam, og at sværte det eene med det andet. Naar Skuespill befatte intet uden uskyldigt Skiemt og Morale, bindes Munden til paa disse hidsige Declamateurs, og det, som ellers kunde udtydes til Ridkierhed, faaer Navn af Misanthropie, eller af anden beqvemmere Character. Naar jeg siger, at Skuespill maa intet befatte uden uskyldigt Skiemt, meener jeg dog ikke derved at man skal rette sig efter visse Puristers og peene Folks Smag, udi hvis Øren alt hvad som er lystigt, skurrer, helst naar det er paa Dansk, og som heftigen declamere mod de Stykker, som nu forestilles, da de dog ere de selv samme, som tilforn her ere spillede, og som uden nogens Forargelse ere hørte, og endnu høres paa alle udenlandske Steder. Jeg meener derfor alleene 433
saadanne Spectacler, som forhen ere omtalte: Og er det fornemmeligen i den sidste Henseende, at jeg haver talet mod dem, der søge at fylde Staden op med Marionetter, Liniedantzere og allehaande Slags fremmed Gøglerie, hvorved sømmelig Tidsfordriv underkastes Eftertale, og andre uskyldige og nyttige Stiftelser ødelegges. Alt hvad, som jeg herudi taler, reyser sig af en Patriotisk Iver: thi jeg selv er ikke stor Elsker af Divertissemens; Men, saasom jeg holder Recreation at være fornøden, helst udi disse Nordiske Lande, hvor ingen Svaghed er meer gangbar end Tungsindighed,

understøtter jeg alle saadanne Stiftelser, hvorudi uskyldigt Skiemt er blandet med Nytte, og hvorved Dørre og Porte lukkes for all anden usømmelig Tids-Spilde. Det er alleene Hiulet, hvoraf jeg drives: thi de, som indbilde sig at Musik og Skuespill er min Hoved-Passion, efterdi jeg er en Befodrer deraf, kiende mig aldeeles ikke. Jeg bivaaner det eene med det andet, efterdi det er mig en Fornøyelse, at see mine Landsmænds Fremgang og Capacitet udi deslige Øvelser; Thi, hvis Musiken blev forestilled af fremmede Personer, og Skuespillene bleve agerede af udenlandske Acteurs paa fremmed Sprog, lod jeg mig paa ingen af Stederne indfinde. Saadan bør være alles Motif til at bivaane disse Danske Spectacler og at understøtte disse Stiftelser, paa det at vi ikke skal beskyldes for selv at vrage de Stykker, som Fremmede have beæret med Oversættelser og regnet vort Fæderneland til Berømmelse.
434 Folk som kiende mig, ere forsikkrede om, at jeg i anden Henseende ikke plaiderer for Skuespill. Jeg haver denne heele Vinter ikke meere end to Gange bivaaned den Danske Comoedie, saa at derfore paa mig kand appliceres det som den gamle Klokker haver satt for paa sin Regnebog; nemlig en Klokke med det Overskrift: Non sibi sonat. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CLXXXI. 435

Til **

Den Berømmelse, som min Herre haver lagt paa mig udi sit Skrift, kand jeg ikke ansee andet end som et Venskabs Tegn. Men jeg maa derhos sige, at mig ingen Tieneste derved er skeed, havde derfore ønsket, at min Herre, enten gandske havde holdet inde med samme Lovsang, eller i det ringeste modereret den: thi Lovsange ere ligesom den Sæd, Poeterne omtale, hvoraf opvoxe bevæbnede Fiender.

- - Seges clypeata virorum

Saadant haver jeg merket udi min egen, saadant haver jeg og merket udi andres Historier. Folk kand nogenledes taale, at en søger at diſtingvere sig ved Meriter, men de kand ingenlunde taale, at han af saadant offentligen berømmes. Homines, siger Plinius, cum rem deſtruere non poſſunt, jactationem ejus inceſſunt. Det er i den Henseende, at jeg haver hindret Publication af adskillige Berømmelser, som mig ere tillagde; og kand jeg helligen vidne at intet saadant, hverken af Fremmede, eller Indlændske er kommet for Lyset med min Villie og Vidende. Man 436 siger vel udi Ordsproget, at det er bedre at være misundet end ynked; Men, som Erfarenhed viser, at ingen Paſſion er stærkere end Jalouſie, saa er der ingen mod hvilken man maa meer bevæbne sig. Jeg haver haft adskillige Omvexlinger udi mit Levnet. Nu haver jeg været i en Slags Anseelse, nu udi Foragt, nu igien udi Anseelse. Udi min Fornedrelses Stand haver jeg efterhaanden erhvervet eens og andens Yndest, hos hvilken

jeg

jeg tilforn ikke havde fundet uden Kaaldsindighed, og udi min Anseelse havde jeg ofte tabt en Ven efter en anden. Disse Omvexlinger derfor, og de Følger, som deraf flyde, foraarsage, at jeg ikke letteligen nedslaaes af Modgang, og hofmodes af Medgang: thi jeg haver lært, at efter Regn følger Soelskin; og efter Soelskin igien Regn; Og er jeg derfor aldrig frygtsommere end naar mindst Aarsag synes at frygte. Disse Regler, som mit eget Levnets Løb fornemmeligen haver lært mig, raader jeg enhver at i Agt tage, i sær dem, som stunde til Verden, for hvilke denne Lærdom kand være tienligere end for mig og andre af min Alder, der mestendeels have fuldendet deres Levnets Løb. Jeg haver om mine Omvexlinger intet villet indføre udi mine Latinske Epistler, som befatte mit Liv og Levnet, skiøndt intet kunde interessere meer end saadan Læsning. Dette vil jeg overlade andre, om nogen finder for got, saadant efter min Død at lade indrykke. Min Herre seer heraf, hvorpaa jeg grunder den Erindring, som jeg giør
437 mod Lovsange og Berømmelser, efterdi de gemeenligen tilveyebringe omtalte Frugte, nemlig Kaaldsindighed og Avind. Dette havde af Erfarenhed udstuderet en Philosophus; hvorudover, da en udi et Skrift opløftede ham til Skyerne, sagde han: Hvad Ont haver jeg dog giort dig? Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CLXXXII. 438

Til * *

En fremmed Journalist haver nyeligen criticeret min Oversættelse af Herodiano, som andre holde for at være vel gelinget; han siger, at den er ikke efter den Græske Original, hvorom dog ingen, som haver læset min Oversættelse, kand tvivle: Thi man finder fast paa hver Pagina citerede Ord af den Græske Text, hvilken haver været mig ligesaa let at forstaae som den latinske Version, til hvilken jeg derfore ey haver kunnet trænge: Jeg maatte derfore forundre mig over saadan Censure: Men min Forundring ophørede, da jeg siden fornam, at den Tydske Oversættelse er Oversætterens egen Version; saa at derfore Journalistens Critiqve er mig aldeeles u-vedkommende. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLXXXIII. 439

Til * *

Du skriver, at en reysende Person, som nyeligen kom fra Kiøbenhavn, haver fortaalt, at han for Slots-Porten ikke saa de sædvanlige Liv-Gvarder til Hæst, endskiønt det Høye Herskab var hiemme. Du forlanger af mig at vide Aarsagen dertil: Aarsagen dertil er den samme, som til adskillige andre Ting af lige Natur, hvorved Hans Mayestet lader see Ydmhed mod sine Undersaatter, og tilligemed viser, at han

han grunder det Kongel. Huuses Styrke og Sikkerhed paa sit Folks Kiærlighed, som han ogsaa fuldkommeligen haver vundet. Naar du engang kommer hid til Staden, skal jeg vise dig en heel Liste paa deslige glimrende Actioner, saa at du med mig skal tilstaae, at vi leve under et Herskab, hvilket vi maa ansee som Himmelens store Gave: Og hvad vor Regierende Dronning angaaer, da haaber jeg, at din Frue ved sin Hiemkomst haver fortaalt dig saa meget derom, som du af Glæde kand taale at bære. Du maa derfore ikke forundre dig over at høre, at jeg nu paa min gamle Alder iblant kommer til Hove. Det skeer ikke af nogen Forfængelighed: Men jeg finder intet behageligere Sted end [dette] for en Philosopho; thi her kand man bivaane en høy Forsamling uden Masqve, uden Sminke, uden afpassede Skridt, og uden paa Skruer satte Ord; saa at man udi et Kongeligt Hof seer den naturlige Stands
440 Simplicitet forestillet. Jeg vilde derfor ønske, at jeg kunde komme der oftere; men om Vinteren udi de koldeste Maaneder tillader min Helbred mig ikke saadant. Jeg haaber, kiære Broder, at dette mit Vidnesbyrd vil opvække hos dig en inderlig Fornøyelse, helst, saasom du veed, at jeg kand regnes blant de faa Mennesker, der ikke rose uden Aarsag, og at jeg aldrig haver distingveret mig ved Hykleric. Allermindst kunde jeg forfalde til saadant i denne min Tilstand og Alder, da jeg stunder fra Verden, og derfor af ingen verdslig Motif dertil kand drives: Men ligesom jeg holder for, at en ugrunded Lov-Sang er skadelig og lastværdig, saa meener jeg, at en velgrundet Berømmelse er fornøden og nyttig. Honeste laudat, siger Plinius, qui causas laudandi affert. Hvis nogen ikke skiønner paa de Herligheder, som GUD haver kronet Rigerne med, saa kand man sige, at de have en for-

dervet

dervet Smag, og at de laborere af Sygdomme, som intet Apothek kand curere; dem lader man mætte sig med Ting, hvorudi de selv alleene og ingen anden finde Fornøyelse, og siger med Poëten:

His mane edictum, poſt prandia
Callirohem do.

Ende paa den anden og sidste Part.

Anmærkninger

til

L. Holbergs Epistler.

Tomus 2.

Epistel 82.

S. 2, Lin. 15. Om Whiston, hvis her omtalte Hypothese ogsaa nævnes af Holberg i hans Jødiske Historie, I, S. 27—28, se Anmærkningen til Ep. 4, S. 349 i første Bind.

S. 3, Lin. 1. Citatet er taget fra Herodots anden Bog, Cap. 142; det lyder fuldstændigt saaledes: *„ἐν τοίνυν τούτῳ τῷ χρόνῳ τετράκις ἔλεγον ἐξ ἠθέων τὸν ἥλιον ἀνατεῖλαι· ἔνθα τε νῦν καταδύεται, ἐνθεῦτεν δὶς ἐπανατεῖλαι, καὶ ἔνθεν νῦν ἀνατέλλει, ἐνθαῦτα δὶς καταδῦναι.“*

S. 3, Lin. 7. Hipparchus fra Nicæa i Bithynien levede i Midten af det andet Aarhundrede f. Chr. Han er Grundlægger af den videnskabelige og mathematiske Geographi hos Grækerne, og udmærkede sig baade ved sine Observationer og ved de astronomiske Instrumenter han opfandt.

S. 4, Lin. 17 f. n. Menage fortæller (Menagiana, S. 240), at da Jacques Valle des Barreaux (en bekjendt Vellystning paa Ludvig 14s Tid, f. 1602 † 1674), engang i Fastetiden i Selskab med Hr. d'Elbene spiste en Eggekage, forstyrredes de ved et voldsomt Tordenveir, der ledsagedes af en Stormvind, saa hæftig, at det var som om Huset skulde styrte om. Des Barreaux kastede Fadet med Eggekagen ud af Vinduet med de Ord: »Voilà bien du bruit pour une omelette.« Bayle anfører denne Historie og tilføier: »C'est un conte, qui se dit par tout, et qui est attribué à mille sortes de gens.« (Dictionn. hist. et crit., Artiklen Des-Barreaux, Anm. H.). Holberg berører den samme Historie i Ep. 122, hvor Begivenheden ligesom her fortælles om en fransk Bonde.

Epistel 83.

S. 5, Lin. 5. „Den store Uheld — i Henseende til Horn-Qvæget", nemlig Qvægpesten, om hvilken udførligere Efterretninger meddeles i Anmærkningen til Ep. 114.

S. 8, Lin. 5 f. n. Om Bordellerne ved Volden, Øster og Vester Paradis, som ikke ødelagdes ved Kjøbenhavns Ildebrand 1728, se Werlauff, Historiske Antegnelser etc. S. 113. Uagtet Vester Paradis ikke mere var til i Aaret 1754 (Fr. Horn, Sinceri Giensvar paa Hypocritæ Skrivelse mod Comoediegang, 1754, S. 45), var Navnet dog endnu velbekjendt i Rahbeks Ungdom (Rahbek, Om Holberg som Lystspildigter, I, S. 328).

Epistel 84.

S. 10, Lin. 12 f. n. „... den regierende Dronning, nu Keyserinde", nemlig Maria Theresia.

S. 11, Lin. 3. „... de tvende sidste Konger", nemlig Frederik Vilhelm den Første og Frederik den Anden, den Store.

S. 13, Lin. 2. De Saraceniske Caliphers Regjeringstid, som nævnes i det Følgende, er: Abubekr, 632—634; Omar, 634—641; Othman, 644—656; Ali, 656—660.

S. 18, Lin. 11 f. n. „... en ung Bonde-Pige udi Frankrig", nemlig Jeanne d'Arc, som 1429 undsatte Orleans, og 1430 førte Carl den Syvende til Rheims, hvor han blev kronet. Englænderne fangede hende og lod hende brænde i Rouen 1431.

S. 20, L. 9 f. n. Det var ikke Alexander, men Darius, som sagde de af Holberg anførte Ord. De anføres hos Curtius, De rebus gestis Alexandri Magni, III, Cap. 8, i indirekt Tale: »Fama bella stare, et eum, qui recedat, fugere credi,« ɔ: „Krigens Udfald beror paa Rygtet, og om den, som viger tilbage, tror man, at han flygter."

S. 20, L. 1 f. n. „... det fatale Slag ved Hochsted". Dette Slag leveredes den 13de August 1704; den franske Arme under Anførsel af Marschal Tallard blev fuldstændig slagen af Marlborough og Eugen, Kjernen af den franske Krigsmagt blev tilintetgjort.

S. 21, L. 13. „Jeg haver udi en særdeeles Dissertation søgt at udleede Aarsagen til Roms forunderlige Tilvæxt", nemlig i Afhandlingen: „Om Aarsagen til Roms umaadelige Tilvæxt", som danner Indledningen til Holbergs Oversættelse af Herodians Historie. Kbh. 1746, S. 1—109.

Epistel 85.

S. 23, Lin. 4. „Skiøder, Kiøbe-Breve ... ere uden sædvanlige Præludier». Som et Exempel paa hvorledes Holbergs Kjøbecontracter vare affattede, aftrykkes følgende, hvortil Etatsraad Abrahams eier Originalen:

„Jeg Elsebed Steens Salig Etats Raad Brun haver Saalt og afhændet den mig tilhørende Kirke og Kirketiende Stillinge Kirke kaldet med Kirketiende i alt bestaaende af 128 tønder 2 Skiepper hartkorn samt tilhørende Kirkegods udi Østerstillinge, Kieldstrup og Næsbye Byer hartkorn 1 tønde 7 sk. 2 f. 1 alb: med jus Patronatus og ald anden tilhørende rettighed, til Assessor Lud. Holberg for hvilken Kirke med sine ornamenter og ovenmældte Kirkegods tilligemed materialier som der til kand være henhørte Velbem. Assessor L. Holberg til mig betaler femtusinde og femhundrede Rdr. courant hvilken Summa til mig betales næstkommende 11 Dec. 1745. Og er saaledes imellem os afhandlet at jeg hæver tienden til næstkommende Martini af dette aar 1745. Til Skiødets bekostning betaler en hver af os sin halve deel. Denne Kiøbe Contract er af os begge underskrevet.

Ødemark d. 18 May 1745. E. Steen Sahl. Bruuns L. Holberg.

At denne Kiøbe Contract saaledes imellem os validerer som sluttet er, og da ei haves her paa Landet Stemplet Papir ved haanden, saa skal, naar behages, herom et Ark Stemplet Papir efter Forordningen, vorde omlagt. Datum ut supra.

L. Holberg E. Steen Sahl. Bruuns
Til Vitterlighed efter Begiering
J. Christensøn. Thomas Hansen.»

S. 23, Lin. 11. „Jeg fik udi min Ungdom engang Tiltale af en Præst etc.". Strax efterat Holberg var bleven Student, 1702, modtog han en Huslærerplads hos Provsten, Hr. Christen Nielsen Weinwich, Præst til Vosse Præstegield, med hvem han maatte accordere om, at han skulde prædike for ham, naar han var syg eller havde anden Forhindring. Holberg var meget yndet af Bønderne: „De holdte mig for saadan en Mester i at prædike, at de lignede mig ved Sal. Mester Peder, en af deres forrige Præster, hvilken de ansaae som den anden Chrysostomus." L. Holbergs Trende Epistler etc. S. 10. Sml. forøvrig Kall Rasmussens Afhandling i Histor. Tidsskrift, Tredie Række, I, S. 98.

S. 24, L. 8 f. n. Om Qvæg-Sygdommen se Anm. til Epistel 114.

Epistel 86.

S. 25, Lin. 11. „For 40 Aar siden var en Figtmester udi samme Anseelse som en Professor ved Universitetet." Om den stærke Lyst til Fægteøvelser, som lededes i de saakaldte Fægteboder, kan læses nogle Oplysninger hos Werlauff, Historiske Antegnelser til L. Holbergs atten første Lystspil 1858, S. 279 ff.

S. 25, Lin. 8 f. n. „... det Sted uden for Porten, kaldet Fugle-Stangen." Fugle-Stangen var anbragt paa en Plads udenfor Nørreport; den benyttedes tidligere til Afretning af Falke, fra 1694 holdt det danske Compagni sine Skydeøvelser der, hvilket ogsaa undertiden var Tilfældet med Garnisonen. At den ogsaa benyttedes til Mødested for Duellerende fremgaar af flere Steder hos Holberg, se Werlauff, Histor. Antegnelser etc. S. 163[1]).

S. 25, Lin. 8 f. n. „Det store Academiske Auditorium." Før Kjøbenhavns Ildebrand 1728 havde Universitetet to Høresale. I det store Auditorium, det øverste, holdtes de theologiske og til en vis Tid ogsaa de medicinske Forelæsninger, de academiske Værdigheder confereredes og de academiske Fester afholdtes her. I det nederste Auditorium læste Professorerne udenfor det theologiske og medicinske Facultet; de som ikke vare Professorer disputerede her, Provsten ved Communitetet indsatte her Decanerne. Mod Slutningen af 17de Aarhundrede kom et tredie, endnu mindre, Auditorium til, som benyttedes til Forelæsninger og de Studerendes Disputatser. Efter 1728 indviedes den nye Auditoriumsbygning den 4 December 1732 i Nærværelse af Kongen, H. Gram holdt Indvielsestalen. I øverste Etage var det store Auditorium, 40 Alen langt, uden al Decoration og Prydelser, med et Catheder med Himmel over, som ved høitidelige Leiligheder zirededes med rødt Silkebetræk og Gardiner; der var en Stol for den kongelige Familie, samt særskilt afdelte og indrettede Sæder og Bænke for de forskjellige Classer af Tilhørerne. I den nederste Etage var der to, meget simpelt udstyrede, Auditorier.

S. 25, Lin. 2 f. n. „Den fordærvede Skik at duellere, kunde ikke hæmmes ved Love og Forordninger". I Christian V's Danske Lov, 6 Bog, 8 Capitel fastsættes Straffene for Udfordringer og Dueller.

---

1) Af en Rapport fra Politimester Ernst indsendt i Aaret 1719 til Kongen ses, at paa den Tid var det Brug, at Duellanterne mødtes i en „Leergrøft ved Ravnsborg udenfor Nørreport, hvor de vare skjulte for de Veifarende."

Saavel Danske Lovs som Krigsartiklernes Bestemmelser om Dueller indskjærpedes ved Forordningen af 17 Marts 1741; sml. Brorson, Forsøg til den fjette Bogs Fortolkning af Chr. V Lov. S. 225 ff.

S. 26, Lin. 11. „Og haver jeg — anført en Lov udi den Underjordiske Verden etc." Sml. Niels Klims underjordiske Reise, (Dorphs Oversættelse, 1857, S. 81) hvor der blandt Lovene i Potuanernes Statsforfatning anføres, at „naar et Træ udfordrer et andet, mister den Udfordrende for bestandig Ret til at bruge Vaaben; og desuden beskikkes der en Formynder for ham ligesom for et Barn, da han ikke forstaaer at beherske sine Lidenskaber."

S. 27, Lin. 7. „Den Forordning, at temere litigantes [de, som volde unødig Trætte] skulde bøde til Justits-Cassen." Denne Forordning, som udkom den 23de December 1735, er et Led i den Række af Lovbestemmelser, der fremkom i 18 Aarhundrede, for at sikkre en hurtig og nøiagtig Procedure, samt opretholde Domstolenes Værdighed. Motiverne til Loven ere ret interessante, da de give et tydeligt Begreb, skiøndt ikke nogen glædelig Forestilling, om paa hvad Standpunkt Retsvæsenet dengang stod. Det hedder nemlig saaledes: „Justitiens uforhalede og retsindige Beforbring er hidindtil hindret, deels ved at trættekjære Menneskers Ondskab samt egennyttige og uretvise Procuratorers Opholdelse og Lovkroge have indviklet andre Undersaatter i unødvendige Processer, og giort Sagerne meget forvirrede og uendelige, deels ved det at Underdommernes Egennyttighed, Vankundighed eller Partiskhed haver spildt Parternes Ret, og den ved vrang og uforsvarlig Behandling saaledes forvirret, at den aldrig meer har kundet komme for Lyset, og de i det mindste ere blevne nødte med største Bekostning at søge for Høieste Ret, hvad de ved første Instance burde have erholdet; hvorudover Høieste Rets Sagernes Tal aarlig bliver saa stort, at de ei lettelig i de sædvanlige Sessioner kan afgiøres, Undersaatterne udsues, og Landet opfyldes med Uretfærdighed, ublue og oftest falske Eeder, og andre deraf flydende himmelraabende Synder. Hvorfore, for at forekomme og udrydde al Anledning til saadan Misbrug, herved alvorlig igientages alt, hvad Loven og de udgangne Forordninger imod temere Litigantes og trættekiere Partier samt uretvise og partiske Dommere og onde og forføriske Procuratorer befaler, — hvilket alt af Overretterne, især af Høieste Ret, paa det allerstrængeste, om det end ei af Parterne var paastaaet, skal efterdags iagttages — etc. etc." Som Midler til at fremme dette, fastsattes, at en temere Litigans, som tabte sin Sag, skulde

give Contraparten Kost og Tæring, og betale til Justits-Cassen ligesaameget som Dommen og Seglet kostede; for Over Hofretten skulde betales til Justits-Cassen 10 Rdlr., for Høieste Ret 24 Rdlr. Naar en Procurator blev mulcteret, skulde han til Justits-Cassen betale ligesaa meget som Mulcten. Enhver Dommer, hvis Dom blev hiemvist eller frafaldtes, skulde, om det var en ordinaire Under-Dommere, betale til Justits-Cassen 2 Rdlr.; var det en Over Hofrets-Sag, skulde enhver, som havde underskrevet Dommen, bøde 10 Rdlr.; blev en Underdommer tredie Gang overbevist om aabenbar Uretvished eller Partiskhed, skulde han, efter at være mulcteret de to første Gange, nu dømmes fra sit Embede, o. s. v. (Se Videre om hele denne Sag: J. Nellemann, Forelæsninger over den ordinaire civile Procesmaade. Kbh. 1864. S. 748 ff.).

S. 27, Lin. 15 f. n. Citatet er taget af Juvenals 9de Satire, V. 6—8, ɔ: (efter Kjærs Oversættelse):

Saadant et ynkeligt Ansigt havde dog ei Crepereius
Pollio, han, som beredt til en tredobbelt Rente at give,
Tured omkring uden Narre at finde.

S. 27, Lin. 6 ff. f. n. „Nu lader man sig nøye med en simpel Menuet etc." Menuetten er en meget gammel Selskabsdands, som skal stamme fra Poitiers; den berømte franske Componist Lully var den første, som componerede den eiendommelige Musik til denne Dands, hvis Character har holdt sig til de nyeste Tider (navnlig som en Del af Symphonien). Passepied lignede Menuetten, men var i en livligere Bevægelse; den dandsedes i $\frac{3}{4}$ eller $\frac{3}{8}$ Takt. Rigaudon stammede fra Provence; det var en munter og let Dands, dandsedes paa Stedet og bestod i forskjellige Pas og Svingninger med Benene. Bourrée stammede fra Biscaya, den var en gammel Dands af en munter og livlig Character, i $\frac{1}{4}$ eller $\frac{2}{2}$ Takt. Folie d'Espagne var af spansk Oprindelse, af en simpel, alvorlig Character, hvori den nationale Grandezza var fremherskende. Den dandsedes af en Person og var hyppig i Divertissementer.

S. 28, Lin. 2 f. n. „Tilforn læsede alle etc.", sml. Epistel 72 i første Bind og Anm. S. 422.

Epistel 87.

S. 29, Lin. 7. „... de Betænkninger, som jeg haver giort om Figtekonst og Dantz," nemlig i Epistel 86.

S. 30, Lin. 4. Den italienske Retslærde, Andreas Alciatus (f. 1492, d. 1550) siger i Begyndelsen af sit Skrift: De singulari Certamine, Cap. 2: »Duelli usum a Mantineis in Græcia repertum, eruditorum quorundam consensu fere receptum est.«

S. 30, Lin. 12. „Og haver jeg udi Friderici 3. Historie anført et Exempel etc." I sin Dannemarks Riges Historie, III, S. 98 (Levins Udg.) omtaler Holberg et kongeligt Reskript af 1653 til Rigets Raad, hvori det paalægges dette, at foreholde Adelen de store Excesser med Slagsmaal og Dueller, som gik i Svang blandt Adelen især i Drukkenskab, hvilket havde saa stor Overhaand, at Generals Personer selv foreskrev Officererne Maader, hvorpaa de skulde duellere, og det selv undertiden efter Krigs-Retternes Kiendelse, som blandt Andet ses af en skreven Ordre udgiven af Norges Statholder Hannibal Sehested saaledes lydende: „Obrister Reichwein og Obrister Lieutenant Fleischer schulle vehre hos den Duell, som ved Krigs-Retts Kiendelse mellem Obriste Lieutenant Willemsen og hans Capitain Lieutenant bevilleged ehr." Det Følgende af denne Ordre — given 1647 —, som er meddelt i N. dansk Magazin, III, S. 55 af Abr. Kall, lyder saaledes: „Hwilchet de saaledis maa wdføhre, att fechte til Hest eller Foedz, som dennem Lyster, doch ingen lenger Combatt dennemb at bewilliges, end een ehr bleffe quetzt. Dersom de ochsaa som Cavalliers nogle gange haffe wehret sammen, och sögtt huer anders huud for Allwor uden quetzure, da mae de ochsaa skillis ad. effterdi denne Duelle er bewilligett formedelst deris beggis reputations Erholdelse, och iche till nogen endelig Ulyche. Deris Seconder maa ey steedis til at fegtte, ey heller mae nogen Second befatte sig med widere end Cavailler bør, och lade parterne selff alleene fore deris querelle ud. Hannibal Sehested."

S. 31, Lin. 17. »Zvidas« er den græske Lexicograph Suidas; se hans Lexicon, Ordet: ὄρχησις.

S. 31, Lin. 9 f. n. Citatet af Cassiodorus (en meget høitstaaende Embedsmand under Keiser Theodorik, f. omtrent 468, død omtrent 570) findes i hans Skrift Variarum Libri XII. IV, 51; det er paa Dansk: „Pantomimernes sladdrende Hænder, tungefærdige Fingre, larmende Stilhed".

S. 32, Lin. 14 f. n. Blandt dem, som saa hæftigen declamere mod dem som dandse, kan tænkes paa Erik Pontoppidan, som 1740 anonymt udgav en lille Bog: Neue Erörterung der alten Frage: Ob Tantzen Sünde sey? in einer freundlichen Unterredung

zwischen Eusebio mit Philocosmo. Aus der Dänische Sprache übersetzt. Im Jahr 1740. 8°, 66 S. Bogen er skreven i dialogisk Form, det er Eusebius, som fra et religiøst Standpunkt taler imod Dandsen.

Epistel 88.

S. 33, L. 12. „. . . at jeg . . . taler med Koldsindighed om Telemachs Avantures." Holberg omtaler dette Skrift i Forberedelsen til sine Moralske Tanker, Rodes Udg. S. 9—10; han indrømmer, at det er et nyttigt og zirligt Værk, men der mangler det Originalitet; Reglerne og Maximerne, som gives, ere bekjendte og almindelige, hvad der udmærker Forfatteren, er hans Skrivemaade og den Tone, han har sat paa sit Værk. Ogsaa i Epistel 111 omtaler Holberg, at han ikke sætter nogen høi Pris paa dette Skrift. Eilschow bifalder Holbergs Dom, Philosophiske Breve, 1748, S. 239.

Forfatteren til »Les Avantures de Telemaque« er, som bekjendt, François de Salignac de la Motte Fenelon, f. 1651, Lærer for Ludvig XIV's Sønnesøn, Erkebiskop af Cambray 1694, død 1715. I Aaret 1699 udgav han anonymt: Suite du quatrième Livre d'Odyssée d'Homère, ou les Avantures de Télémaque, fils d'Ulysse. Da de første 208 Sider vare trykte, standsedes Trykningen, trods det kongelige Privilegium, paa Grund af en hæftig Polemik, der reiste sig imod Skriftet; dog blev det udgivet helt endnu i samme Aar. Det er som bekjendt et Skrift, der ikke blot den Dag idag fremkommer i nye Oplag, men i Oversættelser er blevet næsten alle cultiverede Folks Eiendom. I Danmark udkom en fransk Udgave ved M. Hagerup 1805; en engelsk Oversættelse 1796. Men længe forinden var Værket blevet udgivet paa Dansk. Titlen paa denne Oversættelse er[1]): Stats-Roman hvilken under det eftertænkkelige Levnets-Beskrivelse om Telemacho Ulyssis Søn, Kongelige Printz af Ithaca, forestiller, hvorledes Kongel. og Fyrstl. Prindser paa den artigste Maade til den ret-skafne Stats-Konst og Sæders Lærdom ere at anføre og ledsage: Først beskreven i det Franske Sprog af Fenelon. Og nu i det Danske med ald Fliid oversat af S. Dumetius, Sogne-Præst til Vester Móland og dets Annex udi Christianssands Stift udi Norge. Kiøbenhavn i Forlag hos I. R. Lossius Boghandler. 4 Dele i Octav,

[1]) Anden—fjerde Del have Titlen: „Stats Roman eller Telemachi . . . Lystige Eventyr og mærkværdige Bedrifter." Bogen er censureret af H. Gram.

Kbh. 1727—28. Oversættelsen er dediceret til „Printz Friderich Christian, Arveprintz til Danmark og Norge (den senere Kong Frederik den Femte". Eilschow (anf. St.) siger, „at Oversætteren har gjort sig Flid for at bringe Originalens Fuldkommenhed ind i sin Copie, saavidt han kunde. Men den veltalende Fenelon har ziret dette Skrift med saa mange rare Tanker og ædle Udtrykkelser, at det fast er umueligt at træffe dem alle". — En Oversættelse af de første sex Bøger af J. Riise udkom i Kbh. 1835, efterat han [?] i samme Aar havde ladet trykke Oversættelsen af første Bog som Manuskript.

Epistel 89.

S. 42, Lin. 2. Crates fra Theben stammede fra en anset Familie; han var rig, men blev Discipel af Diogenes og en af hans ivrigste Tilhængere. Han levede c. 300 f. Chr. F. Hipparchia var en smuk og aandrig Dame, der ligeledes ganske sluttede sig til den cyniske Skole og var uadskillelig fra Crates.

S. 42, Lin. 16 f. n. Den høyadelige Dame, her sigtes til, er Marie Grubbe, Datter af Erik Grubbe til Thiele. Først var hun gift[1]) med Ulrik Frederik Gyldenløve, uægte Søn af Kong Frederik III, Statholder i Norge fra 1675 til 1700, † 1704. Fra ham blev hun skilt 1670, ved Skilsmissen fik hun alt det Gods tilbage, hun havde bragt ham. I to Aar satte hun nu 12,000 Rdlr. overstyr foruden alt sit Jordegods. Derpaa blev hun gift med Palle Dyre til Trinderup, men blev skilt fra ham 1691. Endelig giftede hun sig med en Ladefoged Søren Sørensen Møller, med hvem hun i længere Tid havde havt utilladelig Omgang; han holdt Ølsalg i Borrehuset ved Grønsund. Hun døde 1718. Møller dræbte af Vaade en Skipper fra Dragøe den 19 Mai 1716 og blev derfor Aaret efter dømt til 3 Aars Arbeide i Jern paa Bremerholm. Det var rimeligvis under Pesten i Kjøbenhavn 1711, at Holberg, da han som saamange andre havde forladt Hovedstaden, søgte sig et Tilflugtssted i hendes Hus paa Falster. (Se Kall Rasmussen i Nyt historisk Tidsskrift, I, S. 124—26.)

[1]) Klevenfeldt eiede: „Et tydsk Vers, trykt paa Atlask, som Kong Fr. III die selv skal have giort til Statholder Gyldenløves Bryllup med Maria Grubbe, 1660". Museum Klevenfeldianum, S. 244, Nr. 136.

Epistel 90.

S. 44, Lin. 2. Ordet Capitaine afledes af nyere Lærde af det latinske caput, et Hoved. Formen capitaneus forekommer i et Dokument fra 551.

S. 44, Lin. 17. Ordet Admiral afledes af nyere Lærde af det arabiske amir, en Befalingsmand, med en latinsk Endelse alis af alius. (Se R. Dozy: Osterlingen, S' Gravenhage 1867. S. 5—6 [1]).

S. 44, Lin. 6 f. n. Ordet Almanac menes at stamme fra det ægyptiske Sprog og ved Araberne at være blevet Europæerne bekjendt; det forekommer i græsk Form hos Eusebius: ἀλμενιχιακά. (Se Dozy, anf. St. S. 11.)

S. 46, Lin. 12 f. n. Det Landemode, som her sigtes til, holdtes i Roskilde 1628. Paa dette nævnede Bisloppen (Hans Povelsen Resen) 22 Præster ved Navn, som vare anklagede for Drukkenskab; Provsterne fik Paalæg om ikke at se igjennem Fingre med dem; tillige blev den af Holberg anførte Formaning med Hensyn til Parykkerne given. Se Pontoppidan, Annales Ecclesiæ Danicæ, III, S. 770. — Brugen af Allongeparykker indførtes i Danmark af Theologen Gotfried Masius, da han i Aaret 1686 kom til Kjøbenhavn fra Paris.

S. 46, Lin. 8 f. n. »Seigr. Drubins Catalogus«. Som Exempel herpaa kan anføres et Stykke af et Avertissement fra denne Parykmager fra 1743 (i Kjøbenhavns Postrytter), hvori han meddeler, at hos ham „er færdig 40 stkr. differente Façoner og adskillige Couleurer Peruqver fra 3 til 8 rdlr. pr. stk., særdeles giør han bekiendt for extra Liebhabere af pure ægte hvidgraa, grisaille, blonde, bruune Haars Couleurer, det nu siden dette indeværende Aar er taget udi Arbeyde 20 stkr. alonge, 20 stkr. pung og pidsk, 20 stkr. abbee, 20 stkr. engelske peruqver af hver Sortement kand forarbeydes og leveres pur ægte 10 stkr. i hvad Facon det og begieres, item udi hver Sortement kand leveres 10 stkr. blandet med Menneske Haar og kostelige Bukke-Haar." — Om Drubin se Anmærkningen til Epistel Nr. 126.

S. 46, Lin. 6 f. n. „Saavidt man kand see af Klims Underjordiske Reyse." Niels Klim indførte Brugen af Parykker hos Martinianerne, der sværmede for alle mulige Projecter. Han gjorde en umaadelig Lykke ved dette Project, blev adlet, en ny Tids-

---

[1]) Forklaringen af dette Ord har ogsaa i de nyeste Tider været omstridt; saaledes førtes i det engelske Ugeblad The Reader for nogle Aar siden en interessant Polemik derom; se Vol. V, 1865, S. 73, 105, 140, 168, 169.

regning indførtes, og, medens man fra først af kun vilde tilstede Adelen at bruge denne Hoved-Prydelse, blev det dog snart nødvendigt at give Alle Lov til at bære Paryk. Niels Klims underjordiske Reise, oversat af Dorph, 1857. S. 156 ff.

Epistel 91.

S. 49, Lin. 15. „. . . vor bekiendte Medicus Simon Pauli." Simon Pauli (f. 1603 i Rostock, d. 1680; fra 1639 Professor i Medicin ved Kjøbenhavns Universitet, fra 1650 Hofmedicus og senere kgl. Livmedicus) skrev en Commentarius de abusu tabaci Americanorum veteri et herbæ Thee Asiaticorum in Europa novo; den udkom i Strasburg 1665, og i en ny Udgave sammesteds 1681; en engelsk Oversættelse udkom i London 1746. Han paastod, at The ikke var andet end Pors og vilde have, at Frederik III. skulde standse Brugen deraf, men Kongen svarede: „Jeg tror du er gal."

S. 49, Lin 16 f. n. »Olearius og Mandesloe udi deres Reyse-Beskrivelser." Adam Olearius omtaler Theen paa følgende Maade: „Es wird diesem Wasser von den Persern, Chinesern, Japanern und Indianern eine fürtreffliche Krafft und Wirckung zugeschrieben. Es soll den Magen, Lung und Leber dem Geblute ja allen viscerib. des Menschen heilsam seyn, selbige reinigen, stärcken, den Stein vertreiben, das Hauptwehe und alle übrige Feuchtigkeiten, wodurch der Mensch träge und schläfferig wird, benehmen. Einer, der diß Wasser fleissig gebrauchet, sol etliche Nacht munter und wachsom ohne beschwerung des Schlaffs sitzen und Kopff Arbeit mit lust verrichten können. Wenn es mässig genossen wird, sol es den Menschen nicht alleine allezeit bey guter Gesundheit erhalten, sondern auch zu einem hohen Alter bringen." A. Olearius, Vermehrte Moscowitische und Persianische Reisebeschreibung. 3 Ausg. Sleswich 1663, S. 599—600. Adam Olearius [ɔ: Oehlschlaeger], f. 1599, d. 1671, ledsagede 1633 Hertug Fredrik af Holsten-Gottorps Gesandtskab til Moskou; 1640 deltog han i samme Hertugs Gesandtskab til Moskou og Persien; sin Reise beskrev han i det nævnte Reiseværk. Johann Albert Mandelslo, f. 1616, d. 1644, deltog i de samme Gesandtskabsreiser, men gjorde tillige allene en Reise til Ostindien, over hvilken han forfattede en Beskrivelse, som Olearius udgav. Ogsaa Mandelslo omtaler Brugen af Theen i Indien, hvor den blev drukket Morgen, Middag og Aften; det fremhæves, at denne Drik varmer og styrker Maven og de indre Dele, og befordrer Fordøielsen.

S. 49, Lin. 12 f. n. „En Medicinsk Dissertation« med den her anførte Titel kan ikke paavises. Maaske har Holberg tænkt paa et Skrift af Georg Detharding, hvis fuldstændige Titel er: Disputatio circularis medica de tribus Impostoribus I. Potu Theæ et Coffee, II. commoda Vita, III. Officinis domesticis, daß viel tausend Menschen durch Trincken des Tee und Coffee, durch Erwehlung guter Tage, durch Anschaffung des Haus-Apothecken, sich betrieglich umb Leib und Leben bringen. Denne Disputats, som udkom i Rostock, forsvaredes der den 7 April 1731 af Carl Theodor Thesendorff.

S. 50, Lin. 2. Det Middel, hvorved den Persiske Konge Schack Abbas søgte at vende sine Undersaatter fra at røge Tobak bestod, som Holberg fortæller i sine Helte-Historier, I, S. 300 (Udg. 1864) i, „at da han engang havde budet alle de Store til giæst, lod han fylde Piber med Heste-Møg; han spurdte een og anden gang, hvorledes den Tobak smagede dem, og da de svarede, at det var en ypperlig Tobak, skiemmede han dem ud, efterdi de vare med saadan Begierlighed hengivne til en Urt, som de ikke kunde skille fra Heste-Møg".

S. 50, Lin. 5. Kong Jacob I var en stor Hader af Tobak, hvis Brug han søgte at standse ved en høi Afgift (6 sh. 8 pence pr. Pund); han skrev anonymt en Afhandling under Titlen: A counterblaste against tobacco, som findes i The Works of James, London 1616, S. 211—222.

S. 50, Lin. 6. Pave Urban den 8de forbød Brugen af Tobak i Kirkerne 1624; Forbudet gjentoges af Innocents den 12te i Aaret 1690, men 1724 ophævede Benedikt den 14de Forbudet.

S. 50, Lin. 13. Som Exempel paa, at Normændene allerede tidlig have sat stor Pris paa Tobak, kan anføres, at medens det ved en Forordning af 29de Juli 1632 var blevet forbudt at bruge Tobak i Norge, blev det dog allerede ved en ny Forordning af 8de Marts 1643 tilladt mod en Told af 2 Mk. pr. Pund at indføre Tobak der; og i et Brev af 4de Januar 1640 skriver Kongen: „der vil tænkes itide paa Tobak til det norske Folk paa Flaaden, som næppeligen skal kunne uden det Tøi blive sunde; de tage det gjerne an istedetfor Frokosten." (Se Historisk Tidsskrift, Tredie Række, I, S. 216, Anm.)

S. 50, Lin. 16. Det danske Vers til Tobaks Berømmelse, som her sigtes til, udkom under følgende Titel: Tobacks Berømmelse imod nogle kræsne og svimmel-hovede Foragtere, stiilet til alle ædrue Tobacks-Smøgeris Forlystning, (dog icke dens u-maadelig Misbrug

til nogen Forsvar) og til Trycken Nylig Lagt op. Paa Tobacks-Spindernis Bekostning, Aar 1714. — i aflang Octav, 12 Blade. Forfatteren er Niels Lucoppidan, Præst paa Taasinge, død 1730.

Allerede tidligere var der herhjemme[1]) fremkommet Digte om Tobakken, saaledes af Carl van Mander: Lauwercrants voor alle Lieffhebbers des Loffvarden Snuyfftocbaeks, der udkom i to Oplag 1665, sidste Gang med Æredigte til Forfatteren af Vitus Bering, D. Brinck, M. Worm og Anders Bording. Bording skrev Aaret efter, 1666, et Digt med Overskrift: Nysekrubs eller Snuus-Tobaks Berømmelse, satyrisk-viis fremsat, optrykt i Bordings Poetiske Skrifter, I, S. 315—20.

Noget tidligere udkom der en Bog med den sære Titel: Tubackis forunderlig Natur, Wirckning og Vdrætning, oc i synderlighed, Huorledis it Mennisfe til Parijs vdi Franckrige, som haffuer værit Død paa den fierde Dag: Oc vnderligen vid Tuback faaed til Liffue igien. Oc emidlertid haffuer den samme værit vdi Helffuede oc huad for adskilligt vnderligt hand der haffuer seet hørt oc erfarit. 4°, 30 Blade; en Efterskrift er dateret: 17 Maij Anno 1650. Det er et Opbyggelsesskrift eller et „Poetiske Dict om Helffuedis Tortur oc de fordømtis Pine".[2])

S. 50, Lin. 11 f. n. Faa Aar efter at andet Bind af Holbergs Epistler udkom, blev der givet en Forordning, af 18de December 1751, som fastsatte Straf for uforsigtig Omgang med Lys, navnlig ved Tobaksrøgning; Straffen var 1 à 2 Aar i Tugthuset eller Spindehuset, saavel Husbonden som Herredsfogden, Ladefogden o. s. v. truedes med Straf, naar de ikke førte strengt Tilsyn med Folkene, eller naar de undlod at angive for Øvrigheden dem, som havde forset sig. — I Epp. III, Nr. 266 omtaler Holberg atter Ulykkerne, som fremkaldes af Tobaksrøgning. „Hveranden Ildebrand er foraarsaget af en Tobaks-Smøger".

---

[1]) I Kjøbenhavn solgtes Tobak i de ældste Tider af Urtekræmmerne og Sukkerbagerne, i hvis Laugsartikler af 1693 Nysepulver nævnes; ligeledes solgtes Tobak og Piber af Isenkræmmerne. Tobaksspinderne fik deres Laugsartikler ved en Forordning af 11te Mai 1750. I Aaret 1716 fik Dronningens Kammerjunker Descorbiac Lavalese Concession i 15 Aar paa en Fabrik af spansk eller fint samt graneret Snustobak. 1762 fik Urtekræmmerne i Kjøbenhavn Concession paa en Tobakspibefabrik.

[2]) I en engelsk Bibeludgave skal findes en Tegning, hvor Helvede fremstilles ved en Mand, der meget phlegmatisk røger sin Pibe og med kjendelig Glæde ser paa den opstigende Røg.

S. 51, Lin. 5. Paa sine gamle Dage fandt Holberg ingen Behag i Nydelsen af Tobak, hvis Virkninger han fandt „alle at være onde og fordærvelige" (Epistler, III, Nr. 266); „en Pibe Tobak", siger han (Epp. II, Nr. 99), „er aldeles ikke min Ragout", men i sine unge Dage, medens han var i England kunde han dog glæde sig ved en Pibe (Holbergs Levnet, S. 15). Et andet Sted i Epistlerne, III, Nr. 188, omtaler han ogsaa, at han har gjort »Exces af Snuus-Tabac, hvilket, saasom jeg omsider haver mærket, at det var mig ikke tienligt, jeg udi nogle Aar haver modereret."

Epistel 92.

Meget indholdsrige Oplysninger om Hexeforfølgelser etc. findes af Werlauff i Historiske Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil, 1858, S. 429 ff., som Indledning til „Hexerie eller blind Allarm", hvor ogsaa Holbergs Tro paa Spøgelser udførligt omtales.

S. 52, Lin. 9. Cornelius Loos var en Hollænder, som en lang Tid levede i Maintz; han skrev imod Overtroen et Skrift: de vera et falsa magia, for hvilket han led haarde Forfølgelser; tilsidst nødsagedes han til at tilbagekalde sine Meninger. Han døde 1595. — Balthasar Bekker var reformert Præst i Amsterdam. Han udgav 1691 imod Overtroen sit berømte Skrift: De betoverde Wereld, Bekker blev afsat fra sit Embede, og var megen Forfølgelse underkastet. Han døde 1698.

S. 52, Lin. 18 f. n. Erik Lorck (eller Lorich, som Hammond kalder ham i Den norske Missions Historie) var Amtmand i Finmarken fra 1707 til 1717. — Om Finlappernes Overtro se Werlauff, anf. St. S. 386 ff.

S. 53, Lin. 13. Om Forskrivelser til Fanden se Nyerup i Hesperus, VIII, S. 334 ff., og Werlauff, anf. St., S. 460 ff.[1]).

---

1) Werlauff omtaler S. 462 en Mand fra Tryggevelde som i Aaret 1710 blev dømt, fordi han havde forskrevet sig til Djævlen. Denne Mand hed Peder Jørgensen Heiede; han havde med sit eget Blod paa visse Conditioner forskrevet sig til Satan eller Lucifer, men uhelbigvis fandt man Forskrivelsen sire, fem Dage efter at den var skreven, og gjenkjendte Haanden. Manden tilstod strax for Præsten i Dalbye sin Brøde, som han fortrød og angrede. Han blev sendt til Kjøbenhavn, for at Bispoppen kunde forhøre ham. Han benaadedes, men skulde afbede sin Forsagelse i Egede Menighed og derpaa atter optages i den christne Menighed; bog skulde han i et Aar arbeide ved Skubkarren i Citadellet. (Sjællandske Tegnelser i Geh. Ark.) —

En Prøve paa en saadan Forskrivelse er meddelt i Illustreret Nyhedsblad, Christiania 1856, S. 124, hvor tillige de nærmere Omstændigheder om Gjerningsmanden, en Corporal Johannes Jeremiassøn, ere fortalte i et Brev fra Præsten Christen Niilssøn til Bisskoppen i Bergens Stift Dr. Nils Randulf, dateret 21de August 1705. (Originalen bevares i det norske Rigsarchiv). Forskrivelsen lyder saaledes:

„Jeg hilser Dig min Herre og Gud Satan, at jeg vil være dig huld og tro, og give dig min Siel og Krop, dersom du vil give mig tre hundrede Daler, og det i atten Aar, naar de atten Aar [er] ude, daa kant du tage mig lenge noch til dig, herpaa er jeg begierende at du vil schrive mig it ord til igien derom til i morgen, saa vil jeg give mig in i din Vol. Johannes Geremiæsson."

Epistel 93.

S. 55, Lin. 10 f. n. Om Udtrykket Hic Rhodus etc., som ogsaa forekommer i Ep. 177, se Anm. i første Bind, S. 393.

Epistel 94.

S. 59, Lin. 9 f. n. Den første danske Konge, som skal være bleven kronet, er Svend Estridssøn; det omtales i Heimskringla efter tydske Kilder, men ikke i danske Kildeskrifter. — Svend Grathe kaldes af tydske Middel-Alders Skribenter Petrus, ligesom Svend Estridssøn i nordiske Kildeskrifter kaldes Magnus; Grunden til dette dobbelte Navn er endnu ikke ganske opklaret.

S. 59, Lin. 6 f. n. Otto af Freising († 1158) har skrevet den tydske Keiser Fredrik Barbarossas Historie, som i Udgaverne indledes med et Brev fra Keiseren selv, hvori denne giver et kort Overblik over sin Regjering. Dette Brev begynder saaledes: »Post primam unctionem Aquigrani, et acceptam coronam Teutonici regni generalem curiam Merseburg in Pentecoste celebravimus: ubi Rex Danorum Petrus ad curiam nostram vocatus venit, et hominio ac fidelitate nobis facta coronam regni de manu nostra suscepit

I Aaret 1718 udkom en Vise oversat fra Tydsk: „En arm Synders Omvendelses Viise, Som haſte forsoren sig til Fanden, men i sit Fængsel igien omvendt sig til Gud, med Fortrydelse for Synden og Fortrøstelser til Naaden, som hand i denne Vise klarlig udviser". 8°, 4 Blade.

(ɔ: De Danskes Konge Peder modtog Rigets Krone af vor Haand). Germaniæ Histor. illustr. opera C. Urstisii, Franc. ad M. 1670, I, S. 403. Naturligvis have disse Ord givet Anledning til megen Strid mellem de Lærde (se: Grams Anm. til Meursius's Historia Dan. p. 278, Scheid i det Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter, II, S. 195 ff.) Svend tog nødtvungen Danmark til Len af den tydske Keiser, men saasnart han kom hjem, erklærede han Lentagelsen for ugyldig. — Danmarks Lensforhold til den tydske Keiser har, som bekjendt, ingen Betydning, da der ikke kan paavises nogensomhelst Indvirkning deraf paa Danmarks ydre og indre Tilstand. Holberg siger herom: „Til at gott giøre een Konges Lehns-Rettighed over et andet Rige udfordres at man viiser med hvad Vilkor at Lehn har været taged, eller producerer Skriftlige Instrumenter derfore, item beviiser at Lehns-Rettigheden har continuered, hvilket altsammen fattes." Dannemarks Riges Historie, i Levins Udg., I, S. 171.)

S. 60, Lin. 1. Det er urigtigt, naar Holberg siger, at ingen danske Konger ere blevne kronede før Valdemar II; thi Valdemar I blev kronet 1157 i Roskilde af Erkebiskop Eskild og Knud VI kronedes 1170 i Ringsted Klosterkirke af den samme Erkebiskop — hvilken sidste Kroning Holberg ogsaa nævner i sin Dannemark Riges Historie, i Levins Udg., I, S. 176. Alle følgende danske Konger indtil Christopher II bleve kronede, derimod berettes der Intet om Valdemar Atterdags Kroning eller om at Oluf er bleven kronet i Danmark. — Det er urigtigt, naar Holberg siger, at de tidligere danske Kongers Kroning er forglemt at antegnes; thi i Anonymi Roskildensis Chronicon Danicum ab anno 826—1157 fortælles om Valdemar I: »Waldemarus ab Eskillo Archipresule in Regem unctus et purpuratus, et diademate gloriosissime coronatus, atque in regio solio honorifice collocatus est Anno Dominicæ incarnationis MCLVII.« Krøniken er trykt i første Bind af Langebeks Scriptores Rer. Dan. (det anførte Sted findes S. 386), men den var, da andet Bind af Holbergs Epistler udkom, 1748, allerede udgiven af Westphalen i hans Monumenta inedita, I, S. 1408 ff, og dette Bind udkom 1739.

Epistel 95.

S. 60, Lin. 10 f. n. Ved et Reskript af 18de April 1738 blev det forbudt at trykke Viser og Historier uden en Professors Approbation, ligeledes blev al Omløben paa Gaderne med Viser og Historier forbudt.

S. 61, Lin. 5. „Det bekiendte Danske Skrift om Doct. Fausto" udkom 1674, trykt i Lund. Se om denne Folkebog Werlauffs Hist. Antegnelser etc. 1858, S. 466, hvor ogsaa udførligere Oplysninger om Faustsagnet ere meddelte.

S. 61, Lin. 13 f. n. Gabrielle Naudé var Læge hos Ludvig XIII, men navnlig bekjendt som en udmærket Bibliophil og Literærhistoriker. Han var Bibliothekar hos Cardinal Mazarin. Han var født 1600 og døde 1653. Det Skrift af ham, som her sigtes til, udkom 1625, dets Titel er: Apologie pour les grands Hommes soupçonnez de Magie.

S. 61, Lin. 4 f. n. Holberg sammenblander Troldmanden Johan Faust og Bogtrykkeren Johan Faust. Denne sidste døde af Pest i Paris den 30te October 1466. Forvexlingen, som Holberg allerede har begaaet i sin Kirkehistorie, II, S. 294 (saaledes ogsaa i Epistlerne, IV, Nr. 379), er meget almindelig hos Forfattere fra det 17de og 18de Aarhundrede; se P. Ristelhuber, Faust dans l'historie et dans la légende, Paris 1863, Chap. V: L'Imprimeur et le Magicien, S. 165 ff.

Epistel 96.

Udførlige og meget interessante Oplysninger om Klokker findes i et lille Skrift af H. Otte: Glockenkunde, Leipzig 1858. — Med Hensyn til hvad Holberg fortæller om Klokkerne (hvilket for en stor Del synes at være hentet fra Du Cange's Glossarium infimæ Latinitatis) skal blot bemærkes: den ældste Betegnelse man finder for en Klokke er Signum, Signum Ecclesiæ; det antages for rigtigt, at Navnet Campana har sin Oprindelse fra Campanien; man har endnu ikke fundet nogen tilfredsstillende Afledning af Ordet Cloca; at Biskop Paulinus (i Nola c. Aar 400) har opfundet Klokker, anses for meget tvivlsomt, da han ikke i sine Skrifter omtaler Klokker, navnlig ikke ved den udførlige Beskrivelse han giver af de to Kirker, han selv lod bygge i Nola.

S. 62, Lin. 12 f. n. Klokker omtales for Danmarks Vedkommende første Gang i Remberts Levnetsbeskrivelse af Ansgar Cap. 28 (Script. rer. Danic. I, S. 481): »Insuper etiam, quod antea nefandum paganis videbatur, ut cloca haberetur in Ecclesia, consensit.« I Gualdos Digt om St. Ansgars Liv siges paa lignende Maade (Cap. 73, Script. rer. Danic. I, S. 603):

»Ecclesiæque Nolam trabibus permisit ab altis
Appendi, quod grande nefas erat ante profanis.«

S. 63, Lin. 13 f. n. Helgaudus var en fransk Benedictiner-Munk, som levede i det 11te Aarhundrede; han har forfattet den franske Konge Roberts Historie, som er af Vigtighed paa Grund af de mange Enkeltheder Helgaud fortæller som Dienvidne, men ellers som historisk Værk ikke er af Betydning.

S. 63, Lin. 12, f. n. Ingulfus (d. 1109) har forfattet meget vigtige engelske Klosterhistorier.

S. 63, Lin. 2 f. n. Den Elias her nævnes var fra Flandern; han var Bisskop i Ribe fra 1142 til 1162 eller 1166. I (Cornelius Hamsforts) Chronicon Ripense, udgivet af Terpager 1708, S. 11 hedder det om ham: »Factus est primus Ecclesiarum Ministerialis in signis pulsandis. Hic enim dies et horas campanarum pulsatione distinxit.«

S. 64, Lin. 10. „Den Franske satyriske Poët" er Boileau, i hvis sjette Satire, Vers 26 den her anførte Linie forekommer.

S. 64, Lin. 14. Den gamle Poët er Voiture f. 1598, d. 1648, en af de mest fremtrædende Personligheder i Hotel Rambouillet. Versene forekomme imidlertid ikke i hans Digte, men anføres af Menage i hans Dictionnaire étymologique de la langue française, Paris 1694, I, S. 750:

Le jour que naquit Chastillon
On sonna double carrillon
Par tous les cloches de Cythère.

S. 64, Lin. 11 f. n. I England blev det navnlig fra det 17de Aarhundrede en Slags Folkeforlystelse at ringe med Klokker. Den uddannedes tillige til en Kunst og der blev skrevet Bøger[1]), indeholdende Veiledning i Klokkeringning. Der gaves en hel Række Tone-skalaer og Rhythmer, som man kunde frembringe ved Klokkeslag; til at udføre disse Forsøg hørte et større Antal Klokker, fra 5 til 12. Der dannede sig Selskaber af unge Mennesker (Societies of College Youths), som drog ud paa Landet, og i Kirketaarnene anstillede Forsøg og Øvelser i ved Klokkeslag at frembringe Melodier; ofte varede denne Underholdning fra Morgen til langt ud paa Natten. Det var denne

[1]) I Aaret 1668 udkom: Tintinnalogia, or the art of ringing, som i 1680 udkom for tredie Gang og 1733 blev oplagt paany.

Udholdenhed og tillige Dygtighed i musikalsk at behandle Klokkerne, som fremkaldte Tilnavnet for England: »the ringing island«.

S. 64, Lin. 10 f. n. Sangværkerne vare Klokkespil, der først spilledes som Orgelet med Manual og Pedal, men senere ved et Uhrværk og ved Valtser. Det ældste skal være forfærdiget i Aaret 1487 i Nederlandene; Opfinderens Navn er ukjendt. I næsten alle nederlandske Byer findes saadanne Sangværker; det største og kostbareste skal findes i Delft (eller i Brügge.)[1] — Sammenlign Holbergs Epistel Nr. 291 i 3die Bd.

S. 64, Lin. 7 f. n. Før Kjøbenhavns Ildebrand var der et Sangværk i Helliggeistes Kirke, bestaaende af 25 Klokker, støbte i Aarene 1647—49. Den sidste Melodie, som de spillede, da Hellig-Geistes Kirke brændte 1728, var Psalmen: „Vreden din afvend, Herre Gud af Naade." Den 7de Januar 1736 fik Organist ved Nikolai Kirke F. C. Breitenbich efter Ansøgning Tilladelse til at indrette et Sangværk i Nikolai Taarn; det skulde bestaae af 35 Klokker, den største Klokke veie 1200 Pund, det hele Værk 58 Skippund. Det sattes i Gang ved et Claviatur. I Aarene 1743—44 flyttedes det til Vor Frue Kirketaarn. De forskjellige Bestemmelser om dets Benyttelse findes omtalte i Thaarups Journal og Haandbog for Kjøbenhavnere, I, S. 470—78.

Epistel 97.

S. 66, Lin. 2. Citatet er taget fra Seneca, Ludus de morte Claudii, c. IX; for hanc burde være læst hunc.

S. 66, Lin. 9 f. n. Det var i Aaret 1181 at Pave Alexander III. tiltog sig Ret til ene at canonisere.

S. 66, Lin. 3 f. n. Hvad Holberg her fortæller om Bisskop Luitolfs (sic!) Canonisation er urigtigt. Det er den augsburgske Bisskop Ulrich, der sigtes til. Han gjorde sig navnlig berømt ved sin Optræden under Kampene mod Magyarerne. Efter hans Død, 973, forfattede en Provst, Gerhard, som havde ledsaget ham i hans sidste Dage, hans Levnet, i hvilket han fortalte om de mange Tegn og Undere, som skete ved den hellige Bisskops Grav. Bisskop Liutolf af Augsburg tog denne Levnetsbeskrivelse med til Rom, og formaaede

[1] I De Navorscher, 1866, S. 321 og 356 findes omtalt en overordentlig stor Mængde Sangværker eller Klokkespil, som findes eller tidligere have været i Nederlandene.

Pave Johan XV. til at canonisere Ulrich, hvilket skete ved en Bulle af 9de Februar 993. Bullen undertegnedes af Paven, 5 Biskopper, 9 Cardinalpræster og 4 Diakoner. Dette er det første Exempel paa, at en Christen, efter i sit eget Land at være bleven æret som Helgen, udtrykkelig ved paveligt Dekret er bleven erklæret for Helgen i hele den christne Kirke.

Epistel 98.

S. 67, Lin. 3. Det Skrift, som her nævnes, er første Del af Skrifter som udi det Kiøbenhavnske Selskab [ɔ: Videnskabernes Selskab] ere fremlagte og oplæset; fra S. 213 til 306 er aftrykt Hans Grams lærde Afhandling „Om Bysse-Krud, naar det er opfundet i Europa og hvorlænge det har været i Brug i Danmark.“

S. 67, Lin. 10 f. n. Cede fortiori, ɔ: „Giv efter for den Stærkere“. Ogsaa anvendt i Heltehistorierne, II, S. 335 i Liebenbergs Udgave.

S. 67, Lin. 7 f. n. François Blondel (f. 1617, d. 1686) var en berømt fransk Architekt og Mathematiker. Det Skrift, som her sigtes til, har Titlen: L'Art de jetter les Bombes; det udkom 1685 i La Haye. Allerede 1675 overrakte han Ludvig XIV. sit Manuskript, men den franske Konge vilde ikke have, at det maatte trykkes strax; han laa nemlig i Krig og frygtede for, at Fjenden, hvis Skriftet kom frem, skulde gjøre Brug deraf til hans egen Skade.

S. 68, Lin 1. Det var ved et Besøg af Hertugen af Cleve, at Indbyggerne i Venlo vilde vise ham den nye Opfindelse. Opfinderen kastede en Bombe; den faldt ned i hans eget Huus, antændte det og fremkaldte derved en Ildebrand, som ødelagde to Trediedele af Byen. — Det bør dog bemærkes, at Bomber have været kjendte et Aarhundrede forinden; se G. C. B. Busch: Handbuch der Erfindungen, 4 Aufl. IV, 1, S. 126 ff.

S. 68, Lin. 4—5. Det er høist sandsynligt, at der istedetfor „til Horn“ bør læses: „tilforn“; Rettelsen er imidlertid ikke foretagen, fordi det er tænkeligt, at Holberg har begaaet en Hukommelsesfeil. Den Forfatter, som er Kilden til hvad her fortælles — om end ikke Holbergs Kilde — er Famianus Strada; i Decas II, Libr. X af sit Værk de Bello Belgico (Udgaven Romæ 1647, T. II, S. 448) omtaler han Wachtendoncks Beleiring, Opfindelsen af Bomber af en Borger i Venlo og fortsætter saa: »Scio esse qui scribat, ante hoc tempus uno alterove mense, Bergis ad Somam

(ɔ: Bergen op Zoom) simile quid, nec dissimili exitu ab Italo tentatum fuisse«. Nogen Beleiring af en By Horn kjendes ikke.

S. 68, Lin. 8. Den engelske Tekniker Maltus indkaldtes fra Holland af Ludvig XIII; han kunde ikke Mathematik og kjendte ikke Theorien for Bombekastning, men havde opnaaet Færdighed i at skyde med Bomber blot ved Øvelse; »toute sa science étoit purement d'expérience«. siger Blondel om ham i sit ovenfor nævnte Skrift.

S. 68, Lin. 13 f. n. I Chronique d'Enguerran de Monstrelet, III, Paris 1572, Blad 199 fortælles om Forsøg, som i Aaret 1478 bleve gjorte med en Bombarde, der udskjød Projektiler af 500 Punds Vægt. Da den var bleven ladet anden Gang (forbi den ved første Skud »ne s'etoit pas bien déchargée de toute la pouldre qui mise et boutée avoit esté dedans la chambre d'icelle bombarde«), sprang den uden at være tændt an; Kanonstøberen, Jehan Maugue, som havde forfærdiget Bombarden, og 14 andre Tilstedeværende bleve lemlæstede paa den frygteligste Maade.

Epistel 99.

S. 70, Lin. 5. Den Benævnelse, som Holberg her anfører, er ikke ganske rigtig, da Spillet hedder: Back-gammon; det var et Slags Tærningspil, som fra gammel Tid var yndet i England; navnlig dyrkedes det iovrigt i Begyndelsen af 18de Aarhundrede.

S. 70, L. 9. Franskmændene sige ikke: »le jeu d'échec,« men: »le jeu des échecs;« saaledes hedder det ogsaa i den her anførte Sætning af Montaigne: »Je hay et fuy le jeu des echecs de ce qu'il n'est pas assez jeu et qu'il nous esbat trop serieusement«. (Essais, Londres, 1724, I, 50, 334.)

Epistel 100.

S. 71, Lin. 13. Citatet er fra Ovids Ars amatoria II, V. 207 og lyder nøiagtigt og fuldstændigt saaledes:

Sive latrocinii sub imagine calculus ibit
Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus

ɔ: „Eller hvis Tærningen skal gaa under Billedet af en Kriger, saa lad din Soldat blive fældet af Fjenden af Glas". Det Spil, her sigtes til, var et Slags Krigs- eller Beleirings-Spil, (Skak-Spil kan det ikke kaldes); Figurerne vare af Glas, Træ, Ædelstene etc. og

kaldtes milites eller latrones, latrunculi, hvilke Ord forklares rigtigere ved Leiesoldater, Krigsmænd, end ved Tyve.

S. 72, Lin. 14. I St. Denis opbevares et Skakspil med arabiske Indskrifter, som Harun al Raschid skal have foræret Carl den Store (dog anses dette af Nogle for tvivlsomt.)

Epistel 101.

S. 73, Lin. 4. Det er i Epistel 90, S. 45 at Holberg har omtalt Frantzoser.

S. 73, Lin. 11. Den engelske Chirurg William Becket (d. 1738) skrev en Afhandling med Titel: Attempt to prove the Antiquity of the Venereal Disease long before the Discovery of the West-Indies, som findes i Philosophical Transaction 1718, hvor der af samme Forfatter findes: Answer to some Objections made to the Antiquity of the venereal Disease. Beckett skal have udskrevet en anden Forfatter H. Sloane.

S. 73, Lin. 14. Meget interessante Bidrag til Spedalskhedens Historie findes i det vigtige Skrift af D. C. Danielsen og C. W. Boeck, Om Spedalskhed, Christiania 1847, Første Afsnit.

S. 75, Lin. 1. Koppe-Indpodningen, som hidtil havde været anvendt i Orienten, blev Europæerne bekjendt i Aaret 1713, da en Læge i Constantinopel, Emanuel Timon, meddelte den engelske Læge, Doctor Woodward, Noget om Fremgangsmaaden og Resultaterne. I Danmark var den første som blev inoculeret (i Aaret 1754) Geheimeraadinde C. E. Bernstorff, født Buchwald. Paa samme Tid foretog en medicinsk Student Georg Vilhelm Barfoed Indpodning i Jylland, og Chirurgen G. U. Wasmuth i Throndhjem; 1760 blev Kronprindsen inoculeret. Indtil 1765 inoculeredes i Kjøbenhavn ikkun 170 Personer. Se videre herom: J. C. W. Wendt, Nogle Efterretninger om Børnekopper, Kokopper og de formildede Børnekopper. Kbh. 1824.

S. 75, Lin. 16. Det er ikke ganske nøiagtigt, naar Holberg siger at Koppe-Svagheden ikke er gangbar i Island. Schleisner anfører (Island undersøgt fra et lægevidenskabeligt Standpunkt, Kbh. 1849, S. 68.) 19 Koppe-Epidemier paa Island i Tidsrummet fra 1306 til 1846, hvoraf kun 1 falder paa det 19. Aarhundrede. — Den store Epidemi, som Holberg sigter til, rasede i Aaret 1707; der døde da 18,000 Mennesker af en Befolkning paa noget over 50,000

Indbyggere. En Islænder var død udenlands af Kopper; hans Tøi blev ført hjem, en Søster af ham tog en af hans Skjorter paa, hun fik Kopperne og fra hende blev Sygdommen udbredt over hele Landet.

Epistel 102.

S. 76, Lin. 10. Luigi Cornaro, en venetiansk Adelsmand, født 1466, førte et meget vildt Liv i sin Ungdom, hvilket havde til Følge, at han i sit 35te Aar faldt i en Sygdom, som ingen Læge kunde helbrede, med mindre han forandrede sin Levemaade. Han besluttede strax at følge dette Raad, undersøgte hvilken Quantitet og Qualitet af Næringsstof, han kunde fordøie, og foreskrev sig et vist Qvantum Mad og Drikke for hver Dag, nemlig 12 Unzer Spise og 14 Unzer Vin. Han kom sig, og fortsatte med største Strenghed, denne tarvelige, regelmæssige Levevis hele sit Liv igjennem. Kun en eneste Gang, da han var 78 Aar gammel, overskred han Reglen og blev ogsaa strax syg deraf. Han døde i Aaret 1565. En Beskrivelse af sin Maade at leve paa forfattede han i et lille Skrift: Trattato della vita sobria, Padova 1558, 4°. Dette udkom i dansk Oversættelse med følgende Titel: It edrue Leffnets Gafn oc Nytte, beskreffven aff Luigi Cornaro venetiansch Herremand. Dennem til Villie, som ville naa hundrede Aar; aff det Italiansche Sprock udsat aff en hvers Tienist Berede. Kiøbenhaffn, Prentet hos Jørgen Lamprecht, Paa Jochim Moltkens Bekost. Aar 1658. 12mo, 66 Blade. Oversætteren er Thomas Bartholin. Anden Udgave udkom 1681; fremdeles blev Bogen optrykt 1696 og 1753, i dette Aar fordi, som det hedder i Fortalen, en norsk Bonde, der havde læst den, forlangte 100 Exemplarer til Uddeling mellem sine Sognefolk. I Aaret 1844 udkom Skriftet paany med Titlen: Fordelene ved et maadeholdende Liv. Det sidste, virksomste Middel mod alle chroniske Sygdomme. Udgivet og forsynet med Bemærkninger af Dr. med. Carl Munde. Paa Dansk ved H. L. Birch. 8vo, 161. SS.

Holberg har selv gjort Brug af Cornaros Anvisning og veiet sin Spise i Lod og Qvintin — dog ikke i lang Tid, se denne Epistel og Tom. III, Ep. 188.

Epistel 103.

S. 78, Lin. 14. Nyere Lærde forklare Ordet Cornette paa en anden Maade. Cornette betyder Fanen for en Eskadron Ryttere,

Navnet fik den af Fanens Form; dernæst betegner det den Officeer, som red med Fanen i Spidsen for Eskadronen.

S. 78, Lin. 3 f. n. og ff. De her anførte Citater ere uden Tvivl tagne fra Du Cange's Glossarium infimæ Latinitatis, hvor de findes under Ordene Solidata og Soldataria. Den engelske Konge Johan gav det nævnte Charta i Aaret 1213, i hvilket Bestemmelsen forekommer: »Qui terram non habent, ut arma habere possint, illi etc.« ɔ: „De, som ikke eie Jord, saa at de kunne væbne sig, skulle gaae i vort Sold". — Den arragoniske Konge Jacob I regjerede fra 1229 til 1253; Loven lyder fuldstændig efter Du Cange saaledes: »Statuimus, quod nos nec aliquis alius homo nec dominæ demus aliquid alicui joculatori, vel joculatoriæ, sive Soldatariæ . . . Statuimus, quod nullus joculator, vel joculatrix, nec Soldataria, præsentes vel futuri, nec illa quæ olim fuit Soldataria, sedeat ad mensam Militis, nec Dominæ alicujus, nec ad gausape eorundem, nec comedant, nec jaceant cum aliqua Dominarum in uno loco, vel in una domo, nec osculentur aliquem eorumdem«. De af Holberg fremhævede Ord betyde: „Vi fastsætte, at ingen Skjøge maa sidde ved en Soldats Bord, heller ikke kyse ham".

Epistel 104.

S. 80, Lin. 15. Jean Chardin (f. 1643, d. 1713) en flittig Reisende, navnlig i Østerlandene, er Forfatter til: Voyage en Perse et autres lieux de l'Orient; de Historier, som Holberg meddeler om Indbyggerne i Mingrelien, findes i Udgaven Amsterdam 1711, T. I, S. 98 og S. 104.

S. 81, Lin. 11. Amadée François Frezier, Ingenieur og Reisende (f. 1682, d. 1773), besøgte Sydamerika i Aarene 1712—14; sin Reise har han beskrevet i: Relation du Voyage de la mer du Sud aux Cotes du Chili, du Perou et du Brésil. Den her meddelte Fortælling findes i Udgaven Amsterdam 1717. T. I. S. 95—96.

Epistel 106.

S. 84, Lin. 3 f. n. Den store Seyer, som Schack Nadir (se Anm. til første Bind af Holbergs Epistler S. 350) vandt over Tyrkerne, var i Slaget ved Erivan den 3die August 1745. Efterretningen om dette Slag naaede Kjøbenhavn i November s. A. Se Kjøbenhavns Postrytter, 1745, Nr. 94, den 22de November.

Epistel 107.

S. 88, Lin. 9. I Thomas Hobbes's Levnetsbeskrivelse (Vita Hobesii, Lond. 1682. S. 106) fortælles: »Nec minus falso a nonnullis insimulatus est, tanquam solitudinem fugeret, spectra metuens et phantasmata, vana stultorum terriculamenta, quæ Philosophiæ sine lumine dissipaverat. — Non injuria tamen forte subveritus est, ne ab Illis ad Plures mitteretur quorum Commodis adversatus, ipsorum Artificia ac Versutias Publicé aperte conspiciendas præbuisset«.

S. 88, Lin. 15. Citatet (ogsaa anvendt i Ep. 467 i 5te Bd.) er af Ovids Forvandlinger, VII, V. 21. ɔ: (Meislings Oversættelse).

— — Jeg billiger selv, og erkjender det Gode
Følger dog det, som er Ondt.

S. 88, Lin 11 f. n. Det er i den Vægelsindede, 1 Act, 6 Scene, at Magister Petronius forklarer Henrik, at Lucretias Vægelsindethed stammer fra Vædskerne: „Der kand findes en Hob onde Galde-fulde Vædsker i et Menneskes Legeme, som nu regiere meest udi en Deel af Legemet, nu i en anden, hvor efter Sindet drejer sig; naar de onde Vædsker sætter sig meest for Hiertet, er man melancholisk, og naar de forfløtter sig, blir man glad igien".

S. 90, Lin. 3. I Mascaraden, 2 Act, 4 Scene siger Henrik: „Jeg blev ogsaa forliebt udi adskillige Piger; men da jeg kom til at dantze, svedede jeg Kiærligheden bort. Jeg var færdig at døe af Kiærlighed til een, som jeg tog op til Hane-Dantzen, men inden den lange Dantz kom til Ende, gik der saa meget Cupido ud ved Sveed af alle Ender paa mig, at jeg ikke gad see den Pige meer for mine Øyen."

S. 90, Lin 15. Venus à Cerere et Baccho er en fri Gjengivelse af Stedet hos Terents, Eunuchen, IV, 5, 6: sine Cerere et Libero friget Venus.

Epistel 108.

S. 91, Lin. 15 f. n. Det er unøiagtigt, at Holberg anfører Dronning Dorothea som Exempel paa Dronninger, der af Kjærlighed til deres Børn have formaaet deres Herrer til at gjøre Testamenter, hvorved Riger ere blevne delte. Thi som bekjendt gik Orkenøerne tabte for Norge ved at blive pantsatte for Medgiften, der skulde udbetales Kong Jakob I af Skotland ved hans Ægteskab med Mar-

grete; dette skete ved en Overenskomst 1498, ikke ved et Testament. Og ligeledes skete Delingen af Hertugdømmet Slesvig ikke ved et Testament, men ved et Valg, 1490. Holberg har godt kjendt den rette Sammenhæng, men hans Udtryk paa dette Sted kunne give Anledning til Misforstaaelse. Sml. Holbergs Dannemarks Riges Historie, I, S. 480, og 508—9 (Levins Udgave); C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, II, S. 74 ff.

S. 93, Lin. 6 f. n. I sin Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat omtaler Holberg udførligt Lehns-Mændene og Stifts-Befalingsmændene, af hvis Instruxer han anfører det Vigtigste. I Udg. 1749, S. 528—30.

Epistel 109.

S. 95, Lin 3. Den Hofmand, her sigtes til, er uden Tvivl Geheimeraad Friderich Walther, en af Kong Frederik IV's Yndlinge, der ledsagede ham paa hans Reise til Italien i Aarene 1708—9; han var bekjendt for sin Ødselhed.

Epistel 110.

S. 101, Lin. 13 f. n. De Theses af Bayle, som her sigtes til, ere vist hans Undersøgelser i Continvation des Pensées diverses, hvor der undersøges, om Gud kan være Ophavsmand til det Onde, se f. Ex. Cap. 81 i Udg. Rotterdam, 1705, S. 409, hvor de Ord af Plutarch citeres: *Εἰ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρόν, οὐκ εἰσὶν θεοί*, ɔ: „hvis Guderne gjøre noget Ondt, saa ere de ikke Guder". (Se om dette Skrift af Bayle, Anm. til Epistel 210 i tredie Bind.

S. 101, Lin. 6 f. n. De Ord af Epicur, som her anføres, lyde saaledes hos Diogenes Laert., X, 123: *"Ἀσεβὴς οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων.«*

Epistel 111.

De Persiske Breve: Lettres Persanes [1]), ere, som bekjendt, skrevne af Montesquieu; de udkom anonymt i Cölln 1721, og gjorde en

[1]) I Aaret 1761 udkom i Kjøbenhavn en Udgave, uden Angivelse af Trykkestedet.

umaadelig Opsigt. Anonymiteten blev snart røbet. Brevene udgives for at være skrevne af Persere, som ere komne til Frankrig, og i Breve til Hjemmet udtale sig om hvad de opleve, de Sæder og Skikke, de blive Vidne til, og de Betragtninger, hvortil disse give Anledning. Forfatteren foregiver at have oversat dem fra Persisk. Montesquieu udtaler sig i en let, underholdende, ofte glimrende Stil om mangfoldige Spørgsmaal af politisk, philosophisk og moralsk Indhold, som han senere i sit andet berømte Værk: Esprit des Lois udførligere behandlede. Det er Brevene 108—118 (i Udg. Cologne 1744, S. 84—114), at han drøfter Spørgsmaalene om „Aarsagerne til Jordens Aftagelse i Henseende til dens Beboere, og hvi Menneskenes Tall dagligen formindskes“.

Denne Epistel er i fransk Oversættelse, kun med en Fortsættelse i Slutningen, føiet til Holbergs Skrift: Remarques sur quelques Positions dans l'Esprit des Loix. Copenhague 1753, Blad e6 til Slutningen af Bogen.

Epistel 112.

S. 106, Lin. 14. Som Exempel paa en Critik over Holbergs tredie latinske Epistel anføres følgende Citat, taget fra Anmeldelsen af Opuscula Latina, Pars II, i Neue Zeitungen von gelehrten Sachen auf das Jahr 1744, 1. Th. Leipzig 1744, S. 19—20. „Die Schreibart des Herrn Verfassers ist wieder reine genug, noch durchgängig gleich. Zuweilen ist sie der Schreibart des Plinii ähnlich, den er nebst dem Seneca dem Ciceroni weit vorziehet; zuweilen gehet sie von der Art dieser seiner Favoriten weit ab, und wird so Ciceronianisch, daß ihm auch ganze Perioden aus Ciceronis Tusculanis, und dem ersten Buche de Officiis, entfallen. In der Bemühung, sinnreich zu schreiben, scheinet er zuweilen etwas zu weit gegangen zu seyn; als wenn der Herr Consistorialrath sagt, er habe vor dem 40sten Jahre nicht geheirathet, weil ihn die inopia gehindert, nach der Zeit aber, weil er cornucopiam befürchtet habe. Allein billige Leser werden ihm dieses alles, und insonderheit den Mangel in der Reinigkeit in der Schreibart, wegen der übrigen vielen sinnreichen Stellen und guten Anmerkungen, gerne zu gute halten. Ein witziger Leser entbehret viel leichter eine vollkommene Reinigkeit in Worten, als angenehme Gedanken und gute Sachen“.

S. 107, Lin. 15. Suetonius fortæller i Levnetsbeskrivelsen af Caligula (Cap. 34): »Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis. Cur enim sibi non licere, quod Platoni licuisset, qui eum civitate, quam constituebat, ejecerit.»

S. 107, Lin. 17 f. n. »Plato haver udelukket alle Poëter af sin Republiqve», se hans Skrift om Staten, III, 398 A—B.

S. 107, Lin. 14 f. n. Historien om Alcibiades fortælles af Plutarch i Levnetsbeskrivelsen af ham, Cap. 7.

S. 108, Lin. 17. Talemaaden »toujours chapon« forekommer ogsaa i Epp. IV, Nr. 441; nu hedder den: »toujours perdrix«.

S. 109, L. 1. De anførte Linier af den berømte franske Digter François de Malherbe (f. 1556, d. 1628) slutte en Sonnet skreven 1624 til Kong Ludvig den Trettende. Menage siger i Anledning af den, efter at have anført en Mængde andre Steder af Malherbes Digte, hvor han ligeledes roser sig: »Quoyque Malherbe mérite toutes ces louanges qu'il se donne luy-mesme, il ne se les donne pourtant pas parcequ'il les mérite: (ce seroit une vanité insupportable, quelque mérite qu'on ust, de se couronner de ses propres mains) mais il se les donne, parcequ'il sied bien aux Poëtes de se louer; la bonne opinion qu'ils ont d'eux mesmes, étant un effet de leur enthousiasme. Tous les Poëtes générallement, et de tous les siècles et de toutes les nations, en ont usé de la sorte.« Les Oeuvres de Fr. Malherbe, II, Paris 1723, S. 115—16.

S. 109, L. 6. Arrians Ord ere følgende: «*Ἐπὶ τῷδε* (ɔ: *τῷ ξυγγράφειν τὰ Ἀλεξάνδρου ἔργα*) *οὐκ ἀπαξιῶ ἐμαυτὸν τῶν πρώτων ἐν τῇ φωνῇ τῇ Ἑλλάδι, εἴπερ οὖν καὶ Ἀλέξανδρος τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις*«. Arriani Anabasis Alexandri, I, 12, 5.

Epistel 114.

Qvægsygen[1]), der hørte hjemme i Asien og det sydøstlige Europa, havde i det 18de Aarhundrede allerede raset i forskjellige europæiske Lande, før den naaede Danmark (saaledes i Holland 1713—23). I Aaret 1745 begyndte den fra Nordtydskland at brede sig ud i Holsten

[1]) En Beskrivelse af Sygdommen er givet af E. Viborg, Om Miltbranden og Qvægsygen. Kbh. 1821, S. 31 ff. Endel af de efterfølgende Notitser ere tagne fra Langfelds utrykte Efterretninger til Frederik den Femtes Historie (i ny kgl. Saml., Folio, Nr. 705).

og Slesvig. Ved et Reskript af 26de Marts blev det befalet, at der den 9de April skulde holdes Bøn fra Prædikestolene mod denne Farsot; hen paa Foraaret viste den sig i Fyn, hvorfra den snart sprang over til Sjælland, her og udbredte den sig navnlig i Vordingborg Egnen. Alle Markeder bleve forbudte paa de to angrebne Øer, og ved en Forordning af 29de Juli blev der givet nærmere Meddelelser om, hvorledes man skulde forholde sig, for at hindre at Sygdommen skulde gribe for stærkt om sig. Men det nyttede ikke, man blev nødsaget til ved en anden Forordning af 8de October at hæve flere af de tidligere givne strenge Bestemmelser. I Begyndelsen af 1746 begyndte Qvægsygen at vise sig i Jylland og med enkelte Undtagelser vedblev den nu at rase lige til 1751 næsten over hele Landet. Bornholm og Norge gik fri. Sygdommen var overordenlig haardnakket; troede man den vel overstaaet, brød den ud paa ny, ja paa Steder, hvor alt Hornqvæget var blevet bortrevet, kunde den vende tilbage to, tre, ja fire Gange[1]). Tabet af Hornqvæg var overordenlig stort. I Adresseavisen for 1763, Nr. 21 angives det at have været i Aaret 1745: paa Amager og Møen 40,885 Stykker, i Sjællands Stift 50,197, i Fyens Stift 22,292, i Aarhuus og Ribe Stifter 10,476, i Kiøbenhavn 500, i Slesvig 94,974, i Oldenburg 40,562, i Holsten 22,375, i Delmenhorst 2921, ialt 285,182 Høveder. Indtil 1750 anslaaes Tabet (efter Gisning) til 6, à 700,000 Stykker Hornqvæg[2]). Trods denne Ødelæggelse hørte man ikke Exempler paa at nogen Proprietair blev ødelagt, eller at han havde maattet vige fra sin Herregaard (Pontoppidan, Danske Atlas, I, S. 599 ff). Regjeringen kom Befolkningen til Hjælp paa forskjellige Maader, Tolden hævedes for fremmed Smør, der var fri Indførsel af Qvæg fra Steder, som ikke vare smittede af Sygdommen, Skatter bleve eftergivne. Priserne steg ikke paa Fødevarer (Holbergs Epistler, IV, Nr. 343), baade Qvæg, Smør, Mælk og Ost kunde kjøbes for jævne Priser; en god Fjerding Smør betaltes med 9 à 10 Rdlr.; et Par Stude som man tidligere solgte til fremmede Steder for 50 à 80 Rdlr. kostede nu 30 à 40 Rdlr.

[1]) En meget fuldstændig Skildring af Qvægpesten for Vemmetofte Gods's Vedkommende findes hos Chr. H. Brasch, Vemmetoftes Historie, III, Kbh. 1863, S. 135 ff.

[2]) G. L. Baden i Fredrik V.s Aarbog, S. 26 angiver Tabet for Aarene 1745—47 til 457,352 Høveder. — I Pommersche Nachrichten 1746, Nr 79 meddeles fra Greifswalde, at Qvægsygen i det Malmøske Distrikt havde dræbt 32,584 Stykker Hornqvæg.

Dog omtaler Holberg i Epistel 239 i tredie Bind — som udkom 1750 — at Qvæget „nu ikke kand opveies med Penge." Jyderne led mest. Der udførtes meget Qvæg — undertiden 20,000 Stykker om Aaret — navnlig til Holland, men Indførselen til dette Land af jydsk Qvæg blev forbudt [1]). Meget Qvæg lagdes til; hvor Besætningerne vare uddøde, fornyedes de fra Curland og Polen. — Qvægsygen udbrød paany 1762, og standsede først 1773. I Aarene 1762—63 døde 254,994 Høveder (Høst, Fredrik V.s Historie, S. 126). Der fremkom dengang fra Holsten et Forslag om en Assurance mod Tab ved Qvægsygen, se Adresseavisen 1764, Nr. 140; Jurid. medic. oeconom. Tidende, 1770, Nr. 14 og 35. Der sendtes tre Mænd til Lyon, hvor de skulde opholde sig ved den der oprettede École vétérinaire, for at faae Underretning om Qvægsygdommen og Curen imod den; den ene af dem var Abildgaard.

Qvægsygen fremkaldte naturligvis saavel mange Skrifter [2]) indeholdende Veiledning om Hornqvægets Behandling, som Projecter, Raad og Midler til dets Helbredelse [3]); et af disse gik ud paa, at man skulde optænde en Ild paa et snevert Sted og i samme indjage Creaturene med Hug og Slag, hvorved de bleve forskrækkede, og i den største Forskrækkelse skulde de da aarelades. (Kbh. Adresse Avis, 1763, Nr. 10.). Af andre Skrifter kan mærkes Prædikener holdte paa den den 14de Januar 1746 forordnede Faste-, Bod- og Bededag. En haves trykt: Hvor Hovmodighed og Ulydighed grønnes, der blomstrer Riset. Kbh. 1746; Forfatteren er Friderik Hattun (hans

[1]) Hollænderne forsynede sig fra Polen; Qvæget her var større; en polsk Stud veiede 12—1300 Pd., medens en jydsk kun veiede 7—800 Pd.; men den jydske var meget lækrere.

[2]) Se Fortegnelse over den kgl. Veterinair- og Landbo-Høiskoles Bogsamling, Kbh. 1858, S. 83. — I Republiqven, 2 Act, 2 Scene oplæses et Project, hvorved en Koe kand føde 4 til 5 Kalve paa engang". Skriveren føier til: „Dette Forslag kommer vel til Pas udi denne alminbelige Qvægsyge".

[3]) I et Brev fra H. Gram til Geheimeraad Plessen, dat. 31. Juli 1745, fortæller han om Qvægsygen paa Grevinde Schacks Gods Gissegaard. En gammel Meierske anviste et Middel til at helbrede Sygdommen, som hun antog var Lende-Blod eller Ryg-Blod; af 300 Køer conserveredes de 283. Grevinden vilde ogsaa anvende Recepten hos sine Bønder, „men hun finder de fleeste halsstarrige og desperate, da de siger, at ald Remede er kuns Qvaklerie, og hvad Herren vil tage bort, faaer de at miste, hvad hand vil spare, beholde de vel foruden Menniske-Hielp". Ligesaa gik det paa hendes Gaard Gram i Sønder-Jylland.

Navn er skjult i Ordene Fra Himmelen paa Titelbladet); en anden findes i Manuskript (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 4, Nr. 1110 c): „De umælende Bæsters billigste Suck over Landets ubændigste Synder"; den er af A. Agerbeck, og dateret, St. Clemens paa Bornholm 14de Jan. 1746 [1]).

Qvægsygen berøres ofte i Holbergs Epistler, II, Nr. 83, 85, 114, 115; III, Nr. 185, 239; IV, Nr. 308, 343; V, Nr. 468. At Holberg selv led store Tab ses af Fortalen til Heltehistorierne, hvor han siger, at „hvad fast ved 40 Aars idelige Arbeyde er vundet, er paa en Tid af 8 Dage forsvundet". S. XX i Rodes Udgave.

S. 112, Lin. 12 f. n. I det Kjøbenhavnske (ↄ: Videnskabernes) Selskab foredroges flere Afhandlinger i Anledning af Qvægsygen. Saaledes læste G. Detharding d. 20. December 1745: „Uforgribelige Tanker om de Stene, som ere fundne i Galleblæren hos det af denne Tiids Sygdom henfaldne Horn-Qvæg; om, og hvorvidt samme haver Deel i Sygdommen" (det Kbh. Selskabs Skrifter, II, S. 375—384.). J. B. v. Buchwald læste 17. Januar 1746 „Kort Beretning hvad hand angaaende Qvæg-Sygen har kundet observere" (smst. S. 403—424.). Tillige lod Holberg Gram d. 6. December 1745 foredrage en Afhandling han havde skrevet: „Kort Betænkning over den nu regierende Qvæg-Syge med nogle oeconomiske Anmærkninger" (smst. S. 385—402 [2]). Afhandlingen er ikke saameget af lægevidenskabeligt Indhold, som almindelige Betragtninger over Sygdommen og dens Følger; den indeholder navnlig Vink med Hensyn til hvorledes man skal søge Tabet erstattet og hvorledes man hensigtsmæssigst skal indrette sin Levemaade. Afhandlingen udkom paa Tydsk trykt i Wismar 1746 (8, 39 S. [3]); et Par Steder er et Stykke

---

[1]) I Skilderiet, 1829, S. 1514 anmeldes følgende Skrift: Noget om Qvægsygen, som grasserede udi visse Egne her i Riget i Aarene 1745 og 1746, samt de foregivne Aarsager til dens Udbrud og Standsning, med Anmærkninger angaaende nogle af Biskop H. A. Brorson og Stiftsprovst Rosenstand-Goiske i den Anledning yttrede Meninger, Tanker, Bønner og Ønsker. Udgivet af H. C. Clausen paa Fanø. Trykt i Ribe. 4 ß. — Af Brorson haves: „En Psalme mod den begyndte Lande-Plage 1745" i H. A. Brorsons Psalmer og aandelige Sange. Udg. af P. A. Arlaud, Kbh. 1867, S. 273.

[2]) Optrykt i B. Høybergs Samling af rare og utrykte Piecer, I, S. 243—98 og i Boyes Holbergiana II, S. 115—140.

[3]) Anmeldt i Alton. gel. Zeitung, 1746, S. 207; Götting. gel. Zeitung, 1746, 33 St.; Pommersche Nachrichten, 1746, S. 250.

udeladt, derimod anføres S. 19—20 Navnene paa 65 adelige Gaarde, hvor Sygdommen havde anrettet Ødelæggelse fra Mai til November 1745. Denne Fortegnelse findes ikke i Holbergs danske Afhandling, men han nævner den dog i sin „Catalogus over 60 Herregaarde, hvor fast alle Besætninger vare reent bortdøde".

S. 112, Lin. 3 f. n. Bemærkningerne om Skovenes Aftagelse er tildels udskrevne af den ovenfor nævnte Afhandling (anf. St. S. 400). — En Bekræftelse paa hvad Holberg fortæller om Skovenes Tilstand findes i en Afhandling i Oeconomisk Magazin, I, 1758, „Forsøg til en Opmuntring for danske Landmænd at opelske og plante Skove". Der fortælles her (S. 140), at Skovene ere dels ganske ophugne og øde, dels saa tynde og nær ved Undergang, at Ingen, som elsker sit Fædreneland, kan uden Græmmelse tænke paa det almindelige Savn af Bygnings Tømmer og andet Gavn Træ saavelsom Brændeved, Efterkommerne paa Landet og i Kiøbstæderne ville finde. Den Skik, at bruge Skovene til at lade saavel Svin som Qvæg og Heste græsse i Skovene, var ældgammel. Skjøndt Klagerne bleve mere og mere almindelige, blev denne Misbrug dog først standset ved Forordningen af 27de September 1805 om Udskiftning og Fælledsskabets Ophævelse. Vaupell har i sit Skrift „De danske Skove", Kbh. 1863, S. 14—28 givet en interessant Skildring af Skovenes Lidelser og Tilstand i de Tider, da man satte Oldengjælden som Maal for en Skovs Indtægt og Værdi. — Qvægpestens gode Indflydelse paa Skovene, idet der skaffedes disse Fred — idetmindste for en Tid — for Afgræsning af Qvæget, fremhæves af Brasch, Vemmetoftes Historie, III, S. 203.

Epistel 115.

S. 114, Lin. 6. Geder holdtes i ældre Tider meget som Husdyr, men deres Ødelæggelse paa Skovene var saa stor, at der allerede i de saakaldte Laallandske Vilkaar (fra Christopher af Bayerns Tid) blev gjort Indskrænkning i Antallet af de Geder, som hver Mand maatte holde. Christian den Tredie befalede 1544 Slotsherren paa Kjøbenhavns Slot, at udskikke Slotstjenere og lade dem tage alle de Geder de finde kunde overalt i Sjælland, i Kronens, Stiftets, Klostrenes, Kapitlernes, Kirkernes og Adelens Skove, derfom de ikke kunde gaae der, Naboerne uden Skade, i hvem de end tilhørte. Modstanden mod denne Befaling var saa stor, at Kongen 1558 saae

sig nødsaget til at tage Recessen tilbage. Under hans Efterfølger, Frederik II, fik man imidlertid Øinene op, og nu begyndte en Udryddelseskrig mod Gederne i Sjælland (Vaupell, De danske Skove, S. 13—14). — I senere Tider søgte Lovgivningen at værne for Skovene mod Gederne. I Christian den Femtes danske Lov fastsattes saaledes (XII, 12, 1—2), „at Geder maa frit holdis, hvor Heede er og ikke findes Underskov, og hvor mand kand holde dem paa sit eget uden Skovenes og hver Mands Skade; holdes Geder anderledes, da maa hver Jordbrot og Lodsejer dem optage og til næste Hospital forskikke uden Proces og Dom". I Skovanordningen af 26de Jan. 1733 indskjærpedes i § 26, at ingen Geder maae holdes imod Loven, Skovrideren skal derfor boe i sit Beridt og hvor meest Tilsyn behøves, og for den Opsigt, som han dermed haver, skal den som Gederne tilhøre, foruden den Straf Loven anmelder, betale til Skovrideren for hvert Stykke 2 Mk.

Epistel 116.

S. 117, L. 3. Concilium Herbipolense er en Kirkeforsamling som holdtes i Würzburg i Aaret 1287. Citatet findes i Harduins Acta Conciliorum, VII, Pag. 1139.

S. 117, Lin. 3 f. n. I sin Dannemarks Riges Historie omtaler Holberg ogsaa denne Bansættelse, som blev forkyndt 1329: „Men jeg finder ikke, at dette Interdict foraarsagede stor Forskrækkelse, saasom Rigets Velstand laae ingen paa Hiertet, hvorudover derom intet videre bliver talt i Historien, uden at det varede udi 7 Aar og 8 Maaneder". Holberg, Dan. Riges Hist. I, S. 287, Levins Udgave. Sml. L. Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen, II, S. 91—93 og Pavebrevene i Ny kirkehistoriske Samlinger, IV, S. 207 og 223. — Citatet L. 1 f. n. findes hos Pontoppidan, Annales Ecclesiæ Danicæ, II, S. 142; det er taget fra Hamsforts haandskrevne Annaler.

S. 118, Lin. 7. Det var i Aaret 1239 at Keiser Frederik II. blev sat i Ban af Pave Gregor IX. Den Lin. 12 omtalte Historie, taget fra den latinske Krønike af Matthæus Paris — berømt og overordenlig vigtig engelsk Krønikeskriver; hans Krønike gaar fra 1068 til 1250 — har Holberg tidligere meddelt i sin Almindelige Kirke-Historie, II, S. 141 (Udg. 1740).

S. 118, Lin. 4 f. n. Steen Sture blev sat i Rigets Act, ikke i Kirkens Ban, af Keiser Maximilian d. 13de November 1505,

uagtet han var død 1503. Se Holbergs Dannemarks Riges Historie, I, S. 571—72 (Levins Udg.); C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I, S. 360.

S. 119, Lin. 1. Det var en gammel Overtro, at Troldmænd og Troldqvinder ved Djævelens Hjælp kunde fremkalde skadelige Dyr, og disse troede man ved høitidelig Bansættelse at kunne fordrive [1]). Exempler herpaa kunne nævnes fra meget gammel Tid, men Overtroen vedligeholdt sig lige til dette Aarhundrede. I Norden var imidlertid Katholicismen afskaffet, det nyttede ikke at sætte Rotter og Mus i Ban, man greb da til et andet Middel, idet man stævnede dem for Retten. Et Exempel herpaa omtaler Chr. Falster (Ammoenit. philol. II, S. 224.). Det skete 1711 i Byen Als i Jylland. Dommen i denne Retssag, forkyndt paa Grandestævne, er paa Dansk meddelt i Jurid. med. og oeconom. Tidende, 1769, Nr. 20. I den hedder det: „Den gode Gud give, at de maae lide og undgielde og bortrømme af deres Mark, Eng og By samt Grændser og Eiendom, og ey lade dennem findes der mere, men henvises udi Havet, og det Mennesker og Qvæg uden Skade i Havets Dyb — inden 15 Dages Forløb". Endnu i dette Aarhundrede har man troet ved Rettens Hjælp at kunne fordrive Rotter og Mus. Da Lyø i Aarene 1805—6 blev frygtelig plaget af disse Dyr, blev der foranstaltet tre Stævninger udstyrede mod Rotterne til deres Lidelse ved Holsteenhus's Birketing, som en efter anden skulde forkyndes for hver Mands Bopæl og paa hver Plet Jord paa Øen, og den første af disse Stævninger skal og virkelig være bleven forkyndt. (Meddelt af Raadmand og Birkedommer Trojel i det kgl. danske Landhuusholdnings Selskabs Skrifter, nye Samling, 2 (1811), S. 3 ff.

Epistel 117.

Den bekjendte tydske Theosoph Friederich Christoph Oetinger (f. 1702, d. 1782) fortæller i sin Autobiographi (F. C. Oetingers Leben und Briefe, herausg. von K. C. E. Ehmann, Stuttg. 1859, S. 185 ff.): „Man hat mir von einem unbekannten Ort folgenden Brief geschrieben. Der Auctor, der sich nicht genennet, schreibt Schauspiele. Weil er nun ganz darein verbildet ist, die Alchemie als ein lächerliches Nonens und als eine vergebliche Bemühung theatralisch

---

[1]) Horst, Demonomagie I, S. 82. Scheible, das Kloster, XII, S. 945.

durchzuziehen, so ist kein Wunder, daß er so schreibt. Der Brief lautet also". Derpaa meddeles denne Epistel paa Tydsk, hvorefter følgende Bemærkning tilføies: „Hierauf ist weiter nichts zu antworten, als daß dieser Herr die Auctoren nicht weiß. Den Augurellus, der in schönen lateinischen Versen an den Pabst geschrieben, hat er nicht gelesen, auch vermuthlich seinen Namen nicht gewußt. Ob nun wohl unbekannt ist, ob Augurellus selbst gearbeitet oder nicht, so wird er doch von Irenäus Philaletha als ein trefflicher Concipist gelobt und recommandirt. Das ist genug. Uebrigens sind die Argumente zum Schauspiel gut. Man kann Ignoranten leicht zum Lachen bewegen, aber Verständige kehren sich nicht daran: diese handeln nach richtigen Gründen". — Brevet nævner Oetinger, hvor han i sin Autobiographi omtaler Tiden fra 1746 til 1752, da han var i Waldorf; hans Søn Joh. Friedrich Oetinger nævner det i sin Dagbog d. 14. October 1776; han tilføier: „Der Eigennuz leuchtet aus diesem Brief heraus". Men har Holberg virkelig skrevet dette Brev til Oetinger? Det er vist meget tvivlsomt. For at besvare Spørgsmaalet er det værdt at lægge Mærke til, at Brevet — der paa Dansk er trykt 1748 — saaledes som det meddeles i Oetingers Autobiographi, er ordret den samme tydske Oversættelse, hvori det udkom i „H. Ludwig Freyherrn von Holbergs Vermischte Briefe", 2ter Th., 36ste Brief, S. 186—189; denne Del udkom 1750. Er det ikke tænkeligt, at denne Epistel er bleven benyttet til at gjøre Oetinger opmærksom paa det Urigtige i hans Guldmagerforsøg, og at Oetinger har antaget den for at sigte til sig? — Werlauff formoder, at Holberg ved denne Epistel kan have tænkt paa en Hofraad Dr. Schmidt fra Jena, som 1747 opholdt sig i Kjøbenhavn og anstillede chymiske Forsøg. Historiske Antegnelser etc. 1858, S. 174.

S. 120, Lin. 17. Prisen paa graae Erter varierede i Aarene 1744—47 fra 6 Mk. 4 ß. til 10 Mk. 6 ß. Tønden i Lolland-Falsters Stift.

S. 121, Lin. 1. Om Kortspillet Lanter har Werlauff givet Oplysninger i Historiske Antegnelser o. s. v. 1858, S. 422—24. (I en hollandsk Oversættelse af Rabelais, udkommen 1682 nævnes blandt en Mængde forskjellige Spil ogsaa «lanterluyen«.

S. 121, Lin. 7 f. n. Den Alchymist, som her sigtes til, er Giovanni Aurelio Augurelli, Poeta laureatus; han skrev til Alchymiens Ros et Digt paa Latin i Hexameter: Chrysopolia, som han dedicerede til Pave Leo X.

Epistel 119.

Det Forsvar, som Holberg i denne Epistel fremsætter imod Beskyldningen for at være koldsindig eller ligegyldig imod sine Slægtninge, vidner om, at han efter moden Overveielse er kommen til sin Beslutning, Intet at gjøre for dem. At han endnu i levende Live har følt sig nødsaget til at forsvare sig, indeholder et Vidnesbyrd om, at der i denne Henseende maa have været en stærk Stemning imod ham. Og derpaa tyder ogsaa den Maade, hvorpaa Scheibe udtaler sig: „Die wenige Sorgfalt, die er für seine, seiner Wohlthaten so sehr benöthigten Verwandten trug, und ihre fast gänzliche Ausschliessung von allem, von ihm zu hoffenden, rechtmäßigen Antheile an seiner beträchtlichen Nachgelassenschaft kann vielleicht der größte Flecken in seinem Charakter genennet werden; zumal da er, wenn ihm vernünftige Freunde daran erinnert haben, sich niemals mit gegründeten Ursachen entschuldigen konnte, und alle Vorstellungen dießfalls damit abzuweisen suchte: Er habe sein Vermögen dem Publico zu danken, und diesem sollte es auch gewiedmet bleiben.“ (Scheibe, Holbergs Peter Paars, Kjøbh. 1764, S. CI—CII). Grundene til at Holberg viste sig saa uvenlig mod sine Slægtninge, kjendes ikke; men, om der endog mange Aar tidligere kan have været gyldig Anledning for ham til at være meget misfornøiet med dem, saa vidner det dog om et haardt Sind, at han ikke blot ikke senere har kunnet tilgive, hvad de mulig have forsyndet sig i imod ham, men ikke engang har brudt sig om at faae at vide, hvorledes det var gaaet hans Sødskende og deres Børn —, i hans Testamente om Brudeudstyrs-Legatet siger han, at det er ham uvitterligt, om hans afdøde Broder eller Søster havde efterladt sig giftefærdige Døttre. I dette Punkt vil Holberg næppe kunne befries fra den Bebreidelse at kaldes inhuman[1]).

Ludvig Holbergs nærmeste Slægt af Familien Holberg vil kunne ses af den vedføiede geneologiske Tavle[2]). Han arvede efter sine For-

[1]) At hans Familie var i høi Grad vred paa ham, fordi han saa aldeles slog Haanden af den, er naturligt. Rector Arentz i Bergen, en Dattersøn af hans Broder Frederik Christian yttrede, naar Talen faldt paa Ludvig Holberg: „Tal ikke til mig om ham, han havde et sort Hjerte“.

[2]) I Aaret 1722 strandede Hans Christensen Holberg med sin Krejert St. Johannes udenfor Stevns; han var paa Reisen til Bergen med sin Ladning. Han fik Tilladelse — efter Tidens Skik — til at sætte Bækken udenfor Kirkerne i Sjællands Stift. En Ansøgning om ogsaa at maatte sætte Bækken foran Kirkerne i Kjøbenhavn, afsloges derimod. (Geh. Ark., Sjæll. Registre.) Mon denne Skipper var af Ludvig Holbergs Slægt?

Ludvig Munthe

Abel Munthe
g. m. Mag. Peder Nielsen Lem
Lector i Theologi i Bergen † 1663.

Karen Lem † 1695.
g. m. **Christian Nielsen Holberg**.
† $\frac{29}{3}$ 1686, Oberstlieutenant.

- **Edel Holberg** f. $\frac{2}{9}$ 1673. g. m. Christian Gran † 1717 (?); Oberstlieutenant.
  - **Christian Holberg Gran**. † 1747, Toldkontrolleur, g. m. Sara Helene Brose.
    - **Christian Holberg Gran**; han blev døbt $\frac{22}{1}$ 1739, og var født faae Dage tilforn*), † $\frac{24}{5}$ 1807, som Major.
- **Abel Holberg** f. $\frac{29}{10}$ 1674; 1702 g. m. Mauritz Høyer, Sorenskriver.
- **Sophie Holberg** f. $\frac{4}{2}$ 1676, † 1734 g. m. Nicolai Jakobsen Tostrup † 1718 Præst.
  - 9 Børn, deriblandt:
    - **Christian Tostrup** † 1744 som Ridefoged.
      - **Frederikke Lovise Tostrup** f. 1735, † 1809 g. m. Christian Valentin Frawen, Lieutenant.
    - **Hans Ulrik Tostrup** † 1774 (?), g. m. Catharin Vallentin.
      - To Døttre, af hvilke den ældste Sophie var f. 1763.
- **Peder Holberg** f. $\frac{24}{9}$ 1681 † 1729 Præst
  - 5 Børn.
- **Frederik Christian Holberg** f. $\frac{24}{3}$ 1683, † 1747. Præst. g. m. Karen Krog.
  - **Catharina Frederikke Holberg**. † $\frac{1}{12}$ 1738; g. m. Frederik Arentz † 1779 Præst (han giftede sig anden Gang).
    - **Frederik Christian Holberg Arentz** f. $\frac{28}{9}$ 1736, † $\frac{31}{12}$ 1825.
  - **Edel Sophie Holberg** f. 1716, † 1731 ugift.
  - **Abel Marie Holberg** f. 1718, † $\frac{5}{1}$ 1806 g. m. Hans Lem † 1759 Kjøbmand.
- **Ludvig Holberg** f. $\frac{3}{12}$ 1684, † $\frac{27}{1}$ 1754.

*) Af Storøens Ministerialbog efter en Udskrift fra 1779; han var den eneste Søn.

ældre 28 Rdlr. 4 Mk. 2 ß. foruden nogle Jordlodder. Alt hvad han i sit Testamente betænkte sin Familie med var 30 Rdlr. i aarlig Pension til en svag Søstersøn ved Navn Tostrup ved Bergen i Norge, „som jeg aarlig haver pensioneret til", medens han testamenterede alt sit „indeholdende Boe af rørende Gods og Løsøre, være sig Guld, Sølv, Meubler og Huusgeraad, Uldet og Linnet med videre, af hvad Navn nævnes kand," til Frederikke Lovise Tostrup gift med Lieutn. C. B. Frawen.

Faae Maaneder efter L. Holbergs Død, i Mai 1754, skrev Biskop Nannestad til Consistorium og anbefalede Holbergs Søstersøn Hans Ulrik Tostrups Tarv ved Skiftet. Rector, Rosenstand Goiske, foreslog at svare Biskoppen, at ingen Forandring kunde ske ved den af Kongen confirmerede Disposition, men at det overlodes ham at correspondere med Sorø Academi, om dette vilde forunde Tostrup nogen Soulagement. Professor P. Horrebov — Holbergs gamle Modstander — voterede: „Om Tostrup foruden Holbergs Testamente blev soulageret med en Hospitals Almisse, kanskee han kunde hjelpes" [1]).

---

[1]) I Worms Lexicon over lærde Mænd, III, S. 524—25 anføres en Christian Gran Molberg, efter hvis egne Beretninger Worm har meddelt endel biographiske Oplysninger, f. Ex. at han er født 1714, blev Student 1728, understøttedes i fire Aar af sin Morbroder Baron Holberg, reiste fra 1736 udenlands i fire Aar etc. I Schultz's Ugentlige Tidender, 1786, S. 609—10 blev disse Efterretningers Troværdighed betvivlet, og at de ere aldeles løgnagtige vil ses af Følgende. Den 25de December 1756 indgav Christian Gran Molberg en Ansøgning til Krigscancelliet, skrevet paa „Aalgaard, Sørums Sogn i Nedre Romerige i Aggershuus Stift". Han søgte om at faae Character af Second-Lieutenant ved et af de Sondenfjeldske Dragon-Regimenter og Underofficiers Nummer indtil Vacance indtraadte. Han fortæller, at det tre Gange i Løbet af ti Aar var brændt for hans Forældre i Bergen, og at han derved var bleven hindret i, understøttet af dem, at besøge fremmede Universiteter. Han havde fra sit femtende Aar, da han blev Student, og indtil nu, han var 25 Aar, lagt sig efter Geometri, Mathematik og Fortification. Han omtaler, at han er en Søstersøn af salig Baron Holberg, „der efter kongelig allernaadigst behag meere priisværdig havde publici generelle Nøtte for Øynene end hans Slægts particulaire Opkomst". Hans Ansøgning, hvorpaa resolveredes „abgeschlagen", er forsynet med flere Attester — i Copier verificerede af ham selv —, deriblandt en fra Rector Jochum Steensen i Bergen, dateret 8. Mai 1747, ifølge hvilken han er dimitteret „for et Aars Tid siden". Steensen, som omtaler hans efter hans Alder forundringsfulde Progresser, „ønsker og haaber, at hans Morbroder Baron Holberg vilde understøtte hans Tarv". Andre Attester ere fra Professor J. P. Anchersen, hans Privat-Præceptor, Præsten i Sørum Petter Abelsted, som roser hans gode

S. 127, Lin. 9 f. n. Den anførte Lovbestemmelse stod paa den femte Tavle af de bekjendte 12 Tavlers Love.

S. 128, Lin. 16 f. n. Anthony Ashley Cooper, Greve af Shaftesbury, f. 1670, d. 1713, udgav 1711 et Værk med Titel: Characteristicks of men, manners, opinions, times, et Skrift lige mærkeligt ved sin gode Form og sit gode Indhold; det gaar ud paa at bestemme Dyden, undersøge den i alle Retninger og vise, hvorledes den skal gjennemføres i Livet.

S. 129, Lin. 7. Citatet er fra Juvenals fjortende Satire, V. 103, kun staar der ikke viam, men vias. Paa Dansk: „Ikke at vise Nogen Vei, uden han dyrker de samme Helligdomme". Det samme Citat, i samme Form, anvender Holberg i sin Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat, Udg. 1749 S. 150.

Epistel 120.

S. 133, Lin. 14—13 f. n. Alzirer ɔ: Indbyggerne i Algier nævnes her for Barbareskerne i Middelhavet. Vitalianer, ogsaa kaldede Fetaliebrødre, vare Kapere og Sørøvere i Østersøen, de udgik fra Rostock og Wismar og huserede mod Slutningen af 14de Aarhundrede. Flibustierne vare Sørøvere i de vestindiske Farvande; de optraadte i anden Halvdel af det 17de Aarhundrede og vedblev med deres Røverier og Grusomheder til langt ind i det 18de Aarh.

Gaver til at prædike, og Colbiørn Jacobsen, Regimentsqvartermester, hos hvem han var Informator. Molberg anbefalede sig selv i et Digt til Ober-Krigs Secretairen v. Ahlefeld. (Ansøgningen findes i Geheimearchivet blandt Refererede Sager fra Krigsministeriet 1756, første Qvartal.) — Som Bidrag til Molbergs Charakteristik kan fremdeles anføres, at han den 15de November 1757 paa Bringens Tingstue i Sørum Sogn blev dømt i en Bøde af 10 Rdlr. til Aggershuus Stifts Tugthuus „for blamable Paasagn paa afg. Provsten Petter Abelsted Sogne-Præst til Sørums Menighed og hans Familie". 1760 blev han udnævnt til Garnisons Auditeur i Throndhjem, men paa samme Tid sad han arresteret i Kjøbenhavns Arresthus paa Grund af Tiltale for Bedrageri (Papirerne om denne Sag findes i Krigsministeriets Archiv). — Hans Familieforhold til Holberg er ikke endnu oplyst; man kunde fristes til at tro, at det var opdigtet, saa meget mere som de Oplysninger Worm har meddelt om ham tyde paa, at han enten har været fuld af Løgn eller besat af en fix Ide — hvis ikke Rektor Steensen, som dog maa have kjendt Forholdene nøiere, saa uforbeholdent omtaler Slægtskabsforbindelsen. Men maaske ogsaa Steensens Attest er falsk, thi hans Fornavn var Jakob ikke Jochum.

S. 135, Lin. 3. Citatet er fra Plutarchs Levnetsbeskrivelse af Perikles, Cap. I, kun er det ikke rige Romere der er Tale om, men „nogle rige Fremmede i Rom" (*Ξένους τινὰς ἐν Ῥώμῃ πλουσίους — ἰδὼν ὁ Καῖσαρ.*)

Epistel 121.

S. 135, Lin. 14. Det er i første Bog, syvende Capitel af sit historiske Bibliothek, at Diodorus Siculus (en ukritisk, historisk Compilator paa Augustus's Tid, hvis Værk dog er af megen Vigtighed for den gamle Historie), nævner den af Holberg omtalte Mening om Menneskets Skabelse.

S. 136, Lin. 1 f. n Anaximanders Gisning findes nævnet hos Eusebius Præpar. Evang. I, 8. Anaximander levede omtrent 575 f. Chr. Fødsel. Han hørte til den saakaldte joniske Skole af Philosopher.

S. 137, Lin. 15. Holbergs Digt „Metamorphosis eller Forvandlinger" udkom 1726.

S. 137, Lin. 12 f. n. „Den lystige Person" er Henrich, som i den Vægelsindede, 1 Act, 6 Scene siger: „Nu kand det være, at, maa skee, paa samme Tid, som min Madame blev fød, en Rev, en Gaas, et Egern, en gammel Kone, en Hiort, en Skielpadde, en Fisk, en Skade, en Ulv, et Lam ere døde, og deres Siæle allesammen har taget Logemente udi Madamen, hvor de endnu er og blir, saa længe hun er saa vægelsindet. Naar nu Gaase-Siælen fører Regimentet, saa har hun Gaase-Forstand; naar Ulve-Siælen regierer, faaer jeg Hug og onde Ord for ingen Ting; naar Fiske-Siælen har Magten, sidder hun og maaber i Selskab, og naar Skade-Siælen er Vormester, løber Munden paa hende som Hiulet paa en Post-Vogn".

Epistel 122.

S. 138, Lin. 5 f. n. Sml. hvad der er anført i Anm. til Epistel 82 ovenfor S 343.

S. 140, Lin. 11. E gente Porcia, er et Ordspil; det betyder baade af Svineslægten — porcus, et Svin, og af den porciske Slægt, — en anset Familie i Romerstaten.

S. 142, Lin. 4. Citatet af Martial findes i hans Epigrammer, VI, 70, V. 7—11, ɔ: (efter Meislings Oversættelse):

Naar jeg — regner, hvad jeg levede;
Naar, hvad nedrige Febre har mig røvet
Mathed, Døsighed, samt de lumpne Smerter,
Subtraheres igjen fra gode Dage,
Vil jeg synes et Barn og dog en Olding.

Citatet er vistnok udskrevet af det nedenfor nævnte Værk af Le Gendre, V, 2, S. 552., hvor f. Ex. ogsaa det af Holberg anførte Udsagn af Lucian (Charon, Cap. 19) findes, V, 1, S. 122.

Epistel 123.

S. 142, Lin. 18 f. n. Gilbert Charles Legendre, Marquis de Saint-Aubin-sur-Loir, f. 1688, d. 1746 — udnævnt 1714 til Maître des Requêtes, hvilket Embede han opgav for ene at hellige sig til Studeringer — er Forfatter til et Værk med Titel: Traité de l'Opinion, ou Mémoires pour servir à l'histoire de l'Esprit humain; det udkom i Paris 1735 og udgjør 6 Bind. Dette Skrift maa have beskjæftiget Holberg meget, thi saavel det foregaaende og flere af de følgende Breve er som dette fremkaldt ved Læsningen af det.

S. 143, Lin. 2. Marin Cureau de La Chambre f. 1594, d. 1675, var Læge og Philosoph. 1635 blev han Medlem af Academiet. Af hans Skrifter kan mærkes: Système de l'Ame, som udkom 1664; Forfatteren hælder til den atomistiske Skole. — Citatet, af hans Skrift Système de l'Ame, er udskrevet af Le Gendres ovenfor anførte Værk, II, 1, S. 255.

Epistel 124.

S. 146, Lin. 4 f. n. Citatet er af et Digt af Racine, et Brev skrevet til Hertuginden af Noailles; det er udskrevet af Le Gendre, anf. St. S. 286. Sammesteds omtales ogsaa de Forfattere, som Holberg lidt ovenfor nævner.

S. 147, Lin. 9. Gomez Pereira levede i anden Halvdel af det 16de Aarhundrede; hans Levnetsomstændigheder ere ukjendte. Han udgav 1554 et Værk med Titlen: Antoniana Margarita, hvori han har gjort Dyrene til simple Maskiner.

Epistel 125.

S. 149, Lin. 12 f. n. Ved at iagttage, at, naar Krebsens Ben rives af, voxe nye ud, faldt den berømte Naturforsker og Philosoph Nicolai Hartsoeker (f. 1656, d. 1725) paa den her af Holberg antydede Lære. Han tænkte sig, at der gives Aander (Intelligences), Gud underordnede, som uophørlig arbeide paa at reproducere og conservere Planter, Dyr, Mennesker: »Ce ne sont pas les onguens et les emplâtres, qui me guérissent, quand je me suis coupé, ou blessé; mais l'Intelligence, qui habite mon corps. Les onguens et les emplâtres empêchent l'air d'entrer dans la playe, et d'y faire son ravage ordinaire; ils adoucissent le sang et les humeurs extravasées, qui par l'acreté qu'elles y aquerroient, y feroient un pareil ravage. Ils amollissent les vaisseaux coupez et les mettent en état de se pouvoir rejoindre etc. Mais c'est l'Intelligence, qui habite mon corps, qui seule me guérit, en rejoignant les vaisseaux coupez, à quoi l'air et l'acreté des humeurs extravasées l'auroient empêché de réussir. C'est elle qui a soin de ce domicile, autant qu'elle peut, étant avertie par la douleur, où il est en danger, de ce qu'il faut qu'elle fasse, pour le secourir; de sorte qu'il se passe, en quelque façon, en nous-mémes, ce que nous admirons tant dans les Ecrevisses; et peut-être que si quelques-uns de nos membres étoient aussi faciles à se rompre que ceux des Ecrevisses, nous n'aurions pas reçû de la Nature moins d'avantages, que ces animaux.« — Han fremsatte sin Mening i et Brev trykt i Bibliothèque ancienne et moderne, VIII, 1717, S. 336, og udførligere i en Afhandling sammesteds XVIII, 1722, Part. I, S. 194. (Se ogsaa J. G. de Chauffepié, Nouv. Dictionnaire hist. et crit. II, S. 51 ff.)

S. 149, Lin. 2 f. n. Om Cudworth og Grew se Anm. i første Bind, S. 397—98.

Epistel 126.

S. 152, Lin. 11. I Bryggernes Laugsartikler af 26de Marts 1687 [1]) var det fastsat, at Magistraten tilligemed Oldermændene skulde

[1]) Saavel i disse Artikler som i de fornyede af 12te Marts 1723 findes anført alle Bryggergaardene i Kjøbenhavn efter Gaderne. 1687 var der 128, (heraf 14 paa Christianshavn), 1723 var Tallet 104 (11 paa Christianshavn).

indrette en Liste over alle Bryggergaardene, og efter den Orden, i hvilken de vare indførte paa den, skulde det være Bryggerne tilladt at brygge. Omgangslisten afleveredes paa Accisebođen til Consumptionsforvalteren, som udleverede Accisesedler til enhver Brygger, eftersom Omgangen kom til ham. Hvormange der maatte brygge paa engang, rettede sig efter hvor stort Aftræk der var paa Øl. (1723 fastsattes det udtrykkeligt, at alle Bryggerne skulde brygge lige lidt og lige meget, det var ikke tilladt at tage Seddel paa mere end 16 Tdr. Malt til hver Brygning.) Øllet bestiltes paa Brygger-Compagniets Contoir hos Bogholderen, en edsvoren Borger valgt af Laugsbrødrene; han sendte da ved Dragere[1]) Sedler til de Bryggere, som stod for Omgang, indkasserede Pengene og betalte Bryggerne deres Tilgodehavende mod Tilbagelevering af Udleveringssedlerne.

Disse Bestemmelser ophævedes den 21de Januar 1690, men indførtes paany ved Artiklerne for Brygger Lauget af 12te Marts 1723. Der reiste sig strax stærk Misfornøielse herover og saa mange bevislige Klager indkom baade fra Civil- og Militair-Etaten, at Bestemmelserne ophævedes ved en Forordning af 28de Juli 1723 og Forordningen fra 1690 indførtes igjen. Kongen var meget vred derover (hedder det i Hamb. Correspondenten 1723, Nr. 127.)

S. 152, Lin. 16. Prænumeration bestod i, at man tegnede sig som Kjøber af et Skrift, som skulde udgives, men betalte forud enten den hele eller kun en Del af den Pris, som det skulde koste. I sine Moralske Tanker, hvor Holberg udtaler sig ligesaa satirisk som her imod denne Maade at fremme Literaturen paa, fortæller han, at han selv har givet Anledning til Prænumerationers Indførelse her i Landet, „men da jeg merkede, at det blev til en slags Betlerie, og at unyttige Skrifter derved befordredes, tilstod jeg mig at have gjort ilde, og strax dermed ophørede". Moralske Tanker, S. 210 (Rodes Udgave.) Hvilke af sine Skrifter Holberg her sigter til kan ikke paavises. Anden Udgave af Dannemarks Riges Historie udkom ved Prænumeration. I Indbydelsen hedder det: „Hr. Baronen tilbyder sig at blive ansvarlig baade for Pengene og Oplaget". Han tænkte paa at udgive sin Jødiske Historie ved Prænumeration, men

[1]) Dragernes Antal fastsattes af Magistraten efter Laugets Forslag; de maatte tage Borgerskab og kun de havde Lov til at udføre Øllet fra Bryggergaardene paa Karrer, for hvilke alle andre Vogne maatte vige Plads. — 1728 havde Bryggerne en egen Dragt: en Skindpels med store støbte Sølvknapper, en lodden Hue og et blaat Forklæde. Iris, 1791, I, S. 277.

opgav det. Prænumeration var allerede 1730 i Brug i Danmark. Som Exempler kan henvises til Nye Tidende om lærde Sager, 1730, S. 690 ff., hvor der læses en Prænumerationsindbydelse fra Bogtrykkeren J. Wielandt paa en ny Udgave af en Række Love og Forordninger, og til en anden, to meget tæt trykte Octavblade, paa H. Mossins Forklaring over det gl. Test. historiske Bøger, som fulgte med Kjøbenhavns Postrytter for 5te Juli 1742. Et af de tidligste danske Skrifter, i hvilken en Liste over Subskribenter findes trykt, er Jørgen Ursins Kort forfattet Samling af de apostoliske Fædres Levnet, Kbh. 1744.

At udgive Skrifter ved Prænumeration var en Skik, som længe før den Tid, her tales om, var kommen i Gang. I Begyndelsen var det kun overordenlig store og kostbare Værker, som paa denne Maade bleve udgivne; kun ved Hjælp af Venner og hvem der ellers satte en Ære i at understøtte Videnskaben saae de Lærde sig istand til at lade deres Arbeider komme frem for Lyset. Det første Værk, som ved saadan Understøttelse blev udgivet i England, var Waltons Polyglot Bibel, som udkom i London 1657 i 6 store Foliobind. Ogsaa det vigtige Værk af Hickes, Linguarum veterum septentrionalium Thesaurus, Oxford 1703—5, 3 Foliobind, blev udgivet paa samme Maade. Men meget snart blev det en af Boghandlerne yndet Skik, at anvende Prænumeration ikke blot paa de store, men ogsaa paa de mindre Skrifter. Paa Holbergs Tid[1]) var Brugen i fuld Gang, men den udførtes meget mislig, og gav gyldig Grund til alvorlige Klager. Følgende Citat vil omtrent vise, hvad disse Klager gik ud paa, som uden Tvivl ogsaa maae kunne gjælde for Danmarks Vedkommende, se Holbergs Trende Epistler etc. S. 186—87, Levins Udg. „Nicht allein dass die Pränumerationstermine meist nicht eingehalten, sondern oftmals hinausgeschoben wurden, theils um noch mehr Theilnehmer herbeizulocken, theils um mittlerweile mit dem eingenommenen fremden Gelde andere Unternehmungen zu fördern; nicht allein dass das Vertrauen des Publicums ferner dadurch getäuscht und erschüttert wurde, daß man versprach nach erfolgtem Erscheinen des Werkes einen hoheren Preis eintreten zu lassen oder nur eine bestimmte Anzahl von Exemplaren aufzulegen, dann aber nicht Wort hielt und ganz nach Gut-

[1]) Omtrent ved Aaret 1733 kom den Skik i Brug i England, at udgive Værkerne arkevis i ugentlige eller maanedlige Hefter; denne Skik gjorde en umaadelig Lykke.

dünken handelte; sondern sehr häufig erschienen auch die betreffenden Werke, des grösseren pecuniären Gewinnes wegen, in einer der Ankündigung gar nicht entsprechenden äusseren Ausstattung schlecht und unsauber gedruckt, auf erbärmlichem Papier, wohl gar defect. Ja die Unreellität ging so weit, daß öfter der Pränumerationsunternehmer unverschämt genug erklärte, das angekündigte Werk könne verschiedener, nicht näher namhaft gemachter Fatalitäten und Schwierigkeiten wegen gar nicht erscheinen und seinen leichtgläubigen und getäuschten Pränumeranten andere für sie unbrauchbare und werthlose Bücher zum Ersatz bot. Wenn nicht die gleichzeitigen Schriften übereinstimmend vornehmlich gegen die Misbräuche des Pränumerationswesens zu Felde zögen, so könnte man die Behauptung, daß auf ein ehrenhafter derartiges Unternehmen zehn unsolide kämen, kaum für möglich halten." A. Kirchhoff, Beiträge zur Geschichte des deutschen Buchhandels, II, Leipz. 1853, S. 180.

S. 152, Lin. 5 f. n. Sibilet orbis literatus etc. ɔ: „Lad den lærde Verden pibe, jeg klapper for mig selv"; Verset er dannet efter det bekjendte Sted hos Horats, Satirerne, I, 1, V. 66—67: «populus me sibilat, at mihi plaudo ipse domi«.

S. 153, Lin. 11 f. n. Af de her anførte Bogtitler[1]) kunne de fleste anføres som tagne af den danske Literatur.

Bibelsk Stue-Uhr, ved hvis Hielp enhver i sin Stand, saa tit som han hører at Klokken vil slaae, kand derfor have adskillige Bibelske og Himmelsindede Forlystelser. Kjøbenhavn, u. A. (fra c. 1740, P. Holm Imprimatur.), et Ark i Patentfolio. Forfatterens Navn er skiult i Bogstaverne C. D. S. paa Titelbladet.

Peder Tøxen: Solens blodrøde Nedgang. Kbh. 1710. 8o. 592 SS.; indeholder Betragtninger over Passionshistorien.

Lauritz Hanssøn Hylling: Duen i Klippens Rif eller de Helliges Stærcke Stad. Kbh. 1695. 4o. 98 SS.; Prædiken over Matth. VII., V. 24—25.

Niels Jacobsøn Muus: Duen i Klippens Rif. Kbh. 1705. 8o. 24 Bll.; nogle smaae Tankerim.

---

[1]) I de kjøbenhavnske lærde Tidender, 1725, S. 230—31 fortælles: „Udi Paris er udkommen et meget skarpt Skrift imod alle Boghandlere, hvori adskillige deres Konster opdages, som de bruge ved Bøgernes Titler, men da Boghandlerne have brugt dend Forsigtighed, at de fleeste Exempl. deraf ere komne i deres Hænder, er samme Skrift saa rar, at mand neppe kand faae et Exemplar at see".

Jens Nielsøn Hoe: Evangelisk Peeg-Finger det er en kort oc eenfoldig Indgang til oc Indhold over de aarlige Hellige Dages Evangelier oc Texter. Kbh. 1704. 4°. 167 SS.

Jørgen Lauridsøn Aaskow, *Γαλα και Μασημα κατηχετικον*. Catechismi Børns Aandelig Melck oc Tyggemad, Kbh. 1679. 8°, 143 SS.; en Catechismus-Forklaring.

Knud Sevelsøen Bang, Den søde oc velsmagende Catechismi Bryst-Melck, uddragen aff de twende Guds Kierligheds Bryste. Kbh. 1681. 8°. 112 SS.; ligeledes.

Johann Dauw, Lyst-Mad eller Forældre og Børne Confect. Kbh. 1714. 8°. 90 SS.; heri drøftes det Spørgsmaal: „hvad heller det kand agtes for større Lyksalighed at have aldeles ingen, eller og at have mange Børn“.

Jacob Albretsøn, Om Fandens fornemligste Døttre, som ere 1. Hoffmodighed, 2. Gierighed, 3. Løsactighed, oc 4. Druckenskab. Kbh. 1630. 8°. 537 SS.

Villatz Nielsøn, Catechismi Postebud oc Brefdragere som frembærer nogle Himmelske Konge-Brefve. Kbh. 1682. 4°. 266 SS.

Hertil kan føies: Christen Christensen Ferring, Horologium sacrum, det er Et aandeligt Sejerværck eller Timeglaß. Kbh. 1633. 12°. 800 SS. Skriftet indeholder allegoriske Betænkninger at overveie med hver Time uddraget af den hellige Skrift.

S. 154, Lin. 11. Povel Johannes Phønixberg var en bekjendt Bogtrykker (samt Eftertrykker af Holbergs Comedier) og Forfatter af Viser om Dagens Begivenheder og forskjellige Skrifter af den lavere Natur. Han er født omtrent 1679 og døde 1729. I Aarene 1726—28 udgav han en maanedlig Tidende, en sin Tids Folkets Nisse, med Titel: „Denb forkeerte Mercurius som medfører allehaande U-hørte og forkeerte Nye-Tidende“, indeholdende alskens indenlandske Nyheder indklædte i en forblommet Form. Blandt hans andre Skrifter kunne nævnes for Titlernes Skyld: Tobaksdiscurser, eller tolv lystige Historier om adskillige artige Hændelser og kortvillige Bedrifter, Kbh. 1722; Det nye indrettede Thee og Caffe-Huus opfyldt med lystige Gloser, artige Indfald etc. Werlauff har gjort Phønixberg og hans literaire Virksomhed til Gjenstand for en interessant Monographi i Historisk Tidsskrift, Tredie Række, II, S. 1—27 [1]).

[1]) Werlauff har nævnet en stor Del Skrifter, som ere udgaaede fra Phønixbergs Bogtrykkeri, men Tallet paa dem kan meget forøges, hans Presse

S. 154, Lin. 15 f. n. Der var paa Holbergs Tid flere Borgere i Kjøbenhavn af Navnet Kilian Drubin; den ældre havde tidligere (1719) boet i Hamborg, hvorfra han førte den agende Post til Kjøbenhavn; han havde en Søn, som ligeledes gav sig af med Postbefordring. 1726 nævnes i Aviserne, at Befordringen med Helsingørs og Frederiksborgs agende Post sker fra Sr. Kilian Drubin logerendes i Compagni Stræbet. 1722 fik en Kilian Drubin Privilegium paa at drive en Galanterihandel i Kjøbenhavn, Boutiquen var i Pilestræbet, ligeoverfor Silkegade. 1728 ansøgte en Kilian Drubin om at komme ind i det Grønlandske Væsen, men der svaredes: „Herpaa kan ei reflecteres«. Hyppigst finder man i de kjøbenhavnske Aviser Annoncer fra en Parykmager Kilian Drubin; i en lang Række af Aar støder man paa disse Avertissementer, som i sit Slags ere ret orginale og næsten de eneste comiske man finder fra den Tid [1]). 1743 flyttede han til St. Kannikestræde „i det første og eeneste liden grundmuret Huus fra Vor Frue Kirkegaard af paa den Høire Haand beliggende tæt op til en Professors Gaard end og ligeoverfor 2de Professores Gaarde, saa at hans Bopæl er meget juste og lige til, uden at forespørge sig, lige at finde, da dets udi hans sædvanlige Skildt med Symbolum, Spes mea in Deo og K. Drubin, er hans Bopæls Tegn". Han var Gjenbo til Holberg. Følgende Prøve [2]) paa hans Stil vil godtgjøre, at Holberg ikke har saa ganske Uret, naar han mener, at Kilian fortjener at regnes blandt vore Tiders Autores.

„Kilian Drubin, Paruqve-Fabriqveur, udi denne Kongel. Residence-Stad boendes udi Store Kannikestræbet, indtil Paaske Fløtte-Dag! Giør for Paruqve-Liebhabere bekiendt (saavel her udi Danmark som

---

benyttedes ikke saa lidt. Her skal blot nævnes to Bøger. Den ene er: Thomas Kingos Aandelige Siunge-Kors Første Part, Kbh. 1723, hos Hieronymus Paulli, Trykt hos Pov. Joh. Phoenixberg. Den anden er: „Den andægtige Christendom", en Bønnebog oversat fra Tydsk, „trykt i P. J. Phoenixbergs Bogtrykkerie paa Skræddernis Laugshuus i Brolæggerstræbet, findes sammestebs tilkiøbs og hos Bertel Jacobsen Møller i lille Færgestræbet, Aar 1724". I Skræddernes Laugshus havde som bekjendt von Qvoten sit Theater.

[1]) Se Historisk Tidsskrift, IV, S. 521 ff. Hans Fabrik var ret betydelig; 1738 bekjendtgjorde han, at 10 à 12 Svende kunde antages med 13 til 19 Slette Dalere i Løn qvartaliter, Kost og Kammer aparte betalt.

[2]) Werlauff har i sine Oplysninger til Niels Klim meddelt en anden Prøve og nogle Notitser om Drubin fra Aviserne, Niels Klim oversat af Dorph, 1857, S. 283—84.

Norge!) i sær for dem, de som ere Elskere og Kiendere af en retskaffen Alonse-Paruqve, af propre og vel dannet Fason, justi efter hver Mands Physiognomie, kort og lang Hals, & Corpus Dannelse, og Couleurs Klædende! Det jeg Kilian Drubin vil og kand (dog uden courieus Skrømt og Argelist af dem som begierer og bestille sig Alonse-Paruqver) levere det som endeel her udi Kiøbenh. kand udi dette 1746 Aar sætte Mervielle paa, og med Sandheds og Brugs Erfaring, forundre sig over dets Accuratesse, og fyldeste Fornøyelse! Alt dette er meld og notificeret, for rettere Kiendere og liebhabere af Alonse-Paruqvers-Haar-Facon & Arbeide, item dets Proprete og Durabilite! men dette er ey meldet for dem, som dog ellers skal have end og hos mig kand færdig giøres og leveres, de Facons og Modeller & Couleurer, hvilke hver Mand bruger og begierer, dog ey til mindre Priis end til 3 Rdlr., eftersom jeg bliver ved, at forsyne en teerlig Mand saavel til 3, 4 og 6 Rdlr. pr. stk., som Particulaire liebhabere af rare Alonse-Paruqver, som udi dette 1746 Aar med største Approbation af de Brugende skal blive forsyned fra 10, 15 indtil 20 Rdlr. pr. stk. Alonse-Paruqve, Accordt og Aftale skal holdes af de Begierende, paa det jeg som Gierningsmand, kand præstere Valuta, og saaledes skal man see, og virkelig nyde Alonse-Paruqver, af mit, ja min egen Haands Arbeide udi dette 1746 Aar, som skal forekomme Louis D'ors Udgifter, og sikkerlig blive tilfreds stilled (ja meere end efter et Aars Brugs beste Jujement) det denne Gierning efter Avertissementet ere sand og goed. Dette siger jeg, vi haver extra Haar, got, kraftig, striig og reent, saaledes selv nok udi vore eigne Lande, saa det ey er fornøden, at pingere og ibiere det for liebhabere, det Jøderne ved fremmede Haars Forskrivelse (hvilke Absolute ere usikkre) skulde validere fra Frankrig, Tydskland, Braband, høyer, end vore eigne danske Landets Haar! i sær dem, fra den Provintze Jydland, hvis jydske Haar som jeg med min egen, eller tilligemed anden Haand selv klipper ere troefast, og uden Skrømt, og hvem nu udi dette 1746 Aar vil søge og bære Alonse-Paruqver af sligt ovenmældte, kand søge Kilian Drubin! Kiøbenhavn, den 4 Febr. 1756".

Epistel 127.

S. 155, Lin. 10 f. n. Citatet af Montagne findes i hans Essais, Liv. II, Chapitre 33, (i P. Costes Udgave, Paris 1725, II, S. 476. Holberg har uden Tvivl udskrevet det af det ovenfor anførte Værk af Le Gendre. V, 1, S. 228.

S. 156, Lin. 12 f. n. Citatet af „den franske Poet“ er vistnok udskrevet af Le Gendre anf. St. S. 227. Verserne ere af Digteren Antoine Louis Le Brun (f. 1680, d. 1743), Fables, Paris, 1722, livre 3, fable 20.

S. 156, Lin. 6 f. n. Citatet er taget fra Terents's Comedie Eunuchen, IV, 5, 6, kun skulde der staae Libero for Baccho; ɔ: (Whittes Oversættelse) „Uden Spise, uden Vin er Venus kold“. Benyttet i Ep. 107.

Epistel 128.

S. 158, Lin. 3. Den gamle Poet er Lucanus, i hvis Digt Pharsalica, X, v. 407 det anførte Vers findes.

S. 158, Lin. 6 f. n. André Michel de Ramsay, (f. i Skotland 1686, død i Frankrig 1743) er Forfatter til en omfattende Levnetsbeskrivelse af Turenne, som 1735 udkom i Paris: Histoire du Vicomte de Turenne, to Dele i 4°.

Den berømte Hærfører Henri de la Tour d'Auvergne, Vicomte de Turenne er født 1611, han faldt den 26de Juli 1675 under en Kamp ved Salzbach mod Montecuculi.

S. 160, Lin. 11. Ludvig Holbergs Fader hed Christian Nielsen Holberg. Hans Fødselsaar vides ikke; han antages at være født omtrent 1620—25. 1645 nævnes en Christian Nilssen som Sergeant og derefter som Fændrik ved det throndhjemske Regiment, rimeligvis Ludvig Holbergs Fader. 1653 blev han Lieutenant ved det Bergenhusiske Regiment, 1658 Capitain og Chef for et Compagni af samme Regiment, 1660 Major og 1667 Oberstlieutenant ved samme. Han døde den 29de Marts 1686; da var Sønnen Ludvig 5 Fjerdingaar, ikke som han her siger „neppe et Aar,“ gammel. Han tog Del i Krigen 1658—59, i hvilken han var med at undsætte Throndhjem og forsvare Halden. I Aaret 1676 deeltog han i Gyldenløves Indfald i Viken. Ludvig Holberg omtaler sin Fader foruden her et Par andre Steder i sine Skrifter; saaledes fortæller han i sin Dannemarks Riges Historie, (Levins Udg., III, S. 269, Anm. 2.), at han „var gemeenligen bekiendt i Norge under det Navn af Christian Nielsen. Han var ellers een af de Tiders store Avanturiers, havde i sin Ungdom været i Venetiansk og Maltesisk Tieneste, og siden gaaet til Fods af Curiositet heele Italien igiennem. Udi Dansk Tieniste havde han signaliseret sig ved Throndhiems Erobring, hvorom jeg i min Barndom hørte gamle Officiers meget at tale, skiøndt jeg ikke veed, hvorudi

samme Actioner bestode". I sin Levnets Historie (Trende Epistler til ***, Levins Udg. S. 3) siger han: „Min Sal. Fader, som var Obrist, havde tient op fra gemeen Soldat, saa at han ikke var fød til Høyhed, men havde fortient sig det ved sine Meriter: Mig er det alt nok, at han altid var bekiendt for en oprigtig, brav og gudfrygtig Mand, og at han saa redelig og forsigtig omgik sine Sager, at alle baade maatte love og elske ham, og i Synderlighed var han elsket af hans Høye Excellence, Ulrich Friderich Gyldenløve, under hvilken han fordum giorde Tieneste i Norge". Han døde som en formuende Mand, — i Aaret 1676 var han med 120 Personer i hele Norge sat til Krigsstyr i 4de Klasse med 90 Rdlr. aarlig — men en ulykkelig Ildebrand i Bergen et halvt Aar efter hans Død havde nær forarmet Familien. (De her meddelte Notitser ere tagne fra: Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie, IV, S. 378 ff. B. Moe, Tidsskrift for den norske Personalhistorie, Ny Række, S. 64 ff. Norske Samlinger, I, S. 159; II, S. 319—20.

Epistel 129.

S. 162, Lin. 4. Fortællingen om Hertugen af Bolton [tidligere Marquis af Winchester, død 1699] fortælles af G. Burnet, History of his own time, T. II, London 1734, S. 225. Som et af denne Hertugs forunderlige Indfald kan nævnes, at han jagede ved Fakkellys.

S. 163, Lin. 14. Claude de Seissel, f. 1450, d. 1520, var Biskop i Marseille og blev meget brugt i diplomatiske Sendelser. Af hans Skrifter maa nævnes: Histoire de Louis XII, Paris 1508. I dette meddeles flere Bidrag til Ludvig den Ellevtes Charakteristik, ogsaa det af Holberg omtalte. (Bl. 42, »il commanda que lon ostast ce mot, l'ame, disant que c'estoit assez que ledict sainct luy fist auoir santé du corps, sans l'importuner de tant de choses«).

S. 164, Lin. 3. Citatet er af Virgils Bukolika, II, V. 17: ɔ: „Fæst ikke for stor Tro til Farven".

Epistel 130.

S. 164, Lin. 10 f. n. Samuel Pufendorf, f. i Sachsen 1632, d. 1694, har som bekjendt stor Fortjeneste af sin Behandling

af Natur- og Folkeretten. Det Skrift af ham, som Holberg her sigter til, er: De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri II; det udkom 1673 i Lund og blev oftere udgivet. Natur-Retten var, som Titlen viser, hans Udgangspunkt. En Fremstilling af hans Opfattelse og Udvikling er givet af H. F. W. Hinrichs i Geschichte der Rechts- und Staatsprincipien seit der Reformation bis auf die Gegenwart, II, Leipz., 1850, S. 15 ff.

S. 164, Lin. 9 f. n. Johann Franz Budde, f. 1667, d. 1729, var theologisk Professor i Halle og Jena. Han var en overordenlig lærd Theolog i alle Videnskabens Grene, Forfatter til mange Skrifter og optraadte bestandig paa en mild Maade, mæglende imellem de stridige Anskuelser. Han heldede noget til Pietismen. Baade i Dogmatikens og i den christelige Ethiks Historie have hans Skrifter Betydning som afsluttende en ældre og begyndende en ny Methode og Opfattelse. 1711 udkom i Leipzig hans: Institutiones theologiæ moralis, observationibus illustratæ.

S. 166, Lin. 4. Citatet er utvivlsomt taget af Le Gendres Skrift, hvis Titel er nævnet i Anmærkningen til Ep. 123; det findes her, Bind V, 1, S. 593—94, med Henvisning til: Épictete, Manuel. Trad. par Mr. Dacier III, 7. (ɔ: Manuel d'Épictete, et Extrait de ses autres ouvrages, trad. en françois par Mr. Dacier; disse Extraits have den særskilte Overskrift: Nouveau Manuel d'Épictete tiré des livres d'Arrien, og ere fordelte i fire Bøger.)

S. 167, Lin. 9 f. n. Zaleucus antages at have levet i Midten af det syvende Aarhundrede f. Chr. Han var Lovgiver for Lokrerne i Nedre-Italien. Kun Brudstykker af hans Love kjendes. Fortalen til dem, som findes hos Diodor, XII, C. 20, anses for uægte og for at stamme fra en meget senere Tid.

Epistel 131.

S. 168, Lin. 10 f. n. I sin Kirkehistorie (Udg. 1740, I, S. 360) siger Holberg: „En stor og skarpsindig nye Skribent har bemøyet sig med at finde Aarsag hertil, og hvi saadanne Prøver nu ikke kand giøres; Nemlig, at saadant paa de Tider haver været dirigered af visse Aander, hville nu have forladt deslige Forretninger for at slaae sig til andre. Herudi kand man sige, at Skribenten er sig selv u-lig". Sml. Citatet af Bayle, som er anført Bd. I. S. 387 i Anm. til Epistel 36.

S. 169, Lin. 1. Heinrich Cornelius Agrippa von Nettelsheim, f. 1486, d. 1535, bekjendt cabalistisk Philosoph, udgav 1531 i Paris sit Skrift: De occulta philosophia.

S. 169, Lin. 4. Auger Gislin Busbek, f. 1522 i Flandern, d. 1592, blev af den tydske Keiser sendt i diplomatisk Ærinde til Constantinopel, 1555; han opholdt sig her til 1562; senere var han keiserlig Ambassadeur i Paris. 1589 udkom i Paris hans Skrift: Legationis turcicæ epistolæ quatuor; det indeholder meget indholdsrige Oplysninger om den tyrkiske Stats indre Ordning, som endnu ere af stor Vigtighed.

Epistel 132.

S. 170, Lin. 12. Guillaume Budé, f. 1467, d. 1540, en overordenlig lærd fransk Philolog, betragtes som den, der har grundlagt det philologiske Studium i Frankrig.

S. 170, Lin. 4 f. n. Citatet af Virgil findes i Æneidens 5te Bog, Vers 595—97, o: (efter Meislings Oversættelse):

Lignende Skikke, samt Kampe og Løb har Ascanius fordum,
Medens han Alba, den lange Bye, omgjærded med Mure,
Indført, samt de Latinere lært, at feire dem —.

S. 171, Lin. 4. Nithard, en Søn af Carl den Stores Datter Bertha, d. 853, har fortalt sin Tids Historie fra 815 til 843; hans Skrift er en af de vigtigste Kilder til Oplysning om Stridighederne mellem Ludvig den Frommes Sønner.

S. 171, Lin. 8. Henrik den Anden, Konge af Frankrig 1547—1559, blev ved en Turnering, som holdtes i Anledning af hans Datter Elisabeths Formæling med Philip den Anden, saaret af Greven af Montgomery i Øiet og døde ti Dage efter.

S. 171, Lin. 14. Sebastian Münster, f. 1489, d. 1552, reformert Theolog, hebraisk Philolog, Mathematiker og Historiker, er Forfatter til: Cosmographia, oder Beschreibung aller Länder, Herrschaften, fürnemsten Stetten, Geschichten, Gebreuchen, Hantierungen. Basel 1544. — Henrik Auceps o: Fuglefænger.

Epistel 133.

S. 173, Lin. 14 f. n. Den Heidelbergske Catechismus, forfattet af Caspar Olavianus og Zacharias Ursinus, udkom 1563: Catechismus oder Christlicher Vnderricht, wie der in Kirchen

und Schulen der Churfürstlichen Pfaltz getrieben wirdt. Gedruckt in der Churfürstlichen Stad Heydelberg, durch Johannem Mayer 1563. Den er symbolsk Bog i den reformerte Kirke og optrykt mangfoldige Gange.

S. 174, Lin. 6 f. n. Conrad von dem Vorst, f. i Cølln 1569, d. 1622, en udmærket reformert Theolog, blev efter Arminius's Død 1609 hans Eftermand ved Universitetet i Leyden. Under de hæftige religieuse Stridigheder led han megen Forfølgelse, navnlig paa Grund af et Skrift han 1611 udgav: de deo sive de natura et attributis dei; han beskyldtes for at være Socinianer, blev 1619 afsat fra sit Embede og forjaget fra Holland. Han vilde reise til Frederikstad, hvor Hertug Frederik III havde aabnet et Tilflugtsted for Arminianerne, men døde paa Veien hertil i Tønningen.

S. 174, Lin. 1 f. n. Simon Episcopius, f. i Amsterdam 1583, d. i Rotterdam 1643, var efter Arminius's Død Føreren for dennes Parti. 1612 blev han Professor i Leyden. Han mødte paa Synoden i Dordrecht (1618—1619), hvor han spillede en fremragende Rolle. Han blev ifølge Synodens Beslutning afsat fra sit Embede og led med sine remonstrantiske Trosfæller megen Forfølgelse. Han var lige udmærket som en lærd, klar Theolog og som en elskelig, redelig og fredsæl Character.

S. 175, Lin. 10 f. n. Det tridentinske Concilium varede fra den 13de December 1545 til den 4de December 1563.

Epistel 134.

S. 179, Lin. 1. Giovanni Sagredo, f. 1616, død mod Slutningen af Aarhundredet, blev i Aaret 1676 efter sin Broder Nicolo Sagredo valgt til Doge. Han var en talentfuld og udmærket dygtig Mand; en stor Bevægelse reiste sig efter hans Valg, da man frygtede hans Magt, et Oprør truede med at udbryde, og Valget erklæredes ugyldigt; Liugi Contarini valgtes i hans Sted. Efter en anden Beretning kunde Sagredo ved Valget giøre Regning paa 28 af 41 Stemmer, men det store Raad underkastede Valglisten et Gjennemsyn, Listen kasseredes, og det nye Valg bragte L. Contarini til Dogeværdigheden.

Epistel 135.

S. 180, Lin. 11. Det Skrift, som her sigtes til, udkom 1736 med følgende Titel: Johannis Robeck Calmaria-Svedi Exercitatio philosophica de *Ευλογω Εξαγωγη* sive morte voluntaria philosophorum et bonorum virorum etiam Iudaeorum et Christianorum. Recensuit perpetuis animadversionibus notavit praefatus est et indicem rerum locupletissimam addidit Joh. Nicolaus Funccius Marburgensis. Rintelii 1736; Qvart, LII og 319 SS. foruden Index. En ny forøget Udgave udkom 1753 i Marburg, Qvart, 36 og 384 SS. Udgiveren, der var Professor Eloqventiæ ved Academiet i Rinteln og en anset Philolog (f. 1693, død 1777), har i sin Indledning meddelt udførlige Efterretninger om Robeck, nogle Breve fra ham og hans Testament. Denne Robeck var en Borgemestersøn fra Calmar; i ti Aar studerede han ved Upsala Universitet, bestandig mere og mere lidende af en Tungsindighed, der tilsidst, da han desuden ikke ved Universitetet kunde bringe sine Ideer frem, nødte ham til i Aaret 1704 at forlade sit Fædreland, som han aldrig mere gjensaa[1]). Efterat være bleven optagen i Jesuiterordenen steg han til høie Stillinger i den, og nød megen Anseelse. Fra Aarene 1717 til 1734 boede han ganske ensomt ved Hamborg beskjæftiget med lærde Studier, medens han tidligere havde ført et temmelig omflakkende Liv. I Juni 1735 var det at han druknede sig i Veseren.

Epistel 137.

S. 186, Lin. 13. Jacob Winsløv (født i Odense 17de April 1669, død i Paris 1760) reiste i Aaret 1697 til Paris for at studere Medicin. Han har i et Brev skrevet 1739 til sin Broder fortalt

---

[1]) Efter hvad Holberg fortæller, vendte Robeck en Gang tilbage til Sverig. Det kan dog ikke være rigtigt; thi Robeck siger udtrykkelig i et Brev til Funck, at han fik Tilladelse af Carl den Tolvte til at vende tilbage, »ceterum non multo post accidit ingens illa Suecorum ad Pultauam clades, quae mihi penitus excussit consilium redeundi tempestate illa turbulentissima. Quin longius recedens coepi peregrinari per Germaniam etc.« Efter Carl den Tolvtes Død gjorde han Forsøg paa at faa en ny Tilladelse til at vende tilbage, men den opnaaede han ikke: »itaqve denuo abiecto redeundi consilio coepi peregrinari.« (Man troer dog at han nogle Gange hemmelig skal have opholdt sig i Sverig. Se: Biogr. Lexicon öfver namnkundige Svenska Män, XI, S. 118—21.)

alle Omstændigheder ved sin Overgang til Katholicismen. Spiren hertil blev lagt, da han og den yngre Ole Worm, for at styrke hinanden i Religionen imod Catholikerne, ugentlig holdt Conference om Religionssager. Winsløv læste Bossuets Skrifter og et dybere Studium af disse bragte ham ikke blot til at vakle i sin fædrene Tro, men endog til at give sig hen til den catholske. Hans sidste Tvivl fjernedes af Bossuet, der paa sit Landsted, hvor han tog Winsløv med sig, vandt ham for Catholicismen. Den 8de October 1699 aflagde Winsløv Løftet til denne. Se Afhandlingen: „Om de lærde Winsløver især om Jacob Benignus Winsløv og hans Apostasie" i det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter, 1815, S. 177 ff. Da Holberg første Gang var i Paris 1714—15 traf han sammen med Winsløv, der var hans Veiviser i Byen, og stadig plagede ham med sine theologiske Disputer; han fortæller i sin Levnetsbeskrivelse udførligt herom og giver interessante Oplysninger om Winsløvs Personlighed. Se L. Holbergs Trende Epistler etc. Kbh. 1857, S. 47 ff.

S. 186, Lin. 16. Bosweth, som Holberg kalder ham, er Jacques Benigne Bossuet, f. 1627, d. 1704, fortrinlig som fransk Prosaist, udmærket som geistlig Taler, stor som theologisk Polemiker. Hans Held i at bringe Protestanter til at gaa over til Catholicismen er vel bekjendt. (Se om ham P. L. Møllers velskrevne Artikel i Nordisk Conversations-Lexicon, I, S. 684—85.)

S. 186, Lin. 1 f. n. Ramsai fortæller i sit Værk over Turenne, at denne navnlig ved at høre om de mange Secter i England var begyndt at fatte Mistanke til den calvinske Lære; men at Hensyn til hans Hustru holdt ham fra at forlade denne. »Ce ne fut qu' après la mort de sa femme, que rendu à lui-même, il se livra à ses propres lumières, et vit souvent le célèbre Abbè Bossuet, depuis Evêque de Meaux, que sa profonde science rendoit digne d' un tel Proselyte: on prétend que ce fut pour l'instruction du Vicomte, que ce Prélat écrivit son »Exposition de la Foy«, livre tant admiré. Quoiqu'il en soit, Turenne sentit bientôt, par ses entretiens avec ce Grand Homme, que la multitude incapable de raisonner, doit être conduite par la soumission; que tout Législateur sage en donnant une loy écrite, doit établir un interprète sûr pour en fixer l'intelligence; et que sans cette subordination, chacun viendroit, le livre des loix à la main, disputer de son sens, l'interpréter à sa mode, et former une religion à sa fantaisie. (Histoire du Vicomte de Turenne, I, S. 422—23). Turenne

omtalte ikke til Nogen, at han vilde gaa over til Catholicismen; først Aftenen forinden Ceremonien fandt Sted, underrettede han Erkebiskoppen af Paris om sit Ønske. Dette skete i Aaret 1668.

Epistel 138.

S. 188, Lin. 13. Bossuets Værk: Histoire des variations de L'Eglise protestante udkom i Paris 1688 i to Qvartbind. Med Holbergs Yttringer om dette Værk i denne Epistel kan sammenlignes hvad han bemærker i Moralske Tanker, S. 182 i Rodes Udgave. Kbh. 1859.

S. 189, Lin. 14. Jean la Placette, f. 1639, forlod Frankrig efterat det nantiske Edikt i Aaret 1685 var blevet kaldt tilbage. Han blev kaldet til Danmark af Dronning Charlotte Amalie og var indtil 1711 Præst ved den fransk-reformerte Kirke i Kjøbenhavn. Han døde i Utrecht 1718. Han var en frugtbar Forfatter, hvis Værker deels ere af moralsk Indhold, deels ere polemiske Skrifter imod Catholikerne. „Hans Navn er udi stor Anseelse hos alle lærde Folk", siger Holberg, Danmarks og Norges geistl. og verdsl. Stat. Udg. 1749, S. 151. La Placette har ikke skrevet en Bog med Titel: »Pyrrhonismus Pontificius«; det Skrift af ham, som Holberg har tænkt paa, er: Jean La Placette, De insanabili Romanæ Ecclesiæ Scepticismo Dissertatio, qva demonstratur nihil omnino esse quod firma fide persuadere sibi Pontificii possint. Amstelod. 1696.

Epistel 139.

Det pavelige Collegium i Kjøbenhavn [1]) har Holberg allerede nævnet i Epistel 60 (i denne Udg. første Bind, S. 260.) Til nærmere Oplysning om det aftrykkes følgende Brudstykke af et Brev fra Joh. Mule, Sognepræst til Nørrebrodby i Fyn, til Hans Sibelman, Sognepræst til Sneum og Tiereborg i Ribe Stift, dateret den 31te Januar 1766:

---

[1]) J. E. Schlegel gav i Aaret 1746 i det 50de Stykke af „Der Fremde" en Skildring af et lignende Selskab, som havde dannet sig i Polen under Kong Sigismund August; Selskabet dannede en Stat, med Konge, Senat, Erkebiskopper, Biskopper, Woywoder samt alle mulige andre Embeder, som kun uddeeltes efter Fortjeneste.

„Efter dit Forlangende skrev jeg strax til Provst Reenberg; men som han er meget syg, fik jeg ingen Svar. Jeg reiste da til ham for nogle Dage siden; han bad kierlig at hilse dig, men sagde sig at have fast glemt Sammenhængen i det omskrevne Societet. Han meente sig et sted at have tegnet noget derom, som han lovede mig, om det blev fundet; men Gud veed, om det findes eller kommer, siden Manden er saa slet. Af det jeg hos ham og nok en Anden har hørt, vil jeg tegne Følgende. Societetet skal være oprettet mellem 1700 og 1710. Det var saa, at En var Pave, andre Cardinaler eller legati a latere; de kom sammen og holdt Orationer med videre, som i et pavelig Consistorium; der kunde ikke vel være Nogen derudi, uden lærde og gode Hoveder. Bisskop Ancherſen var et Membrum, ligesom Byefoged Eisenberg, en Wiborg, Gud veed Resten, undtagen en Cardinal Orsini, det var en Ursin, som blev Præst paa Falster, i hvis Stervboe den derværende Provst fandt et Brev i alle Maader paa pavelig Viis stilet, underskrevet Odeschalchi (O de Skalke!), thi Clemens den XI var, troer jeg, af den Familie Odeschalchi. Samme Provst tænkende Ursin havde været Crypto-Pontificius, angav det for vor Sal. Bisp Lodberg, som bad ham tie, siden han vidste Sammenhænget. De Sager de raisonnerede om, vare ventelig meest politica ogsaa aulica, thi engang blev deres Protocol tabt paa Gaden, og ei meere af dem funden; da frygtede de, og jeg troer det hævede Selskabet. De skal have samlet sig i Fortunstrædet, uden Tvivl hos en Viil. Nogle af dem poculeerte gewaltig, saa kan man tænke, de paa et Viinhuus ei holdt tørre Orationer. Et Par af dem erindrede Reenberg sig en latterlig Historie om. De havde slaget Væd om en Amme Rhinskviin; den der tabte, kiendte en Amme, som drak. Den faaer han fat og faaer fuld af Rhinskviin; lader saa den fulde Amme bære til den Anden, som uden strax at see, hvad der var lagt i hans Port eller Forstue gav Karlene skikkelige Drikkepenge. Men da han siden vilde prøve sin Viin, fandt han en Soe, som han maatte lade sove Ruusen ud. Det er Alting jeg har kundet høre om dette, jeg havde nær af Spøgerie sagt, opbyggelige Selskab. Insinuer dette til den fromme og gode Bisskop Bloch. — P. S. Her fortælles som en Sandhed, at der skal være funden 5 Tdr. Guld efter Kongen, som Ingen før vidste. Falder dig dette for vitløftig at udcopiere, saa er det gierne tilladt at lade Hr. Bisskoppen selv see det".

I sine Collectanea til Fortsættelsen af Annales Ecclesiæ Danicæ fortæller E. Pontoppidan følgende ved Aaret 1718: (Nye Sam-

linger til den danske Historie, III, Kbh. 1794, S. 295—96): „I dette Aar ophørte et Selskab, som en Tid lang havde været i Kjøbenhavn, dog paa en Slags Maade hemmeligen. Det kaldtes Conclave, og dets Medlemmer vare deels i Hovedstaden, deels i Provindserne. Dette lystige Selskab morede sig med at efterligne det romerske Hof, uddeelte Embeder og Værdigheder, gav Dispensationer, criticeerte allehaande hvad der forefaldt, forkastede visse Bøger, fordømte visse Kjættere o. s. v. De fornemste mig bekiendte Medlemmer vare: Viborg som var Pave, og fik Navn af Sanctitas, Højesterets Advocat Vesling var Cardinal Cammerling, Canzelliraad Eisenberg Protonotarius, Generalfiscal Smidt Inqvisitor hæreticæ pravitatis, Pastor Ancherſen ved Runde Kirke Biskop af Ostia o. s. f. Denne Spøg gav Anledning til, at da Mag. Ursin, Præst i Nakskov døde, og man fandt Brevskaber efter ham fuldkommen stilede in forma curiæ romanæ, vare nogle i Førstningen saa enfoldige at holde ham for en Papist, men Stiftets Biskop vidste Beskeed."

I sine Moralske Tanker omtaler Holberg dette pavelige Collegium to Gange. Det ene Sted hedder det: „Vi havde for nogle Aar siden her udi Staden et paveligt-Consistorium, som ugentligen blev celebreret med stor Gravitet. Hvad som udi det virkelige Romerske Consistorio bliver forhandlet, er mig ikke bekiendt; men udi dette handledes ikke uden om Galskab". (Udgaven Kbh. 1859, S. 167.) Paa det andet Sted fortæller han (eller rettere gjentager, hvad han allerede i sine Opuscula Latina, II, S. 164 havde meddelt): „For nogle Aar siden havde nogle lystige Hoveder stiftet et latterligt Societet, som forestillede Paven med heele Cardinalernes Collegio. Den som skulde agere Pavens Person, blev saaledes underretted, at han udi Geberder og Tale skulde lade see en bestandig Gravitet. Den samme habiliterede sig saaledes udi samme Character, at han ved at efterabe en andens Natur, ligesom talede sin egen. Thi, efterat Societetet var ophæved, og han engang havde en Sag at udføre for en vis Ret her i Staden, talede han med saadan Gravitet og Myndighed, at Assessores udi Retten, som ikke kiendte ham, meenede, at han var beskienket. Men, da de finge at høre af Præsidenten, som havde Kundskab om ham, at han nyligen tilforn havde været Pave, blev deres Fortrydelse forvandlet til Latter". (Smst. S. 90.)

Efter al Sandsynlighed er der endnu bevaret en Levning af dette lystige Societets Forhandlinger. Der findes i det store kongelige Bibliothek (Kallske Saml. 4°, Nr. 518): En „Pavelig

Oration og Benediction til een av sine Cardinaler, som tilliige var Notarius Publicus og Directeur ved et Postelins-Værk, holden da han indtrædede i sit andet Ægteskab med en smuk ung Jomfrue". Denne Tale paa 11 tætskrevne Folio-Blade er undertegnet N. W. (Niels Wiborg?) og begynder saaledes: »Eminentissimi Illustrissimi! Det er nu 4re Aar siden at Vi resignerede det Nordiske Pavedømme i Deres Eminencers Hænder, som det har behaget i 6 Aar tilforn efter hin anden ved foregaaende aarlig Election at bebyrde Vore Skuldre med, siden den Tiid har det hellige Sæde i Norden været vacant, saa der lige saa længe har været et continueerlig interregnum. Vi som i mange Aar have forsøgt Verden, i tanke at tilbringe den øvrige Tiid av vor Alder udi Roelighed, og derfor have changeret den Treedobbelte Kroone med en Spade og Rive at cultivere Jorden med, ventende der udi at legge Vore Been til Hvile, og aldrig meere at beklæde denne Pavelige Throne. Ikke desmindre føres Vi nu paa den igien efter Hs. Emin. Amorini Ansøgning for at erlange en Pavelig benediction og confirmation paa Hans nyelig tiltrædede Ægteskabs Alliance med sin honorable Bruud. Vi have paa Hs. Emin. Sønlige Anmodning av sær Faderlig Naade maattet lade os persvadere til denne Højtiidelige Act, uden hvilken Hs. Emin. ej har syntes lykkaligen at kunde fuldbyrde sit Ægteskab, og derfor Os til samme Pavelige Ceremonie formaaet, den Vi og cum consensu omnium Purpuratorum vilde tiltræde for at see Hs. Emin. forlangende derudi fyldelstgiordt, forsikkrende Os om deres Eminencers samtlige benevolence i samme at bivaane og anføre, og derefter med Deres kraftige gratulationer at bestyrke og besegle". I lignende Stil fortsættes den lange Tale, som forøvrig langt fra ikke vil tilfredsstille Nutidens Fordringer til det Ironiske eller Humoristiske. Den bærer ellers Præg af at være bleven studeret af mange Læsere.

S. 192, Lin. 3 f. n. I den gamle Krønike, der i tidligere Tider tillagdes Kong Erik af Pommern som Forfatter, fortælles om Stærkodder: »Teutonicis infestissimus fuit adversarius et multa eis opprobria intulit. Nam quatuor aut sex ex eis complicans ad modum sedis super eos sedit ad purgandum alvum«. Historica narratio de origine gentis Danorum conscripta ab Erico Daniæ Rege, edita ab E. Lindenbruch. 1603, S. 12—13. Citeret af Holberg i Anm. til Epigramm. Lib. IV, Nr. 73. I J. Wielands danske Oversættelse (Kbh. 1729) er denne sidste Fortælling udeladt; men i den gamle Oversættelse, som Nyerup har udgivet, hedder det:

„Han faldethæ firæ allær sæx Thybeskæ til samæn, pa hwær andre, oc giörthæ sæg skithehws aff, met lof at sehæ". Nye Danske Magazin, V, S. 169.

Epistel 140.

Abbé de Saint-Pierre er født 1658 i Normandiet, han døde 1743. Han var først Præst, kom senere til Paris, hvor han fandt indflydelsesrige Personer, som toge ham i deres Beskyttelse, blandt andre navnlig Fontenelle. 1695 blev han Medlem af Academiet. Philosophi var hans Hoved-Studium, Des Cartes den Philosoph, hvis Lære han nærmest fulgte. Hans Formaal var at ville forbedre Menneskene. For at naa det, skrev han en Mængde Afhandlinger fulde af de smukkeste og ædleste, men ogsaa chimæriske Ideer, som for største Delen kun havde den Feil, at de fremkom et Aarhundrede, eller snarere Aarhundreder for tidlig. Titlerne paa nogle af disse Arbeider ville vise, i hvilke Retninger St. Pierre søgte at virke: Discours sur la polysynodie, Projet pour perfectionner les gouvernements des Etats, Projet pour renfermer les mendiants, Projet de taille tarifée, Projet pour diminuer le nombre des procès, Projet pour perfectioner l'éducation, Projet pour rendre les chemins practicables en hiver. Navnlig maa her nævnes et Skrift, som han 1715 udgav imod Dueller: Mémoire pour perfectionner la police contre les duels, og det Værk, hvorved han har gjort sit Navn udødeligt, nemlig: Projet de Henri le Grand pour rendre la paix perpétuelle, éclairci par M. l'abbé de Saint-Pierre. Idet han gaar ud fra den Plan, som almindelig tillægges Henrik den Fjerde, skjøndt den maaske snarere bør tilskrives Sully, Planen om et europæisk Statsforbund, fremsætter han sin Ide om en vedvarende Fred imellem Folkene eller rettere Souverainerne, idet han forlanger, at alle Medlemmerne i Forbundet skulle forpligte sig til ikke at bruge Vaabenmagt for at afgjøre deres Uenigheder, men til at lade dem paadømmes af en Domstol af de Allierede. Disse Ideer, som begrundedes philosophisk, fremsattes med et stort Mod af Saint Pierre, thi de fremkom paa en Tid, der endnu gjenlød af Krigslarmen og i hvilke det militaire Hovmod gjorde sig stærkt gjældende. Mod manglede han ikke, det viste han for Exempel, da han i Academiet i sin Discours sur la polysynodie (1718) udtalte sig meget strengt om Ludvig den Fjortende, hvilket havde til Følge, at han blev udstemt af Academiet; kun en Mand stemte for ham, det var Fontenelle.

S. 195, Lin 1. I Niels Klims underjordiske Reise (Dorphs Oversættelse, 2den Udg. S. 81), læses: „Naar et Træ udfordrer et andet, mister den Udfordrende for bestandig Ret til at bruge Vaaben; og desuden beskikkes der en Formynder for ham ligesom for et Barn, da han ikke forstaaer at beherske sine Lidenskaber. Ganske anderledes gaaer det til hos os, hvor saadanne Udfordringer ansees som Beviser paa Heltemod, især i vort Norden, hvorfra den Skik har sin Oprindelse; thi blandt Grækerne og Romerne og andre gamle Nationer var den aldeles ubekjendt". Sml. Epistel 87.

S. 196, Lin. 5. Historien om de milesiske Jomfruer findes hos Plutarch de virtutibus mulierum, C. XI, og derefter hos A. Gellius, Noctes Atticæ, XV, C. 10.

S. 196, Lin. 11 f. n. Kappen var en Tid lang en Slags Ordensdragt for Studenterne ved Kjøbenhavns Universitet; se herom og om Kaardens Brug af Studenterne, som vedvarede til Midten af 18de Aarhundrede, Werlauffs historiske Antegnelser til L. Holbergs atten første Lystspil, Kbh. 1858, S. 276—281 [1]).

Epistel 141.

Ved denne Epistel kan det med stor Sandsynlighed paavises, hvorledes Holberg undertiden har sammensat sine Epistler. Han har gjennemlæst nogle Sider af det ovenfor i Epistel 123 omtalte Værk af Le Gendre: Traité de l'Opinion; under Læsningen ere nogle gamle Erindringer dukkede op for ham og han har saa ved Hjælp af sin Hukommelse og den nævnte franske Forfatter nedskrevet Epistlen. Citatet af Montagne læses nemlig hos Le Gendre, i tredie Bind, S. 200—1, Fortællingen om Democritus S. 201—2, Fortællingen om de skarptsynede Spaniere S. 203—6 og Anekdoten fra Plutarch S. 209—10.

S. 197, Lin. 4. Allerede i Peder Paars, første Bog, fjerde Sang, nævnes Skibet i Maanen, som een for nogle Aar siden saa; Begivenheden omtales ogsaa i Barselstuen, 2 Act, 8 Scene, og i Fablerne, Nr 34. I den ledreborgske Haandskriftsamling findes:

---

[1]) Professor J. Kierulf skrev 1801 et Universitets-Program »de jure gladii gestandi, civibus concesso«, som er oversat paa Dansk forøget med nogle Oplysninger af L. Engelstoft i hans Universitets og Skole-Annaler, 1807, S. 189—205.

„Rapport af 19. Febr. 1713 om det underlige Phænomen, at der i Maanen viste sig et Fregatskib". T. A. Becker, Historisk Museum, S. 90, Nr 376.

Epistel 142.

S. 200, Lin. 5 ff. I Frankrig fandtes Spor af den gamle romerske Post-Indretning bevarede endnu paa Childebert den 2dens Tid. — Det var ved en Forordning af 19de Juni 1464 at Ludvig XI indførte en ordentlig Post, men kun til offentligt Brug. Først senere, egentlig først under Ludvig XII, blev det tilladt, at den kongelige Post maatte befordre Privates Breve; tidligere havde man fornemmelig benyttet Pariser Universitetets Messageries.

S. 200, Lin. 9. I Aaret 1516 oprettede Franz von Tassis en ridende Post fra Brüssel til Mailand og Rom.

S. 200, Lin. 12 f. n. Hans Christoph von Paar fik 1627 Ober-Hof- og Land-Postmester Embedet i Erkehertugdømmet Østerig samt Arvelandene Bøhmen og Ungarn; han blev optagen i Grevestanden.

S. 200, Lin. 7 f. n. I Aaret 1624 ordnedes Postvæsenet mellem Danmark og Norge af Christian IV; i Aaret 1650 forbedredes det af Frederik III; den kongelige agende hamborgske Post indrettedes ved Forordningen af 30te November 1653. Postforbindelsen mellem Kjøbenhavn og Hamborg var forøvrig allerede begyndt tidligere, da der i Aaret 1602 oprettedes en hamborgsk „Budcours" mellem disse to Stæder, 1624 en lignende dansk. Holberg omtaler Ordningen af Postvæsenet under Frederik III udførligere i sin Dannemarks Riges Historie III, S. 101, Levins Udg.

S. 201, Lin. 7. Povel Klingenberg gjorde Forslagene til den nye Ordning af Postvæsenet. Som General-Postmester bestred han alle Udgifterne ved Postens Beforbring, men oppebar alle Indtægterne efter de bestemte Taxter. 1658 solgte han sin Ret til det danske Postvæsen til Feltmarskalklieutenant Grev Christian Gyldenløve for 12000 Specier, dennes Enke solgte den atter 1711 til Frederik IV, og Postvæsenet bestyredes fra nu af for kongelig Regning.

Epistel 143.

S. 202, Lin. 4. Gui Patin, f. 1601, d. 1672, var en paa sin Tid meget berømt Læge. Hvad der navnlig charaktiserede ham, var en vidtbreven Skepticisme imod alle nyere Opdagelser i lægeviden-

skabelig Retning og en stiv Fastholden ved de gamle Autoriteter. Han indvikledes derved i mange Stridigheder og gav Moliere rig Anledning til satiriske Udfald imod ham og hans Lige. Hans »Lettres« udkom fra 1683 i flere Samlinger; de udmærke sig ikke i stilistisk Henseende, men derimod ved Friskhed, Naturlighed og Satire; de indeholde mangfoldige Efterretninger til Oplysning om Pariserlivet paa hans Tid. En interessant Skildring af ham er givet af Maurice Raynaud, i hans Værk: Les Médecins au temps de Molière, moeurs, institutions, doctrines. Paris 1862.

Epistel 144.

S. 204, Lin. 5. Citatet af Locke er taget af hans Skrift: Philosophical essay concerning human understanding, i den franske Oversættelse af Pierre Coste, Amsterdam, 1700, S. 41—42.

S. 205, Lin. 17 f. n. Om Forklaringen af Ordet πολυλήιος, se Anmærkningen til Epistel 75, i første Bind, S. 472.

S. 207, Lin. 2 f. n. »Contra negantem principia etc.« Denne gamle philosophiske Læresætning er paa Dansk: „Mod den, som nægter Grundsætningerne, kan der ikke disputeres anderledes".

Epistel 145.

S. 209, Lin. 11. Det var i Aaret 1667 at Forsøget med Transfusion paa Mennesker forsøgtes i Frankrig; Forsøget gjordes paa en femtenaars Dreng. — I Aaret 1853 blev et Forsøg gjort i Kjøbenhavn af C. Fenger; se herom hans Meddelelse i Hospitals-Meddelelser, VI, S. 245—57: „Bemærkninger om Transfusion af defribineret Blod."

S. 210, Lin. 14. Citatet af Qvintilian findes i hans Institutio oratoria, II, 2, 5.

S. 210, Lin. 1 f. n. Citatet af Petronius findes i hans Satiricon, Cap. 115, nøiagtigt saaledes: »cibus avidum strangulavit, abstinentem frugalitas, si bene calculum ponas, ubique naufragium est.«

Epistel 146.

S. 212, Lin. 1. Sætningen er paa Dansk: „Det Ene maa gjøres, det Andet ikke forsømmes".

Epistel 147.

Bestemmelserne om Anvendelsen af Commissioner findes i Christian den Femtes Danske Lov 1—5—23—27; udførligere Forklaringer om deres Brug kunne findes i J. O. Hansens Bidrag til den danske Civilproces, I, S. 83—89; her skal blot i Almindelighed anføres, at Kongen efter derom indgiven Supplique kunde bevilge, at der efter de Stridendes eget Valg beskikkedes Commissairer, der skulde optræde som fuldstændig Domstol, hvis Kjendelser kun kunde appelleres til Høiesteret.

Disse Commissioner ere blandt de Indretninger, som Holberg gjentagne Gange tager sig for at dadle i stærke Udtryk. I sin Dannemarks og Norges geistlige og verdslige Stat, Udg. 1749, S. 462 nævner han dem som kun brugelige i Danmark og Norge og ellers kun kjendte fra Jødernes Historie. I Moralske Tanker, S. 278, Rodes Udgave, fortæller han, at man sædvanlig ikke vælger de bedste Jurister, men de høieste Characterer og mest velbyrdige, vel vidende, at en fornemme og mægtig Mand altid er en viis Mand. „Hid passer sig det gamle Ordsprog: Naar Guld og Penge begynde at tale, maa fattig Mand tie qver". I Epistlerne omtales Commissionerne udførligst paa dette Sted; i Epp. III, Nr. 192 nævner han deres Afskaffelse som en ønskelig Reform. Hvor consequent han var i denne Anskuelse, viste han derved, at han, som saa ofte paa sit Gods blev indviklet i Processer, aldrig tog Commissioner „for ikke at vige fra mit Principio", Epp. V, Nr. 447.

S. 216, Lin. 13 f. n. Ordsproget: «manus manum lavat», ɔ: „den ene Haand vadsker den anden", findes anvendt hos Seneca, Ludus de morte Cl. Cæsaris, og Petronius, Satiricon, C. 45, 13. Det er oversat fra Græsk: «χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλοι δὲ δακτύλους», i hvilken Form det findes blandt Menanders Sententser.

Epistel 148.

S. 218, Lin. 13 f. n. „... og vidner Juvenalis etc.", se 15de Satire, V. 78—83.

S. 219, Lin. 12 og 7 f. n. Citatet er taget af Juvenal, 15de Satire, V. 33—37; det fuldstændig lyder saaledes:

Inter finitimas vetus atqve antiqva simultas,
Immortale odium et nunqvam sanabile vulnus

Ardet adhuc, Ombos et Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus.

ɔ: paa Dansk (efter Kjærs Oversættelse):
Gammelt, ja ældgammelt Fjendskab, udødeligt Had og et Saar, som
Aldrig kan læges endnu hos Nabobyerne brænder:
Umbi og Tentyra. Dette saa rasende Had er hos begge
Folkene deraf kommet, at Byerne hade hinandens
Guder.

S. 220, Lin. 7. »Compelle intrare«, er taget fra Lucas's Evangelium, 14 Cap. 23 V.: „Og Herren sagde til Tieneren: gak ud paa Veiene og ved Gierderne, og nød dem at gaae ind, paa det mit Huus kan vorde fuldt." Disse Ord spillede en vigtig Rolle i Toleranceſtridighederne i Slutningen af 17de og Begyndelsen af 18de Aarhundrede.

Epistel 149.

S. 222, Lin. 3 f. n. Det her nævnte Skrift udkom 1745 med Titlen: Examen de la Religion, dont on cherche l'éclaircissement de bonne foi, attribué à M. De Saint-Evremont Trevoux, aux dépens des pères de la Société de Jésus. Det udkom ogsaa med en noget forskjellig Titel: La vraie Religion démontrée par l'Écriture sainte, traduit de l'Anglois de Gilbert Burnet, Londres 1745. Forfatteren, der navngav sig Aftenen før han døde (han døde den 10de April 1748, efter Nogles Sigende blev han hængt som Spion), var De La Serre, »lieutenant de la compagnie franche du chevalier de Vial«. Parlamentet i Paris dømte Skriftet til at brændes. En tydsk Oversættelse udkom i Frankfurt og Leipzig 1747: Die wahre Religion, oder die Religionsprüfung; aus dem Französischen übersetzet und mit einer Wiederlegung herausgegeben. Udførligere Henvisninger om denne Forfatter og hans Skrifter findes hos J. A. Trinnius, Freydenker-Lexicon, Leipz., 1759, S. 406—10, og Erste Zugabe, Leipz. 1765, S. 74, hvor Indholdet af Holbergs Epistel gjengives.

Epistel 150.

S. 226, Lin. 10 f. n. „... at afskaffe de mange Kriigs-Raad etc". Dette samme Forslag lader Holberg Franciscus Irenopoli-

tanus« fremsætte i Republiqven, Act 3, Sc. 2: „Det Middel, som jeg har udfundet at befodre en almindelig Fred, og som jeg ydmygst underkaster Republiqvens Skiønsomhed og Kiendelse, er dette, at man paa eengang aftakker alle Krigs-Raad; thi naar ingen saadanne Betientere er, som salareres for at give Raad udi Krigs-Sager, vilde alle Regieringer derover blive Raadvilde og holde Fred med hinanden. Tingen er i mine uforgribelige Tanker probat, thi, hvor ingen Tønder er, der kan ingen Ild komme".

S. 229, Lin. 6. „Jeg er af Meening med Niels Skriver etc." er en Reminiscens fra Den politiske Kandestøber, Act 2, Scene 1, hvor Richart Børstenbinder siger: „Jeg er af samme Meening, som Niels Skriver". Herman svarer hertil: „Du voterer som en Børstenbinder: Niels Skriver er jo ikke tilstede."

S. 229, Lin. 1 f. n. „Jeg haver læset udi en skreven Avis etc." I Journalismens ældste Historie spille de skrevne Aviser en stor Rolle. Allerede i Midten af 17de Aarhundrede vare de i Brug baade i England — News Letters, og i Frankrig — gazettes secrètes. De vare af Vigtighed ikke blot fordi de udbredte Nyheder, som ikke kunde meddeles gjennem de trykte Aviser paa Grund af Censuren eller paa Grund af deres personlige Charakter, men ogsaa fordi man kunde udtale Domme om de forskjellige Begivenheder og Handlinger, de vare ofte politiske Partiskrifter, Pamphleter. (Se om denne presse clandestine E. Hatins interessante Skrift: Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles, Paris 1865). De skrevne Avisers Historie i Danmark er endnu ikke bleven oplyst; maaske der mangler Materiale til at forfatte den, men at de have været i Brug, er vist. Et Par Exempler kunne nævnes. Jens Bircherod fortæller i sine Dagbøger d. 12te Februar 1677: „Gik jeg om Formiddagen paa Posthuset, hvor man pleier at høre adskilligt Nyt. Nogle Officerer, og Andre deres compagnons, som sade derinde, havde en og anden skreven Avis imellem sig. Men Postmesteren, Søfren Bolt, vidste selv, more suo, flux flere at trykke, og at binde os allehaande paa Ærmet." Den fra Frederik den Fjerdes Historie bekjendte Post-Embedsmand Frederik Erlund fortæller i sin utrykte Autobiographi, at medens han i Begyndelsen af Aarhundredet var Skriver ved det danske Postcontoir i Hamborg „applicirte ich mich auf Nouvellen-Schreiben", og det betalte sig saa godt, at han tjente 2000 Rdl. derved.

S. 230, Lin. 1. Den engelske Admiral Nicholas Haddock døde den 7de October 1746. I Aaret 1738—41 krydsede han med en engelsk Eskadre i Middelhavet, for at beskytte den engelske Handel; Aviserne fra disse Aar give jævnlig Meddelelser om de Priser han kaprede snart fra Spanierne snart fra Franskmændene.

S. 230, Lin. 3—8. Hvis man vil antage, at Holberg ved at omtale „den Tyrkiske Keysers Bevægelse", har sigtet til en bestemt Begivenhed, saa maa denne vistnok søges i den Krig, som førtes imellem Rusland, Østerig og Tyrkiet fra 1736 til 1739 og endtes ved Freden i Belgrad; i denne Krig led den østerigske Hær et stort Nederlag ved Krozka den 23de Juli 1739. Ved de Franske Generalers slette Conduite i denne Campagne, kan tænkes paa Slaget ved Dettingen 1743, i hvilket den franske Hær blev slagen. — Det er imidlertid meget rimeligt, at Holberg slet ikke har tænkt paa bestemte Begivenheder. De ovenfor nævnte Begivenheder ere i ethvert Tilfælde forefaldne med for store Mellemrum til at Holberg kunde omtale dem som samtidige, hvilket de efter Stedets hele Sammenhæng maae have været.

S. 230, Lin. 16. Christian Cassuben var Boghandler i Kjøbenhavn paa Christian den Femtes Tid. Avisen som udkom 1699 havde følgende Titel: Nye Tidender, som Kjøbenhavns Mercurius frembar 1699; fire Qvartblade udkom maanedlig, trykte hos Johannes Lorentsen.

Epistel 151.

S. 231, Lin. 8. Af Holbergs Epigrammer, Lib. I, Nr. 127 og 159, vides, at han en Tid har boet paa Gammeltorv, saaledes at han rimeligvis havde Udsigt baade til dette og til det nu saakaldte Nytorv. Det var vist her Holberg boede 1728, da den ulykkelige Ildebrand drev ham derfra. Han omtaler denne Bolig helt rørende i sine Trende Epistler til ***, Levins Udg. S. 163—64: „Dette gjorde mig meere ont, at jeg maatte skilles fra mit gamle Logemente og fra min gamle Vert, og maatte miste mit gamle Studere-Kammer, hvor jeg udi fornøyelig Rolighed havde bortdrevet saa lang Tiid af min Alder iblant mine Bøger og Skrifter; det krænkede mig meere, at jeg maatte miste dette Sted, end det, at jeg mistede mine Midler, saasom der er intet, jeg meere fornøyes ved, end Stilhed og Roelighed, og der er intet, hvorved Sindet sættes bedre i Stand, end ved en

vel indrettet Levemaade. Alle Ting vare tilforn vel indrettede for mig, jeg kunde hvile, jeg kunde arbeyde, jeg kunde sove, jeg kunde vaage, jeg kunde tage mig alvorlige Ting for, jeg kunde tage mig Bagateller for, hver Ting i sin Orden og paa sine visse Tider, ligesom jeg vilde. Jeg løb i nogle Dage runden om i alle Gader i det overblevne af Byen, og søgte efter et mageligt Logemente, hvilket jeg ogsaa omsider fik, hvor jeg kunde sætte mine forvirrede Sager i Orden igien, og lidt efter lidt komme igien i min gamle Levemaade". I Aaret 1732 boede han „hos Mag. Hunderup ved Nicolai Kirke." (Kbh. lærde Tidender 1732, S. 401). Den 21de Juni 1740 opterede Holberg Professor-Residentsen beliggende paa Hjørnet af Store Kannikestræde og lille Fiolstræde, som nu er Vor Frue Kirkes Provstebolig. Hans Formand i denne Bolig var Professor Hans Steenbuch, hans Eftermand Professor i Mathematik Ramus (Se Historisk Tidsskrift, III, S. 636). Ved Siden af Holbergs Beskrivelse af sin sidste Bolig vil det maaske kunne interessere En og Anden at erfare lidt Nøiere om den, og følgende Uddrag af en Auctionsplacat over Tapeter Betræk, Panelvæker og Kakkelovne[1]) tilhørende Holbergs Dødsbo vil da her være paa rette Plads. Auctionsplacaten findes i Extraordinaire Avertissements til de Kbh. D. Post Tidender, 1754, Nr. 52; Auctionen afholdtes Mandagen den 15te Juli. I underste Etage nævnes: en Stue paa tre Fag ud til Gaarden med otte Jernstænger i de to Fag, to Fag dobbelte Vinduer. Kjøkken med otte Jernstænger i to Fag Vinduer, en Retterbænk med to Skabe, en anden med Hylder, en Tinrække paa Væggen; et Kammer næst ved Kjøkkenet; en Stue næst ved Kjøkkenet, heri et grønt Skab i Væggen med en Skjænk og to Laase; en Stue paa tre Fag til Kannikestræde, med perlefarvet Panel og Guldlæders Betræk; en Stue paa to Fag, perlefarvet Panel, Støvværks Betræk; en Forstue med et Skab under Vinduet, som var forsynet med fire Jernstænger. I Kjelderen: en indmuret Kobberkjeddel paa to Tønders Størrelse. I anden Etage: en Sal paa fire Fag til Gaarden og to til Fiolstræde, Betrækket var malet Tapetzeri; en Sal til Gaarden paa tre Fag, grøntmalet Panel og Betræk af malet Tapetzeri; en Sal til Gaden med tre Fag til Kannikestræde og to Fag til Fiolstræde, Betrækket rødt og grønt vatret Silketøi, en Vindovn med Rør og Tromle, femten Messing

[1]) Vindovne undtagen i Kammeret næst ved Kiøkkenet, hvor der var en Bilæggerovn.

Knapper og Messing-Plade; en Sal næst ved paa tre Fag til Kannikestræde, Betrækket malet Tapetzeri, tre Fag dobbelte Vinduer; en Sal til Gaden paa tre Fag, hvor Bibliotheket har været, Betræk Vorbug og Fodpanel, perlefarvet. Et Qvistkammer til Kannikestræde. I Haugen et Lysthus af Stokværk. I Haugestuen otte Jernstænger i to Fag Vinduer.

I Stuetagen boede tilleie hos Holberg Professor I. P. Anchersen fra 1746 til 1749, og derefter Professor Munthe formodentlig til Holbergs Død.

Epistel 152.

S. 234, Lin. 4. f. n. Vaisenhuset, laa der hvor nu Raad- og Domhuset ligger, ved Gammeltorv. Det oprettedes 1727, nedbrændte 1728, opbyggedes paany 1731. Kirken indviedes den 17de Februar 1734. Apotheket aabnedes den 1ste Marts 1734 [1]). Det var bortforpagtet, den første Apotheker hed August Günther; hans Eftermand tiltraadte 18de Juli 1754, han hed Jacob Buuß. Medicamenter forskreves fornemmelig fra Halle.

S. 235, Lin. 7 f. n. Citatet af Petronius er taget fra hans Satiricon, Cap. 45, ɔ: „nu paa den ene, nu paa den anden Maade".

S. 236, Lin. 10. Buskamp-Prædikenerne hørte til Pietisternes strenge Bodsøvelser. Holberg omtaler denne Yttring af Gudsfrygt meget strengt i Moralske Tanker, S. 478, Rodes Udgave (dette hele Stykke er en Oversættelse af Afsnittet i hans tredie Brev ad virum perillustrem, trykt i andet Bind af Opuscula Latina, S. 143—150). Et Par andre Steder er den Gjenstand for hans Satire, Epistel 158, S. 250 og Philosophus udi egen Indbildning, 3 Act, 2 Scene, (Den danske Skueplads, VII, S. 54—55). I et Brev, som Professor Gram d. 13de Februar 1734 skrev til Christian Rantzau beklager han, „at Asessor Holberg ikke maae faae Lov til eller tør vove det paa egen Haand at skrive os enten nogen Comedie eller Argus om disse Tider; thi da skulde man vel under anden Haand

---

[1]) Saaledes angives af Schmidt, Histor. Taschenbuch über die Entstehung der Apotheken — in dem Königr. Dännemark, 2. Aufl. Flensb. 1835, S. 72. I den kjøbenhavnske Avis, Extraordinaire Relationer (8°) Aar 1736, Nr. 28, averteres: „Gives hermed tilkiende, at idag den 23de April er Apotheket i det Kongel. Waysenhuus her i Kjøbenhavn aabnet".

formere ham Et og Andet, og deriblandt ogsaa Noget om disse nye apostoliske Folks Bodkamp. [Det Følgende er skrevet paa Latin.] Saaledes kalde de nemlig den høieste Grad af Anger og Ruelse, hvilken næsten skal kunne lignes med Helvedes Straf, og varer nogle Aar, undertiden hele syv, forinden man kommer til Naadens Dør, eller til Dagskumringen af en bedre Forfatning: ret som laae det i den menneskelige Naturs Kræfter, at optænke og paalægge sin Siel en Straf, der stod i allermindste Forhold til den fortørnede Guds evige Vrede, og saaledes kunde føies som et Erstatningsmiddel til Christi Fortieneste, i at forsone Gud." Odin Wolff, Journal for Politik etc. 1810, I, S. 199.[1])

Epistel 154.

S. 239, Lin. 11 f. n. Thomas Shaw, f. 1692, d. 1751, var Professor i Græsk ved Universitetet i Oxford. Han udgav 1738 i Oxford: Travels and observations relating to several parts of Barbary and the Levant, i hvilket Værk, S. 440—42 de af Holberg omtalte Observationer findes.

Epistel 156.

S. 244, Lin. 16. Werlauff har i sine Historiske Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil, 1858, S. 328—30 omtalt flere af de Lotterier, som fra 1720 indrettedes i Danmark. Som et Tillæg hertil og tillige som Beviis paa, hvor talrige Lotterierne vare paa Holbergs Tid, nævnes følgende: 1717 for St. Lauridses Kirke i Itzehoe. 1721 i Anledning af Oversvømmelserne i Marskegnene 1717; 1723 til Bedste for Opbyggelsen af Altonas Børnehus; 1735 i Anledning af Kirkens og Taarnets Bygning i Ottensee; 1735 for Herlufsholm; 1738 Kjøbenhavns Fattiges Lotteri; 1738 Vaisenhusets Lotteri; 1739 til Børnehusets Nytte; 1740 Landmilitair Etatens Pensions Casses Lotteri; 1742 for det nedblæste Taarn paa St. Olai Kirke i Helsingør; 1746 til Bedste for Havnen ved Wyck paa Føhr; 1746 Penge- og Bog-Lotteri til Bedste for Tugthuset i Glückstadt (1200 Stkr. Bibler); 1746 det Aggershusiske Vaisenhus's Lotteri; 1750 til Bedste

[1]) 1738 skrev Professor Jerem. Fr. Reuß en Disputats ved Kjøbenhavns Universitet med Titel: Meletematis de Lucta Poenitentalium Pars prior.

for Tydsk Kirke paa Christianshavn; 1750 Johan Jacob Bruuns Lotteri paa endeel af ham selv forfærdigede Skilderier, danske Slotte; 1751 Oldesloes Kirkelotteri (et Boglotteri); 1752 et Meubel-Lotteri etc. etc.

Epistel 157.

S. 245, Lin. 2 f. n. Det er den 60de Epistel i første Tome, som indeholder Forsvarsskriftet for Fanden.

S. 246, Lin. 7. Som Exempel paa et „ironisk" Skrift af Erasmus fra Rotterdam, f. 1467, d. 1536, maa især nævnes: Ἐγκώμιον μωρίας (ɔ: Daarskabs Pris), som udkom første Gang 1510, blev oplagt mange Gange, commenteret, oversat og illustreret af Holbein. En dansk Oversættelse af Barthold Johan Lodde blev trykt 1745 i Altona. Dette Skrift gjorde en umaadelig Opsigt og blev af Betydning som Led i Oppositionsskrifterne imod det catholske Kirkeregimente, der gik umiddelbart forud for Reformationens Udbrud. Det er en bidende Satire over alle Stænder, navnlig de Geistlige og Theologerne. Daarskaben med alle dens Følger fremstilles som den, der leder Mennesket fra Fødslen til Graven. Se Charakteristiken, som er givet af Skriftet af Adolf Müller, Leben des Erasmus von Rotterdam. Hamburg 1828. S. 230—35.

S. 246, Lin. 12. Det Skrift af den bekjendte engelske Satiriker Jonathan Swift, f. 1667, d. 1745, til hvilket Holberg her sigter, er maaske: A complete Collection of genteel and ingenious Conversation, according to the most polite Mode and Method now used at Court, and in the best Companies of England. In three Dialogues. By Simon Wagstaff, Esq. Det udkom 1738, men Swift havde allerede fra 1698 begyndt at samle Stoffet. Holbergs Ord passer ikke ganske paa det, men i Indledningen omtaler Swift, at han havde tænkt paa at indflette i sin Bog alle de Eder, som ere »now most in fashion for embellishing discourse«.

S. 247, Lin. 3. I Aaret 1738 udkom i London et lille Skrift i Octav, 16 Bl. med følgende Titel: Some Thoughts concerning Happiness. By Irenæus Krantzovius. Translated from the original German with Notes, By A. B. Forfatteren skal have været Medlem af Universitetet i Oxford, det anførte Navn er pseudonymt, Skriftet er fingeret at være oversat fra Tydsk. Samme Aar udkom et andet lille Skrift, skrevet, som der menes, af samme Forfatter, der kalder sig Irenæus Krantzovius, med Titel: A Letter to a member

of Parliament, containing a Proposal for bringing in a Bill to revise, amend or repeal certain obsolete Statutes, commonly called the ten Commandments. Octav, 32 Bl. 1741 udkom en fransk Oversættelse (af Etienne de Silhouette) af det første af disse Skrifter indlemmet med et Uddrag af det andet, med Titel: Traité mathématique sur le Bonheur, par Irenée Krantzovius: Ouvrage traduit de l'Allemand en Anglois, avec des Remarques, par A. B., et traduit en François, avec une Lettre préliminaire par le Traducteur François. A Londres. Duodes, 66 SS. Dette Lettre préliminaire er det ovenfor omtalte Brev til et Medlem af Parlamentet. Heraf udkom atter 1745 en tydsk Oversættelse med Titel: Irenäus Kranzovs Mathematische Abhandlung von der Glückseligkeit. Nunmehro erst im Deutschen ans Licht gebracht von S. L. C. M. London, 1745. Trykkestedet er fingeret, Bogen skal være trykt i Göttingen, Oversætteren Chr. L. Stolte. Skjøndt det ikke anføres paa Titelbladet indeholder denne Oversættelse dog ogsaa Brevet til Parlaments-Medlemmet. Det maa rimeligvis være den franske Oversættelse, som Holberg har benyttet. At det Hele var Skjemt, rettet imod Fritænkerne, forstod man strax; en Anmeldelse i Bibliothèque Britannique, XII, (1739), S. 80 ff., af det førstnævnte Skrift slutter med Horat's Vers (Satirerne, X, I, 14—15):

Ridiculum acri
Fortius et melius magnas plerumque secat res.

Som Prøve paa Skriftet om de ti Bud anføres følgende Brudstykke: »The first of these Commandments (I presume my Readers can remember it, without having it repeated) is an arbitrary Imposition upon the Reason and Liberty of Mankind. Every Man's Belief and Practice necessarily follows the kind and degree of Evidence he has for either; now if a Man sees no more Evidence for one, than he does for five hundred, it is quite indifferent to him, whether he have five hundred, or one, or none at all. — The second, depending on the first, is but an Absurdity improved; and if the first be a meer matter of Indifference, the second must be much more so, and by consequence impertinent and unnecessary«.

S. 248, Lin. 7 f. n. Dette juridiske Ordsprog stammer fra Digesterne, Fr. 1, § 5, Dig. 47—10. »nulla injuria est, quæ in volentem fit«; ɔ: „Det er ingen Fornærmelse, naar den tilføies En, som

villig tager imod den". Holberg anvender det ogsaa andre Steder, saaledes i Philosophus udi egen Indbildning 3 Act, 3 Sc. i Den danske Skueplads VII, S. 49.

Epistel 158.

S. 251, Lin. 1 f. n. Hvad der siges om Cato er taget fra Horats, Oderne, III, 21, V. 11—12:

Narratur et prisci Catonis
Sæpe mero caluisse virtus.

ↄ: (Schmidts Oversættelse):

„Og selv den gamle Catos Dyd, man
Siger, af Vinen er tit opflammet".

Epistel 159.

S. 256, Lin. 1. Hof-Retten blev stiftet den 23de Januar 1682. I Chr. V's Danske Lov, 1—2—6, hedder det. „Kongens Betiente, som i Rangen nævnes, og ere eller have været i virkelig Tieneste, og boe i Kiøbenhavn, og ikke have sære Privilegier, eller nogen anden Bestilling, som staaer under anden Rett, og de til den vilde svare, de, deres Hustruer, Enker og Børn skulde svare til Kongens Hof-Rett, undtagen udi Livs og Æres Sager, eller og det angaaer Huuse og Gaarde i Kiøbstæderne eller Jord og Eiendom paa Landet, eller nogen borgerlig Brug og Handel." „Samme Rett bisiddes hver 4de Onsdag, tilforn om Formiddagen, men nu om Eftermiddagen paa Slottet udi Hof-Marschallens Kammer, og, ligesom Magistraten haver med borgerlige Sterv-Boer og Skifter at bestille; saa have Assessores udi Hof-Retten, Hof-Statens Skifter at forvalte, hvilket ved nogle af samme Assessores skeer Vexel-viis". Holberg, Danmarks og Norges geistl. og verdsl. Stat., Udg. 1749, S. 518. Hof-Retten fik en ny Instruction d. 9de Mai 1749. 1771 gik den over til „Hof- og Stads-retten," 1805 til „Lands- Over- samt Hof- og Stadsretten".

Epistel 160.

Da Holberg i Aaret 1748 udgav anden Tome af Epistlerne, var der allerede forløbet 10 Aar, efterat en Institution var bleven indført, som skulde raade Bod paa den Vanskelighed, det havde været med at uddanne Høiesterets-Assessorer, som Holberg i dette Brev sigter til.

Ved et kongeligt Rescript af 5te September 1738 var det nemlig blevet bestemt, at recrutere Høiesteret ved Auscultanter. Da Holberg slet ikke berører dette, er der Grund til at formode, at saavel denne som den foregaaende Epistel er nedskrevet før hint Reskript blev givet. Den der gav Anledning til at dette Reskript fremkom var Andreas Hojer. Da det mulig kan være af Interesse at læse hans Forslag og sammenligne det med Holbergs Ytringer, aftrykkes det her efter Originalen, som findes i Geheimearkivet, Sjællandske Indlæg 1738, Litra E:

Stormægtigste

Allernaadigste Arve Konge og Herre!

Eders Kongelige Majestät behagede allernaadigst for nogen Tiid siden at lade Sig det forslag om Assessores Auscultantes i Høieste Ræt til saadanne unge Menniskers Øvelse befalde, som kunde med Tiden blive virkelig Assessores i høyeste Ræt, Amptmænd, Overdommere, eller andre Maader bruges til Justitz-Sager i eller uden for Collegierne; og derhos allernaadigst at befale mig, allerunderdanigst at foreslaae, hvorledis det best kunde sættes i Verk.

Efter at jeg nu Tingene paa beste Maader og mere end engang nøye har overvehet, nedlegger jeg samme mit allerunderdanigste forslag herved for Eders Majestets fødder.

1. Persohnerne, som til Auscultantes kunde admitteris, maatte alleene være saadanne, der med nogen Apparence kunde aspirere til betydelige Justitzbetjeninger, nemlig Secreterene i det danske Cantzelie, Assessores i hof-Rætten, ja endog Cammer- og hof-junkere, om de det begiære. Af andre som ey allereede ere i Eders Majestæts Tjeneste, maatte ingen admitteris, med mindre han hafde inden eller udenlands med fliid studeret Jura, og hafde den formue, at han sig et Aar eller fleere paa egen Bekostning som Auscultans ved høyeste Ræt kunde øve.

2. Ingen maatte admitteris, som ikke allereede var sine 22 Aar gammel.

3. En hver som blef admitteret, skulde derpaa have Eders Majestæts allernaadigste Bref, enten in forma af en Bestalling, eller af en ordre til Geheime-Raad Rosenkrantz, at antage ham som Auscultantem, og lade ham dertil anvise behørig Sæde.

4. En hver Auscultans skulde til Eders Majestät aflægge sin Troskabs- og den sædvanlige Dommer Eed sampt deri expresse love Stiltienhed. Saafremt han denne Eed ey allereede tilforn aflagt hafde.

5. En hver Auscultans skulde høre baade Sagerne agere, og derover for sig forfatte sit Votum, saa og høre alle Assessores i høyeste Ret votere, sampt Dommen forfatte; og hafde han siden at viise sit forfattede votum enten til Justitiario eller den af høyeste Ret, søm han var anviist, for af ham at underrettes, om han enten i Sagen, eller formaliter eller Terminis kunde have taget feyl, og hvorledis det burde rettes.

6. Til den Ende burde en hver antagen Auscultans strax mælde sig ved Justitiario, og udbede sig, enten at han self, eller efter hans forslag en anden erfaren Assessor i høyeste Ræt vilde tjene ham med den i forrige Articul ommældte Revision af hans forfattede Votis. hvortil Justitiarius maatte have Magt at recommandere en hver af høyeste Ræts gamle og erfarne Assessoribus 1 à 2 Auscultantes. Men han self burde have General-Inspectionen over dem, idet mindste engang hvert fierding aar lade sig deris forfattede Vota viise og siden give dem Attest om deris fliid og judicio practico, naar enten Eders Majestæt det maatte befale, eller Auscultans self det af ham begiære.

7. En hver Auscultans kunde for denne Inspection betale ved deris første Indtrædelse til Justitiario 50 Rdlr. til 60 Rdlr., om Eders Majestæt det saa allernaadigst kunde gotfinde; og aarlig til Justitz-Secretairen for Skrif Materialier 6. 8. eller 10 Rdlr. hvori mod Justits Secretairen fournerer dem med alle fornødne Skrif Materialier i høyeste Ræt, og Justitiarius (som intet videre af dem bekommer) bør gaae dem med Oplysning til haande, saa ofte de det af hannem hiemme i sit huus begiære.

8. Skulde nogen Auscultans ved Svogerskab eller Slægtskab eller i anden Maade have Connexion med nogen af Partherne i den Sag, som skall ageris, bør han self strax give det Justitiario tilkiende, og udgaae, imedens den Sag ageris og deri voteris. hvorpaa Justiciarius og nøye skall agte; forsømmer nogen Auscultans det vidcndis, indstilles allerunderdanigst, om han ikke derfor med anseelig Mulct til Justits-Cassen efter Justiciarii Sigelse burde ansees.

9. Alle Auscultantes burde have samme Habit i høyeste Ræt, som de ved Protocollen siddende Secreterere; sampt sidde ved 1 eller 2 aparte Borde neden ved Skrankerne, til Distinction fra de virkelige Assessores i høyeste Ræt; og kunde de gaae ind og ud i Rætten for Secretererne, som gierne have endnu noget med deres i Protocollen at giøre.

10. Men som Pladsen, hvor høyeste Ræt nu holdes, er meget liden, saa indstilles allerunderdanigst, om ikke Magistraten allernaadigst maatte anbefales, at lade forstuen legge til høyeste Ræts Sal, og at brekke Tavlene af Skillerummet ud, sampt at indrætte alt paa beste Maader, efter Overlæg med Justiciario, paa Evers Majestæts Bekostning[1]; som jeg ey kand skiønne, at kunde gaae høyere end 50 Rdlr. Da der bliver Rum overfløbig baade for høyeste Ræt, og de 2de borde til Auscultantes.

11. Skulde Evers Kongelige Majestæt allernaadigst approbere dette allerunderdanigst forslag kunde det mageligen endnu inden September Maaneds Udgang sættes i Verk; og behøves der til da ey viidere, end følgende ordres:

Til hans Excellentz Geheime Raad Rosenkrantz, om heele Sagen, og at see Evers Majestæts allernaadigste Intention deri fuldbyrdet.

Til Justiciario, allerunderdanigst at foreslaae, hvem han ansaae for bequæmme, og villige til at være Auscultantes i høyeste Ræt af Cantzelie Secretererne eller andre, som under Nr. 1 ere beskrefne.

Til Magistraten, tillige med Justiciario, at besørge høyeste Ræts Sal saaledes forandret, at Skillerummet bliver nedbrekket, og tiener i Stæden for Skrankerne, saa at Borbene for Auscultantes kunde finde Plads, og derover at indgive deris allerunderdanigste Reigning; saa snart det var til fulde i Stand, som skulde være inden September Maaneds Udgang.

Jeg indstiller dette allerunderdanigste forslag i dybeste Soumission til Evers Kongelige Majestæts allerhøyeste Gotfindende, og er med all optenkelig Veneration indtil min Død

Evers Kongelige Majestæts
Min allernaadigste Arvekonge
og Herres
allerunderdanigste troepligt
skyldigste Tjener
A. Hojer.

Kiøbenhavn d. 18 Aug.
1738.

Kongens Resolution lyder saaledes:

Vi approbere allernaadigst den af General Procoureur giorte forreslag om Auscultantes i høieste Rett, undtagen hvad den ene Post angaar, om forandring af Gemaket, hvor høieste Rett holdes, hvilket

[1] En Tegning er vedlagt, som viser Auscultanternes foreslaaede Plads i Høiesterets Salen.

vel kan forblive som det nu er, siiden høieste Retten kun holdes ad interim paa Raad Stuen, og kan Auscultantes saa lenge vel siide ved de rette Vorder, hvor Assessorerne af høieste Rett sidder, indtil Slottet bliver ferdig, hvor der vil blive meere Plads for Rettens holdelse. Friedericksborg d. 23 Augusti 1738.

Christian R.

Reskriptet, dateret 5te September 1738, stemmer næsten ganske med Hojers Forslag.

Epistel 161.

S. 260, Lin. 6. Jean Hardouin, f. 1646, død 1729, var Jesuit; han udmærkede sig ved sin overordenlige Lærdom, sin store Arbeidskraft og sin ualmindelige Hukommelse, men mest udmærkede han sig ved sine paradoxe, næsten affindige Meninger. Saaledes paastod han, at de allerfleste af Oldtidens Forfatteres Skrifter vare fabrikerede i det 13de Aarhundrede; han udgav en stor Conciliesamling, men paastod, at alle Concilier før det Tridentinske vare chimæriske[1]).

S. 260, Lin. 15 f. n. Den af Bayle her nævnte Betænkning over Historier fremkom i Tidsskriftet Nouvelles de la République des Lettres, 1686, Mars, S. 277, i en Anmeldelse af et Skrift af Varillas: Histoire des révolutions arrivées dans l'Europe en matière de Religion, Paris 1686. Den lyder saaledes i Originalsproget: »On accommode l'Histoire à peu prés comme les viandes dans une Cuisine. Chaque nation les apprête à sa maniére, de sorte que la même chose est mise en autant de ragoûts differens, qu'il y a de Païs au monde; et presque toûjours on trouve plus agréables ceux qui

---

[1]) Følgende satiriske Gravskrift blev gjort over ham:

Hic jacet hominus παραδοξοτατυς.
Natione Gallus, Religione Jesuita,
Orbis litterarii portentum,
Docte febricitans,
Antiquitatis cultor idem atque Deprædator.
Commenta inaudita vigilans somniavit,
Scepticum pie egit,
Credulitate puer,
Audacia juvenis
Deliriis senex.
Verbo dicam: Hic jacet HARDUINUS.

Niedersächsische Nachrichten von gelehrten neuen Sachen, 1733, S. 798.

sont conformes à sa coûtume. Voilà ou peu s'en faut le sort de l'Histoire, chaque nation, chaque Religion, chaque Secte prend les mêmes faits tout crûs où ils se peuvent trouver, les accommode et les assaisonne selon son goût, et puis ils semblent à chaque Lecteur vrais ou faux selon qu'ils conviennent, ou qu'ils répugnent à ses préjugez. On peut encore pousser plus loin la comparaison, car comme il y a certains mets absolument inconnus en quelques païs, et dont on ne voudroit aucunement quelque fausse qu'ils fussent, ainsi il y a des faits qui ne sont reçûs que d'un certain peuple, ou d'une certaine Secte; toutes les autres les traitent de calomnies et d'impostures«.

S. 263, Lin. 13. Valerius Antias, Forfatter af et, nu tabt, omfangsrigt, men libet kritisk annalistisk Værk over den romerske Historie, levede paa Sullas Tid, ikke, som Holberg fortæller, paa den Tid, den her meddelte Begivenhed forefaldt, nemlig 210 f. Chr. F.. Begivenheden fortælles af Livius, XXVI, Cap. 50, (og af Polybius, X, Cap. 19.) Citatet, som Holberg anfører af Valerius Antias, er ikke givet nøiagtigt; det findes hos Gellius Noctes Atticæ, VI, Cap. 8. i Slutningen. Gellius anfører det af Holberg citerede Vers af Nævius og fortsætter saaledes: »His ego versibus credo adductum Valerium Antiatem adversum cæteros omnes scriptores de Scipionis moribus sensisse; et eam puellam captivam non redditam patri scripsisse, contra quam nos supra diximus, sed retentam a Scipione atque in deliciis amoribusque ab eo usurpatam«. Ordene: »Puella qvædam pulcherrima, qvam Carthagine, ampla civitate in Hispania, expugnata, ceperat Publius Africanus superior,« ere tagne fra Begyndelsen af Capitlet hos Gellius, hvor der ikke tales om Valerius Antias.

S. 263, Lin. 4f. n. Cnejus Nævius, Forfatter af Tragedier, Comedier og et stort tabt episk Digt over den puniske Krig, — af hvilket de anførte Vers er tagne, var en politisk Modstander af Scipio; han kan derfor ikke betragtes som en upartisk Dommer. Versene findes hos Gellius, paa det ovenfor nævnte Sted. Gellius siger: »propemodum constitisse hosce versus a Cn. Nævio poeta in eum scriptas esse«, ɔ: „at det næsten staar fast, at disse Vers ere skrevne af Digteren Cn. Nævius imod ham ɔ: Scipio" — Scipios Navn var altsaa ikke nævnet. — Holberg har ikke citeret fuldkommen nøiagtigt; efter magnas er glemt: manu; der skulde være anført tre Vers, ikke fire, det tredie Vers begyndende med Ordet: præstat. Versene ere paa

dansk: „Endogsaa han, som ved sin Tapperhed udførte glimrende Heltegjerninger, hvis Bedrifter nu staae levende og kraftige, som ene udmærkede sig hos Folkene, han blev af sin egen Fader ført bort fra sin Veninde med en Kappe".

S. 264, Lin. 17. „hvilket jeg haver omstændigen viset etc.", se Herodiani Historie oversat af L. Holberg, Kbh. 1746, S. 69—70.

S. 265, Lin. 3. Citatet er af Ariosts Orlando furioso, Canto 35, Str. 27, ɔ: „Dog vil Du vide, hvorledes det virkelig er, saa vil Historien fortælle Dig noget Andet: at Grækerne flygtede, og at Troia blev Seierherre, og at Penelope var en Skjøge".

S. 265, Lin. 11 f. n. „Jeg haver viset paa et Sted udi mine Skrifter etc.", nemlig i Ep. 81 i første Bind.

S. 265 Lin. 7 f. n. I sin Jødiske Historie, I, S. 437 ff. (Udg. 1740) omtaler Holberg „det Assyriske Monarchies Oprindelse og Tilvæxt". Om Ninus fortæller han: „Hans Krigsmagt siges at have bestaaet efter Ctesiæ Beretning af 1700000 Fodfolk og 200000 Ryttere, hvilket Tall synes at være u-troligt"; ellers nævnes Ctesias slet ikke, og om „det gamle Assyriske Monarchies Historie" siges blot, at den „er en stor Mørkhed". Ctesias, som levede c. 400 f. Chr. F., skrev en omfattende Persiens Historie, de første Bøger handlede om Assyrien. Kun Brudstykker ere bevarede.

S. 265, Lin. 2 f. n. Erkebiskop i Upsala Johannes Magnus, som døde landflygtig i Rom 1544, er Forfatter af et historisk Værk: Gothorum Sveonumqve historia, som blev udgivet 1554 af hans Broder Olaus Magnus; i dette Skrift tages Skythernes og Gothernes Historie uden Videre til Indtægt for Sverrig. Torfæus føiede til sit Skrift: Series Dynastarum et Regum Daniæ etc., som udkom i Kjøbenhavn 1705, S. 447—75, et Tillæg med Overskriften: »De Johannis Magni in describendo Daniæ Sveciæqve Regum ordine callido Saxonis imitatione«.

Epistel 162.

S. 267, Lin. 4 f. n. Titlen paa dette Skrift er følgende: Theatrum Europæum oder wahrhaftige Beschreibung aller denckwürd. Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt fürnehmlich aber in Europa etc. von 1617 zugetragen. Det udkom i Frankfurt a. M. fra 1635 til 1738, omhandler Tiden fra 1617 til 1718, og udgjør 21 Foliobind. De første Bind besørgedes af Joh. Phil.

Abelin, Afbildningerne i dem ere af Matth. Merian. J. G. Meusel fælder følgende Dom om Værket (Bibliotheca historica, I, 1, Lips. 1772, S. 159): »Abelini, Schlederi et Schneideri Tomi non sunt contemnendi, at reliqui tam mali, ut annalibus Volusianis merito comparari possint, ex nunciis hebdomadariis vel novellis tam inepte contexti, ut sæpe repugnantia statuant. Inserta quandoque acta et narrationes caeremoniarum similiaque, quæ operi favorem apud prudentes conciliant. Pretium priorum tomorum augent imagines aeneae sat nitidæ, postea vero saepe ineptæ minusque elegantes«. Denne Dom er stræng, men rigtig; dog er Værket et ikke uvigtigt historisk Kildeskrift, da det indeholder mangfoldige Notitser, som det ellers er vanskeligt at finde andetsteds samlede. — Sammenl. Holbergs Yttring om Værket i Epp. V, Nr. 508.

S. 268, Lin. 10. De historiske Mercurier, som udkom paa Holbergs Tid, ere: Mercure de France (tidligere Mercure galant), som udkom i Paris fra 1672 til 1820, ialt 1772 Bind; og Mercure historique et politique contenant l'état présent de l'Europe, som udkom i La Haye fra 1686 til 1782, ialt omtrent 200 Bind.

Epistel 163.

S. 269, Lin. 13 f. n. Holbergs Forklaring af Ordet Adel, er ikke rigtig; den rette Betydning er: ypperlig Byrd, om end Betydningen af „ægte" findes i de nævnte Ord Adel Kone og Adel Bonde Barn, som Modsætning til Slegfred.

S. 270, Lin. 7 f. n. Ferdinand Verbiest, en belgisk Jesuit, f. 1623, d. 1688, var Astronom. Han blev sendt til China for at virke i Missionens Tjeneste; efter den heftige Forfølgelse af de Christne 1665 opnaaede han, at Missionærerne, som vare blevne fordrevne, atter fik Tilladelse til at vende tilbage. Han forbedrede den chinesiske Calender.

Epistel 164.

S. 272, Lin. 4 f. n. Mercurius (eller med det græske Navn Hermes) Trismegistus er Navnet paa en mythisk Forfatter, som skal have skrevet en utrolig Mængde Bøger af astrologisk, alchemistisk, magisk Indhold; flere saadanne Skrifter ere endnu bevarede. Man satte ham i Forbindelse med Ægypten, hvorfra han skulde have bragt

mange Lærdomme og Opfindelser med sig til Grækenland. Det var navnlig Neoplatonikerne som under hans Navn udbredte deres religions-philosophiske Lære. Se: Pauly's Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft, III, S. 1209—14.

S. 273, Lin. 11 f. n. Manethon skal have levet i det tredie Aarhundrede f. Chr. Han var fra Ægypten, men skrev i det græske Sprog. Hans Hovedværk, *Αἰγυπτιακά*, behandlede Ægyptens Historie fra de ældste Tider indtil den macedoniske Erobring; kun Uddrag, af chronologisk Indhold, ere bevarede af dette Værk, som maa have været af stor Vigtighed for Studiet af den ægyptiske Historie.

S. 274, Lin. 13. Æneas Tacticus, Forfatter af flere krigsvidenskabelige Skrifter, levede i det fjerde Aarh. f. Chr. F. Det er en Feiltagelse af Holberg, at Polybius vidner, at Æneas har været Inventor af Steganographien. Polybius omtaler (X, 41 ff.) en Opfindelse af ham, men det er en eiendommelig Maade at signalisere, eller at telegraphere paa, navnlig ved Hjælp af Fakler.

Epistel 165.

Det Skrift, som Holberg omtaler i denne Epistel (og i Epp. V, Nr. 454.), udkom i Kjøbenhavn 1741 med følgende Titel: Johan Heitmans Physiske Betænkninger, over Solens Varme, Luftens skarpe Kuld og Nord-Lyset, til Trykken befodret af Autoris Søn, Johan Heitman. I Octav, 101 SS. Forfatteren, født 1664, var en Kjøbmandssøn fra Throndhjem. Han havde udmærkede Gaver, begyndte tidlig at fare til Søs og arbeydede sig ved Udholdenhed og Flid stedse fremad. 1702 kom han i Tjeneste hos Vice-Statholder Gabel i Norge, 1712 blev han af Gyldenløve Extraordinair- eller Commis-Capitain. 1730 gik han i det kgl. Asiatiske Compagnis Tjeneste; paa Reisen til Trankebar strandede han saa paa Irlands Vestkyst, Strandingen gav Anledning til en vidtløftig Proces, som varede i 9 Aar indtil 1739, da han kom tilbage til Kjøbenhavn. Han døde den 6te Juli 1740. Navigation og Astronomi interesserede ham især, og ved Selvstudium opnaaede han megen Dygtighed i disse Videnskaber. Han vandt et anset Navn ved sine Søkort; skjøndt Lægmand behandlede han ogsaa astronomiske og physiske Spørgsmaal. Efter hans Død blev foruden det her omtalte Skrift — der allerede omtales i de lærde Tidender 1726, (Nr. 49—50) — et andet Arbeide af ham udgivet: Betænkninger over den Julianske og Gregorianske Calender, Kbh. 1742.

Dette havde allerede været færdigt 1723. Thi i dette Aar skrev Statholderen i Norge, D. Wibe, til Cancelliet for at bede om at Professor Ramus maatte blive beordret til at censurere Skriftet, hvilken Ordre ogsaa blev udstedt den 15de December 1723. I sit Brev omtaler Wibe Heitman som „den bedste Pilot i Norge", og fortæller, at hans Værk var blevet approberet af en renommeret Professor i Upsal. Heitman er endelig ogsaa Forfatter af et lille Opbyggelsesskrift: Sømænds Sjælero, som udkom i Kbh. 1730 og ofte er blevet oplagt.

Holberg har i to senere Breve — IV, Nr. 314 og V, Nr. 454 — leveret Tillæg til de her fremsatte Bemærkninger om' Heitmans Skrift.

Epistel 166.

Af de portugisiske Konger, som nævnes i denne Epistel, var Dionysius Konge fra 1279 til 1325, Emanuel fra 1491 til 1521, Alfons V fra 1438 til 1481, Johannes II fra 1481 til 1495.

S. 283, Lin. 9. Angelus Politianus, f. 1454, d. 1494, berømt Philolog og Digter, en af de fremragende Mænd fra Videnskabens Gjenfødelses Tid, henvendte sig til Kong Johannes II for at bede ham om at forskaffe sig Stof til et Værk over hans Historie. Kongen svarede ham d. 23 October 1491 meget venligt; i Brevet forekomme følgende Ord: «Curabimus diligenter, ut annales nostri, quuos vulgari et patrio sermone pro regni instituto posteris tradendos jubemus, hi Hetrusca lingua, uel Latina saltem familiari demum conficiantur, ad te scilicet quam primum deferendi». A. Politiani Opera, Basil. 1553, S. 136—39.

Epistel 167.

S. 286, Lin. 6. Citatet er taget af Plutarchs Levnetsbeskrivelse af Artaxerxes, Cap. 3.

S. 288, Lin. 17 f. n. Det er en Feil, at Holberg her nævner Erke-Bisp Eistein; der har ingen Erkebiskop af dette Navn været i Danmark. Han maa mene Erkebiskop Eskild (sml. Anm. til Epistel 94).

S. 288, Lin. 11 f. n. Magnus Erlingsøn blev kronet i Bergens Kathedralkirke i Aaret 1164 af Erkebiskoppen i Nidaros Eistein; den pavelige Legat Stephanus var tilstede, men det var

ikke ham, som udførte Kroningen (Heimskringla, udg. af Peringskjöld, I, S. 713). Sverre kronedes sammesteds af Biskop Nicolaus af Oslo 1194; Hagen Hagensen kronedes sammesteds 1247 af den pavelige Legat Vilhelm af Sabina.

S. 289, Lin. 10. »Rex non moritur« er en Oversættelse af den gamle franske Statsregel: »Le Roi ne meurt jamais«, ogsaa udtrykt ved: »le Roi est mort, vive le roi«. Herved er sagt, at i samme Øieblik en Konge er død, er hans Efterfølger fuldstændig Konge ved en umiddelbar Fortsættelse af Ret og Besiddelse, uden at noget Øieblikks Interregnum kan tænkes. Det er forøvrig en Regel, som gjælder for alle monarchiske Stater. I Kongeloven hedder det saaledes § 15: „Skal da derfor og herefter aldrig disse Riger og Lande holdes for at være foruden Konge medens Voris needstigende Linier varer paa Færne og Mørne, saa at saa snart een Konge ved døden afgaar, er strax virkeligen og i gierningen selv Konge og fører Konge navn og titul den som Arve-Linien den næste at være udviser, og skal hannem strax Kongelig Majesteetes titul og ubunden Enevoldsmagt arveligen være til og hiemfalde det samme øjeblik hans Formand aanden opgiver". — Da Præsidenten i Rigsraadet Mandagen den 16de November 1863 meddelte Forsamlingen, at Kong Frederik den Syvende var død, brugte han en Vending, som minder om de gamle Udtryk: „Kongen døer, Kongen skal leve". Rigsraadets 3die ordentlige Samling, 1863, S. 1333.

S. 289, Lin. 14 f. n. Efter Kong Philip I's Død 1108 fremskyndede Yves, Biskop af Chartres, at hans Søn, Ludvig VI blev kronet, for nemlig at hindre Uroligheder, som man frygtede for at nogle Mægtige, hvis Voldsomheder Ludvig havde undertrykt, vilde fremkalde. Kroningen udførtes af Erkebiskoppen af Sens i Orleans. Endnu forinden Ceremonien var sluttet kom Udsendinge fra Erkebiskoppen af Rheims, for at erklære Kroningen ugyldig, eftersom den ikke var bleven udført af ham. I denne Anledning skrev Yves en Rundskrivelse baade til den romerske og den franske Kirke, i hvilken han viste, at der ikke kunde fremføres nogen Indsigelse, bygget enten paa Fornuften, Sædvanen eller Loven, hvorved den stedfundne Kroning kunde blive erklæret ugyldig.

Epistel 168.

Til Oplysning om den i denne Epistel omtalte Kur aftrykkes følgende Stykke af Macaulays Englands Historie fra Jacob den

Andens Thronbestigelse. Paa Dansk ved W. Baudiß, III, S. 524—27. „Det var en bekjendt Sag, at han [ɔ: Kong Wilhelm] havde saa liden Agtelse for det Hellige, at han spottede over en Skik, som var bleven anerkjendt af høie kirkelige Authoriteter, over den Skik at helbrede Kjertelsyge ved Haandspaalæggelse. Denne Ceremonie var næsten nedarvet fra Hedenold [ɔ: fra Edward Confessors Tid] til Newtons og Lockes Tid. Stuarterne foretoge ofte denne Haandspaalæggelse i Bankethuset. De Dage, paa hvilken dette Underværk skulde skee, bleve fastsatte i Geheimeraadets Møder og høitideligt forkyndte af Geistligheden i alle Landets Sognekirker. Paa den fastsatte Tid stode flere Geistlige i fuld Ornat rundt om Thronstolen; Kongens Livlæge førte de Syge ind. Et Sted af det sextende Capitel af Sanct Marcus's Evangelium blev oplæst; naar de Ord: „De skulle lægge deres Hænder paa de Syge og disse skulle helbredes", vare blevne udtalte, indtraadte der en Pause og een af de Syge blev ført op til Kongen. Kongen berørte Bylderne og Hævelserne og hængte et hvidt Baand, ved hvilket der var befæstet en Guldmynt, om den Syges Hals. De andre Syge bleve derpaa førte op, Een efter Een, og ved Hver, der blev berørt, gjentog Capellanen den magiske Formular: „De skulle lægge deres Hænder paa de Syge, og disse skulle helbredes". Derpaa fulgte Epistlen, Bønnerne, Svarene og Velsignelsen. Dette Ritual findes endnu i Bønnebøgerne fra Dronning Annas Regeringstid. Først nogen Tid efter Georg den Tredies Thronbestigelse ophørte Universitetet i Oxford med at lade Helbredelses-Ritualet aftrykke sammen med Liturgien. Theologer, der vare bekjendte for deres Lærdom, Dygtighed og Dyd, gave deres vægtige Stemmer til disse Gjøglerier; men endnu mærkeligere er det, at Læger, som stode i stor Anseelse, troede, eller lode som om de troede paa den kongelige Haands helbredende Kraft. Vi maae antage, at enhver af Carl den Andens Læger var en som Læge høit anseet Mand; og meer end een af Carl den Andens Læger har efterladt os en høitidelig Erklæring om sin Tro paa Kongens underfulde Kraft. Een af dem skammer sig ikke ved at udtale, at denne Gave bliver Kongen tildeel ved den ved Kroningen foretagne Salvelse; at Helbredelsestilfældene vare saa hyppige og ofte saa pludselige, at de ikke kunde tilskrives nogen naturlig Grund; at de Tilfælde, hvor Helbredelsen ikke indtraf, maatte tilregnes de Syges Mangel paa Tro; at Carl engang berørte en kjertelsyg Qvæker med sin Haand, og i selv samme Øieblik helbredede ham og gjorde ham til en oprigtig Kirkemand; at dersom de, der vare blevne helbredede, tabte eller solgte det Guld-

stykke, som var blevet hængt om deres Hals, saa brøde Kjertlerne igjen frem og kunde kun bortryddes ved en gjentagen Haandspaalæggelse og en ny Talisman. Vi kunne ikke undre os over, at Almuen troede paa et saadant Hjernespind, naar videnskabeligt dannede Mænd kunde omtale det i fuldt Alvor. Og vi kunne endnu mindre undre os over, at Ulykkelige, som piintes af en smertelig Sygdom, med hvilken naturlige Midler ikke kunde faae Bugt, begjærligt slugte Fortællinger om overnaturlige Cure; thi Intet gjør mere lettroende end Elendigheden. De Menneskemasser, som paa Helbredelsesdagene begave sig til Slottet, vare overordentligt store. I Løbet af sin Regering berørte Carl den Anden henved eet hundrede Tusinde Mennesker; Antallet synes at være tiltaget og aftaget alt eftersom Kongens Folkeyndest steg eller faldt. Under den Torireaction, som fulgte ovenpaa Opløsningen af Oxfords Parlamentet, var Tilløbet i den ovenomtalte Anledning forfærdeligt. I Aaret 1685 forrettede han denne Ceremonie otte Tusinde femhundrede Gange. I Aaret 1684 var Trængslen saa stor, at sex eller syv af de Syge bleve traadte ihjel. Jacob berørte paa en af sine Reiser ottehundrede Personer i Choret i Chesters Domkirke. Udgiften for denne Ceremonie beløb sig til næsten ti Tusinde Pund om Aaret og vilde have været meget større, dersom de kongelige Læger ikke havde været meget agtpaagivende; det var disses Forretning at undersøge de Ansøgende og at skjelne iblandt dem, som kom for Curens Skyld, og dem, som kom for Guldets.

Wilhelm havde for megen Forstand til at lade sig bedrage og for megen Ærlighed til at have Andeel i hvad han vidste var et Bedrageri. „Det er dum Overtro", udraabte han, da han hørte at hans Slot i Slutningen af Fasten var beleiret af en Hoben Syge; „giv de stakkels Folk nogle Penge og lad dem gaae deres Vei". Ved een eneste Leilighed lod han sig overtale til at lægge sin Haand paa en Syg, „Gud give Dig en bedre Sundhed og bedre Forstand", sagde han. Kjertelsyge Børns Forældre klagede høit over hans Grusomhed; Bigote opløftede deres Hænder og Øine med Gru over hans Ugudelighed, Jacobiterne roste ham sarcastisk, fordi han ikke vovede at anmasse sig en Magt, der kun tilhørte legitime Fyrster, og der var endog nogle Whigger, som fandt at han handlede uklogt i at behandle en Overtro, der var saa udbredt blandt Almuen, med en saa afgjort Foragt; men Wilhelm lod sig ikke rokke og blev følgeligt af mange Høikirkemænd anseet for en Atheist eller en Puritaner."

Flere Bidrag til Oplysning af denne Kur, som endnu udøvedes af Dronning Anna, findes i The book of days, a miscellany for popular antiquity, by R. Chambers, I, Edinb. 1864, S. 82—85. Her findes ogsaa Afbildinger af to af de Skuepenge (touch pieces), som bleve hængte om de Syges Hals. De ere af Guld, den ene fra Carl den Andens, den anden fra Annas Tid; paa Forsiden er præget den hellige Michael og Dragen med Indskriften soli Deo Gloria, paa Bagsiden et Skib og Regentens Navn.

S. 290, Lin. 12. Der omtales, at Prætendenten Jacob Edward i Aaret 1716 udførte Kuren i Paris, Carte, History of England, I, S. 291, Anm. 4; det er dog næppe den Begivenhed Holberg har sigtet til, men en senere, som det synes, omtrent samtidig med Epistlens Affattelse.

S. 291, Lin. 12 f. n. Guibert Abbé de Ste Marie de Nogent-sous-Coucy, f. 1053, d. 1124, Forfatter til et Skrift om det første Korstogs Historie, var en i sin Tid anset Mand baade som Skribent og som Styrer af sit Kloster. Den Notits fra hans Skrift, som Holberg meddeler, findes hos Du Chesne, Script. Hist. Franc., IV, S. 322.

P. Cassel har i en lille Bog: Le Roi te touche. Berlin, 1864, behandlet den gamle Tro, at Frankrigs Konge ved Berørelse kunde helbrede for Hævelser paa Halsen.

Epistel 169.

S. 293, Lin. 5. „. . . det, som jeg haver skrevet om store Monarchier", nemlig i første Bind, Epistel 5.

S. 295, Lin. 9 f. n. Citatet er taget af Jens Dolmers Udgave af Hird-Skraaen, Kbh. 1666, 13de Capitel, S. 84.

S. 297, Lin. 12 f. n. Citatet er taget af Hirdskraaen 2det Cap., i den nævnte Udgave, S. 10.

Epistel 170.

S. 300, Lin. 17. Efter i sin Kirkehistorie (Udg. 1740, I, S. 201) at have fortalt, hvorledes Keiser Theodosius, fordi han ved Undertuelsen af et Oprør gik saa voldsomt tilværks, at henved 7000 Mennesker bleve nedhuggede, af Ambrosius blev tvungen til at gjøre offentlig Bod, fortsætter Holberg saaledes: „Dette er gemeenligen bleven udført som en Zirat udi Ambrosii Levnet, og som en Prøve paa hans

hellige Nidkierhed, skiønt andre derover giøre andre Forklaringer, og ansee det heller som en Prøve paa geistlig Hofmod. Vist nok er det, at Efterkommerne, sær de Romerske Paver, haveført sig dette Exempel til Nytte, saa at Theodosii Lydighed og Ambrosii Nidkierhed maa have tient dem udi deres Kram, saa ofte de havde villet træde Potentater paa Halsen, saa at man kand sige, at af hvad Aande end Ambrosius saadant haver giort, saa har det ingen god Virkning havt hos Efterkommerne".

S. 300, Lin. 19. Striden mellem Thomas a Becket og Kong Henrik II, fortælles udførlig af Holberg i hans Kirkehistorie, anf. Udg. II, S. 84 ff.

S. 300, Lin. 11 f. n. Jean Barbeyrac, f. 1674, d. 1744, en fransk Reformert, som efter det Nantiske Edicts Udstedelse, forlod Frankrig og fandt Ansættelse forskjellige Steder, var en lærd Mand, men en stor Compilator; hans Værker falde navnlig ind under Jura, Natur- og Folke-Ret. Det Skrift af ham, som Holberg her sigter til er: Traité de la Morale des Peres de l'Eglise où en defendant un Article de la Préface sur Puffendorf, contre l'Apologie de la Morale des Peres du P. Ceillier, on fait diverses Reflexions sur plusieurs Matières importantes. Amsterdam 1728. 4°.

Epistel 171.

S. 301, Lin. 12 f. n. Thormod Torvesøn, med sit latinske Navn: Torfæus, er født 1636, han døde 1719. Hans norske Historie: Historia Rerum Norvegicarum lod Chr. Reitzer bekoste udgivet, den udkom i Kiøbenhavn 1711 og udgjør 4 Foliobind med 2246 Sider.

S. 301, Lin. 9 f. n. Torfæus's Norske Historie findes anmeldt i Bibliothèque ancienne et modenne par Jean Le Clerc. T. II, Amsterdam 1714, S. 237—299. S. 296—98 forekomme følgende Yttringer: «Si Mr. Torfe eût eu des Mémoires mieux écrits, ou qu'il eût formé son stile sur celui des Anciens, ou des bons Historiens de ces derniers tems, et fait quelque choix des materiaux, sans mêler des fables Islandoises, ou au moins en marquant, qu'on n'y doit par ajoûter foi; on auroit une Histoire de la Norwege beaucoup plus agreable à lire, que celle-ci, qui est néanmoins l'unique Histoire génerale et la plus complete de ce païs-là, que l'on ait encore vue ..... S'il y avoit quelcun, en Danemarc, qui pût égaler Buchanan, ou Folieta, pour la beauté

de Stile, pour la finesse des réflexions, et pour les autres qualitez d'un bon Historien; il pourroit trouver ici des Mémoires très-avantageux, pour nous donner une Histoire, qui se feroit lire, par tous les Curieux de l'Europe, quoique d'ailleurs communément peu interessez, dans la connoissance de ce qui s'est passé en Norwege, depuis Odin, jusqu' au dernier de ses descendans». Ogsaa i Trende Epistler til *** (Levins Udg. S. 256) giver Holberg denne Le Clercs Dom sit Bifald.

S. 303, Lin. 10 f. n. Verset er af Thorarin Loftunga (Heimskringla, VII, S. 183.)

Epistel 172.

S. 305, Lin. 9. Naar der her tales om, at Paven paany har sat Frimurerne i Kirkens Ban, da maa Holberg enten have begaaet en Feil eller maaske sigte til et Rygte, Aviserne have bragt i Omløb; thi mellem 1738 og 1751 kjendes ingen pavelig Banbulle imod Frimurerne (sml. Bd. 1, S. 358), og denne Tome af Epistlerne udkom 1748.

S. 305, Lin. 1 f. n. Clemens XI, Pave fra 1700 til 1721, havde i Begyndelsen af den spanske Arvefølgekrig først anerkjendt Philip den Femte; han søgte at stille sig i lige Forhold baade til Frankrig og Østerig, og da begges Hære betraadte det pavelige Territorium, excommunicerede han baade Kongen af Frankrig og den tydske Keiser. Hans Hær angreb de Keiserlige, men blev slagen, hvorpaa de Keiserlige rykkede gjennem Kirkestaten ned i Neapel. Tilsidst blev Paven bragt i saadan Forlegenhed, at han nødtes til i Aaret 1709 at slutte Fred med Keiseren og anerkjende Erkehertug Carl.

S. 306, Lin. 9. I sin Kirkehistorie, II, S. 306, Udg. 1740, fortæller Holberg om Krigen imellem Carl V og Frants I, paa hvis Side Paven stod: „En anden Keyserlig General, nemlig Carolus de Bourbon, brød ogsaa ind udi Kirke-Staten. Udi hans Kriigs-Hær var en Tydsk Anfører ved Navn Georgius Fronsberg [f. 1475, d. 1528], hvilken havde bragt 14000 Tydske med sig, mestendeels Lutheraner, hvilke ingen Besoldning nøde, men lode sig nøye med den Forhaabning de havde at plyndre Rom. Bemeldte Fronsberg førte til Felt-Tegn en Strikke, hvorudi han agtede at hænge Paven, hvilket han ogsaa rigtigen havde exeqveret, hvis han havde faaet ham i sine Kløer".

S. 307, Lin. 8. Da Erkesædet i Mainz var ledigt paa den Tid Keiser Frederik den Andens Søn Conrad stred med Wilhelm

af Holland, understøttet af Paven, om Keiserkronen, valgte han Christian, Provst af den Mainziske Kirke, til Erkebiskop, for at finde en Støtte i ham for Wilhelms Valg. „Men man mærkede strax, at Paven var ikke tient med ham, efterdi han var en fredelig Mand, der ikke med god Villie lod sig bruge i Krig. Man søgte i Begyndelsen at bringe ham i Gevær, og at efterfølge sine Formænds lovlige Exempler. Men Christianus blev ved sit gode Forsæt, og svarede, der staaer skrevet: Stik dit Sværd i Skeden. Dette foraarsagede, at han blev holden for u-værdig Bisp, og endeligen af Paven sat fra sit Embede". Holberg, Kirkehistorie, Udg. 1740, II, S. 153.

S. 307, Lin. 11. Den samme Historie, som hændtes 1169, fortæller Holberg i sin Kirkehistorie, (anf. Udg. II, S. 110); Biskoppen hed Philip og var Biskop af Beauvais, den engelske Konge var Richard Løvehjerte.

Epistel 173.

S. 309, Lin. 7. Fortællingen om Finblappen findes ogsaa i Moralske Tanker, S. 481—82, Rodes Udg.

S. 309, Lin. 14 f. n. Citatet er taget fra Virgils Aeneide, VI, V. 568—69; kun skal der staae: Quæ quis; ɔ: (efter Meislings Oversættelse):

. . . han (ɔ: Rhadamantus) tvinger at tilstaae
Hvis, i det jordiske Liv, ret fro ved en hemmelig Udaad,
Een har til Dødens Stund opsat for en Brøde sin Soning.

Epistel 174.

S. 311, Lin. 6. Om Citatet af Petronius, see ovenfor S. 411.

S. 312, Lin. 13 f. n. I sin Afhandling om Danmarks og Norges Søe-Historie, citerer Holberg Arnold fra Lybek: „De Danske vare fordum klædte som Søemænd, efterdi de ideligen opholdte sig paa Søen, og boede udi Søe-Stæder; men nu bære de baade Scarlagen og Purpur, efterdi de ere blevne rige formedelst Fiskeriet ved de Skaanske Kuster". Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter III, S. 94.

S. 312, Lin. 4 f. n. Hos Snorre fortælles følgende: „I Kong Olafs Dage optog man ogsaa udenlandske Skikke, Stads og

Klædessnit: man havde Pragthoser, lirkede til Benet, nogle spendte Guldringe om Fodleggene paa sig, nogle havde Dragkjortler, udskaarne for Siderne og tilsnørede med Lad, Arme, fem Alen lange og dog saa trange, at man maatte drage dem paa med Haandtøjle og lirke dem op om Axlerne, høje Sko, overalt udsyede med Silke, stundom besatte med Guld". Norges Kongers Sagaer ved P. A. Munch, I, S. 428.

S. 313, Lin. 3. „De foldede Buxer, som Christianus III kaldte von Huus, von Hof". Sml. Holbergs Dannemarks Riges Historie, Levins Udg. II, S. 273: „Han (ɔ: Christian III) var ogsaa en stor elsker af tarvelighed, hvorudi han foregik alle med eget Exempel. Og kunde han især ikke lide de saa kaldte Pludder Hosen ned over skoene, og hvor i vare hen ved 80 Alen Tøj, saa at hart ad 10 Mennesker kunde have nok af en eeneste. Ja han var saa vred paa samme overdaadige Dragt, at han lod skiære slige Pludder Hosen i Stykker paa nogle Herremænds Legemer, og plejede han at kalde denne Dragt von Huus von Hof". I Aaret 1556 gav Christian III en Forordning mod Overdaadighed i Klædedragt og samme Aar udgav Peder Palladius, Sjællands Biskop, et Skrift med Titel: „En formaning oc atuarsel om den lappede oc forkludede Hosebieffuel, som er opuect mod al tuct oc ære", som dels er en Oversættelse af en Bog af Andreas Musculus, dels af Palladius selv.

S. 313, Lin. 9. Mandfolks Kaaben var kommen i Brug allerede i det sextende Aarhundrede; den dækkede Trøien, bares hængende over Skuldrene, den var let og kort. — Naar Holberg fortæller, at han i sin Barndom saae gamle Borgere bære denne Kaabe, saa kan der anføres noget Lignende fra Bircherods Dagbøger, nemlig at i Aaret 1692 døde en Mand i Kjøbenhavn, Peder Jørgensen, 77 Aar gammel, som var den eneste man saae i den Dragt, man havde brugt i Christian IV's Dage; til denne Dragt hørte netop Kaaben.

S. 313, Lin. 12. Med Hensyn til Rector-Kaaben (som den gamle Matrone troede var den spanske Kappe, et Straffe-Instrument [1]), og Høitideligheden ved Rectorskiftet kunne følgende Oplysninger her finde en Plads.

---

[1]) Den spanske Kappe var af Træ i Form af en meget stor Spand, i Bunden var der et Hul, hvorigjennem Delinqventens Hoved blev stukket; den bredeste Del af Spanden vendte nedad, over Bunden hævede sig en Klokke.

Den røde Fløielskaabe, som Rector bar ved Universitetets Høitideligheder, var en Gave af Christian den Femte[1]). Herom fortæller Holger Jacobæus Følgende i sit Vita (Thotske Samling, 4, Nr. 1940): „Anno 1691, d. 19 Januar fremskickede Hans Kongl. Maytt. mig en Rector-Kappe, meget prægtig, som hand allernaadigst forærede Universitetet, hvilken jeg strax derefter præsenterede for Dominis Professoribus in Consistorio. D. 22 Januar var jeg hos Hans Kongl. Maytt. at tacke hannem allerunderdanigst paa Universitetets Vegne for den nye Rector-Kappe. D. 18 April holdte jeg oration til Hans Mayttს. Fødselsdag paa Auditorio, ubi Kongens og Printzens Nærværelse, og en usigelig confluxu Auditorum, og stoed jeg in cathedra med den nye Rector-Kappe paa. Førend orationen begyndtes, ringte det med Storm-Klokken. Efter orationen kiimte det med alle Klokkerne. Paa Studii-Gaarden stode Kongens Hær-pouker og Trometer, og inden paa Auditorio var en statselig Music. D. 10 Junii fremskickede Hans Kongl. Maytt. mig et pectorale af Guld emalered, med Hans Kongl. Mayttს Nafn paa, og en Krone over, som skulde sættes paa den nye Rector-Kappe, som Hans Kongl. Maytt. nogen tiid tilforn havde foræret til Universitetet». — Rector-Kaaben brændte under Bombardementet 1807 hos Professor Treschow, dengang Rector, som boede i Kannikestræde. Kaaben tilligemed de andre Insignier for Rectorværdigheden opbevaredes i et stort uhandleligt „Rectorskab".

Rector-Skiftet fandt paa Holbergs Tid Sted i Consistorium, tidligere med stor Høitidelighed i Vor Frue Kirke. Det havde været Skik, at Pedellerne i „deres Habit og med Sceptrene kiørte om for at indbyde Honoratiores til at bivaane" Festen, men det var allerede 1704[2])

---

[1]) At ogsaa før den Tid Rector bar en særegen Høitidsdragt ses af Th. Bartholins Tale De Rectoris Academici Dignitate, Hafn. 1672, i hvilken »Purpura et Sceptra« tilligemed Seglet nævnes som Rector-Insignierne. Rectorinsigniet, som nu bruges, er en i en gylden Kjæde hængende Medaille, paa hvis Avers er afbildet Minerva, som gyder Olie i Lampen, og med Indskriften: Insigne Rectoris Universitatis Hauniensis, blev foræret Universitetet i Aaret 1808 af Frederik VI. Tidligere var det Skik, at den afstrædende Rector ved Festen overrakte Kjæden til den tiltrædende; sidste Gang dette fandt Sted var 1837, da H. N. Clausen blev Rector.

[2]) I dette Aar blev det afskaffet, at Pedellerne paa samme Maade foretog Invitationen til Magistergraden. 1712, d. 30 April, vedtoges i Consistorium, at »Pedelli maatte med Kapper bære Sceptra til Magisterii-Graden denne Gang, indtil en anden solene Dragt blev dem anordnet".

gaaet af Brug. Om Ceremonierne findes en lille Optegnelse i den Kallske Samling, 4, Nr. 518:

„Til Rector Graden observanda:

1. Bringer man foran af Rectors Huus den tynde Fundatz og det lange Rectors Segl, som siden bruges i Ceremonierne.

2. Naar Rector decedens i Ceremoniernes Begyndelse erindrer om Eden, saa rækker Pedellen den nye Rector sit Scepter, som hand legger sin Haand paa imod Enden af Scepteret.

3. Rector-Kappen, naar mindes paa, tages af Rectore decedente, som han selv hænger paa den ny, og Pedellen binder fast, men lacinia bliver hengendis, indtil Rector selv begynder at tage til dem, da fæster man dem fast.

4. Begge Sceptrene[1]), naar mindes paa, leveres Rectori, som han igjen leverer den nye, som ikke længe holder dem.

5. Siden Fundatsen i sit Foderal.

6. Saa Seglene i det lille Skrin.

7. Naar Orationen er til Ende, gaae Studiosi bort, og om de ey vil, mindes. Er der Fremmede, gaae de hen og gratulere den nye, før de Gamle gaae bort; naar de ere borte, gjør Professores det Samme, aftakker den forrige, gratulere den nye".

Om Høitideligheden ved Rectorskiftet forekommer Følgende i Holbergs Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat (Udg. 1749, S. 198), som ogsaa kan gjælde for senere Tider: »Rectoris Creation skeer gemeentligen paa første Torsdag efter Pintze-Fest, tilforn i vor Frue Kirke med stor Solennitet, men nu gandske stille paa Consistorio, thi man merker, at i vore Tider arbeyder man paa Tiid efter anden at afskaffe alle saadanne Ceremonier, hvilket om det er at rose eller laste, vil jeg lade staae ved sit Værd. Det veed jeg, at saadanne Ceremonier blive handthævede hos alle, endogsaa de skiønsomste Nationer. Vil man spørge: Cui usui? Da kand man svare, at de tiene til Beviis paa, i hvor stor Anseelse Academiet

[1]) Bartholin nævner to Sølv-Sceptre, af hvilke det ene var en Gave af Christian den Tredie, før hans Tid havde der kun været brugt et. Senere var der to Sceptre, et aureum og et argenteum. Det første brugtes ogsaa ved Doctor-Creationen. Rector brugte da Formularen: »Accede Minister Academiæ et porrige Doctorando sceptum aureum, ut eidem manum imponat«. Pedellen fik 2 Rdl. i Sportler »pro sceptro aureo«. Sidste Gang dette Scepter, som ogsaa ødelagdes 1807, benyttedes, var da P. E. Müller creeredes til Doctor Theologiæ i Aaret 1803.

og dets Øvrighed var i gamle Dage. Til den Ende blive saadanne Ceremonier med Fliid vedligeholdte, endogsaa hos de saa kaldte Reformerte, besynderligen hos de Engelske, som dog ellers ikke ere meget for det Udvortes".

S. 313, Lin. 9 f. n. I Moralske Tanker (S. 254, Rodes Udg.) fortæller Holberg paa lignende Maade: „Da her i Landet fordum handledes om Skæggenes Afskaffelse blant Geistligheden, ansaae Almuen saadant, som noget der stridede baade mod Religion og Moralitet, men da den Skik engang først er bleven indført, haver man uden Forargelse anseet ragede Kinder og Hager, ikke alleene paa Præste, men endogsaa paa Bispe". Pontoppidan fortæller (Annales Ecclesiæ Danicæ, IV, S. 98), at Biskop Henrik Bornemann — død 1710 — gik med et stort hvidt Skjæg, som han paa Reiser bar i en Fløiels Pung. „Weil auch mit ihm das Seculum barbati Clerici sich zum Ende neigte, versuchte ers mehrmals die Clerisey dahin zu bereden, daß man sich hierinn der neuen Mode nicht gleich stellte, konte aber wider den Strom nicht aufkommen". Bornemann var den sidste Biskop i Sjællands Stift, som bar Skjæg; Biskop Frands Thestrup i Viborg Stift, d. 1735, og Biskop Stein Jonsen i Holum, d. 1739, bare ligeledes Skjæg, men dermed forsvandt det for Bisperne. Det var Parykkerne, som fortrængte Skjægget, „thi da man, med Viben, bar det i Nakken, rimede det sig ei længere paa Hagen", siger Pontoppidan, Menoza, III, S. 486.

S. 314, Lin. 4 f. n. Holberg omtaler i sin Bergens Beskrivelse (Udg. 1737, S. 86 ff.), at „Borger-Folk havde for 30 Aar siden deres egen Dragt, hvilken de bestandigen holdt ved lige, uden at rette sig efter fremmede Moder, saa at man paa Klæderne strax kunde kiende en Borger-Kone eller Dotter fra Folk af anden Stand", medens Magistrats-Personer, Geistlige og Folk af militær Stand fulgte Moden og alle dens Forandringer. Byen var som delt i to Partier, der giorde Commentarier og Gloser baade over Dragten og Sæder og Talemaader. Borger-Folk kaldte de fornemme Folk, „hvilke de ansaae som fattige og hoffærdige", „Tophøner, efterdi de bare Sætte og Fontanger, som var en contrabande Klæde-Dragt paa Stranden, hvor Borger-Koner, samt Piger og Døttre bare Huer, eller rættere Hætter af en særdeles Façon, hartad giorte som de Straa-Hætter Fruen-Timmeret bruger om Sommeren paa Landet. De samme kaldtes gemeenligen Skuur, og bestode af fiint Lærret. Mand-Folkenes Dragt var og heel simpel, saa at de fleeste Borgere saae ud som

Skippere, bærende Kioler uden Haand-Klapper". „Siden har jeg fornummet, at den Borgerlige gamle Klæde-Dragt gandske er afskaffet." Særlig omtaler han Dorothea Engelbrechts Dotter, „som levede endda i min Barndom, i Agt tagende den gamle Bergenske Klæde-Dragt; thi jeg mindes ikke paa de Tider at have seet nogen saaledes coëfered«.

S. 314, Lin. 11. Fontanger vare en Hovedpynt, som var kommen i Brug i det 17de Aarhundrede; den bestod navnlig i en Besætning af Baand knyttede i hverandre, som hæftedes foran i Hovedpynten, lidt over Panden. Der fortælles, at da Frøken de Fontanges (d. 1681) engang paa en Spadseretour mærkede, at hendes Haaropsætning ikke sad rigtig fast, tog hun sit Strømpebaand, slyngede det om Haaret og bandt det i en Knude. Hun anbragte Baandet med saamegen Smag, at man strax optog denne Mode at sætte Haaret op paa, som holdt sig til anden Halvdel af det 18de Aarh. (Sml. Werlauffs Historiske Antegnelser etc. Kbh. 1858, S. 205—8).

S. 314, Lin. 16 f. n. Det Latinske Epigram findes i den sjette Bog, Nr. 43:

Doctorum in cerebris terram variasse figuras
Cernimus: hæc olim plana, rotunda fuit.
Mox oblonga eadem formam nanciscitur ovi
Nunc tumet Æquator, tunc tumuere Poli.
Foemina sic oblonga modo, modo sidera tangens
Circa Æquatorem prominet, atque tumet.

Epigrammerne Nr. 40—42 i samme Bog ere ligeledes skrevne »in mulierum patula semicinctia«.

S. 315, Lin. 4 f. n. Uniformen indførtes i Frankrig af Louvois i Aaret 1666. Hidtil havde hvert Regiment baaret sin Chefs Farve.

S. 315, Lin. 1 f. n. Om Peruqvernes Oprindelse taler Holberg i Epistel 90.

S. 316, Lin. 7. Det var da Carl VII i Aaret 1449 holdt sit Indtog i Rouen, at han bar en Castors Hat; den var foret med rødt Fløiel og havde en Top af Guldtraad. Huen med „Svantzen" i Nakken forsvandt snart; »les gens de robe» (Magistratspersoner, Advocater, Doctorer etc.) beholdt Svantzen, men fæstede den paa Skuldrene.

S. 316, Lin. 10. L'Estoile fortæller i sin Journal de Henri IV, at man i Aaret 1593 saae Nonner spadsere paa Paris's Gader

med krøllet og pudret Haar. Men først i Paryk-Tiden blev Brugen af Pudder almindelig. Parykker af hvidt Haar vare søgte, men sjeldne, saa toge Parykmagrene Pudder til Hjælp. Unge Mennesker, Skuespillere og Petit-Maitres vare de første som optoge Moden, der dog i Førstningen ikke var stadig. Den Samme kunde en Dag møde med et sort Hoved, og Dagen efter med et hvidt.

Epistel 175.

S. 316, Lin. 8 f. n. Hirdskraaen, som den nu kjendes, stammer fra Kong Magnus Lagabæter, som lod den forkynde 1273; men den indeholder Vedtægter fra ældre Tider. Den blev udgiven paa Dansk af Arild Hvitfeldt 1594; paa Svensk (oversat af Joh. Buræus) i Stockholm 1648, i Originalsproget med dansk Oversættelse af Jens Dolmer, 1666, i latinsk Oversættelse af den Samme blev den udgiven af P. J. Resen 1673. Endelig er den udgiven i R. Keysers og P. A. Munchs Samling af „Norges gamle Love indtil 1387", II, Chra. 1848, S. 387—450.

Epistel 176.

Oplysninger til denne Epistel findes i Werlauffs Holbergiana i N. historisk Tidsskrift, VI, S. 439—43. — I Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, 1818, S. 1323—30 søges i en Artikel: „Om L. Holbergs Baronisation" paavist, hvilken Grunden var til at Holberg lod sig baronisere, nemlig den: „at han vilde vise sine Modstandere, at han ved sin Flid og Sparsomhed selv havde skabt sig en Rang, der betydede noget ganske andet end den, som fulgte med et Embede eller søgtes paa andre Veie".

S. 319, Lin. 10. Den tydske Forfatter, som her nærmest kan tænkes sigtet til, er Philosophen Christian Wolff, som 1745 blev Rigsbaron.

S. 320, Lin. 6. „I een af mine Epistler", nemlig Ep. 146.

S. 320, Lin. 5 f. n. Erections-Patentet for Friherskabet Holberg er udstedt den 6te Marts 1747; det hedder deri, at Friherre Ludvig Holberg skal besidde Friherskabet Holberg for hans Livs-Tid, „men efter hans dødelige Afgang skal dette Friherskab Holberg uskiftet og udeelt, u-pandsat og u-afhændet, intet undtagen, aldeeles være henfaldet til Vores Ridderlige Academie i Sorøe til et evindeligt Eyen-

dom, dog skal det i saa Fald alle Tider have og beholde Navn af Friherskabet Holberg". Hele Patentet er aftrykt i B. Høibergs Samling af rare og utrykte Piecer, I, S. 472—78.

S. 320, Lin. 1 f. n. Den gamle Philosoph er Cato den Ældre, hvem Cicero i Skriftet med hans Navn lader citere et Vers af den romerske Comedieskriver Cæcilius Statius i hans Synephebæ: »Serit arbores, quae alteri saeculo prosient«. (Cicero Cato major, VII, 24.)

S. 323, Lin. 9. Citatet er fra Plinius's Panegyrik, Cap. 45. »Vita principis censura est eaque perpetua«, ɔ: „Fyrsters Liv er en Censur og det en vedvarende".

Epistel 177.

S. 324, Lin. 18. I det ovenfor anførte Erections Patent — der tillige paa en Maade indeholder Holbergs Testament — nævnes kun Sædegaardene Tersløse og Brorup med underliggende Bønder-Gods, Tiender, Rettigheder og Herligheder, ialt Hartkorn 1006 Tønder, 4 Skjæpper, 2 Album. (Specificationen af Godset er meddelt i Soransk Tidsskrift, første Hefte, Kbh. 1865, S. 17—18). Ved en Forskrivelse, dateret 20de Januar 1748, confirmeret 1ste Marts 1754, skjænkede Holberg sit „øvrige Landgods, som ey er befattet under Baroniet, nemlig Oreboe, item de Gaarde, som jeg eyer udi de nesthosliggende Byer Wandløse, Eschildstrup, Tiørntvede og Webde" til det Sorøiske Ridderlige Academie. Disse Eiendomme ansloges til en Capital af 12000 Rdlr., hvis Renter skulde anvendes til tre fattige Academisters Underholdning, dog paa det Vilkaar, at Kongen af Baroniets Indkomster anvendte ligesaa meget til tre andre Academisters Underholdning.

Holbergs Testamenter ere aftrykte i B. Høibergs ovenfor nævnte Samling, S. 447 ff. og i Paketbaaden, I, 1777, S. 27—32.

S. 324, Lin. 12 f. n. „hvilket jeg ogsaa udi mine Skrifter haver givet tilkiende", saaledes i Dedicationen til Frederik V foran Oversættelsen af Herodian (1746), Blad b.: „Hvad som nogle holde for udi visse galante Studiis og Stats-Videnskaber hos vor Ungdom at mangle, kand redresseres ved visse Seminaria, hvorudi fornemme unge Personer i deslige Ting oplæres, og derhos den Prætext dem kand betages, som anføres til udenlandske Reysers Fornødenhed; Thi, at de mange aarlige Migrationer ere ikke saa nødvendige, som fore-

gives, og at man kand forfremmes udi Politesse, Manieres, Stats-Videnskaber og alt hvad som zirer et Menneske, uden at have været paa den anden Side af Ejderstrømmen, kand vises af adskillige levende Exempler [f. Ex. Hans Gram] og, hvis jeg til Beviis herpaa fornemmeligen allegerede Ebers Kongelige Majestæts egen Høyeste Person, kunde ingen beskylde mig for Hyklerie".

Til Sammenligning med Holbergs Udtalelser i denne Epistel om det ridderlige Academi i Sorø fortjener at læses hvad han 1749 skriver om det i Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat, S. 265—66.

Epistel 178.

S. 328, Lin. 3 f. n. „det Brev, som jeg haver tilskrevet vor tilfælles Ven", nemlig Ep. 26 og Fortsættelsen i 28.

Epistel 179.

Allerede en Gang tidligere, i Anmærkningen til Epistel 33, S. 381—83 i første Bind, er Holbergs Stilling til Musiken bleven berørt. Ved denne Epistel vil der i Anledning af det musikalske Collegium blive Leilighed til atter at dvæle Noget ved samme Emne, samt til at omtale de musikalske Forhold i Kjøbenhavn paa Holbergs Tid indtil hans Død. Noget fuldstændigt og aldeles klart Billede heraf kan endnu ikke gives, dertil er Materialet for magert og ufuldstændigt. Hvad her meddeles, er for en stor Del øst af Avertissementer i de samtidige Aviser.

Medens Holberg laa som Alumnus paa Borchs Collegium, skrev han i Aaret 1712 en Declamatio de præstantia hodiernæ Musicæ. Denne Afhandling er aldrig bleven trykt og er desværre tabt. At vælge Musiken til en academisk Øvelsestale, er noget saa ualmindeligt i den danske Literatur, at man let danner sig den Forestilling, at den unge Mand, som bruger Musiken til Emne for en saadan Opgave, maa selv have været en Ven af Musik. Og dette var ogsaa Tilfældet med Holberg. Fra sin Ungdom havde han lagt sig efter Musik og øvet den særdeles meget. Han havde ikke blot havt Glæde og Nydelse, men endogsaa Gavn deraf. I Christiansand, hvor han havde fornærmet de unge Piger ved at udbrede den kjætterske Anskuelse, at Fruentimmer ikke ere Mennesker, var Musiken et Middel for ham til

atter at gjøre sin Brøde god igjen. I Oxford tjente han sit Livsophold tildels ved at undervise i Musik, og hans gode Fløitespil skaffede ham Adgang til en musikalsk Klub, i hvilken Ingen optoges uden efter at være prøvet; hans Prøve faldt saa godt ud, at han blev anset som et af de allerbedste Medlemmer. Og endelig, da han efter sin italienske Reise, paa hvilken han gik saameget igjennem af Feber, kom til Amsterdam, blev Musiken det Middel, hvorved Sygdommen fordreves. (Trende Epistler til ***, Levins Udg., S. 258; 17; 24; 87). De alvorlige Studier og den megen Skriven afbrødes nu og da af Musikens Toner. Afvexlingen var let at udføre, thi om ogsaa Arbeidsbordet var fyldt med Bøger, Folianter og Qvarter, saa var der dog altid en Plads til Violinen (Trende Epistler, etc. S. 169; N. Skilderi, 32 Bd. 1819, S. 1112). Det kunde vel hænde i en mere fremrykket Alder, naar Hypochondrien overfaldt ham, at Musiken næsten blev ham en ligegyldig Ting, (Trende Epistler etc., S. 209), men det var kun noget Forbigaaende, sin levende Interesse for denne Kunst bevarede han til det Sidste.

Holberg spillede flere Instrumenter, baade Fløite og Violin, som han dog syntes, at han aldrig lærte ret at stryge (Epp. III, Nr. 251); ja Scheibe fortæller endogsaa, at han „sich auf der Kniegeige und dem Violoncell etwas geübt". Han spillede ikke blot alene, men arrangerede ogsaa Concerter i sit Hjem. (Epigram. Lib. IV, Nr. 68; de første fem Bøger af Epigrammerne udkom 1737.) Der fortælles saaledes om Stiftsprovst Chr. Fr. Hagerup, (d. 1797), at han som ung Student lærte Holberg at kjende i Professorerne Anchersens og Munthes Huse; Holberg fattede Godhed for ham og gav ham ofte „Fløite-Partie med i sine Løverdags Concerter". Det var i Tiden mellem 1749 og 1754. (Fallesen, Nyt Magazin for Religionslærere, I, 2. 1798, S. 395.) Men der var ogsaa udenfor hans eget Hus, navnlig i hans ældre Dage, ikke saa ringe Leilighed for ham til musikalsk Nydelse. Der var dengang en større Interesse for Musik i Kjøbenhavn, end man skulde tro, og Holberg tog megen Del i det musikalske Liv. Under Frederik den Fjerde kunde Hoffet en kort Tid glæde sig ved tydske Opera, men der tales kun Lidet om Concerter, som det kjøbenhavnske Publikum kunde have Fornøielse af. At der dog blev givet offentlige Concerter ses af et Par Avertissementer; saaledes opførtes en smuk Vocal og Instrumental Concert i Aaret 1727 i Stat Hamborg i Skindergade og samme Aar blev

der i den Colbingske Gaard [1]) i Vimmelskaftet i Anledning af Kongens Fødselsdag givet en Concert, af hvilken navnlig fremhæves en Fløite-Traverse. Under Christian den Sjette, navnlig fra 1740, begyndte man at give Concerter efter en ordentlig Plan, og fra den Tid høre Bekjendtgjørelser om Concerter til de stadige Annoncer i Aviserne. I Aaret 1740 gaves saaledes i Sr. Cardinal og Pilloy's Gaard i Pilestræde ugentlige Concerter om Onsdagen fra Kl. 6—10. Musiken var italiensk og tydsk Vocal- og Instrumental-Musik af gode Maitres componeret; der nævnes tydske Cantater og et tydsk Drama per Musica af 15 Arier under den Titul: „Den ved Music cureerte Melancholicus"; hertil bleve særlig Damer inviterede. Det maanedlige Abonnement var 1 Rdlr., enkelte Billetter betaltes med 2 Mk. pro Persona. Concerter paa dette Sted findes ogsaa annoncerede 1743 [2]). 1740 omtales ogsaa Concerter af Msr. Schütz i Msr. Bergs Hus i lille Kongens Gade, dels Violin Concert, dels Claver- Basson- Trompet Concert, Fleaute Travers, Hautbois og Fleaute Concert. 1741 nævnes den sædvanlige Concert paa Hjørnet af Skindergade og lille Vimmelskaftet ɔ: Klosterstræde. De Concerter, som bleve givne paa dette Sted, synes at have havt en større musikalsk Betydning end de hidtil omtalte, men man havde Vanskeligheb med at holde dem i Live. I November Maaned blev der givet nogle Onsdags-Concerter, men Omkostningerne oversteg Indtægterne og man var ved at lade dem standse. „Nogle Velyndere af god Gout udi Music have begiæret, at Concerterne endnu maatte continuere og at man ikke skulle kiere sig efter dem, som søgte Misbrug udi Musiqven", og derfor inviteredes alle de, som vilde passere et Par Timer med fornuftig Musik til den Concert, som den 20de November Kl. halv 6 skulde holdes paa Bryggernes Laugshus, da man med særdeles udsøgte Piecer og iblandt andet efter Begjæring vilde opvarte med en stærk Cantate, med Trompeter og Pauker. Entreen var 2 Mk. Danske. I Aaret 1744 gik man et stort Skridt videre, idet man stiftede det musikalske Collegium, Societas

[1]) Denne Gaard, ogsaa kaldet den hvide Gaard, eiedes af Mads Colbing; den laa næst op til Seign. Johan Vintapper, tæt ved Helligeistes Kirke. Den blev udbudt til Salg 1725 og efter Avertissementet herom at dømme maa den have været en anselig Eiendom, uden Tvivl brugt til Hotel.

[2]) I dette Aar, den 5te April, gav Organist Thielo en Passionsconcert i Citadellets Kirke, og i December Maaned gav Organisten ved Garnisons Kirke i denne „en af de bedste Mestere samlet Musiqve" strax efter det solenne Indtog, nemlig Kronprinds Frederik og Kronprindsesse Lovises Indtog i Kjøbenhavn, den 11te December.

musica, den ældste ordentlige Musikforening i Kjøbenhavn. Dets Valgsprog var sat i dets Segl, en kronet Harpe med Omskriften: Virtus in Harmonia (Eilschow, Philosophiske Breve, 1748, S. 322). Den 22de Juni bekjendtgjordes i Aviserne (Kbh. Postrytter, 1744, Nr. 50), at Concerterne skulde begynde Onsdagen den 24de Juni, men, da det var St. Hansdag, forandredes Dagen til den følgende Torsdag. Concerterne holdtes først i Gothardt Fursmans Gaard i Aabenraa, Concertmesteren var Joh. Er. Iversen. Man prænumererede for et helt Aar, Billetten kostede 10 Rdl., og derfor havde man Adgang til en ugentlig Concert. „Og da det eeneste Øyemærke er, at bringe Musiqven iblandt vore Landsmænd i Flor, saa skal og til den Ende ikke spares nogen Umage og Bekostninger, for at kunde altiid have det dertil tienende. Man har allerede gjort en temmelig Begyndelse, og haaber med Tiden at præstere meere end man nogensinde har kunnet love". Som man kunde vente vare Concurrenterne misfornøiede hermed, og ikke længe efter læstes et Avertissement om at til „tilkommende Michels-Dag bliver til Leye hos Gothard Fursman i Aabenraa den anden Etage, hvorpaa det Musikalske Collegium nu holdes". Publicum oplystes dog strax om, at det var usandt og at Avertissementet var skrevet og indrykket imod Eierens Villie. Det er dette musikalske Collegium, som Holberg saa ofte omtaler i sine Epistler. Da det stiftedes, var der megen Tale i Kjøbenhavn om de forskjellige „Spectatores", som samtidig udkom, „og", siger Holberg „udi denne Skurren og udi disse Dissonancer var en Lykke for Staden, at paa samme Tiid et Musicalsk Societet blev stiftet, der ligesom ved Symphonier syntes at ville stille og dempe den Fermentation, som Staden var bragt udi: Om det just haver haft saadan god Virkning, skal jeg ikke kunde sige". (Heltindehistorier, Fortale, S. XV—XVI, Rodes Udg).

Det vil neppe være uden Interesse, at erfare noget Nærmere om denne Musikforenings Organisation, og nogle Uddrag af dens Love — ialt 78 Artikler — meddeles derfor [1]).

Selskabets Medlemmer, som alle maatte have gjort synderlig Fremgang i Musiken og være 18 Aar gamle, vare inddelte i tre Klasser.

---

[1]) I det store kgl. Bibliothek bevares et Exemplar af »Statuta Societatis musicæ«, 4°, 13 Blade. Der findes intet Trykkeaar angivet, men der kan ikke være megen Tvivl om, at det er det ældste musikalske Societets Love, altsaa trykte Aar 1744.

Den første Klasses Medlemmer kaldtes Honorarii. Deres Antal var 7; de skulde være Herrer af Qvalitet, behøvede ikke at spille noget Instrument, men skulde „have en god Gout i Musiqven“. De skulde varetage Selskabets Tarv i det Hele, navnlig skaffe Tilhørere, som kunde bestride Selskabets Omkostninger, og vaage over at alle Anordningerne paa det nøieste bleve efterlevede, „at ikke formedelst Mangel af Accuratesse en god Indretning skulle ophøre“. De valgte af deres egen Midte en Directeur, hvis Forretningstid var et halvt Aar. Fire udvalgtes af dem „der forblive bestandig heri Byen, og ansees som Pillere, hvorpaa Garantien for Societetets Continuation er bygget“. Traadte en Honorarius ud, valgte den anden Klasse, Ordinarii, tre af Tilhørerne, af hvilke Directeuren og de øvrige Honorarii atter udnævnte en, „som strax af Directore under Pouckers og Trompetters Lyd, Societetets Statuter overleveres“. „Sker der nogen merkelig Forandring med en af disse 7 Herrer, enten ved glædelige eller bedrøvelige Hændelser, da, efter Omstændighed, Honorarius med en Gratulations- eller Condolations-Musique offentlig i Societetet beæres. Men naar nogen dødelig Casus sig med nogen Honorario tildrages, da beæres hans Ihukommelse aarlig paa hans Døds Dag af Societetet med en Trauer-Musique“. De udnævnte „en af Membris med suffisant Caution forsyned, til at besørge Pengenes Indcassering hos Liebhaberne“.

Den anden Klasse kaldtes Ordinarii, de vare 21, men 3 à 4 Pladser skulde altid staae ledige for at optage en eller anden „notorisk“ Musicus. Den tredie Klasse kaldtes Extraordinarii. Ønskede Nogen at optages, maatte han melde sig hos Secretairen, som foreslog ham for Ordinarii, af hvilke to udvalgtes til at undersøge hans Conduite, „thi ingen liderlig eller for en eller anden grov Forseelse berygtet, kand i Societetet tolereres“. Derefter blev han prøvet af Concert-Mesteren, og Ordinarii afgjorde til hvilket Parti han kunde henfættes. „I Societetet kand ikke antages Tvende, der staaer i aabenbare Fiendskab med hinanden, paa det at ikke saadanne ilde harmonerende Gemytter skulle indvikle Societetet i Factioner, og derved hindre den Fornøyelse det fornemmelig intenderer“. De ledige Pladser besattes ved Valg udaf Extraordinariernes Klasse. „Enhver skal være forbunden til at være andre lige saa meget til Fornøyelse som sig selv, og til den Ende maae han indrette sin Gout i Musiqven efter de flestes, og abandonere alle Slags ubehagelige Miiner og Maneerer, saavel i Gebærder som i Musiqven selv, saa snart han derom af et eller andet Membr. bliver advaret, at sligt er hannem uanstændigt,

paa det ikke en Med-Lem skal giøre heele Societetet latterligt". Forsømte et Medlem tre Gange at underrette Concert-Mesteren om sin Udeblivelse fra Musiken, tabte han sine Prærogativer som Ordinarius. „Naar nogen Ordinarius ved Døden afgaaer, bliver ham det sidste Æresminde af Societetet paa hans Liig-Begiængelses Dag med en Trauer-Musiqve beviiset". Ordinarii valgte en Concert-Mester, som var lønnet. Han dirigerede Musiken og var forpligtet at componere Musik ved extraordinaire Hændelser. „Han er desforuden forpligtet enhver Maaned at opføre en Sinfonie og Arie af sin egen Composition«. Han skulde være tilstede tre Gange om Ugen, ved Prøven, ved Hoved-Musiken og en Dag for at underviise de Medlemmer, som ønskede det, „men besynderlig Voluntairerne som expresse sig til den Ende skal indfinde, enten i Compositionen, Sangen, eller paa de Instrumenter hvorudi han besidder Færdighed". „Alle Concerter, Sinfonier, Trios og Soloes, blive først musiceret i Prøven, og da overgives ethvert Membro tvende dertil giorte Træ-Kugler, en sort og en hviid, haver det musicerte behaget ham, kaster han den Hvide, hvis ikke den Sorte, i en dertil indrettet Machine, og da efter Kuglernes Mængde affiger Concert-Mesteren om det musicerte kand opføres i Hoved-Musiqven eller ikke". Concert-Mesteren havde ubundne Hænder i Musiken til at foranstalte alle Ting ordentlig og efter en god Gout, til den Ende skulde han være forbunden at udgive visse musikalske Regler. Naar han rettede Nogen ved Prøven, da maatte det ske „med en venlig og Broderlig Miine, giør han herimod, indhenter han en Reproche af Honorariis, men ingen maae offentlig bebreyde Concert-Mesteren en begangen Forseelse i Musiqven, ellers kunde det svække den Credit man kunde have for hans Capacitet, men det maae ham advares i Eenrum".

De øvrige Embedsmænd vare en Secretair og en Inspecteur, valgte blandt Ordinarii, en Archivar, ligeledes Membrum ordinarium, valgt for en Maaned, og en Notist, som antoges af Ordinarii til at skrive Noder og fordele og indsamle Musikalierne ved Prøver og Concerter. Blandt Secretairens Forretninger nævnes følgende: „Naar Societetet ved een og anden Leilighed vil opføre en nye Musique, besørger han i Tiide en Dansk eller Tydsk Poesie, at den der componerer samme, ikke dermed overiiles, og Compositionen derover kunde geraade slettere end den havde ellers bleven". Han og Inspecteuren delte det Meste af den oeconomiske Forvaltning. Over Musikalierne holdtes en Protocol, hvoraf toges fire Copier til Brug for Directeuren, Archivaren, Concert-

Mesteren og Notisten. Musikalierne udlaantes, naar de vare et Aar gamle, til Ordinarii. Endelig fortjener følgende Bestemmelse at nævnes: „Et vist Stipendium skal lægges til tvende Ordinariis (naar Cassen kommer i den Stand at kunde understytte saadan Anordning) for at perfectionere sig i Musiqven, og fornemmelig det som angaaer Compositionen, efter at de af de fleeste ere erkiendte for at have got Genie".

I Begyndelsen af 1745 bekjendtgjordes, at et lovligt Musikalsk Selskab hver Torsdag fra Kl. 5—7 lader høre Concerter paa Bryggernes Laugshus; man faar at vide, at Selskabets Kasserer er Bryggeren Hr. Peder Sønnesøn Holm boende paa Nørregade, og med Hensyn til Prænumerationen meddeles, at da Selskabet „snart daglig hører behagelige Tidender om den almindelige Fornøyelse, som har indtaget dets Tilhørere, har det gjort Prænumerationen noget fordelagtigere, idet Terminerne Paaske og Michaelis ere blevne forøgede med Nye Aar og Johannis". I samme Aar opførtes den 2den April en Composition af Capelmester Scheibe. 1746 blev Torsdagen den 20de October og fremdeles „med kongelig allernaadigst Tilladelse af det musikalske Societet opført Traur-Musiqven over Høyst-Salige Konge Christian den Sjette, Høylovlig Ihukommelse". Det var ved Indstuderingen af denne Sørge-Musik i Trinitatis Kirke under Ledelse af Componisten, Scheibe, at Holberg, der var tilstede ved den, ikke kunde beherske sine Følelser, naar en vis gribende Passage foredroges. Choret — bestaaende af mere end 80 Personer — stod opstillet i en Halvmaane i Choret foran Indgangen, Holberg med flere andre Tilhørere stod imellem Choret og Alteret. Naar det rørende Sted forekom, skjulte Holberg sig bag Alteret med Lommetørklædet i Haanden. Scheibe, som fortæller dette mærkelige Træk hos Holberg, tilføier: „Dieser Umstand ist damals von vielen Personen mit Verwunderung an ihm bemerkt worden, weil er mit dem ihm beygemessenen Charakter der Unempfindlichkeit gar nicht übereinstimmte". (Holbergs Peter Paars von J. A. Scheibe, 1764, S. CX).

Fra samme Aar haves en lille Oplysning om Selskabet, som er ret interessant. Carl August Thielo blev opfordret af det til at udgive et musikalsk Compendium i det danske Sprog; det udkom 1746 med Titel: „Tanker og Regler fra Grunden af om Musiken". I Fortalen udtaler han sin store Glæde over Collegium Musicum, og fortæller derpaa: „Denne Concert er for Musikens Elskere en tilladeligt, uskyldig og behagelig Sindets Opmuntring og Forfriskning,

hvorudover den paa Auditorio saa vel med Fyrsters, Grevers og andre Adelige Personers Nærværelse er bleven beværdiget, som den for de anseeligste og fornemste Stadens Indbyggere er bleven behagelig, og kommer ved deres jevnlige Paahør ikke i liden Æstime. Hvilket har forskaffet Musiken her i Kiøbenhavn en besynderlig Anseelse, og giver Aarsag til at haabe, at denne skiønne og nyttige Videnskab i Fremtiden ved Tiidernes Forandring meere og meere vil blive excoleret«.

Det musikalske Selskabs Virksomhed i Aaret 1747 kjendes noget bedre end i de foregaaende Aar. I Marts og April Maaned blev der givet en Række Passions Oratorier af Scheibe, Graun og Telemann[1]). Den 6te April opførtes en af Selskabets Concertmester Iversen componeret Cantate i Anledning af Kongens Fødselsfest med alle tilstedeværende Høye Herrers og Damers særdeles Bifald. Og „samme Dag behagede det Hans Kongel. Majestæt Allernaadigst at forunde det Musikalske Societet Frihed til herefter at opføre deres Concerter paa det Kongel. Slot Charlottenborg". Den 4de Mai begyndte Concerterne[2]) her paa den store Sal, „de som agte at gaae paa Galleriet give 2 Mk. dansk à Person, indtil det bliver anderledes reguleret". Torsdagen den 21de September opførtes saaledes den af Iversen til den kongelige Salvingsfest componerede Musik. En væsentlig Grund til at Selskabet har ønsket at faae Lov til at benytte Salen paa Charlottenborg var vistnok den, at dets oeconomiske Stilling ikke var heldig; thi fik man Salen frit paa det kongelige Slot, sparedes mange Penge til Leie af Lokale. I Januar 1747 læses en Bekjendtgjørelse, som synes at tyde herpaa. Det omtales, at Societetets Lemmer bestaae allene af Liebhabere, Indtægten anvendes allene til at dække Om-

[1]) Scheibe (se nedenfor S. 448) skrev et stort Antal Cantater, Oratorier og Stykker for Kammermusik. Hyppig skrev han selv Texten til sine Compositioner. Han forfattede ogsaa Texten til et nationalt tydsk Syngestykke i fire Optrin med Titlen: Thusnelda; det blev ikke sat i Musik. Han har større Anseelse som theoretisk og kritisk Musiker end som Componist. Carl Heinrich Graun, f. 1701, d. 1759, var bekjendt som Sanger, men navnlig som Componist, især af kirkelige Sager. Han var meget yndet af Fredrik II af Preussen. — Georg Philip Telemann, f. 1681, d. 1767, fra 1721 Cantor ved Johannes-Kirken i Hamborg, var en overordentlig frugtbar og i sin Tid meget anset Componist.

[2]) Thura omtaler i Hafnia hodierna, 1749, S. 82, disse Concerter paa Charlottenborg; de bleve besøgte, fortæller han, af mangfoldige Mennesker af begge Kjøn med særdeles Fornøielse.

kostninger, Lemmerne anvende Tid og have mange Gange selv Penges Udgift. Idet Publikum indbydes til at bivaane baade de ugentlige Concerter og de tilstundende Passions-Oratorier, udtales Haab om, „at Publicum vil findes villig til at contribuere til et saadant Societets Conservation og Soutien, som det tillige kan blive en Ziir baade for Landet og Nationen". Imidlertid gik Aaret ret godt, men det følgende Aar 1748 blev meget uheldigt. Mod Slutningen af 1747 vare Italienerne begyndte at give Operaer, og de fik netop Salen paa Charlottenborg overladt til dette Øiemed. Følgen blev, at det musikalske Selskab fortrængtes herfra. Selskabet var nu i stor Forlegenhed for at finde et passende Lokale, og det indgav følgende Andragende til Universitetet, som navnlig er interessant, fordi man af det erfarer Navnene paa Membra ordinaria. (Consistoriums Copibog fra 1740—1748, S. 717—18):

Høiædle og Velbaarne,
Høiædle og Velbyrdige,
Høiærværdige, Velædle og Velbyrdige Hrr.,
Vore Høist- og Høitærede Herrer!

Da den store Sal paa det kongelige Slot Charlottenborg, som os af D. K. M. allern. er accorderet til at opføre vores Musicaliske Concerter paa, for nogen Tid siden, som den eneste og beqvemmeste Sal i Byen efter senere Kongl. allern. Gotbefindende er bevilget Operisterne, saalænge de her forblive, for der at opføre deres Opera og vi altsaa for nærværende Tid befinde os forlegne for et beqvemt Sted, hvor vi kunde opføre de Passions Oratorier, som til forestaaende Faste-Tid deels af nye ere componerede og tildeels som nye og her uopførte ere os communicerede, er hermed vores tjenstydmyge Begjering, at deres Velbyrdigheder behageligst vilde tillade os at opføre vore Passions-Oratorier paa det øverste Auditorio 2 Gange om Ugen, neml. Onsdag og Fredag Eftermiddage Kl. 5, da der paa den Tid ingen Lectiones publicæ blive holdne. For at vise nogen Slags Erkjendtlighed for denne Deres Concession og Høflighed offerere vi hermed vore Høistærede Herrer stedse frie Entrée for Dem og een Dame. Vi formode, at denne vores Begjering ikke vorder os afslaget, saa meget mindre, som D. Ex. Høi- og Velbaarne Hr. Geh. Conf. Raad Holstein som Patronus Academiæ haver behaget at tilkjendegive os, at han ikke vilde være derimod, vi ogsaa formene, at deslige geistlige Musiqver i ingen Maade kan fornærme eller forringe Stedets Værdighed, allerhelst Musiqven fra al Tid og paa alle Steder

har været regnet inter artes liberales, saa at vi ere forsikkrede, at alle Lærde Mænd have saa megen Consideration for denne Science, at de ikke undsee sig for at tilstaae, de forstaaer Noget deraf og finder Gout deri. Vi forblive etc..

Khavn. d. 24de Febr. 1748.

G. Fursman. J. E. Iversen. F. G. Jørgensen. C. A. L. v. Waldow. Ehlers. M. C. G. Almer. L. Reersløw. P. S. Holm. C. F. Fischer. W. Daue. Clausen. J. Foltmar. B. Grodtschilling. J. A. Scheibe. P. Fischer. C. Mørch. G. A. Stoll. Holger Foss. A. F. Ortmann. Jean Bornowsky[1]).

C. Mechlenburg.

[1]) Fursman, bekjendt af sin franske Oversættelse af nogle af Holbergs Comedier, blev 1752 Høiesterets Advocat; 1755 blev han Advocatus regius i Vestindien; han døde i Kjøbenhavn. Iversen var Cantor ved Frue Kirke; han var Fader til den bekjendte Bogtrykker Iversen i Odense. Christian August Ludvig v. Waldow var Prem. Lieutn. ved det holstenske geworbene Infanteri Regiment, 1756 fik han Capitains Character. Christian Gottlieb v. Almar blev Sprogmester ved Sorø Academi, senere Professor Philos. smst.; døde 1773. Lars Christoffer Reersløw gik til Theatret, han døde 1770. Peder Sønnichsøn Holm, Capitain og Brygger, var Theaterdirecteur fra 1751—55. Christian Frederik v. Fischer, Capitain-Lieutenant ved Prinds Friderichs Regiment, døde 1766. W. Henrich Daue, Lieutenant og Auditeur ved det holstenske Infanteri Regiment; Canceliiraad og Herredsfoged i Frøs og Kalvslund Herred 1756. Johan Foltmar indgav den 1ste Mai 1747 en Ansøgning til Consistorium om at blive adjungeret Organisten ved Trinitatis Kirke, Sparkjær, med Expectance paa at blive hans Efterfølger. Han omtaler, at han er optagen som Membrum ordinarium i det oprettede Collegium musicum, at han i 6 Aars Tid i Sr. Sparkjærs Forfald har opvartet det nævnte Organistembede, og af Mangel paa Subsistance ernæret sig ved privat Information i Musik. Sparkjær gav ham en meget rosende Anbefaling. Han blev Organist ved Trinitatis Kirke og døde d. 26de April 1794, 80 Aar gammel. I det Nye musicalske Selskabs Convention Kbh. 1768 nævnes han blandt Æres-Medlemmerne (de andre vare: Scheibe, J. Musted, Jacob v. Hedemann og Johannes Ewald). Bernhard Grodtschilling blev 1738 Chef for Sø-Artilleri Compagniet, 1749 Capitain. Johan Adolph Scheibe, f. i Leipzig 1708, d. 1776 i Kjøbenhavn, blev 1742 dansk Hof-Capelmester; 1749 forlod han Kjøbenhavn, men kom senere tilbage. Peder Fischer var Capitain-Lieutenant ved Nørrejydske Infanteri Regiment; Capitains Character 1756. Christian Mørch var ansat i General Postamtet; 1741 Kammer Secretair, 1760 Revisor ved Postamtet. Ortmann var Hofviolon. — I den ovenfor nævnte Convention fra 1768 nævnes blandt de concerterende Musici Cantor G. Jørgensen og blandt de øvrige Med-Interessentere, en Bogholder Bornowsky, maaske de samme, som have underskrevet Ansøgningen til Consistorium.

Consistorium gik ikke ind paa dette Andragende. Selskabet maatte atter søge til Bryggernes Laugshus, hvor det i Fasten fra Mandagen den 18de Marts hver Mandag og Fredag opførte Passions-Oratorier af Graun, Scheibe, Iversen o. s. v. Men hermed indtraadte en Standsning i Selskabets Virksomhed. Det havde havt to Vanskeligheder at kjæmpe imod, den ene var Pengemangel (sml. Holberg Epp. III, Nr. 188), den anden var Italienerne og den forskjellige musikalske Smag, som med dem blev Mode i Kjøbenhavn. (Sml. Holberg Epp. III, Nr. 288, IV, Nr. 373). Men Selskabet havde maaske begaaet en Feil ved at give altfor mange Concerter. Det gaar i Almindelighed saaledes, at megen Musik, navnlig megen ensartet Musik, sløver Øret, som kræver Afvexling og noget Nyt. Det musikalske Selskabs Tilhørerkreds, som vist ikke har kunnet variere meget, synes at være bleven træt, Interessen for Concerterne aftog, og derfor gik det ogsaa gradvis tilbage. Holberg selv antyder dette. Han siger i Epp. III [1]), Nr. 262: „Vi have her i Staden reglerede Musicalske Concerter; paa samme Concerter sees gemeenlig ikkun faa Tilhørere det heele Aar igiennem, saa længe der ikkun spilles lystige Symphonier. Men udi Fasten, naar den geistlige Concert forestilles, vrimler Salen af Mennesker, sær af Fruentimmer. Dette haver jeg ikke mærket paa andre Stæder, end ikke udi den hellige Stad Rom". Senere, Epp. IV, Nr. 373, fortæller han, at de italienske Spectacler have kuldkastet „vort Musicalske Societet, hvilket var yndet og admireret saavel af fremmede, som af egne Landsmænd, og det ikke uden Aarsag. Jeg kand vidne, at den Musik, som der til Afskeed blev forestilled sidste Uge, var saa prægtig og saa bevægelig, at jeg ingensteds paa mine Reiser haver hørt den bedre; og dog saae man fast ikke andre Tilhørere, end Skriver-Karle, Sye-Piger og Stue-Piger: Thi de saa kaldne honete Folk bivaanede alle det Italienske Opera". Under saadanne Forhold var det næsten en Selvfølge, at Selskabet maatte ophøre med sin Hovedvirksomhed.

Imidlertid standsede dog ikke Concerterne. Den 20de Januar 1749 lod Concertmester Iversen indrykke en Bekjendtgjørelse i Aviserne med sit Navn under; den begynder saaledes: „Da det bekjendte danske Musicalske Societet af adskillige Aarsager for en Tid cesserer med sine Ugentlige Concerter, haver jeg imidlertiid efter endel Liebhaberes Forlangende foretaget mig med nogle af mine Scholarer, saavel som andre fornemme Music Elskeres godvillige Med-

[1]) Tredie og fjerde Tome af Epistlerne udkom i Marts 1750.

hjælp at opføre Ugentlig en Concert paa Sr. Bergs store Sahl udi Læderstræddet .... jeg tør næsten spaae, at man skal finde sig herpaa meere fornøyet end man venter". Prisen var 2 Mk. i Salen, 1 Mk. paa Galleriet. Concerterne skulde gives hver Løverdag Aften Kl. 5½ og vare til Kl. 8. Iversen betragtede dette Foretagende næsten som en Fortsættelse af det musikalske Selskabs Virksomhed; thi han indbød in specie de Herrer der havde Billetter fra Selskabet lydende paa Tiden fra 1ste October 1747 og 1ste Januar 1748, „da dem formodentlig skal skee fyldest for deres Prænumeration, som til Societetets almindelige Udgifter er bleven anvendt". Det maa være lykkets Iversen at danne et nyt Selskab eller at oplive det gamle; thi et Par Maaneder efter (d. 31te Marts) læses Bekjendtgjørelser i Aviserne om, at „Et Collegium Musicum opfører paa Skiærtorsdag og Langfredag Aften fra Kl. 6 til 8, 2de Passions Oratorier af berømte Mestere" i Sr. Bergs Huus i Læderstrædet. „Billets afhentes hos Iversen boende i Magstræddet, til Salen for 2 Mk., paa Galleriet 1 Mk." Der føies til: „Dette Collegium Musicum continuerer hver Onsdag Aften med Ugentlige Concerts fra Kl. 6—8 og haver tilladt Iversen at tage ovenmældte Betalning af Tilhørere, til at bestride endeel af de derved forefaldende Bekostninger".

Umiddelbart efter denne Bekjendtgjørelse læses i samme Avis (Kbh. Postrytter, 8°, 1749, Nr. 26) en anden Annonce, i hvilken meddeles, at næstkommende Onsdag den 2den April bliver udi Mad. Lüders's Hus ved Gammel Strand af et Musicalisk Selskab opført en vel componeret Passions Tydsk Musik under Titul: En Synders væmodige Betragtning over Christi Lidelse. Man var altsaa nu kommen saa vidt, at medens et Aars Tid tidligere en Musikforening ikke kunde bestaae i Kjøbenhavn, havde man efter kun ganske kort Tids Forløb endogsaa to. Disse to Selskaber synes at have virket i adskillige Aar, men det er noget vanskeligt, naar man kun har deres Bekjendtgjørelser i Aviserne at støtte sig til, at meddele noget Nærmere om deres Virksomhed, da de ikke let lade sig adskille; de flytte ud og ind efter hinanden i de samme Lokaler. Concerterne af det musikalske Selskab hos Mad. Lüders bleve givne hver Torsdag i Aaret 1749; Prænumeranter maatte henvende sig til Sr. Melschede; hos Mad. Lüders fik man Billetter og „Bøgerne" (det var nemlig en alminbelig Brug, at Texten til Cantater og Lignende blev trykt). I August 1750 underrettes Prænumeranterne i det musikalske Selskab om, at Concerterne, som hidindtil ere givne i Vintapper Sr.

Rhodes Gaard i Klædebboderne hver Tirsdag Aften blive herefter opførte i Mad. Lüdersens Gaard ved Gl. Strand; Billetter erholdes hos Sr. Fischer. Prisen for en Billet til en Aften var 2 Mk. danske, ønskede man at prænumerere, kunde man accordere derom med Concertmesteren Sr. Johan Christopher Gultzau, (Organist ved Citadellets Kirke). Den 21de September bekjendtgjøres, at Concerten som er opført hos Mad. Lüders herefter holdes hver Tirsdag Kl. 5½ hos Sr. Berg i Læderstræde. Den 15de October begyndte Concerter hos Sr. Berg i Læderstræde; de skulde continuere hele Vinteren og holdes hver Torsdag Kl. 5. Man „lover sig almindelig Bifald, saasom den brillerer med alle de gode og virtuose Forandringer, som en velindrettet Concert bør tilveiebringe". Prænumerationen fra Dato til Paaske var 6 Rdlr. for en Herre og en Dame. Den 27de November bekjendtgjøres, at „Concerten som nylig blev oprettet hos Sr. Berg i Læderstræbet er forflyttet til Østergade og gives hver Uge om Mandagen udi samme Qvalitet som eengang er begyndt" hos Sr. Lars Hansen næst ved Fru Enkegrevinde Schulins Gaard. Concerterne og Passions-Oratorierne opførte i dette Lokale (i Reglen om Løverdagen) kunne forfølges til ind i Aprilmaaned 1751; i Annoncerne tales ikke om noget musikalsk Selskab, Concerterne synes at have været betydelige. Den 30te Januar 1751 opførtes et „Frohes Singgedicht" i Anledning af Kronprinds Christians Fødselsdag af L. Chevalier og P. C. Melschede.

I Aaret 1751 fik man Concerter tre forskjellige Steder. Concerterne paa Østergade ere omtalte. Den 26de Februar bekjendtgjøres, at den Concert, som hidindtil er bleven holden hver Torsdag hos Mad. Lüders ved Gl. Strand herefter skal holdes hver Torsdag paa Bryggernes Laugshus; her blev der i Fasten opført Passions Musik af Graun og Pergolesi. Endelig læses den 16de April i Posttidenderne: „Da det for nogen Tid siden ommeldte høyanseelige Musikaliske Selskab, som holder sine Samlinger udi Raadhuus Stræbet, [1]) havde i Begyndelsen af Fasten sluttet sine Sindets Forlystelser med et behageligt Passions Oratorio i det danske Sprog af Hr. Capellmester Scheibe, saa har det den 15 hujus begyndt med en Gratulations Musiqve til Kongens Fødselsfest som formedelst Fasten længe var opsat; Aabningen skete med Pauker og Trompeter. Fornævnte Hr.

[1]) Her gav det musikalske Selskab Passions Concerter i en senere Tid f. Ex. 1761—63 og følgende Aar.

Capelm. Scheibe har ved denne Leilighed viist en heldig Prøve paa sin Habilitet saavel i Poesien som Musiqven, formedelst en Synge Digt under den Titul Minerva, som har fundet alle Kienderes og Liebhaberes Bifald".

Om denne nye Musikforening giver Scheibe flere interessante Oplysninger, som fortjene at meddeles (Scheibe, Abhandlung vom Ursprunge und Alter der Musik, Altona, 1754, S. LXIII—VI): „I Efteraaret 1750 traadte nogle Elskere og Venner af Musik sammen med nogle dygtige Musikforstandige og aftalte at oprette et nyt musikalsk Selskab, efterat et andet, som havde bestaaet omtrent i fem Aar, var gaaet ind. I dette nye Selskab fandtes Medlemmer af høi Rang, og man kom snart saa vidt, at Virksomheden kunde begynde endnu samme Aar. Onsdagen var allerede dengang fastsat som Mødedag, hvilket endnu er Tilfældet. Man kommer sammen Kl. 5 om Eftermiddagen. Omtrent i Februar 1751 indviedes en til de offentlige Sammenkomster og Concerter vel indrettet Sal i Overværelse af et stort Antal ansete Personer, endog af første og anden Rang, med en vel besat Instrumental- og Vokal-Musik under Trompet og Paukelyd paa det festligste; blandt de Spillende var Hs. Durchl. Prindsen af Anhalt-Cöthen tilligemed nogle Riddere og andre Stormænd. [Stiftelsesdagen var den 25de Februar, se Berlingske Tidende, 1756, Nr. 17]. Paa Selskabets Opfordring havde jeg skrevet Poesien[1]) og Musiken hertil. Siden efter har dette Selskab ved forefaldende store Begivenheder, som ved Hans Kgl. Majestæts Fødselsdag, ved Hendes Majestæt Dronning Louises Død, ved Hendes Majestæt Dronning Juliana Marias Indtog[2]), allerunderdanigst bevidnet sin Glæde og Medfølelse ved Opførelse af stærke Musikstykker, til hvilke jeg for det meste har skrevet Poesi og Musik; i Fastetiden er der ogsaa blevet opført stærke Oratorier af mig. Overhovedet bestræber dette Selskab sig for at anvende Alt hvad der kan tjene til at holde det oppe og til at fremme den gode Smag i Musiken, det sparer hverken Møie eller Omkostninger. Medlemmerne bestaae dels af Musikelskere, dels

[1]) Den udkom med Titlen: Singgedichte bei der Einweihung des den wöchentlichen Zusammenkünften der musikalischen Gesellschaft gewidmeten Saales. Copenh. 1751.

[2]) Partiturerne, skrevne af Scheibe selv, til de to sidstnævnte Cantater findes i Weyses Samling i det kgl. Bibliothek; paa dem begge er bemærket, at de ere opførte i det musikalske Selskab 1752. Texten til den sidste med Titel: „Der Tempel des Ruhmes" udkom i Kbh. 1752.

af Virtuoser. Blandt de første findes Personer af første og anden Rang foruden nogle andre ansete og dygtige Mænd. Blandt Virtuoserne maae fremhæves Cancelli-Secretair Diener[1]), Hoforganist Breitendick, den første Violinist i det Kgl. Capel Winter foruden andre. Medlemmernes Antal er sluttet. De bære alle Udgifterne. Adgangen staar aaben for alle ansete Folk, kun maae de forevise Billetter fra et eller andet Medlem, men de udleveres gratis. Man søger at fornøie sig og Publikum uden Egennytte, Medlemmerne bære alle Byrderne og hele Bekostningen. Hvor fornemme ogsaa nogle af dem ere, saa hæve de sig dog ikke frem i Forsamlingerne paa Grund af deres høie Stand. Kort, den hele Indretning er saaledes, at Selskabet ikke har Opløsning i Udsigt, men en fortsat Vedvaren. Man har ogsaa grundet Haab om, at det i Løbet af kort Tid vil faae langt større Anseelse og en mægtig Understøttelse, som endnu mere vil befæste og udvide dets Varighed og dets Formaal".

Om Virksomheden i disse musikalske Selskaber eller Concertlokaler i Aarene 1752—53 kan Intet meddeles. Den 2den Februar 1754 opførtes paa Bryggernes Laugshus en geistlig Musik, om hvilken forsikkres, „at slig Samling af Musik endnu aldrig er tilforn opført herpaa Stedet". Denne Musik gjentoges igjen Søndagen den 10de og paa Taksigelsesfesten den 11te Februar: „Sørge-Musiqven over Sal. Hr. Baron Holberg bliver da og opført. Da dette skeer ved frivillig Hjelp af fornemme og vel øvede Musik-Elskere, saavelsom andre habile Musici, der vide at udføre alle Ting med Accuratesse, tvivles ey paa almindelig Bifald, allerheldst herved intenderes saavel Opbyggelse som Musiqvens og især Kirke-Musiqvens Forbedring hos os". Billetterne vare at faae hos Vinhandler Valleau og Cantor Iversen.

Til disse Meddelelser om de musikalske Forhold i Kjøbenhavn paa Holbergs Tid maa endnu føies et Par Tillæg. Det synes ikke ofte at have været Tilfældet, at fremmede Virtuoser kom til Kjøbenhavn, for at lade sig høre. Der findes kun meget faae nævnte i Samtidens Aviser. 1745 og 1750 nævnes en Harpespiller Johan Christopher Hochbrücker, som „smukt trakterer Davids Harpe og leger derpaa saa den lyder som en Luth". Han lod sig høre

[1]) Overskou nævner, Den danske Skueplads II, S. 62, som Medlem af Capellet Hofsanger Johann Otto Diener, om hvem han S. 454 siger, at han i Aaret 1760 fik Titel af Cancelli-Secretair.

hjemme hos sig selv, men opvartede ogsaa i Familier. I December 1747 optraadte i det tydske Komediehus i St. Kongensgade en Sangerske tilligemed en Virtuos „og i Særdeleshed den paa Bason". Billetter à 2 Mk. vare at faae hos Sr. P. C. Melschede. Hertil kan maaske ogsaa regnes Capelmester Gluck, som den 19de April 1749 paa Charlottenborg gav en Vocal- og Instrumental-Musik, „udi hvilken han i Synderlighed til Auditorii største Contentement, paa et af lutter Glas bestaaende og ei forhen bekjendt værende Instrument lod sig høre". (Kbh. Postrytter, 1749, Nr. 30). — Endelig maae nævnes den oftere omtalte Stadsmusikant Sr. Christian Bergs to Døttre, som vare uddannede af Cantor Iversen. I October 1751 optraadte de i et italiensk Intermezzo ved en Fest, som den engelske Gesandt Titley gav og ved hvilken Kongen var tilstede, og i November 1752 lod Faderen dem „for at exercere sig" ligeledes opføre nogle italienske Intermezzer paa sin store Sal i Læderstræde. Kongen var særdeles tilfreds med deres Sang, og de skaffede fuldt Hus i Salen i Læderstræde.

S. 330, Lin. 7 f. n. Det var som bekjendt det tydske Sprog, som taltes i den fornemme Verden. En Tydsker, som i Aaret 1742 var i Kjøbenhavn, fortæller saaledes: „Bey Hofe und in den vornehmsten Häusern wird gar kein Dänisch, sondern lauter Deutsch gesprochen. Alle Bürger nehmen auch Teutsche Mägde in ihre Dienst, damit die Kinder von Jugend auf diese Sprache lernen mögen; daß also die Dänische Sprache bloß denen Bauern übrig bleibet, welche jedoch das Teutsche auch ziemlich gut verstehen, ob sie es schon nicht sprechen können". Forfatteren, den unge Grev Walzdorf, ledsagede den romerskkeiserlige Envoyé Grev Bünau til Kjøbenhavn, og har skrevet en lille Beskrivelse af denne Reise. (Gl. kgl. Saml. 4, Nr. 2804.).

S. 331, Lin. 7. Ved „de vanskabte og ublue smaa Skuespil" maa nærmest tænkes paa de elendige dramatiske Arbeider af C. A. Thielo, som udkom 1747: „Spøgelset med Klokken", „Den nyeste Mode", „Den altfor sildig angrede Sviir", „Fruentimmerhuusholdningen". Se: Overskou, Den danske Skueplads, II, S. 31.

S. 331, Lin. 5 f. n. Sixtus V, Pave fra 1585 til 1590, viste sig, medens han endnu var Cardinal, som en blid, ydmyg og eftergivende Mand; men efter at have besteget Pavestolen, optraadte han med en forbausende Kraft, Klogskab og Fasthed, der ofte blev til Haardhed og Strenghed.

Epistel 180.

S. 334, Lin. 1 f. n. Titelbladet paa den Regnebog, som den bekjendte Klokker ved Trinitatis Kirke Søren Mathisen forfattede, var i de ældre Udgaver kobberstukket. Det fremstiller to Arabere, med Vinkelmaal og Regnebræt i Haanden, som holde et stort Tæppe opløftet; paa dette Tæppe læses Titlen: »Compendium arithmeticum eller Wegviser, hvor ved mand paa korteste og retteste maade kand ledsagis til Regnekunstens rette Brug". Ovenover ses en Bue, i hvilken en Klokke hænger med Indskriften: «Non sibi sonat«, ɔ: „den lyder ikke for sig selv".

Epistel 181.

S. 335, Lin. 11. Citatet er taget fra Ovids Forvandlinger III, V. 110; ɔ: „en skjoldklædt Skare af Mænd".

S. 335, Lin. 16. Citatet er taget fra Plinius's Breve, I, 8, 15; ɔ: „Naar Folk ikke kunne omstøde en Ting, saa komme de bog og prale deraf".

Epistel 182.

Holbergs Oversættelse af Herodians Historie udkom 1746. Aaret efter udkom: „Herodians Römische Historie in Acht Büchern. Nebst einer Vorbereitung Herrn Ludwig von Holbergs. Uebersetzt von Georg August Detharding. Copenhagen und Leipzig 1747". Denne Bog blev anmeldt i det literaire Tidsskrift: Freye Urtheilen u. Nachrichten zum Aufnehmen der Wissenschaften u. der Historie überhaupt, IV, Hamburg 1747, S. 481. I denne Anmeldelse hedder det: „Der Hr. von Holberg hatte den Herodian vor einigen Jahren aus dem Lateinischen in die dänische Sprache übersetzt, und diese Uebersetzung hat der Hr. Professor Detharding wiederum ins Deutsche übersetzt. Hr. Detharding bezeuget, er habe zwar nach der Grundsprache sich mit zu richten gesucht, aber auch auf das dänische Muster gesehen. Besser wäre es gewesen, wenn dieser Grieche aus seiner eignen Sprache in die deutsche zierlich wäre übersetzt worden, da die lateinische Versionen sehr fehlerhaft sind". Det er mulig denne Anmeldelse, Holberg kan have havt for Øie. Detharding omtaler ikke i sit Fororb at han har benyttet nogen latinsk Oversættelse; han siger: „Gleichwie ich mich hauptsächlich bemühet, den Herodian so viel mög-

lich, treu und nach der Grundsprache zu übersetzen: so habe ich mich hiernächst auch verbunden gehalten: gewissermassen auf das Muster der dänischen Uebersetzung zu sehen". — I Fortalen til «Conjectures sur les Causes de la Grandeur des Romains« Leipz. 1752 giver Holberg den samme Oplysning som her om sin Oversættelse af Herodian; ligeledes i Epp. V, Nr. 447.

Epistel 183.

S. 337, Lin. 6 f. n. W. Langfeld fortæller i sine Anecdoter til Kong Friderich Vtes Historie: „Iblandt andre Skikke, som af H. M. Kong Frid. V blev forandret, var, at den Jernlænke som paa Slotspladsen ei nærmere ligefor Slottet end en 60 Skridt var trukket, paa det ingen maatte kiøre Slottet nærmere, lod han borttage, og gav enhver Lov at kiøre til Slotsporten. Iligemaade var det Skik tilforn, at, naar Kongen var paa Slottet, saa holdt altid to af Garden til Hest uden for Slotsporten, hver paa sin Side, og det i fuld Mundering med dragen Palladz. Dette lod og H. M. Kong Frid. V afskaffe, og befale, siden de ikke gjorde nogen Nytte, saa kunde de kun lade der at holde at fryse". Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, III, S. 17.

S. 338, Lin. 7. Frederik den Femtes første Dronning Lovise var en Datter af Kong Georg den Anden, f. 1724, formælet 1743, død d. 19de December 1751. „Hun var af en maadelig Høide, deilig af Skabning, blonde og overmaade hvid af Hud, brune Øine, deilige Øine og Lineamenter, og kunde med Sandhed kaldes smuk. Hun var mere feed end maver. Hendes Ansigt var fuldt af Majestæt, ligesaavel som af Skiønhed. Ikke destomindre blev man vaer i alt dette en Blyfærdighed og besynderlig Modestie. En Yndighed, som indtog alle. Hun var god, mild og naadig imod enhver". Langfeld i Suhms Nye Samlinger, III, S. 29. Hun var musikalsk, spillede Claver og sang; hun yndede Operaer og Comedier. Hun dreiede udmærket. Dronning Lovise var elsket af det danske Folk, som faae Dronninger have været det i Danmark. Dertil bidrog hendes Agtelse for det danske Sprog. „Endogsaa de ringeste ved hendes Hof vare Danske; over denne Post holdt hun nøje".

S. 338, Lin. 12. H. I. Birch — Billedgallerie for Fruentimmer, I, S. 37 — fortæller i sin Skildring af Dronning Lovise:

„Philosophen Holberg forføiede sig, hvergang der var Apartement, op paa Slottet, for at see Frederik og Lovise, hvilket han kaldte et Englesyn".

S. 338, Lin. 4 f. n. Citatet er paa Dansk: „Den roser ærligt, som anfører Grundene til at rose".

S. 339, Lin. 5. Citatet, af Persius's Satirer, I, V. 134, er paa Dansk (Worms Oversættelse):

. . . disse Godtfolk
Anviser jeg om Morgenen Torvet
Og efter Maaltidet Callirohe

ɔ: Ledíggang og Skjørlevnet.

Tillæg.

Epistel 92.

S. 357, Anm. 1. En anden Vise, skreven i en lignende Anledning, har følgende Titel: En grov Syndere Ved Nafn Johan Pistorius, Som ved en Haandskrifft vilde giøre Forbund med Sathan, dog det kom icke til den ende, men til frelse for denne Synders Siæl skal hand paa førstkommende Søndag (da hand tilforn har giort Poenitentze) meddeelis udi Guds Huus det hellige Sacramente, og forceenis med sin Gud, dog skal hand henrettis med et Sverd paa Mandag den 24. April for sin grove Synd og Guds Fortørnelse, om Legemet end lider, saa er dog Siælen vis paa Himmerig og den ævige Salighed. Forfattet udi en Viise, Som siungis med den Thone: Som en Hiort med Trøst befangen etc. Trykt Aar 1719. 8°. 4 Blade.

Epistel 96.

S. 361. Til Anmærkningen Lin. 10 ff. kan føies, at Klokkerne til Sangværket i Helliggeistes Kirke vare støbte i Campen af Henrik Vestrinck. Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, III, S. 180 (Udtog af Holger Jacobæi Reisejournal).

Epistel 126.

S. 386. I Fortalen til første Bind af sin Oversættelse af Virgil, som udkom 1753 (flere Bind udkom ikke) fortæller Fr. Chr. Schönau, at et halvt Aar efterat han havde indbudt til Prænumeration havde kun 20 Prænumeranter tegnet sig. Kongen viste ham da den Naade at tegne sig for et stort Antal Exemplarer — 50 —, hvilket havde til Følge, at Ridderne af Elephanten og Dannebroge, Kammerherrer og Kammerjunkere strax efterfulgte. Men desuagtet maatte Schönau selv gjøre det største Forskud til at dække Omkostningerne, „en Skiebne som flere Skribentere og hartad de fleste maae friste ligesaa vel som jeg, thi her er man ikke saa villige og behielpelige ved Forskud at see Skrifter til Trykken befordrede, som andensteds, hvori vore Naboer de Svenske ere at roose, thi saasnart et Skrift bekjendtgiøres hos dem at prænumereres paa, kappes den eene med den anden at prænumerere derpaa, som iblandt andet kand erfares af Optegnelsen paa Prænumeranternes Navne som findes i mange af de nye udkomne Svenske Skrifter, hvor jeg ofte haver fundet deres Tal at være steget til henimod 1000, og undertiden til 12, à 1500". Han omtaler, at „her findes neppe en Kiøbere af Lærde mod 10. Kiøbere af Leg-Mand, saasom de Lærde anskaffe sig sielden nye Bøger, uden de kand for lettere Priis komme over dem paa Auctioner ved Leilighed, hvilket forhindrer nye Bøgers Affættelse, saa at man sielden kan nogenlunde holdes skadesløs". Prænumerant-Listen er aftrykt sidst i Bogen, ialt blev der prænumereret paa 186 Exemplarer. Excellencernes Antal er 39.

Epistel 129.

S. 163, Lin. 9. Comineus er Philippe de la Clite de Commines, Sieur d'Argenton, f. 1446, d. 1509, Ludvig XI's berømte Historieskriver. Citatet findes i 6te Bog, Cap. 10 af Chronique et histoire du feu roy Loys unziesme; der skulde staae Monseigneur, ikke Monsieur, St. Pierre.

De vigtigste Steder, hvor Ændringer i Texten ere foretagne, ere følgende:

Udgaven 1868.	Udgaven 1748.
S. 37, Lin. 16 f. n. Idumeneo. .	S. 47, Lin. 1 f. n. Idumeo.
— 68, — 9 Maaden.	— 88, — 17 Maade.
— 74, — 7 der	— 97, — 16 det.
— 88, — 14 der ved	— 116, — 3 f. n. derved.
— 200, — 7 Ludvig XI	— 260, — 8 Ludvig II.
— 230, — 11 haver	— 299, — 6 have.
— 244, — 6 f. n. saa vel . . .	— 319, — 15 saavel.
— 258, — 5 Promotioner . . .	— 337, — 5 Promotionen.
— 338, — 14 end [dette] for . .	— 439, — 5 f. n. end for.

Til Side 259, Lin. 10 f. n. (Udg. 1748, S. 339, Lin. 1) er det foreslaaet Udgiveren at rette *forstaaer* til *foreslaaer*. Denne Rettelse vilde unægtelig give en tydeligere Mening, men den er dog ikke optaget, dels fordi den synes noget voldsom, dels fordi Stedet, som det nu læses, ikke er meningsløst, om end Udtrykket er meget haardt: „ved Personer, som ere skikkede til begge Slags Forretninger, forstaar jeg meriterede og bemidlede Borgerfolk og Adelsmænd“.

Indhold.